Т. LXXXI. Р. 1908 кн. I. Рік XVII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОГІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. LXXXI. 1908, I B. XVII Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 29/II с. с.

Т. LXXXI. Р. 1908 кн. І. Рік XVII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСЇМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяцї під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. LXXXI. 1908, I B. XVII Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 29/II с. с.

Зміст LXXXI тому.

Inhalt des LXXXI Bandes.

Слово про збурене пекла.

Українська пасійна драма.

Написав **Др. Іван Франко.**

В р. 1896 помістив я з підписом „Мирон“ у „Кіевской Старинѣ“ в липневій і серпневій книжках статю п. з. „Южнорусская пасхальная драма“, що вийшла також окремою відбиткою. Сего (1907) року д. І. Стешенко, спасибі йому, пригадав українській публиці сю мою працю, подавши з неї докладний витяг у своїй просторій праці „Історія української драми“ (Україна 1907, книжка за липень і серпень, стор. 113—122). Я вдячний д. Стешенкови за ту його услугу, яка врештою входила і в сам плян його огляду, та не можу не пожалкувати, що в своїм рефераті з моеї праці він не навів тих нових матеріялів до поясненя жерел нашої драми, які дуже легко міг мати під рукою, от хочби заглянувши до збірки новозавітних апокріфів Порфірьева, де на стор. 204—214 надруковано „Слово Евсевія, епископа Александрійскаго о вшествіи Іоанна Предтечи“ або в виданий мною третій том збірки апокріфів, де також був би знайшов дещо до сеї теми.

Користуючи ся сими матеріялами тай ще обставиною, що в бібліотеці „Народного Дому“ мінї пощастило знайти аж три копії сеї драми, що правда, всі неповні (дві лише в уривках, що заховали ся на розрізнених паперових картках, із яких були зліплені окладки рукопису 212 тоїж бібліотеки — судячи з розміру тих карток, на мою просьбу розліплених за дозволом кустоса бібліотеки проф. Свистуна, маємо в них перед собою останки не одної, а двох копій, із яких одна, писана на картках малої 8-ки звичайного книжкового формату, а друга на картках такої-ж 8-ки, але писана в подовж, отже формат старих кантичок); друга копія поміщена в рукоп. 181, карт. 25—38, тім самім, у якім на початку стоїть опублікована мною польсько-руська

вертепна драма на картках 1—24, і обіймає 386 рядків віршованого тексту. Приступаючи до нового оброблєня і виданя сеї драми, пригадаю поперед усього деякі її прелїмінарії.

В р. 1862 в липневій книжцї „Основи“ була надрукована пасхальна вірша, записана із уст народа в ізюмськім повітї харківської ґуб. Передруковуючи сю віршу порівнюю її текст із повнїйшим подекуди і значно красшим текстом, записаним д. П. Івановим у Купянську і слободї Білоруцькій, Старобільського пов. харківської ґуб., що була надрукована 1893 р. в третїй книжцї московського журнала „Этнографическое обозрѣніе“, стор. 118—120.

Єгда Юда Христа жидам продав
І о тим вельми захвирсовав,[1]
Поверг сребряники, шед і удави ся,
І перед Луципером-сатаною у пеклї яви ся.
То Луципер його любовно привитав
І ось так іменно словами його поздоровляв:
„Обитай же Юдо, брате мій коханий,
Бо єси друг мій присно соізбраний!
Добрую ми з тобою пораду мали,
Що Ісуса Назарянина на хрест ізогнали.[2]
Тепѐр же я тобі позволяю зо мною сидїти,[3]
І юже аз пію чашу, то й ти будеш пити.
Да тілько об сьому не ізволь скорбити:
Що мнї буде в день судний, те й ти будеш терпіти.
Не унивай, но пожди,[4] поки прийде світу кінець,
І возложим[5] на главу твою мій прекрасний[6] вінець.
От-от як не видно, Назарянина приведуть
І мінї його грішну душу на віки оддадуть.[7]
Ибо[8] я послав по його безсмертних і пресильних
Бинарей і Трубарей, воївод своїх вірних.
Да тільки не знаю, чого вони[9] там ся забарили?[10]
Видно, Юдеї Назарянину хреста ще не зробили“.[11]

Як оце Луципер з Юдою розмовляли,[12]
То їх послані воєводи скоро причвалали і закричали:[13]

1) Зам. захврасував. 2) Ів. загнали. 3) Сей рядок у Осн. vac. 4) Ів. обожди. 5) Осн. водружим. 6) Ів. сего слова не має. 7) Так у Ів., Осн. віки вічні, а грішну vac. 8) Так Осн., Ів. Або. 9) Ів. ви. 10) Осн. забарились. 11) Осн. Христа ище не зробили. 12) Ів. розмовляв. 13) Остатнї два сл. лиш у Ів. Далї в Осн. стоять два зайві рядки:

I начали в труби трубить всім слугам пекельним
I самому Луциперю й князям єго темним.

„Замикайте і підпирайте пекельнії врата,
Да й не виглядайте ніхто з пекла із нашого брата!
Ось іде до нас гость усім нам неравний,
Господь кріпкий і царь царей грізний,
І множество ангелов Його окружають,
А нас до Його й близько[1]) не допущають!
Против одного ангела невозможно[2]) нам нічого чинити,
А на його самого і оддалеку невозможно[3]) зріти".[4])

І закричав Луципер: „Що там за царь слави?
Чи не той, що з розбійниками жиди його на хресті[5]) розпяли?
Ой яж тому за стид собі ставлю врата отворяти[6])
І вереї йому покоряти.
Нехай же він іде сюди тай настигає,[7])
А хто з нас дужчий буде, той бариші собі придбає".[8])
І закричав Луципер: „Гей панове воєводи, Бинарі й Трубарі,
От тепер же будьте в пригоді ви минї![9])
Я вас на пораду до себе волаю,[10])
Як із тим Христом поступати маю?
Як би нам оце хитрійше зробити,
Щоб його душу в небо не пустити?"

Заморкотали[11]) слуги: „Нехай же він іде до неба,
А сюди нам його ніяк[12]) не треба!
Хибаж ти не знаєш, як він сюди прийде,
То ввесь народ собраний нами із пекла вийде.
Ібо він не єсть простий чоловік,
А Бог, той що був прежде всіх вік".[13])

Закричав Луципер: „Щож він за Бог, що смерти бояв ся,
І за серебрянії[14]) гроші як простий раб продав ся!
Перед смертію стогнав і на небо волав,
Даби в злії руки жидам не попав?"

Між тим як Христос став к пеклу приступати,[15])
Начали перед ним силно янгели воспівати:
„Возьмите врата князи ваша,

---

[1]) Осн. нас куди до него і близько анї мало. [2]) Ів. нельзя. [3]) Ів. се сл. vac. [4]) Дальші 10 рядків стоять у Ів. низше, в відповіднійшім місцї, куди й кладемо їх. [5]) На хрестї у Ів. vac. [6]) Осн. Я оце... врата єму. [7]) Осн. сюди дай. [8]) Осн. із нас... і бариші. [9]) Сего рядка в Осн. нема. [10]) Осн. сюди. [11]) Осн. Замармотали. [12]) Осн. отнюдь. [13]) Осн. Но Бог, котрий. [14]) Се сл. у Ів. vac. [15]) Осн. Между... ик пеклу приближися.

І оддайте авраамської душі наша!
От ідет до вас царь слави,
Котрий сокрушив вінець вашеї глави.
Годї вам тут царствувати
І праведні душі к собі забирати".

Между тим Христос ик пеклу приближи ся,
То мрачнее пекло світом просвіти ся.
А Луципер не змогши світа терпіти,[1]
Упав ниць і почав сильно вопити:[2]
„Гвалт, панове, гвалт! Пекло пропало!
І сили уже моєї скільки у мене не стало.[3]
Правду казали, що царь небесний
Взяв на себе образ чоловіколепний.[4]
І яж, скільки не дуж, так не возмог прелстити,
Що прийшлось менї тепер до віку вічного скорбити.[5]
Бо Іван Косматий його хрестив
І тим же то хрещеннем і поклоненнем мене мудро уловив:[6]
Я-ж думав на його, що він грішнійший усїх чоловік,
Аж він той Бог, который був прежде всїх вік".

Єгда Христос, пришедши к пеклу, благословив,
Своєю корогвою на всїх заклепах похрестив
І вереї перед собою поломав
І в тим поздоровляв, —
Наперед Адама і Еву викликав.[7]
І тогда то Христос пійшов до Адама,
Де була заготовлена окромішная яма,
І так став поздравляти,
Наперед Адама і Еву одкликати:
„Адаме, Адаме! Як тебе далеко яблуко загнало![8]
І за тобою праведних душ скільки в пеклї пропало!
Як тобі того яблука вкус показав ся?
Я-ж через него на хрестї за всїх вас розпяв ся.[9]
Тепер же ти іди в слїд за мною, отсюди ступай,
І в праведних нї однії душі не оставляй.
Соломона-ж не треба з собою брати,

[1]) Ів. ни могши. [2]) Ів. і став. [3]) Ів. Ужеж моєї сили не стало. [4]) Ів. чоловіколесний. [5]) Сї два рядки в Ів. vac. [6]) Ів. І мене мудрого вловив. Дальші 2 рядки у Ів. vac. [7]) Так у Ів., в Осн. натомісь:
А Христос пришедши к пеклу, благословив корогвою,
І сокрушив на всїх заклепах вирій перед собою.
[8]) Осн. дод. сюди. [9]) Ів. за всїх вас на крестї.

Бо він может кріпко дуже мудровати.[1])
Да і Каін нехай іще трохи перебуде,
Поки не таковий, а особливий мій суд буде".[2])

І єгдаж Христос став із пекла виступати,
Тогда Луципер почав помаленьку[3]) і дерзость принимати.
Хоть хлипко, да став говорити
І по бокам пекельним очима став[4]) водити.
І побачив[5]) Соломона, вельми удивив ся,
І з своїми в пеклї слугами не мало чудив ся.
І сказав: „Хоть од Христа я лиха набрав ся,
Так за теж бо мінї мудрійший всїх чоловік остав ся.
Признай ся,[6]) Соломоне, чого ти іще в пеклї не видав?
Хибаж тебе Христос мінї на віки вішні подарував?"
Рече Соломон: „Гляди, сей подарок тобі з лихом[7]) вийде,
По мене-ж Христос єще і в друге[8]) прийде.
В первий его приход если ти і зостав ся,[9])
А як по мене в другий раз прийде, то хоч і одчай ся!"[10])

Закричав Луципер: „Вибийте його з пекла[11]) в шию,
А коли не хоче, то хоч чèрез силу!"[12])
І тодї то біси вигнали его з пекла,
То душа его в слїд за праведними потекла.
І так Соломон з пекла вимудрував ся,
Що всяк сему диву дивував ся.
І я вам оце возвіщаю[13])
І вас з празником[14]) поздоровляю.

Ся вірша з „Основи" послужила М. Драгомянову основою до його інтересної розвідки „Із історії вірші на Українї", надрукованої в збірцї „Ватра" 1887 і передрукованої в третїм томі „Розвідок Михайла Драгоманова" в Збірн. фільольоґічної секції т. VII, стор. 108—116. Передрукувавши текст вірші з Основи автор додає ось яку увагу: „В сій вірші зразу кидаєть ся в вічі живий, драматичний склад. Можна б сказати, що автор її або вже мав перед собою примір драматичних сцен, котрі скорочував вкладаючи їх у віршу, або ся вірша дає нам

[1]) Ів. кріпко може мудровати. [2]) Ів. Поки мій суд буде. [3]) Ів. став помалу. [4]) Се слово у Ів. vac. [5]) Осн. уздрів. [6]) Ів. І сказав: Признай ся. [7]) Ів. з соком. [8]) Ів. в другий раз прийде. [9]) Ів. Первий приход ще ти остав ся. [10]) Ів. А по мене прийде — хоть і одчай ся! [11]) Так у Ів., Осн. без „з пекла". [12]) В Осн. тут зайве: з пекла. [13]) Осн. І так о избавленіе от вічнаго плена нашого радіст вам витаю. [14]) Осн. з Великоднем.

перехідну форму до драми. Глядючи на приміри подібних же різдвяньских віршей (напр. в Основі 1862, VI, у Чубинського „Труды экспедиціи“ III, 328, 331—340, 342) в порівнаню їх до звісних варіянтів різдвяньскої драми, треба згодитись на перше. Правда, проти сього говорить те, що в нас до тепер нема текстів „Пасхальної драми“, але звісно, що така драма у нас була колись (див. Митрп. Евгенія „Описаніе Кіево-Софійскаго Собора“ II, 216[1]). Може денебудь ще й знайдуть ся тексти сієї драми (Розвідки III, ст. 113).

Ся догадка робить усяку честь критичному змислови і комбінаційному дарови Драгоманова. Ще за житя пок. Драгоманова, літом 1894 р. мінї пощастило віднайти отсю драму, з якої в значній мірі (крім вступної сцени з Люципером і Юдою) черпала східно-українська вірша. Від молодого тоді слухача дух. семінарії, а пізнійшого визначного збирача етноґрафічних матеріялів д. Осипа Роздольського я одержав невеличкий рукописний зошитець писаний сучасною скорописю, рукою Томи Кишка́, селянина з Мостищ калуського повіта. Він передав був сей зошитець одному питомцеви, що знав ся з Роздольським, але не сказав нічого про те, де й відки переписав поміщені в ньому тексти. Я прочитав той зошитець і зацікавив ся ним дуже, бо вже від першої сторінки побачив, що тексти переписані Т. Кишком не його власного складаня, а важні памятки нашого старшого письменства. Через дра Ів. Куровця, що живе в Калуші, я спробував допитати ся до самого Кишка, щоб довідати ся, з яких книжок чи писань він копіював ті річи, що містять ся у його зошиті. Та на жаль від нього годї було дізнати ся чогось крім загального признаня, що він переписував до свого зошита „всячину“ із старших писаних та друкованих книг. Та незалежно від самого Кишка, що за свій рукопис допоминав ся гроший (я вислав йому через дра Куровця, тямить ся, 2 чи 3 ґульдени), др. Куровець дізнав ся, що в тих самих Мостищах живе дуже старий селянин Яковина, у якого є ті старі книжки та рукописи, з яких списував собі копії Т. Кишко. За посередництвом тогож дра Куровця я пізнійше таки дістав від того Яковини його копію пасхальної драми, значно поправ-

[1]) В показанім Драгомановим місцї (перші 3 рядки з гори) сказано, що в часі різдвяних свят „добірні студенти і учнї ходили по домах зі звіздами, з Вертепом або Райком (знач. були й сцени, де представлювано рай — одна така сцена віднайдена мною, *І. Ф.*), де ляльками виставляло ся Різдво або Воскресене Христове“.

нійшу від копії Кишкової, якою тут користую ся для реконструкції тексту драми. Рукопис Кишка має зміст значно богатший від рукопису Яковини: Кишко скопіював із нього все і пододавав іще дещо з иньших жерел. Його зошит має 54 сторінки чвіркового формату, синьоватого паперу. Перших 16 стор. містять казку „Премудрый младенецъ“, друковану мною в „Житю і Слові“ 1894, II, 136—142. Від 17-тої стор. починаєть ся писане без розставки рядків „Слово о буреню пекла... славнаго Его воскресенія тридневнаго“; воно кінчить ся на стор. 39. По нїм іде „Чудо святителя Христова Николая“, де оповідаєть ся про стрічу і розмову св. Миколая з чортом. Чудо кінчить ся на стор. 44, по чім іде невеличка апофтеґма: „Описанѣ 12 вещей, которій нѣкогда доброго порятку не зробять: 1. Мудрѣ безъ учинку, 2. Богачѣ безъ милостинѣ, 3. Убогій гордий, 4. Старий не богобойний, 5. Младеницъ непослушний, 6. Жона безъ стиду, 7. Люди безъ права, 8. Война безъ фрики (здирства), 9. Панъ безъ ласти (? мб. ласки), 10. Християнинъ сварливий, 11. Царь гнѣвливий, 12. Духовний лѣнивий“. По тім на стор. 45—46 іде досить нескладна вірша „Бѣда зъ бѣдою“, зложена на манеру галицько-руських віршів для пропаґанди тверезости, далї казка „Господаръ и перепелица“, списана з уст народа, та з книжними додатками. На стор. 49—51 списано невеличкі розмови селянина Гриця Оковитки і жида Мортка Пявкеса — певно виписка з „Науки“ пок. Наумовича. Вкінцї на остатній сторінцї містить ся вірша „По битвѣ пѣдъ Плевною“, зложена якимось сучасним галицько-руським рапсодом; вона була надрукована мною в журналї „Житє і Слово“ 1894, II, 224.

Таким робом рукописний матеріял, який я тепер можу повернути на реконструкцію тексту нашої драми, представляєть ся ось як:

1. Текст рукоп. 181 Народного Дому у Львові (сіґную його буквою A_1), писаний десь у половинї, а може і в першій половинї XVIII в. виразним, круглим руським скорописом, зближеним ґрафікою до друкованої кирилицї. Вірші нашої драми, як уже сказано, числять 486 рядків, коли та сама драма в копії М. Кішка має 490 рядків. Про те я кладу в основу реконструкції сей старший текст не вважаючи на те, що він у порівнаню до иньших текстів зовсім не скрізь однаково авторітетний.

2. Під буквою A_2 цитую чотири уривочки тексту мабуть старшого від A_1 і декуди дуже інтересного, а в головному досить близького до A_1.

3. Два уривочки написані на картці кантичкового формату, значно ушкодженій, дають крім ряду розрізнених слів та декількох повних віршів тексту дуже мало для реконструкції тексту; цитую той уривок як $А_3$.

4. Лишаєть ся текст М. Кішка, опублікований в Кіевской Старинї 1896 р., та супроти того, що в моїх руках є прототип того тексту, старша копія Яковини, я лишаю Кишкову копію на боці. Рукопис Яковини числить 18 карток формату 4-о звичайного, хоч досить тонкого паперу; остатня картка в горі троха ушкоджена і підліплена при оправі. Рукопис писаний увесь одною рукою, мабуть якимось дяком чи дяковчителем у першій половинї XIX в. Скоропись також живцем передає форми кирилиці. Містять ся тут: „Повѣсть ѡ мȣдромъ младенцȣ“, на 7½ картках, а від стор. 14—30 іде наша драма, далї на стор. 31—34 йде згадане вже „Чȣдо Стителѧ Хр҃това Николаѧ“ а на стор. 30 в низу починаєть ся і кінчить ся на остатній, сильно виблїдлій сторінцї руський, латинкою писаний текст „Historya o Rycaru“.

Порівнанє текстів $А_1$, $А_2$, $А_3$ і отсего рукопису Яковини — називаю його Б. — копію М. Кішка, хоч зроблену досить старанно, можна зовсім пропустити — виявляє богато схожостий і не менше ріжниць у текстах тих копій. Копія Б. пересїчно виявляє текст пізнїйший, популярнїйший, чистїйший від церковщини та близший до народньої мови, але се лише декуди; попадають ся місця, де старші варіянти близші до нар. мови, нїж ся пізна копія. Та не в тім їх головна й характеристична ріжниця. Хоч обі копії вийшли очевидно з одного оріґіналу, та мусїли, особливо рукопис Яковини, переходити через досить значний ряд копій із копій, поки дійшли до теперішнього стану. Те саме, хоч у меншій мірі, завважуємо вже і в ґрупі А, хоч усї три її зразки були писані найдалї до половини XVIII в.

Порівнюючи тексти ми майже що крок наскакуємо на дивні і на око неправдоподібні комбінації. Поминаємо язикові відміни, особливо в прислівниках таких як або, албо, албовѣмъ, ижъ и бо и ѡтожъ; важнїйше те, що в обох головних копіях попадають ся люки, недописи цїлих віршів, піввіршів і навіть більших куплетів; заглядаєш до другої копії, а там як раз потрібне тобі місце стоїть собі і доповняє текст, щоб знов кілька рядків далї до тебе роззявила ся нова люка. Як побачить читач із нагромадженої в нотках маси варіянтів, їх на протязї 428 рядків (решта взята з одної копії не має варіянтів) набрало ся звиш 200, тай то ще з поминенєм дрібнїйших, де з тексту одної ко-

пії доводило ся вставляти в текст реконструкції якийсь дрібний причастник, що іноді надавав йому новий змисл.

У тій новій реконструкції текст драми на диво вийшов троха коротший, ніж текст копії М. Кишка. Та хто приглянеть ся близше нашому текстови, той швидко переконаеть ся, що богато віршів задля їх паралельности прийшло ся виділити з тексту і помістити в нотках; таких, що їх видно від разу, маемо 13, та більше буде таких, що лишили ся незамітними в прозовій транскріпції в нотках. При тім і самі вірші тексту набрали більшої повноти та кольоритности завдяки включеню в них матеріялу з ріжних копій.

Слово о збуреню пекла,

егда Хр҃стосъ ѿ мр҃твыхъ вставши пекло збурилъ.

Люциперъ (мовитъ до Яда)

Знаю я, Яде, ѿ томъ Хр҃стѣ много причинъ,[1]
Ижъ[2]) ѿнъ естъ ѿ колѣна Давидова Маріинъ синъ,
Который самъ себе синомъ божиимъ йменуетъ[3])
Й человѣкомъ також називаетъ.[4])
Ѿ томъ пророци здавна пророкуютъ[5])
Й повѣстъ[6]) тую тилко дармо[7]) розмножуютъ,[8])
Ѿ полшости[9]) тисящи лѣтъ запевняютъ,[10])
Єго быти Богомъ и человѣкомъ вызнаваютъ,[11])
Я нашихъ собѣ за нищо маютъ.[12])
Але южъ[13]) маю слугъ въ справахъ моихъ бѣглихъ[14])
Не тилко на земли, але й на ѿблакахъ свѣтлихъ;[15])
Знаю я, що ся дѣе й на край свѣта,
Коли Богъ ѿсновалъ землю и положилъ на неи дочасніе лѣта.
Такъ подъ небомъ и в морахъ й под землею що ся дѣе знаю,
В їединой годинѣ[16]) през слуги свои много новинъ маю.

---

[1]) Б. два остатні слова vac. [2]) Б. Иже. [3]) Б. именуетъ, же онъ божий синъ. [4]) A_1 називуетъ; Б. vac. [5]) A_1 проповидуютъ. [6]) Б. Вѣсть. [7]) Б. дурно. [8]) A_1 розмножаютъ. [9]) Б. О той шестой. [10]) Се слово в A_1 vac. [11]) Остатне слово в Б. vac., за те далі йде зайвий рядок: Вязнѣ нашѣ зароно [sic!] ѿберетъ. [12]) Б сей рядок vac. [13]) Б. я [14]) Б. Яле я маю слуги у себе доходнїи и бѣгли. [15]) Б. Же чрезъ нихъ знаю, що ся дѣе не тилько на земли, Яле и на облацѣхъ свѣтехъ. [16]) Б. замісь сих 3-х рядків має два: Такъ дочасній, же подъ небомъ и въ мори
Знаю, що ся дѣе й въ едной годинѣ.

А ѡ҄ томъ Хрⷭ҇тѣ и разъ не знаю,
Но вѣсти певнои еще ѡ҄жидаю.
Дивная[1]) би то рѣчъ бꙋла,[2]) їжъ би билъ на земли б҃жїй [с҃нъ, —
Не могꙋ тое изъ свого разꙋмꙋ понѧти,
Е которыхъ би сѧ причинъ
Ѡ҄нъ моглъ взѧти.[3])
Знаю Творца еще пред вѣки
Живого въ небѣ й со человѣки,[4])
Знаю[5]) й а҃ггли, йжъ слꙋжатъ въ небѣ Бг҃ꙋ,[6]) ·
А того, що сѧ йменꙋетъ сыномъ божимъ, [знати не могꙋ].[7])
Еще й на земли ѿ слꙋгъ своихъ много новинъ маю,
А тамъ еще певной вѣдомости ѡ҄жидаю.
А ѧ тїи справи, що Бг҃ъ сотворилъ, всѣ знаю,[8])
А що сѧ именꙋетъ С҃номъ б҃жїимъ, того не разꙋмѣваю.[9])
Й ѧ билемъ а҃ггломъ свѣтлимъ й на ѡ҄блацехъ жилъ,
Й до всего сѧ тамъ приглѧдѣлъ;
Знаю,[10]) що сѧ дѣетъ й во едемскихъ палацахъ,
Але барзо дивꙋю сѧ ѡ҄ тихъ речахъ.
Й знаю, що Бг҃ъ Адама создалъ[11]) ѿ землѣ
Й все живое,[12]) еже естъ наверхъ[13]) землѣ;
Й в рай на востоцѣ его посадилъ,
Аби на землѣ Бг҃а й Творца своего хвалилъ.[14])
Але ѧ[15]) томꙋ барзо[16]) позавидѣлъ,
Адама й Евꙋ ѻу҆жемъ из розꙋмꙋ йзвѣлъ,
Йжъ божию заповѣдъ престꙋпили, —
На тое-мъ привѣлъ, что изгрѣшили.[17])
А гди згрѣшили, познали сѧ нагими.
Й Бг҃ъ ймъ[18]) не хотѣлъ того грѣха терпѣти,
Послалъ а҃ггла своего й вигналъ йхъ йз райской роскоши,
Которои роскоши й розꙋмомъ не понѧти.[19])
[Й хочъ Адамъ][20]) розꙋмъ тотъ маетъ,
А[21]) ѿ того часꙋ землю дѣлаетъ[22])

---

[1]) Від сл. годинѣ до Дивная в Б. люка, із сл. Дивная лишило ся лише внаѧ. [2]) Б. речь есть. [3]) Сей рядок у Б. vac. [4]) Сї два рядки лише в Б. [5]) A_1 дод. ѧ еще. [6]) Б. сей ряд. vac. [7]) В A_1 зам. сего рядка стоять лише 3 сл.: А ѡ томъ нѣтъ; початок рядка взято з Б. [8]) Б. вѣдаю. [9]) Б. зам. остатнїх 3 сл. сего рядка має: барзо козненавидѣлемъ. [10]) Б. И зновꙋ. [11]) Б. дод. человѣка. [12]) Б. животное. [13]) Б. на. [14]) Б. Аби имѧ... славилъ. [15]) Б. шꙋмнѣѧ. [16]) Б. vac. [17]) Б. гди ѡ҄нъ зогрѣшилъ. Далъ сѧ намъ такъ. [18]) Б. емꙋ. [19]) Б. сей ряд. vac. [20]) Моя конєктура. [21]) Б. Але. [22]) В A_1 дѣлай землю.

Й въ потѣ лица свой хлѣбъ снѣдаетъ.[1]
Тȣю то ѡповѣдаютъ вѣсть,
Но ѡ҃нъ скончениꙗ свѣта не вѣсть.[2]
В той часъ возрадовалемъ сꙗ и смѣꙗлемсꙗ з него,
Жемъ го привѣлъ на тое[3] — барзо добре на него,[4]
Скоро ѡ҃нъ тое ѡ҃тrималъ,
А ꙗ҃ того давно ѡжидалъ.[5]
Албо тижъ[6] и тое знаю,
Йжъ девꙗть хоровъ аг҃гловъ[7] Бг҃ъ маетъ,
Ѿ которихъ на небѣ[8] хвалȣ прий҃маетъ.
А ꙗ тїлко помисливъ ровнати сѧ з нимъ,[9]
Й за тое заразъ стрȣченъ есмь изъ неба,
Й тамъ мꙗ посадилъ,[10]
Где мнѣ давно бȣло потреба.[11]
Такъ тижъ и Адамъ согрѣшилъ,[12]
Же ѿ древа заказаного ѡвоцȣ ѣлъ,[13]
Ѿ которого древа ангелъ емȣ заповѣлъ,
[Аби] ани въ рȣки свои не бралъ.[14]
Але то сꙗ все стало з моеи причини,[15]
Йжъ ѿ древа заповѣданнаго ѡвоцȣ ѣли.[16]
Й ещемъ сꙗ ѡ҃ то старалъ,
Аби сꙗ мнѣ Адамъ с потомствомъ[17] записалъ.
А ꙗ то Адамовѣ сини родние повадилъ,[18]
Же Каинъ Авелꙗ брата своего изъ свѣта й҃згладилъ.
Й ѿ того часȣ зачалемъ пекло[19] бȣдовати
Й дш҃и грѣшнїи из сего свѣта й҃збирати.[20]
Изъ всѣхъ потомковъ нѣхто мнѣ не завадилъ:[21]
Адама первозданна [ꙗ в пекло] спровадилъ,[22]

---

[1]) A_1 замісь сего рядка має ось які три:
И въ потѣ лица твоего хлѣба снѣси,
И сего оучиненииа своего не вѣси.
Щом тое ѡдержалъ, чогом хотѣлъ.

[2]) Сї два рядки тілько в Б. [3]) Б. Же ѡ҃нъ тое ѡ҃держалъ. [4]) Ся половина рядка лише в Б. [5]) Сї два рядки лише в Б. [6]) A_1 Албо-вѣмъ. [7]) Б. аг҃гласкихъ. [8]) A_1 завше. [9]) Три остатнї слова в A_1 vac. [10]) Сей ряд. у Б. vac. [11]) A_1 где бȣло мнѣ треба. [12]) A_1 сей ряд. vac. [13]) A_1 Ижъ ѿ древа заказаннаго зрадилъ ѡ҃воцъ скоштовати. [14]) Сї два рядки лише в Б. [15]) Сей рядок стоїть у A_1 зарав по слові „треба"; в Б. Але то з моеи причини. [16]) Сей рядок лише в Б. [17]) Б. дод. своимъ на вѣки. [18]) A_1 ї на тое подписалъ. [19]) Б. зачалемъ, „пекло" vac. [20]) A_1 сего свѣта, Б. и дȣшъ ѿ... забирати. [21]) Б. И все потомство его нѣкомȣ не завадило. [22]) Б. Адама первозданна израдило.

Й [зрадивши] [1]) такъ Ядама,
Запровадилъ и Явраама,
Исаака й Якова и всѣхъ дванадесятъ патріарховъ,[2])
Тамъ мнѣ не било ѿ нихъ иншихъ страховъ.[3])
Й царей незличонихъ
И рицеровъ барзо моцнихъ
Назбиралемъ ѿ всего свѣта
Не мало ажъ до сего лѣта.[4])
Самсона барзо дꙋжаго
И цр҃а Ялександра всего свѣта можнаго.[5])
Пекло, моѧ слѣчнаѧ потѣха едина
Грѣшниковъ ажъ до верхꙋ оузкаго пожерла.[6])
И Дв҃да цр҃а, с которого племя Исꙋса Хр҃ста повидають,[7])
О чемъ вси пророци людъ наꙋчаютъ,
Я пана моего[8]) Яда й насъ всѣхъ въ пеклѣ понижаютъ.[9])
Которыхъ во ѿхланяхъ моихъ повно,
Й завше оу мене ихъ естъ много.[10])
Я хтожъ бы мене еще бꙋдетъ,
Той до скончания вѣка мене не забꙋдетъ.[11])
Іωанко [есть], а потомꙋ и самъ Христосъ оу мене бꙋдетъ.[12])

Ядъ до Люципера мовитъ:

Пане Люциперꙋ, пане старосто,[13])
Хочъ оу тебе самого слꙋгъ тисящъ [зо] сто,[14])
Чемꙋсь мнѣ гадки великие головꙋ здоймаютъ[15])
Й фрасꙋнки не малие мене строскаютъ.[16])
Зажиймо ми поради, а Хр҃ста того занехаймо,

---

[1]) Мої конектури тут і в попер. ряд. в скобках.
[2]) Сї три рядки лише в Б. пωгриархов̃ъ. A_1 має натомісь: Нѣхто мнѣ не завидѣлъ. И Ядама перворожденнаго спровадилъ и всѣхъ дванадесятъ патриярховъ. [3]) Сей рядок лише в Б. [4]) В Б. Цареи незличоних й рицеровъ ѿ вѣка назбиралемъ не мало ѿ Ядама аж до сего часꙋ. В A_1 лише: И царей незличонихъ, И рицеровъ барзо моцнихъ. [5]) Б. рицаровъ можнихъ и Самѱона... явнаго. [6]) Сї два рядки лише в Б. [7]) Б. которого племѧ повѣдаю. [8]) Б. Пр҃рки всѣ которїи ѿ васъ людей. [9]) Б. своего. [10]) Б. и мене с пренемꙋсꙋ навѣжаютъ. [11]) Б. Которих маю... повно завше ихъ естъ. [12]) Сї два рядки лише в A_1. [13]) Сей рядок без есть у Б. [14]) Б. старосто мой. [15]) A_1 тисящі сто, Б. тисящей р҃. [16]) Б. Чомꙋ сѧ ми гадки барзо головꙋ троскочꙋтъ. [17]) Б. И фрасꙋнкꙋ незносного такъ мене здиймаютъ.

Й слꙋгъ своихъ к себѣ заволаймо,[1]
Й скажемо ми йимъ,[2] аби томꙋ Хр҃стꙋ[3] дали покой,
Жеби его не зачипали, жеби и намъ билъ оупокой.[4]
Бо гди мѣлемъ[5] Лазара четвероднеунаго оу себе,
Ꙗ гди ѡ҆нъ его еднимъ словомъ своимъ заволалъ,[6]
[Собѣ его] за таемника [ѡбобралъ],[7]
Й оу мене из зꙋбовъ ѡстрихъ вирвалъ,[8]
Й мое барзо ѡ҆строе ѡрꙋжїе притꙋпилъ,[9]
Которое ꙗ҆ себѣ ѿ вѣка мѣлъ,[10]
Хоча емъ сѧ изъ нимъ не билъ.[11]
Й теперъ ꙗ тимъ клопочꙋ головꙋ свою:[12]
Бою сѧ, жеби[13] мнѣ не бꙋти в неволи с тобою.[14]

Люциперъ до Ꙗда мовитъ:

Не тревожъ сѧ, Ꙗде мой[15] й добродѣю!
Тилко ти оу мене першаꙗ надѣꙗ.[16]
Хто вже не бꙋде оу тебе?
Ти бꙋдешъ мѣти Хр҃ста оу себе.[17]
Єслижъ то такъ страшенъ[18] Марїинъ с҃нъ?
О҆во й ꙗ ѡ воиско постараю сѧ
Й добре вибю сѧ зъ нимъ,[19]
Й бꙋдꙋ шꙋкати на него ꙗкихъ причинъ.[20]
Оужe напꙋстилъ ꙗ[21] на него жидовъ, и войшли оу радꙋ,[22]

---

1) Б. має сї два рядки так:
Ꙗле зажїймо зъ собою поради й слꙋгъ зволаймо,
Ꙗ того Хр҃ста занихаймо.
2) Б. Идѣмо. 3) Б. І҃сꙋ. 4) Б. абимъ билъ изъ нимъ оу покою. 5) Б. Бо гдижъ имѣлемъ оу себе. 6) A_1. Ꙗ гди ѡ҆нъ заволалъ словомъ своимъ гвалтовнимъ, Б. Ꙗ гди ѡ҆нъ его еднимъ словомъ. 7) A_1 vac. Б. лише „за таемника“. Решта моя конєктура. 8) A_1 И вирвалъ оу мене из зꙋбовъ острихъ. Б. И вирвалъ гвалтомъ изъ рꙋки ми. 9) Б. барзо ѡстрое претꙋпилъ, A_1 и притꙋпилъ. 10) Сей рядок лише в A_1. 11) Сей рядок лише в Б. 12) Так Б., тілько „свою головꙋ“. 13) Б. жеби клопотъ. 14) Б. в неволю с тобою; A_1 має сї два рядки ось як:
И теперъ сѧ того бою,
Жеби мнѣ не бꙋло клопотꙋ с тобою.
15) Б. пане мой и добродѣю мой; A_1 Не фрасꙋй сѧ пане Ꙗде нашъ. 16) Сей рядок лише в Б. 17) Сї два рядки лиш у A_1. 18) Б. Хотъ ѡ҆нъ такъ барзо страшний. 19) A_1 Ѻво и ꙗ҆ постараю сѧ; Б. ѿ воиско... изъ нимъ добре вибю сѧ. 20) Б. ꙗкой причини. 21) Б. Оужемъ побꙋдилъ. 22) Сих 4 слів у Б. нема.

Ꙗби на него найшли фальшивꙋю зрадꙋ.[1])
Й до того подмовилемъ своего оутѣшителѧ[2]) Иоудꙋ,
Ꙗби видалъ Иса[3]) до фалшиваго сꙋдꙋ.
Бо гдижъ чинитъ сѧ Богомъ бити,[4])
Ꙗ хтожъ передъ нимъ стоитъ [его боронити]? [5])
Теперь при немꙋ не видно и жадного апостола,
Й Марїѧ боит сѧ за нимъ причинити.[6])
Не вижꙋ ѧ его, бо сѧ ѿнъ и мене боитъ.[7])
Й ѿ тихъ апостоловъ его дванадцѧть
Не бꙋдемо боѧзливими,
Хочъ би било йхъ тисѧщъ килка-двадцѧть.[8])
Ѿ заразъ бꙋдꙋтъ на него жиди сторонꙋ ймѣти
Й насъ ѡ помощъ барзо просити.[9])
И попꙋщаю ѧ слꙋгъ своихъ,
Ѿ которихъ маю приѧзнь прихилнꙋю,
Й въ кождой годинѣ бꙋдемъ мати вѣдомость вѣрнꙋю.[10])
Е каждой годинѣ бꙋдꙋ знати,
Що той Їсъ бꙋдетъ оумѣти й що бꙋдетъ дѣлати.[11])

Ꙗдъ до Люципера мовитъ:

Люциперꙋ,[12]) старосто, мой добрий дрꙋже,
Прошꙋ тѧ, коло господарства моего пилнꙋй дꙋже![13])
Пилнꙋй добре! Знаеш, на що-с сѧ поднѧлъ,
Бо Іѡанъ Предитеча слꙋгъ нашихъ дꙋже полѧкалъ.[14])
Ꙗле радше того[15]) Хрста не зачѣпаймо![16])
Ѿкꙋдꙋ есть, того добре не знаемо.[17])
Бо мой оусѣ жили починаютъ дрижати, —[18])
Либой коло насъ не жарти![19])

---

[1]) Б. И повели его до ратꙋша нинѣ, и аби і т. д. як у тексті. [2]) Так в Б., в $А_1$ И до того за злосцъ его подмовилъ. [3]) Б. Ꙗби его видалъ. [4]) $А_1$ Чинитъ сѧ Богомъ; Б. Бо гдижъ чинилъ сѧ сном божимъ бити. [5]) $А_1$ те, що перед скобками; Б. vac., у скобках моя конєктура. [6]) Сї рядки лише в Б. [7]) Сей рядок лише в $А_1$. [8]) Так $А_1$, Б. Ꙗ тихъ апостоловъ не тилко не боймо сѧ, але й не лѧкаймо сѧ. [9]) Сї два рядки лише в Б. [10]) Так в Б., в $А_1$ И бꙋдꙋ на него имѣти сторожꙋ пилнꙋю ѿ слꙋгъ свихъ, ѿ которихъ маю приѧзнъ прихилнꙋю. [11]) Так в $А_1$, у Б. бꙋдемъ вѣдати… теперъ оумѣетъ… дѣлати. [12]) Б. Пане Люципере… мой. [13]) Б. господарства ѿпалилъ сѧ йездемъ. [14]) Сї два рядки в Б. [15]) Б. Ꙗ того. [16]) $А_1$ не зачипати. [17]) $А_1$ сей рядок vac. [18]) Так $А_1$, Б. без „оусѣ“. [19]) Сей рядок лише в Б.

Й чемȣсь[1]) бою сꙗ, аби мнѣ[2]) не бȣло ꙗкихъ страховъ,
Ꙗбисмо[3]) не оутратили пекельнихъ нашихъ ґмаховъ.

Люципер до Ꙗда мовитъ:

Пане мой Ꙗде, чемȣ еси такъ барзо боꙗзливий?
Не бачишъ передъ собою войска? Ꙗ такъ лꙗкливий![4])
Не тривожъ мене и моихъ слȣгъ вѣрнихъ,[5])
Которихъ маю й оу сторонахъ[6]) чȣжихъ.
Ꙗкъ-ймъ йз ними лѣта долгїи прожилъ.[7])
Але Ꙗде, добрȣ ꙗ надѣю[8]) маю,
Дш҃ȣ Хр҃стову себѣ поимаю.
Заразъ пошлю з войскомъ старшого воеводу Трубаꙗ,[9])
Й[10]) другаго Бенеру, тамъ нехай бѣгаютъ
Под мѣсто Єрȣсалимъ до великаго гаю,[11])
Аби Хр҃ста пилно стерегли,
Жеби агг҃ли дш҃ѣ его до неба не взꙗли.[12])

Люциперъ до слугъ своихъ мовитъ:

Гей панове воеводи, ти[13]) пане Трубаю,[14])
И ти Бенеро, ѿто[15]) ꙗ длꙗ того васъ до себе[16]) волаю,
Жебисмо зажили ꙗковой поради,
Щобъ з Хр҃стовою дш҃ею агг҃ли не оучинили зради.[17])
Й щобисмо сѧ теперъ добре порадили,[18])
Й того Іс҃а дш҃ѣ[19]) до неба не пустили.
Бо его жиди конечне разпꙗти маютъ
Й ѿ тое сꙗ пилно стараютъ.
Й нам сꙗ ѿ тое пилно треба старати,
Аби смо до себе дш҃ȣ его могли поймати.
А гди бисмо его душу до себе поймали,
То бисмо били безпечни и нѣкого на свѣтѣ сꙗ не боꙗли,
Й ꙗ билъ би паномъ всего свѣта.[20])

---

[1]) Б. И чемȣ сѧ, A_1 vac. [2]) Б. на мене. [3]) Б. Жебисмо... нашихъ... [4]) Сей рядок лиш в A_1. [5]) Б. Не тревож сѧ й моихъ слȣгъ милихъ. [6]) Б. оу сторонахъ vac. [7]) Сей рядок лише в Б. [8]) Б. ꙗ, Ꙗде, надѣю. [9]) Б. Послю заразъ .. своего [10]) A_1 Ꙗ. [11]) Три остатнї сл. лише в A_1. [12]) Б. донесли. [13]) Б. и ти. [14]) A_1 пане Бенеро и ти Трȣбаю. [15]) Се сл. в Б. [16]) Сї два сл. в A_1. [17]) Сї два рядки в Б. [18]) A_1. Жебисмо поради зажили. [19]) Б. Хр҃та дш҃ȣ. [20]) З сих трьох рядків два перші лише в Б., тілько в формі: то бимъ билъ безпечнїй, не боꙗвбимъ сѧ на свѣтѣ нѣкого; A_1 мае лиш: Теперъ бимъ билъ панъ всего свѣта.

Теперъ же безпечне бѣжѣте,[1]
Я дш҃у его пилно стережѣте;
Кȣди ся той Іс҃ъ повернетъ, треба намъ ѿ томъ знати;
Бѣнъ бо кажетъ, що из ними и намъ жарти.[2]
Ябисте того Іс҃а поймали,
И мнѣ ѿ томъ рихло[3] знати дали.

Люцниперъ мовитъ до Яда:

Южемъ, Яде, послалъ по Іс҃а слугъ своихъ вѣрнихъ,[4]
Бенеру и Трубаїа, воеводъ немалихъ.[5]
Я гди будутъ бубнити,[6]
Б той часъ душȣ его будутъ провадити.[7]
Я ми сюди агг҃ловъ не допускаймо,
Потухи[8]) ймъ не даваймо,[9]
Яби насъ не зрадили
И дш҃ѣ его до неба не запровадили.
Не бой ся, Яде, пане мой милий!
Чему[10]) естес такъ барзо бунилий?
Єще я в господарствѣ твоемъ не ѿспалый
И весь вѣкъ въ радости пробувъ часъ немалий.[11]
Не бой ся Марїина сина! Гди ѿнъ[12]) человѣкъ,
Не вчинитъ намъ нѣчого во вѣкъ.
Я я завше до конца[13]) с тобою
Готовъ хочъ на плацъ до бою;
Я пекло, то моя столица,
Где рачитъ[14]) его моя правица.
Гди би ѿнъ билъ бж҃їй сн҃ъ, не терпѣлъ би ѿнъ[15]) муки,
Не видавалъ[16]) би ѿнъ себе въ жидовскїе руки.

---

1) Б. То конечне прȣдко тамъ бѣгайте. Б. перестерегайте, Я мѣнѣ ѿ томъ рихло знати дайте. 2) Сї два рядки лише в Б. 3) Сї два рядки в A_1. 4) Б. і A_1 пилнихъ. 5) Сей рядок лиш в A_1, в A_2 мб. Недеру зам. Бенеру. 6) Б. мȣчити, в A_2 Я гди будутъ ся. 7) Б. Тогда душу его до насъ. 8) Так в A_1, в A_2 И вѣри. 9)) Так у A_2, в A_1 не даймо. 10) Так A_2, A_1 Чемъ. 11) Б. Єщемъ ся въ госп. нѣгдимъ незаспалемъ, И въ весь вѣкъ въ радость мою положилъ; A_1 И вѣкъ пробȣвъ немалїй. 12) Б. Богъ бо есть и. 13) Б. я до конца, потім люка аж до сл. держитъ. 14) Б. держитъ — без жадного звязку, бо далї читаємо: и готовимъ ѥстемъ до бою, а пекло то моя столица, бо держитъ. 15) Б. vac. 16) Б. видалъ.

Ꙗдъ до Люципера мовитъ:

Южъ ꙗ бачꙋ страсть своюˑ[1]) й ламентꙋю,
Хочъ єще жадной навалности[2]) не чꙋю.
Животъ мой древнѣє[3])
И в очахъ моихъ мрїє;[4])
Животъ[5]) чꙋєтъ, тилко не скажетъ, —
Подобно той Іс̃ъ[6]) пришедши всѣхъ насъ повꙗжетъ.

Люциперъ до Ꙗда мовитъ:

Що, Ꙗде, по томъ, що такъ плачешъ и прорицаєшъ?[7])
Що єси проживъ, то всѣ днѣ свои проклинаєшъ.

Ꙗдъ до Люципера мовитъ:

О старосто Люциперꙋ, стражею затвори пекло,[8])
Жеби[9]) жадной душѣ з него[10]) не втекло.
Ꙗ тамъ изо всѣхъ сторонъ мѣдꙗнне[11]) ворота поставми,[12])
И затвори желѣзними ланцꙋхами
Моцними стꙗгни,[13])
И твердими колодками
Барзо замкни![14])
И тисꙗщꙋ тисꙗщъ маю[15]) войска збройного,[16])
Може й с Хр̃стомъ не ходитъ такъ много.[17])

Люциперъ до Ꙗда мовитъ:

Не ꙋ̆жасай сꙗ, Ꙗде, пане мой!
Бꙋдꙋ сꙗ ꙗкъ мога изъ нимъ бити,
Поки єдномꙋ [з насъ] кости на десꙗть сꙗ не розпадꙋтъ,
И не дамъ до себе приступити.
Тилко пословъ ѿчѣкꙋю
И вѣсти первой ѿжидаю.[18])

Стїй Їѡанъ Креститель мовитъ до Ꙗда:

Смꙋти сꙗ, Ꙗде, плачъ й ламентꙋй во вѣкъ,[19])
Гди[20]) йдетъ до насъ Богъ и человѣкъ!

---

[1]) Б. страстнꙋю. [2]) Б. новини. [3]) Б. дрожить. [4]) Б. ѡ̑чи мои бачꙋть. [5]) Б. И жывотъ мой добре. [6]) Б. Хр̃стосъ. [7]) Б. Щожъ чинити ижъ бачꙋ, ѡ̑ни прорѣкаютъ, Що смо прожили вѣкꙋ всѣ дни свой. [8]) Б. Ѻглꙗди но стражъ й пекло. [9]) Б. Щоби. [10]) Б. vас. [11]) Б. И мѣдꙗние. [12]) Б. постави. [13]) Б. и л. м. истꙗгни. [14]) Б. барзо vас. A_1 стꙗгнꙋвъ... замкнꙋвъ. [15]) Б. множество. [16]) Б. избраннаго. [17]) A_1 гоино; Б. натомісь: Ꙗ знаю, же Хр̃стосъ приходити бꙋдетъ. [18]) Отся Люциперова репліка лише в A_1. [19]) Б. во всѣхъ. [20]) Б. Бо вже.

Готовалъ еси на насъ пекло, вязеня,[1]
Которое тобѣ будетъ въ сїе время.[2]
Весполъ из слугами твоими
Будете[3]) под ногами божими.
Востани, Давиде,[4]) и̂ в стрѹни вдарай,
Я Творца своего и̂ Бга вихваляй![5])
О̂то будетъ запевне по насъ
И не пойдетъ ѿсюду без насъ.

Люциперъ мовитъ до стго Ïѡана Хр̃стеля:

Постой, Ïѡане, еще ся своимъ [Ісомъ][6]) не вихваляй
И того Ïса не прославляй.[7])
И ти тутъ будешъ и твой Ïсъ будетъ ѹ насъ,[8])
А хто дѹжшїй, той ся виграетъ з мижи насъ.
И ти ся не вифиґлюєшъ, хоч бис якъ фиґловалъ
Є тимъ, которому я[9]) дорогу готовалъ.
Бо еси[10]) Ïѡанъ, зовутъ тя nокаянию проповѣдникъ,[11])
Але ти власнїй Ïсусовъ похлѣбникъ.
Ти естесь[12]) ему щось за родина,
Що така твоя ѡ̂ немъ зъ нами перепина.[13])
Для чогожъ ти вязневъ моихъ потривоживъ,
Же имъ еси повѣсть тую[14]) дармо розмноживъ?
Щобъ ѹ тебе Бгъ бѹвъ, коли би ти ся народивъ,
Щобись намъ тїи вѣсти не множилъ!
Чомѹ инш̃ѣ стїи сидятъ тихо?
Гдесь и̂ тобѣ ѹ насъ прийшло лихо.[15])
Якъ то, тутъ маетъ Ïсъ до пекла ѹступати[16])
И всѣхъ мойхъ вязневъ ѿ мене взяти?[17])

---

[1]) Б. пекла и юзна. [2]) Б. котрое бѹдетъ на твое время. [3]) Б. Которїи бѹдѹтъ. [4]) Б. Встань Двиде, вносели ся. [5]) Б. Ѡто певно бѹдетъ до насъ. пана и̂ творца своего прославляй. Дальші 2 р. vac. [6]) A_1 ся не вихваляй, A_2 похваляй, Б. еще ся своимъ не. [7]) Б. має далї ось які рядки:

Бо ми его не любимо,
И тижъ до пекла не дѹже потребѹемо.
А ти еще ся томѹ не дивѹй, що насъ беретъ ѹжасъ!
И той твой Ïсъ бѹдетъ ѹ насъ,
Хто дѹжшїй бѹдетъ, той виграетъ з насъ.

[8]) A_2 має лише другу половину сего рядка, Б. vac. [9]) A_2 которомѹсъ. [10]) A_2 Бо. [11]) A_2 панованїю оповѣдникъ. [12]) Б. То сте. [13]) Б. Такъ твоя ѡ̂ немъ з нами перипона. [14]) Б. И вѣсть тую. [15]) Сї 4 рядки лише в Б. [16]) Б. до Ада; A_2 ѹступити. [17]) A_2 и ѿ мѹкъ... висвободити.

Ти того[1]) нѣгди не дочекаєш,
Тилко славу тую дурно розмножлешъ:
А долго ще ти тутъ будешъ стояти,
А щоразъ то болш[2]) ѡ̂ Хр҃стѣ повѣдати? [2])
А докиж ти, Їωане, будешъ практиковати,
А щоразъ то болше ѡ҃ томъ Хр҃стѣ пророковати?
О, що ти такъ богато пророкуешъ, [пташку]?
Дайте єму смоли напити ся й пекелного кваску! [4])
А ходи но ти сюда, болше не проповѣдай,
Товаришу моєму й мнѣ[5]) страху не задавай!
Бо ми ся и знаку єго не боимо[6])
И на божество єго не глядимо.
Знаю я, же єстъ Богъ въ небѣ,
Которому спѣваютъ аггли: „Слава тебѣ!"
Але тутъ на земли въ тѣлѣ Бога не маешъ,
А ти ѡ҃ немъ пророкуешъ и самъ єго не знаєш,
Тилко єго на помощъ призиваєшъ.[7])
Бо Богъ в небѣ со аггли[8]) пануетъ,
А моя слава по всемъ свѣту[9]) роскошуетъ;
И мене люде всѣ на язицѣ носятъ
И болше нижли[10]) Бога ѡ̂ що просятъ.
А я ведлугъ прозби ихъ буду[11]) чинити,
А хто мои ѹчинки чинитъ, буду єго любити.[12])
А за тое имъ ωбфитую ласку покажу:
Не єдного к ωгонь пекелнїй ѹсажу,
И покажу имъ за тое ѡ̂бфитую ласку,
Не єдинъ бо им дам килид пекелного кваску.[13])
А ти, Їωане, пойди въ адъ,[14]) болше не волай,
Товариству своєму въ смутку[15]) не помагай.
Бижу я, же ти то[16]) фиглюєшъ

---

[1]) A_1 Той, A_2 Того ти. [2]) A_2 болшѣ. [3]) Сї два рядки в A_1 і A_2; Б. ω томъ Хр҃стѣ. [4]) Сї два рядки лише в Б. [5]) Б. А мнѣ страху й моимъ слугамъ. [6]) Б. не будетъ, не бойми ся, и набоженства єго не смотри́мо. [7]) Б. сей ряд. vac. [8]) Б. з апостолами. [9]) Б. во всѣхъ. [10]) Б. Лѣпше мене нижели. [11]) Б. готовъ тое. [12]) Б. И буду ихъ любити. [13]) Б. Не тисящу бо юхъ наготую смоли й пекелного кваску; те, що в тексті, взято з A_2; A_1 два ряд. в тексті: А за тое ѹсажу. [14]) „к адъ" і „не волай" взято з A_2; A_1 і Б. не повидай. [15]) „В смутку" взято з Б.; A_1 і A_2 тутъ. [16]) „то" з Б.

И розумѣю, же ти ѿтоль ѹтекти сꙗ[1]) готуєшъ.
Ой не ꙋвойдешъ ѿ мене, рицерꙋ Пашкꙋ![2])
Ми того не ꙋбоймо сꙗ, Иванашкꙋ.[3])
Подобно оу насъ[4]) той І҃съ буде, и ти будешъ из нами
Въ той нашой ꙗмѣ. (*Иван відходить.*)

Отожъ поселъ первый бижитъ и мовитъ:

Пане Ꙗде и ти пане старосто нашъ,[5])
Ꙗ гдижъ над тебе болшого немашъ![6])
Послали мене воеводи Венера й Трубай:
Ничого сꙗ ни разъ не лꙗкай!
Ꙗ що еси хотѣлъ[7]) их просилъ, то все[8]) пош҇рудовали
И Хр҇ста того ѹ ланцухи[9]) поѹбирали;
Водꙗтъ его жиди ѿ ради до ради,[10])
Нихто ему не дастъ и разъ правди.[11])
Чулемъ ѿ жидовъ, ижъ[12]) веденъ будетъ за мѣсто,
И знаю добре, ижъ готуютъ на него лобное[13]) мѣсто.

Поселъ вторїй прибѣгае[14]) й мовитъ:

Ото южъ,[15]) пане Ꙗде нашъ, жиди Хр҇ста на крестѣ при-
И желѣзними звоздами рꙋци и нози пробили.[17]) [били[16])
Южъ не будетъ живъ, то правда конечне,[18])
Ꙗ ми будемо с тобою жити на вѣки безпечне.[19])
Послали мене воеводи[20]) повидати,
Ꙗби тобѣ заразъ радостъ тую примножати.[21])

Поселъ третїй прибигае й мовитъ:

Отожъ, пане нашъ Ꙗде, южъ Хр҇тосъ оумираетъ,
На хрестѣ главу свою[22]) прикланꙗетъ.

---

[1]) A_1 же сꙗ ѹтекти, A_2 же ти ѿтоль оутечи сꙗ; Б. же ти сѧ оутечи. [2]) Так A_1, Б. ѡ҇ не [ви]фиглюешъ сѧ, пташкꙋ; A_2 О, не вифѣглюеш сꙗ пташку ѿ Люципера и цесара. [3]) Б. Ми того не боимо сѧ й той рицаръ бꙋдетъ с тобою; A_2 твоего не боимо сѧ, Іѡаннашкꙋ. [4]) „у насъ“ із A_2. [5]) A_1 Пане Ꙗде нашъ, решта з Б. [6]) Б. Гди на свѣтѣ болшаго нема над тебе. [7]) Б. по що ти [зам. ви] послали. [8]) Б. твое ми. [9]) Б. в ланцꙋхи, во стрички. [10]) A_1 ѿ града до града. [11]) Б. емꙋ не дастъ поради. [12]) Б. заразъ. [13]) Б. любное. [14]) Б. Той доказꙋетъ, й дрꙋгїй настꙋпаютъ. [15]) Б. Отожъ. [16]) Б. разними. [17]) Б. И гвоздми желѣзними пребили. [18]) Так в Б., A_1: Ѡй оуже не буде в жидовъ така рада. [19]) Б. Ꙗ ми будемъ жити безпечне. [20]) Б. Послали мене воеводы тое ѡповѣдати. [21]) Так в Б., в A_1 и радость тую розмножати. [22]) „свою“ Б. vac.

Жиди[1] все тѣло его бичами[2] избили
И копиемъ бокъ его пробили;
Оцтомъ со жолчїю [его] напоили
И приправами, присѣками его частовали.[3])
Остали ся тамъ нашѣ воеводи,
Яби дш҃ӯ его взявши принесли сюди
На нашие оугоди.[4])

Люциперъ до Ада мовитъ:

Видишъ, Аде, такую маю новину,
Що ся стало презрене[5]) Марину сн҃у.
Южъ жиди на крестѣ его прибили[6])
И бокъ ему копиемъ пробили[7]),
И терновий винецъ на главу вложили.
А намъ потреба ѿ дӯшѣ его пилное старанѧ мѣти,
Яби дш҃ӯ его поймати во своя сѣти.

Адъ до Люципера мовитъ:

Моя рада такая
И голова старая:
Дш҃ѣ Христовой[8]) не вѣрѣте
Анѣ ей стережѣте,
Щобъ для едного
Не ѹтратити много.
Нехай дш҃а его идетъ до неба,
А намъ ей тӯтъ не треба.[9])
Бо всѣ пророци поднесли ся и радӯют,[10])
Приходъ его дӯхомъ ст҃ымъ чӯютъ.[11])
Муситъ то правдивый Богъ бӯти,
А [намъ] для едной дӯшѣ всѣми треба ригнӯти.
Бо ѹже я бачӯ близко конець нашъ,[12])
И наше старшинство теперь естъ, а завтра немашъ.[13])

---

[1]) Б. Иже би. [2]) „бичами" в Б. [3]) Сї два р. в Б. [4]) Б. оугли. [5]) Б. Що то ся чрезъ мене стало. [6]) Б. распѧли на смерть ганебнӯю. [7]) Відси в Б. люка, яка кінчить ся словами: его во своя сѣти. [8]) Б. Дш҃ӯ Хр҃стовӯ. [9]) Б. не потреба. [10]) Б. Бо всѣ пророки ѡ тѣмъ пророкӯютъ. [11]) Б. Же мае прийти до насъ запевне. [12]) Б. зам. того мае: презъ Дх҃а своего познаютъ, же такъ пророкӯють: южъ намъ ѿ него згинӯти и̑ пекло наше зовсѣмъ ѹтратити. [13]) Б. тӯтъ днесъ, а завше не машъ.

Поселъ четвертй прѣбѣгъ и мовитъ:

Отожъ Хр͠стосъ запевне[1]) оумеръ,
А ꙗ [бачив його] не давно, [а] теперъ.[2])
Але гди дꙋша его вишла[3]) с тѣла,
Тогди не єдина[4]) тамъ плоть изнимълѣла.
И мы всѣ сꙗ били полꙗкали
И далеко ѿ неи повтѣкали.
Хотѣли-смо его дш͠ꙋ поймати,
Але гди-смо ѡ҆бачили, страшно было к ней приступати.
Агг͠лскїє войска ѡ҆коло ѡ҆стꙋпили,[5])
А насъ до неи не допꙋстили.
Дрижала землꙗ, же ажъ ламали сꙗ ѡ҆поки,
Бꙋвъ страхъ великий и есть[6]) и доки.
С͠лнце й мѣсꙗцъ во кровъ сꙗ премѣнꙗли,
И много ѿ мертвихъ ѿ гробовъ повставали;[7])
И тиє ѿ страха великаго ажъ на землю[8]) падали
И черезъ три годинн[9]) лежали,
Ажъ не хꙋдко встали.
И ми сꙗ страха оуже набравши
Идемо[10]) до пекла зброю побравши.[11])
И чꙋлисмо ѿ агг͠ловъ гласъ,
Же во третїй дн͠ъ Хр͠стосъ воскреснетъ и приде до насъ,
И маетъ взꙗти всѣхъ вꙗзневъ конечне оу насъ.[12])

Воєводи Венера и Трꙋбай мовѧтъ:

Великий нашъ пане Аде й ти пане Люциперꙋ[13]) старосто,

---

[1]) $А_1$ южъ. [2]) $А_1$ Але ꙗ недавно теперъ; Б. И ꙗ бачивъ ѿто недавно, теперъ. [3]) Б. пошла из. [4]) Б. Не ѡ҆дна. [5]) Б. гди приступили. [6]) $А_2$ ...сѧ сповнивъ Гд͠овъ... той страхъ и доки. [7]) $А_2$ много ѿ мертвих воскресивши. [8]) $А_2$ на враз... [9]) $А_2$ годинѣ. [10]) $А_2$ ...дѣмо до пекла зброи в рꙋки взꙗвши. [11]) В Б. замісь рядків 352—357 читаємо:

И такъ ми сѧ бꙋли страхꙋ набрали,
Оутѣкалисмо всѣ ѿстꙋпомъ,
Вразъ взѧвши въ рꙋки брань.
Правда, тако єстъ знати,
Алесмо чꙋли агг͠ловъ, же во третїй день
Воскреснетъ и прийдетъ до насъ
И хощетъ забрати всѣхъ ст͠ыхъ ѿ насъ.

[12]) $А_2$ И мертвыѧ людїє всѣх в...нѧс... ѿ нас. [13]) $А_2$ ти Люципере.

Запевне[1]) Хр҇тосъ идетъ до насъ просто.
Мы хотѣли душу его собѣ[2]) взяти,
Але бжїи[3]) сили не дали к ней приступати.[4])
Охъ лихо наше, вѣдѣлисмо страхъ незносний,[5])
Блискавицѣ и громи великие;
Подобно правдивїй и власний естъ Хр҇тосъ Бгъ,
Бо нѣхто такихъ чудесъ кромѣ него чинити не могъ.
Оуступилисмо тоу до пекла поради зажити,
Що бъ ис тимъ Хр҇томъ чинити и якъ прожити?
Бо будетъ тутъ запевне до насъ,
А почавши ѿ Адама, и всѣхъ стыхъ маетъ ѹзяти ѿ насъ.

Люциперъ мовитъ до слугъ своихъ:

Ова, буду ся коронити якъ могучи,
Бо не подобаетъ ми[6]) из своего панства ѹтечи.
Если ѡнъ бжїй снъ, нехай собѣ в неби пануетъ,[7])
А з нами и пекломъ нехай ся не воюетъ.[8])
Бо било би мнѣ завстидъ, гди бимъ ся єму кланялъ
И данѣ давати гди бимъ ся поднѣмалъ.[9])
Тревалемъ пятъ тисящъ лѣтъ, мало не до вѣку,
А теперъ бимъ ся в моци далъ едному человѣку?[10])
Буду его чекати аж на плацъ, Аде, с тобою,
А гдижъ ѡнъ человѣкъ, то ся я его не бою.[11])
И буду ся з нимъ менжне[12]) воевати;
Хочъ бимъ мѣлъ и поле програти.[13])
До бронѣ всѣ мои жолнѣре берѣт ся,[14])
А гди якїй страхъ прїйшолъ, то ви не смутѣтъ ся;
Ставте ся противко его менжне,

---

1) A_2 Подобно. 2) A_2 Ми хотѣли есмо его ко собѣ. 3) A_2 бозкие. 4) A_2 не дали mista к нему приступати. 5) A_2 страхи великие, блискавицѣ ...лни незноснии, подобно правдъ своихъ славнихъ исполнил ся Бгъ, ...такихъ чудъ чинити кромѣ него не може. 6) Б. не годит ми ся. 7) Б. сидитъ на небѣ та пануетъ. 8) Б. нами... керуетъ, А з нами нехай ся не воюетъ. 9) Б. замісь сих двох рядків має:

Бо гди билъ въ Римѣ Дѣдъ,
Гди бим ся єму кланялъ
И дани давати [в рук. давалъ] гди бим ся поднялъ.

„Билъ въ римѣ Давидъ“ очевидна помилка замісь: билъ би менѣ встидъ. 10) Б. Кролевати не трохи вѣку, а теперъ і т. д. 11) Б. гди ся чл҃вка и жаднаго в тѣлѣ. 12) A_1 мечне. 13) Б. Хочъ бимъ що маю и тое продати. 14) Б. Гей добрѣ... до него смѣле.

А ꙗ за вами з дрꙋгимъ войскомъ потенжне.[1])
А ви ворота желѣзние[2]) рихло зачинꙗйте,
И зводи звѣвши ланцꙋхами заволѣкайте,[3])
И колодками моцними и твердими замикайте![4])
Бо бꙋже запевне той Хр҇стосъ придетъ,[5])
Але хто дꙋжший, той внидетъ.[6])
А вамъ нехай ср҇дце ѿ страхꙋ не ꙋмливаетъ,[7])
Ижъ ѿ Хр҇ста того все повтѣкаетъ;
Але берѣте сꙗ до него смѣле,
Ставайте з нимъ цѣле.
Але ꙗ знаю, же не новина вамъ воевати,
И не такихъ рицеровъ в полю и на плацꙋ ймати,
И з ними воевати и всѣмъ кролювати.[8])
И всѣ королеве й царѣ нашихъ рꙋкъ не втекли,
Але й сами бачите, же естъ ѡни оу пекли.[9])
Презто ви не тривожте сꙗ
И Хр҇ста того не бойте сꙗ.
Еще ѡжидаю посла ѡстатного
И на плацъ пристꙗ Хр҇стового.[10])

Поселъ ѡстатниї прибигае и[11]) мовитъ:

Пане Аде й ти, пане Люциперꙋ старосто,
Ознаймꙋю вамъ, ижъ Хр҇стосъ йдетъ до насъ просто.
Цр҇ъ грозниїй й агг҇ловъ множество,
Серафимъ з нимъ и его бж҇ество.[12])
Нѣчого ми противо едного агг҇ла не могли скꙋрати,
А самого Іс҇а й мови его страшно бꙋло й слꙋхати.
Побѣглисмо до пекла даючи знати вамъ,
Якъ би прожити намъ. (Зобачили корогвꙋ Хр҇стовꙋ и полꙗкали сꙗ).

---

1) Б. в того рядка лише: з войскомъ... потенжне. 2) Б. А брами воротнїи. 3) Б. И ворота мѣдꙗние добре пооглꙗдайте. 4) Сей рядок із Б. 5) Б. запевне тꙋт... бꙋдетъ. 6) Б. той межи нами виграе. 7) Б. млѣетъ. 8) Сей рядок із Б.
9) Б. А нѣкоторие з цр҇овъ, книзей з вашихъ рꙋкъ не втѣкаютъ.
Ѿвѣдайте, чилѣ естъ всѣ кнꙗзи оу пеклꙋ.
10) Б. Тилко еще посла ѡстатного на плацꙋ ѡжидаю,
Бо его пристꙗ не знаю.
11) Б. вѣстъ мовитъ.
12) Б. И з нимъ йдꙋтъ Серафими
И его божественнїи сили.

Люциперъ до слꙋгъ мовит и корогов собѣ велит дати:

Ônожъ йдетъ къ намъ! Пилно стережѣте,
И в рꙋкахъ своихъ ѿрꙋжие моцно держѣте,
Я якъ до васъ придꙋтъ, грозно ѿповѣдайте,
И плечима дверѣ моцно подпирайте,
И если би ся ламалъ, аг҃гловъ забивайте.
Нехай ѿнъ тꙋтъ не идетъ! Никомꙋ не фолгꙋйте,
Бо нѣчого тꙋтъ
По немꙋ не бꙋтъ.
Коли ѿнъ бж҃їй сн҃ъ,
Нехай собѣ в неби сидитъ,
Я воевати ся з нами и пекломъ нехай не идетъ.
Коли ѿнъ естъ бж҃їй сн҃ъ,
Я не знаю, для якихъ идетъ сюда причинъ.
Не маетъ ѿнъ до насъ жадной справи.

Хр҃стосъ мовитъ:

Гд҃ъ силенъ во брани!
Возмѣте врата, князи, ваша,[1]
И возмѣте ся врата вѣчная,[2]
Внидетъ въ[3] васъ цр҃ъ слави.

Люциперъ до Їс҃а мовитъ:

Прошꙋ тѧ Хр҃сте в добрїи ѡбичай,
Дай мнѣ покой й болше ми не докꙋчай.
Я хтожъ естъ за царъ слави?
Коли ти Бг҃ъ, приймй ѿ ап҃слъ хвалꙋ
И ѿ аг҃гловъ своихъ славꙋ,
И на воротаров моих болше и на мене не волай.

Потомъ Хр҃стосъ дрꙋгїй разъ рече и благословитъ корогвою:

Гд҃ъ крѣпокъ и силенъ во брани!
Возмѣте сѧ, врата вѣчнаѧ,
Внийдетъ во васъ царъ слави.

Люциперъ до Їс҃а мовитъ крикомъ:

Повторне прошꙋ тѧ, Їс҃е, не напастꙋй пекла [мого],

---

[1]) Сих трьох рядків у Б. нема. [2]) Б. Ѿчените сѧ князи врата вѣчнихъ. [3]) Б. Входитъ до.

Анѣ мене, бо не винапаствȣешъ нѣчого.
Коли ти Бг҃ъ, тамъ собѣ сиди в раю,
А ѧ тебе тȣтъ не потребȣю.

И третїи разъ Хр҇стосъ рече и быетъ корогвою, и бысть тако, сокрȣшиша сѧ врата:

Ѡто воходитъ во васъ царъ слави!
Гд҃ь силенъ, той естъ цр҃ъ слави.

И перехрестивши на три части, в той часъ ворота и ланцȣхи сокрȣшиша сѧ и входитъ Хр҇стосъ во пекло и ѡсвѣщаетъ ѧснымъ своимъ променемъ и ѡсвѧщаетъ всѣ мѣстца пекелнїи и кропитъ водою и Дхомъ стим.

Адъ кричитъ:

Гвалтъ, гвалтъ, панови! Врата ломѧтъ,
И водою ӕкоюсь ѿстрою насъ кропѧтъ.
Що ти ломишъ мои врата безпечне?
Гдесь вѧзней моихъ хочешъ взѧти конечне.
И длѧ чого мѧ такъ, сн҃ȣ божий, гвалтȣешъ
И вѧзневъ моихъ из собою приймȣешъ,
Которихъ ѧ вилъ собѣ ѿ вѣка назбиралъ,
А [ти] теперъ пекло звȣрилъ и столицȣ сплюндровалъ,
А мене Ада вѣчними ѹзами звѧзалъ.
Щожъ ѧ теперъ чинити маю?
Южъ вѧзней моихъ побралъ, запевне знаю.
Вѣчний палаци мои попсовалъ
И все мое пекло сплюндровалъ
И насъ подъ ноги свои бралъ и потопталъ.
И слȣги мои милїи всѧгди порозганѧлъ,
Адама и Євȣ и всѣхъ свѧтихъ с собою забралъ.

Люциперъ мовитъ:

Тилко з едного страхȣ ледво сижȣ,
А по старомȣ передъ собою едного праведника вижȣ.
Питаю сѧ ѧ тебе, Соломоне, чемȣ ти сѧ тȣтъ зосталъ?
Подобно мнѣ тебе Хр҇стосъ даровалъ.

Соломонъ до Люципера мовитъ:

Южъ повторне Хр҇стосъ по мене прїиде;
Страшний его вилъ приходъ первїй,
Єще дрȣгїй страшнѣйшїй бȣде.

Люциперъ мовитъ до слꙋгъ свихъ:

Слꙋги мои, ѡзмѣте,
Цр̃ѧ Соломона изъ пекла випровад[ѣ]те!
На жа[лꙋ]ю его,
Янѣ Хр̃ста того,
Нехай сюди болше не приходитъ,
Пекломъ нашимъ и нами не тривожитъ.
(В той часъ бѣси взѧвши Соломона и випровадили ис пекла й мовѧтъ такъ бѣси на Хр̃ста и на Соломона)

Бѣси мовѧтъ:

Идижъ, иди за своимъ Хр̃стомъ, а тꙋтъ не бꙋвай,
И пекломъ нашимъ й нами болше не колатай!
(Соломонъ скачꙋчи почалъ спѣвати,
Люциперъ из Ядомъ плакати й ридати).

Христосъ до него рече:

Не ридай мене, Яде, наполню пива во ѡ̃статнїи день,
Бꙋдешъ мѣти, ꙗкось мѣлъ.

Соломонъ почалъ Бг̃а во тройци вихвалѧти и пречистꙋю Богородицꙋ:

Преблг̃ословена еси Бц̃е дѣво,
Воплотивий во сѧ ис тебе [божое слово].
Ядъ плѣненъ бистъ, Ядамъ призва сѧ,
Клѧтва потреби сѧ,
Єва свободи сѧ,
Смертъ оумертви сѧ,
И ми ѡ̃жихомъ!
Тѣмъ поюще воспоемъ:
Благословенъ Хр̃тосъ Бг̃ъ нашъ
Изволивый й такаꙗ. Слава тебѣ.

Поки перейдемо до дальших уваг про нашу драму, її жерела та композицію, скажемо декілька слів про її зміст і будову. Драма починаєть ся того самого дня, чи властиво тої ночи, коли єрусалимські жиди за ухвалою свойого синедріона і за підмогою апостола-зрадника Іюди Іскаріотського (чоловіка з місточка Каріота) арестували Ісуса і запровадили з разу до бувшого первосвященника Анни, а потім до дійсного тоді первосвящен-

ника Каяфи, де його тутже нічю й засуджують на смерть. Драма відбуваєть ся в пеклї; розмова йде між пекольним „старостою“ Люципером і Адом. Дуже інтересні відносини сих обох персонажів до себе і до цілого окруженя. Пекло представляєть ся як якась будівля з міцними укріпленями; за тим укріпленєм на площі сидять головні персонажі і розмовляють; крізь пекольну браму час від часу вбігають післанці, із нутра будівлї виходять пекольні воєводи з незлїченим демоньским військом, але по тімже подвірю ходить якось самопас і без дозору св. Іван Хреститель, якого сам Люципер у приступі діявольського гумору кличе „Іванку“ або „Іванашку“.

Ад уявляєть ся авторови нашої драми як старий, досить добродушний дідусь, властитель усеї будівлї і всїх оселених у ній грішних і негрішних душ. Се старогрецький Плютос, цар підземеля, „богач“, володар усїх земних скарбів а заразом усїх померших, що сходять у царство тїний. Він віковічний як сам Бог і старший від Люципера, молодого авантурника, сотвореного Богом, що швидко потім за гордощі, з якими хотїв зрівняти ся з Богом, був зіпхнений із неба. Він і доси згадує про свій побут у небесних палацах та товаришованє з світлими ангелами, але в браку чогось лїпшого він не кривдує собі й на новім своїм оселищу, себто в Адовій кріпости. Півшести тисячі лїт вони провели вже тут; Люципер при помочи свойого демонського війська і власними концептами зводив людий, підбунтував Каїна, щоб убив свого брата, видурив у Адама запис на власну душу і на душі свойого потомства і стягає до пекла душі найвизначнїйших героїв, пророків та патріархів. Се він називає „будованєм пекла“. Старий Ад дуже тїшить ся сим прибутком свойого підданства і дорожить ним як правдивий „хозяїн“. Але Люципер — горда штука, непосидючий авантурник. Йому впав у око „Маріїн син“, чудотворець і учитель; він збирає інформації про його рід, про його дїла, і переконуєть ся, що має в нїм ворога. Він чує, що Ісус сам, а ще більше иньші, називають його „Сином Божим“, і се не може помістити ся йому в голові. Що за син божий? Бог сидить у небі, високо в своїм палацу та роскошує зі своїми ангелами, і відки-ж у нього син на землї? Ні, то не може бути! Ісус не жаден син божий, а простий собі чоловік. Навіть не король анї жаден князь, а якийсь рабін, що волочить ся з дванацятьма апостолами по краю, лїчить недужих, проганяє демонів із оплутаних ними людий і важить ся навіть воскрешати мертвих і виривати їх із

Адової твердині назад на соняшний беріг. Ні, сего не можна допустити! І він починає перед Адом снувати свої пляни.

Та Ад, ситий дідусь, що й без Люципера і його війська мав усякі достатки і не потребував воювати з Богом, остерігає його. Чого тобі треба зачіпати ся з людиною, якої походженя не знаєш докладно? Він тремтить за душі праведників, що живуть у його кріпости і боїть ся, що ануж утратить їх. Він же вже мав сумний досвід із чотироденним Лазарем: уже держав його в руках, чи навіть у зубах, коли в тім одно слово Ісусове, один окрик: Лазаре, встань! — поразив його, вирвав від нього Лазаря, притупив його предковічну зброю. Тут Ад очевидно являєть ся в иньшій ролї, як образ смерти, що узброєна йде воювати все живе і якій усяке оживлене притуплює зброю.

Та Люципер не дає уговкати себе. У нього такий гарний плян доїхати кінця ненависному Назаретянину. Він піддає свойому „утїшителю“ Іюдї думку зрадити Ісуса і передати його в руки жидів, а жидів наструнчує, щоб осудили і вбили його. Він висилає двох своїх воєвод, Венеру чи краще Недеру, як він зветь ся в однім рукописнім варіянтї, і Трубая з численним військом, щоб пильнували Ісуса, коли жиди будуть мучити його, і коли його замучать, щоб старали ся принести його душу до пекла. Адови всміхаєть ся може ся думка і Люципер вмовляє в нього, що скоро будуть мати у себе Ісусову душу, то будуть жити безпечно як повні і всевладні пани всего світа. Але Ад не дасть ся на таку підмову. Він чує дріжаки в своїм тїлї, його живіт прочуває якесь нещастє, але щож, — додає він з виразом розпуки, — живіт чує, та не скаже. Люципер додає йому відваги і таки ставить на своїм, щоб ловити Ісусову душу.

Тут виступає св. Іван Хреститель і віщує Адови втрату всїх праведних душ починаючи від самого прабатька Адама. Люципер лає його, кепкує собі з його пророцтва, доказує Іванови його ігноранцію, буцїм то він голосить Бога, якого й сам не знає, а нарештї велить напоїти його смолою і пекельним квасом. Про те Іван не перестає голосити свого пророцтва про близький прихід Ісусів, а переляканий тим Ад велить Люциперови як стій узяти ся до лїпшої фортіфікації пекла. Люципер ще гороїжить ся, запевняє, що сам виступить до бою з Ісусом, та про те страх бере верх і над ним і він велить чортам як мога швидко укріпляти пекло:

Я ви ворота желѣзние рихло зачиняйте
И зводи зкївши ланцухами заволѣкайте
И колодками моцними и твердими замикайте.

Як бачимо, образок із середньовічної замкової оборони. Люципер комендерує своїх вояків:

До бронѣ всѣ мои жолнѣре берѣт ся,
Я ґди якїй страхъ прїйшовъ, то ви не смутѣтъ ся,
Ставте ся противко его менжне,
Я я за вами з другим войскомъ потенжне.

А коли Христос справді наближаєть ся, він ще раз кричить:

Оножъ идетъ къ намъ! Пилно стережѣте,
И въ рукахъ своихъ оружие моцно держѣте,
Я як до вас прийдутъ, грозно отповѣдайте
И плечима дверѣ моцно подпирайте!
И если би ся ламалъ, ангеловъ забивайте!

Та бідний чортяка помиляєть ся. Біжать посли і з разу ґратулюють Адови й Люциперови добрими новинами: вже жиди Христа судять, водять від ради до ради, вже його мучать, уже засудили його на смерть, уже прибили його на хрест, уже Христос умирає. Та тут раптова зміна сцени: демонські вояки прибігають у розсипку, залякані, кричать, що Христос має прийти за ними; надбігають і воєводи, не покинувши оружя, але признають, що про зловлене душі Христової по її виході з тіла не було ані думки, бо довкола неї стали тьми ангелів і вони мусіли тікати. Швидко являєть ся й Христос держачи в руці хоругов, стає перед пекольною брамою і кричить зичним голосом:

Возмѣте врата, князи, ваша!
И возмѣте ся, врата вѣчная,
Внидетъ во васъ царь слави.

Люципер зразу хоробрить ся і запитує, що то за такий цар слави? Він не знає жадного царя слави, та Христос відповідає йому:

Господь силенъ во брани!

І ще раз велить йому відчинити браму. Люципер пробує промовляти чемно:

Прошу тя, Христе, в добрий обичай,
Дай мнѣ покой и вольше ми не докучай!

Христос іще раз повторяє свій наказ, та коли Люципер відповідає йому криком і просить забирати ся геть від пекольної брами, Христос благословить корогвою, брама розпадаєть ся і він уходить до пекла і, як каже автор нашої драми, „освѣщаєтъ своимъ промѣнемъ и освящаетъ всѣ мѣсця пекельнія и кропить водою и духомъ святим". Старий Ад, доси безмовний свідок сеї сцени, раптом починає кричати:

Гвалтъ, панове! Врата ломятъ!
И водою якоюсь острою нас кропят!

Він боїть ся свяченої води, як справжній дідько нашого народнього віруваня, і кричить ґвалту як чоловік, якого розбійники напали в його власній хаті. Люципер іще пробує сварити ся і докоряти Христу, але Христос не зважає на се і тут неначе заслона опускаєть ся, за якою й доконуєть ся зруйнованє пекла, виведенє праведних душ і закованє Люципера в ланцюхи. Люцпиер жалуєть ся на руїну свого царства, а в тім бачить, що до нього наближаєть ся цар Соломон.

Питаю ся тебе, Соломоне, чему ти ся тутъ зостал?
Подобно мнѣ тебе Христосъ даровалъ?

Та Соломон відповідає: ні, за мною Христос повторне прийде. Страшний був його перший прихід, але другий буде ще страшнійший. Почувши се Люцифер велить своїм слугам узяти Соломона на руки і винести його із пекла, щоб Христос не потребував приходити за ним іще другий раз. Біси сповняють сей наказ і Соломон співаючи йде до раю. Люцифер і Ад плачуть голосно, та Христос потішає Ада з далека: не плач на мене, Аде, прийдуть ще твої жнива, і твої пивниці я наповню пива; в остатній день будеш мати стількож душ як мав тепер. Співом Соломона, того весельчака нашої драми, кінчить ся її гра.

Як бачимо, будова драми дуже проста, але проведена дуже льоґічно і вповні артистично. Дієвих осіб не богато, та всі вони схарактеризовані індівідуальними, виразними рисами, далеко не так шабльоновими, як се бачимо в західно-европейських містеріях. Інтересно буде порівняти ту інсценізацію, яку ми виложили висше на основі нашої драми, з інсценізацією анальоґічних західно-европейських містерій. „З одного боку цвитучий сад — рай, а з другого місце, яке декоровано по змозї страшно і відразливо — се було пекло. Воно складало ся звичайно з трьох частий: укріпленої вежі в роді тих, що в середньовіч-

них містах служили для оборони міста, в криниці, в яку Ісус, розломавши пекольну браму, вкидав Сатану, і з входу, що звичайно мав вид величезної пащі, яка відчиняла ся і замикала ся знов, пропускаючи чортів. Часто перед сим входом був „parloir“, вільне місце або плятформа, де чорти перед очима публіки відбували свої бурливі збори[1]). Та се було дуже коштовне пекло; біднійші сцени задоволяли ся звичайно самою криницею — в анґлійських містеріях „pit“, іноді великим кітлом, у який демони в одній містерії вкидають Нерона. В німецьких театрах вистарчала бочка, в якій Люціфер сидів припнятий ланцюхом“[2]). Як бачимо, наш автор узяв із західної традиції лиш одну ідею укріпленої твердині, розвинув її ширше та переніс свій parloir в нутро пекольного укріпленя. Криниці у нас не було треба, бо по тим писаним жерелам, із яких черпав наш автор свою драму, сказано лише: „тогда Господь имъ діавола и связа узами нерѣшимыми“, і він при кінці нашої драми справді повинен являти ся в ланцюхах прикований до того місця, на якім виступав у драмі. В деяких західно-европейських драмах ся розправа Ісуса над Сатаною представлена ще драматичнійше: „Ісус приходить у супроводі чотирьох ангелів і душі спасенного розбійника, тягнучи за собою звязаного Сатану, до пекольної брами. Він ударяє в неї хрестом, і брама відчиняеть ся (в нашій драмі Христос „благословить корогвою“). Тут Ісус і згадані ангели вяжуть Сатані руки і ноги і кладуть його на цямрині пекольної криниці, яка має бути так зроблена, щоб виглядала немов збудована із чорних квадратових каменів“ (G. Cohen, op. cit. 91), отже не Дантова ледова щілина[3]).

Основним жерелом нашої драми є відомий старохристіянський апокріф, знаний під назвою Нікодимового євангелія, а власне друга часть того твору, де описуєть ся вхід Ісусів до ада зараз по його смерти на хресті. Відсилаючи цікавих до повного

---

[1]) Пор. Gustave Cohen, Geschichte der Inszenierung im geistlichen Schauspiele des Mittelalters in Frankreich, ins Deutsche übertr. von Dr. Const. Bauer. Leipzig 1907, ст. 90.

[2]) Прегарний малюнок такого сценічного пекла див. у другім томі виданя L. Petit de Julleville, Histoire de la langue et de la litterature française, Paris 1896, ст. 417.

[3]) Як відомо, Данте в остатній пісні свойого „Пекла“ (властиво Inferno, підземеле!) описує ту криницю, в яку всаджений Сатана:

Пан царства мук із ледової пущі
Тут вистирчав до половини груди.

(Див. Літ.-Наук. Вістник 1907, кн. VIII—IX, ст. 342).

тексту, надрукованого в другім томі моїх „Пмяток“ у двох варіянтах, стор. 293—314, переповідаю тут коротко його зміст. Йосиф Аріматейський на жидівській раді сповіщає єрусалимський синедріон, що брати Симеона богоприємця, Левкій і Карін, що давно були вмерли, при смерти Ісуса воскресли і пробувають у Арімафеї на молитві. Члени синедріону йдуть зразу до гробів і переконують ся, що вони порожні, а потім ідуть до Арімафеї, бачуть обох мерців, приводять їх до Єрусалима і заклинають їх Богом, щоб сказали, як воскресли з мертвих? Мерці Левкій і Карін зітхнули, огляділи ся довкола, зирнули на небо і перехрестили ся, а потім сказали: „Дайте нам картки гарного паперу, і напишемо вам усе, що ми бачили“. Їм дали паперу, і вони кождий в окремім покою написали оба однаково. Сидячи в пекельній пітьмі вони побачили „золоте зеренце“, що розіляло своє світло по всій безодні. В аді повстає радість, приходить Іван Креститель і оповідає, що бачив Христа на Іордані, а Бог назвав його своїм сином. На се озивають ся праотці Адам і Сиф згадуючи про обіцянки дані їм Богом. Безпосередно за сим іде розмова „переднього князя діявола смертного“ з Адом. Князь говорить, що Ісус, хоч славить ся сином божим, про те простий чоловік і боїть ся смерти, а про те робить йому пакости, виганяє його духів із людий і навіть воскрешає мертвих. Ад заявляє, що чоловік на землї не може мати власти, бо тілько він один має власть над усею землею. А коли Ісус противить ся тобі, то значить, він не чоловік, а Бог у людському тілї, який хоче зловити тебе. Князь „неприязнь“ завважує Адови, щоб не бояв ся Ісуса, бо його жиди замучили і він уже близький смерти. Але Ад ще дужше остерігає князя перед Ісусом, що вирвав у нього Лазаря, який уже чотири дні був мертвий і розгнив ся. Та поки вони балакали, почув ся „гласъ ꙗко громъ и дꙋховъ грай: възмѣте врата предняꙗ ваша, и възмете ся врата вѣчнаꙗ, и внидеть царь славѣ“. Ад виганяє Сатану із свойого осідка і велить твердо заперти брами пекла. Даремно пророки (Давид, Ісаія) толкують йому, щоб добровільно відчинив браму; він противить ся тому з усіми своїми демонами, поки не побачили Господа на високім кріслї і від разу почули себе безсильними. Господь входить у пекло, „силою своею поправъ смерть и ймь діавола связа и предасть мꙋцѣ вѣчнѣи, и изведе Ꙗдама въ свое пресвѣтловство“. Ад лає діявола, називає його Велзаулом і Сотоною, а Христос піддає діявола під його власть. Далї йде розмова Ісуса з праведними душами, які за ним виходять

із пекла до земного раю; там стрічають Ілію і Еноха тай ще того розбійника, що вмер із Христом на хресті праворуч його. Похвалою Ісусови кінчить ся оповіданє, по чім у остатній главі доводить ся до кінця повість про Левкія і Каріна, які по трьох днях знов умирають.

Як бачимо, в тім апокріфі маємо вже в зароді все те, що послужило мотивами нашої драми: і пекло укріплене з мурами і замками, і тверді металеві (мідяні) брами, і ріжницю між Адом та діяволом, який називаєть ся раз „неприязнь“ то знов „князь діявол“, то Сотона або Мука, то Велзаул. Що нема назви Люципер, се знак, що той апокріф прийшов до нас просто з Греції, бо Люципер — назва латинська.

Близше до нашої драми стоїть „Слово на велику пятницю“ Евсевія александрійського, надруковане в церковно-славянськім перекладі ще 1647 р. у т. зв. Сборнику сімдесятьох слів у Москві, і передруковане Порфірєвим із рукопису XVII віку із бібліотеки Соловецького манастиря в його „Апокрифическихъ сказаніяхъ новаго завѣта“ стор. 204—214. Порівнюючи зміст сего Слова з другою частиною Нікодимового євангелія бачимо ось які ріжниці. Про Левкія і Каріна нема згадки, автор оповідає сам від себе остерігаючи читача: „но слыши страшнѣйшую таину“. Іван Хреститель перед своєю смертю посилає своїх учеників до Ісуса з запитанєм: „Чи ти той, якого ждемо, чи маємо ждати иньшого?“ Не тому питав, щоб сам не вірив — додає автор — а тому, бо знав, що піде до Ада, а там праотці будуть питати його, то щоб міг дати їм певну відповідь. Зійшовши до Ада Іван справді стає перед праотцями і вони запитують його; дехто з них сумніваєть ся, чи Ісус схоче приняти смерть за них, але пророки кріплять ся і мовлять: „яко смерть єму єсть пріяти, и разумѣхомъ хотящая быти намъ явлено и тако пророчествовахомъ всему миру“. Іван просить їх сказати, що вони пророкували, „да слышавши вси подвижнѣе будутъ“. Промовляють за рядом Давид, Ісаія, Єремія, і ще один неназваний. Далі йде розмова Ада з діяволом; Ад бачучи радість пророків остерігає діявола, щоб беріг ся „испытно“, щоб через одного Ісуса не втратити їм усі душі. Діявол одначе йде до жидів і поучає їх „на распятіє Господне“, напускає на Юду неситість і він продає Ісуса жидам. Нарікане́м автора на Юду кінчить ся сей уступ.

По відході Юди Ісус починає тужити і мовить: „Прискорбна ми єсть душа до смерти“. „О милосердіє Владычне — додає

від себе автор — смерти ся не бояще, безсмертенъ сый!“ Але діявол узяв сї слова дословно „и начатъ подвижнѣе бывати“ і побіг до Ада, якого в своїй промові називає своїм братом. Він тішить ся, що буде мати Ісуса у себе і вичисляє всї зачіпки Ісусові, який важив ся проганяти його демонів із людий і навіть воскрешати мертвих. Тут згадує про Лазаря і вмовляє в Ада, що певно спав або не пильнував Лазаря добре, що той вирвав ся від нього. Та Ад з жахом говорить: „Чи се той Ісус, що тодї воскресив Лазаря? В такім разї прошу тебе, не веди його сюди, бо він прийде і певно забере у нас усї душі“. Та діявол відповідає: „Сила моя і твоя утроба, нехай прийме його! Не балакай богато!“ Ад відповідає: „Що в мене за сила? Як би в мене була сила, то я-б був опер ся йому. Чи мною і жидами ти хочеш оправдати себе?“ Діявол починає лаяти Ада: „Страхополоше, не мужу, малодуше! Він стілько лиха наробив мінї і я не перестав воювати ся з ним, а ти приняв від нього лиш одно лихо і попав у такий страх!“ Як бачимо, розмова зовсїм драматичного закрою.

По тій розмові діявол іде знов до жидів, підбунтовує їх на Ісуса. Вони зібрали ся і до них прийшов Юда і сказав: „Той, кого я поцїлую, того беріть“. Тут автор розсипаєть ся довгим, патетичним нарїканєм на Юду, по чім уже коротко оповідаєть ся про смерть Ісуса на хрестї, про трус землї. Діявол утїкає до Ада і велить йому позамикати брами. Ад замкнув браму і зміцнив засувами. Ангели приходять і кричать: „Візьміть, князї, свої брами, візьміть ся брами вічні, бо йде цар слави“. Ад удає, що не знає нїчого і відповідає з нутра: „Що се за цар слави?“ Ангельські сили відповідають: „Господь міцний і сильний, Господь сильний у боях“. І відповів Ад: „Коли так, то по що покинув небо і прийшов сюди?“ І сили мовили: „Бо він цар слави і гонить свого противника, щоб звязати його і дати тобі“. Ад острими словами лає діявола і відмовляєть ся помагати йому. Тодї Ісус виступає на мідяну браму і розломлює її а також залїзні ворота і виводить душі праведників із пекла. „Слово“ містить ще один епізод про стрічу душ у раю з розбійником, що був розпятий разом із Христом і перед смертю навернув ся, та сей епізод не має вже звязку з нашою драмою.

Що ся високо-драматична концепція не була витвором автора Нікодимового євангелія, а належала до найстарших традицій християнської церкви, на се найлїпший доказ бачимо в акті віри, уставленім нікейським собором 325 р., де між кардинальними пунк-

тами покладено також віру в Ісуса „сошедшаго в Ад“. Тож і не диво, що Нікодимове евангеліє, хоч признане пізнійше за апокріф, здобуло собі велику популярність особливо в католицькім світі і стало ся одною з основ західно-европейської середньовікової містерії про смерть і воскресенє Христа. Не вдаючи ся в бібліографічне вичислюванє пасійних містерій, що майже всї мали також обовязковий „Descensus“, подамо тут у перекладі досить короткий Descensus найбільшої французької містерії, написаної коло р. 1450 в Парижі Арнулем Ґребаном[1]).

Після сцени на Голгофі, де Пилатові вояки пильнують Ісуса прибитого на хресті, Марія плаче, а ангели співають їй їй привіт, сцена переносить видців до пекла. Розмовляють Сатана і Люціфер.

Сатана:

Не перестаю дрожати
Аж в безоднї тій пекольній.
Люціфере, ой, благаю,
Запирай ворота міцно.
Бач, отсе душа Ісуса
Йде, щоб нас обграбувати,
За одного сто нам взяти.

Люціфер:

Гей, чорти, страшна громадо,
Міцно запирайте брами,
Засувайте скрізь засови,
Тисячі колод валїте,
Стережіть заклепів добре,
Бо ось ворог наш іде!

Цербер:

Царю Люціфере, здай ся
Лиш на мене! Я йому
Покажу, як ми уміем
Входу в пекло боронить.
Ось завалюю сю браму
Харалужними скалами

1) Див. Le mystère de la Passion d' Arnoul Greban, publié d' après les manuscrits de Paris avec une introduction et un glossaire par Gaston Paris et Gaston Raynaud. Paris 1878, велика 8-ка, стор. LI вступу і 451 сторін тексту друкованого петітом у дві шпальти, 34750 рядків.

Більшими від замків крепких,
І ще тисячі делин
Накопичу перед входом.

Ферґаль, біс:

Ще покладь для перепони
Сю великую дрючину,
Що закована з кінця.

Астарот:

А ми рушмо всї на всїх їх,
Други проклятї, вже час!
Треба працї доложити,
Бо як він війде до нас,
То такі завдасть нам страти,
Що нїщо нам не відплатить.

Цербер:

Не лякайтесь, хай приходить,
Се байдуже всїм чортам.
Брами він не розгородить,
Утвердив її я сам.

Дух Ісусів: Attollite portas, principes, vestras et elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae!
Душі в Лїмбі: Quis est iste rex gloriae?
Дух: Dominus fortis et potens in praelio. Attollite portas etc.
Душі: Quis est iste rex gloriae?
Дух: Deus virtutum ipse est rex gloriae. Attollite etc.

(Тут брами тріскають, коли Ісус ударить їх хрестом)

Ісус:

Чорте зрадний і безславний,
Дармо ти на мене преш ся
Й замикав від мене брами.
От тобі і ганьба й сором,
Бо моя на вас побіда.
Довго ти держав ось тутка
Людське племя під запором,
Та я вийму їх з запору
Й ти на тее не порадиш.
Дорого за се платив,
Смертю умирав страшною,
Та за те здобув могучість

Царство все твоє спустошить,
Обідрать тебе й оголить
З тих душ правих, що ти держиш,
Люто ти тут катував їх,
Ненастанно в' ярмах мучив;
Та отсим хрестом могучим,
Сим знаком страшним, високим,
Що ним, бачиш, я вoружився,
Тим хрестом відібю в тебе
Всю твою і міць і силу,
Що ти нею так пишав ся,
І твої всї фальші, зради
Розпорошу до кінця.

Всї чорти:

Горе! Горе! Горе! Горе!
Щож се за страшенна кара!

Душа Ісуса бере Адама за руку і мовить:

Адаме, друже, мир з тобою
І праведникам мир твоїм!
У сих заклепах непроглядних
Ти довго плакав і ридав.
Я виведу вас в иньше місце,
Де всім потїха буде вам.
Підждати мете мене там,
Аж поки не піду до неба,
Туди я й вас візьму з собою
У своє царство невминуче.

До Ісуса промовляють Адам, Іван Хреститель, Ева, Давид, Ісаія, Єзекіїл і Єремія, по чім Ісус виводить їх із пекла і відводить на якесь неозначене місце (до земного раю), а тимчасом чорти в пеклї підносять страшенну бурю[1]).

В старонімецьких пассійних містеріях Descensus звичайно досить короткий. В найстаршій містерії з початку XIV в. опублікованій Ф. І. Моне[2]) по сценї зложеня Ісуса в гробі і запечатаня гробу додано театральну ремарку: Tunc milites vadant ad sepulcrum cantantes aliquid. Tunc duo angeli gladiis per-

[1]) La Mystére de Passion, стор. 342—343.

[2]) F. I. Mone, Schauspiele des Mittelalters, Karlsruhe 1846, ст. 49—128.

cutient eos cantantes, terra tremuit et quievit. quibus territis cantans dominus surgat: Resurrexi etc. Deinde vadat ad infernum portans crucem, cantans: Tollite portas! dicat.

Ir hellen vürsten, dünt of die dür
und gebent mir meine Knethe hervor!

Respondet Lucifer: Qui est iste rex gloriae?

Respondet angelus, qui praecedit Ihesum: Dominus virtutum ipse est rex gloriae.

Dünt uf, der herre ist kommen,
von dem uch wirt benommen
uwer manigveltige gewalt,
der ist gewesen al zu alt.

Tunc dicat Lucifer:

Uwe der ubelen mere,
die sint uns alzů swere!

Tunc Christus pede trudat januam et aperiatur, et Adam cum ceteris cantet: Advenisti etc.

Ісус бере Адама за руку і виводить його з праведними душами до раю. Як бачимо, з апокріфічного Descensus'а лишили ся ледво деякі останки.

В містерії Christi Auferstehung (Моне II, стор. 33—107) Descensus дуже просторий (стор. 42—58) та инакше збудований. При Ісусовім гробі зчиняєть ся трус, Ісус устає і душі в пеклї радують ся. Авель запитує, що значить ота велика ясність, яка показуєть ся їх очам (немов натяк на те „зерно світла", яке бачили в адї Левкій і Карін). Адам відповідає, що се стверджуєть ся пророцтво тих, що віщували вступлене до пекла спасителя. Ісаія цитує своє пророцтво: Populus gentium, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione mortis lux orsa est eis. Промовляють далї Хреститель, Сиф і Ісаія. Люціфер вбігає і кличе:

Wol her, wol her, wol her,
alle duwelsche[1]) her!
wol her us der helle,
Satana leve[2]) gheselle!

Сатана входить і Люціфер питає його: „Сатано, де се ти барив ся, що я від трьох день не міг балакати з тобою?"

---

[1]) teuflische. [2]) lieber.

Сатана відповідає: „Не знаєш сего. Ой Люціфере, мій любий пане, я був у жидівськім соборі і з сего мінї вийшла велика шкода“.

Люціфер мовить: „Яка така, любий товаришу?“

Сатана оповідає, що підмовив жидів на Ісуса, який сказав:

Tristis est anima mea usque ad mortem
wo mochte he godes zone syn,
wente he vruchtet[1]) des dodes pyn?

Люціфер остерігає Сатану, щоб не дурив сам себе, бож Бог не може вмерти, а Сатана оповідає далї, що бачив, як Ісуса розпинали; я сам направив спис на його серце і він справдї вмер; він заклинаєть ся:

Here, bi myner krummen nesen,
den rede moghen wol alzo wesen.

Клину ся своїм кривим носом, що моя річ правдива. Він запевняє далї, що поміг Юдї повісити ся. Потім почув ся великий шум — певний знак, що Ісус умер і буде наш.

Люціфер запитує його, деж та Ісусова душа, та Сатана оповідає, що він у тій хвилї почувши його (себто Люціферів) голос побіг так швидко до пекла, що й не бачив душі. Люціфер думає, що вона страчена для пекла і запитує Сатану, чи то той сам Ісус, що воскресив Лазаря? — Той сам! — каже Сатана. — Прошу тебе Сатано! — мовить Люціфер — не веди його до нас, бо коли він прийде сюди, то наробить нам великої шкоди.

Сатана обіцяє добре укріпити пекольні брами, та тут надходить Noylor і сповіщає Люціфера, що праведні в пеклї дуже радують ся і співають. Прилїтає чортик Пук і сповіщає про прихід Івана Хрестителя, який віщує душам визволене з пекла, та тут же доносить і про наближене самого Ісуса.

Бачучи здалека наближене Ісуса Давид, Адам, Ева починають співати. Гавріїл кличе:

Ви князї пітьми, відчиняйте брами,
Бо ось цар слави стає перед вами.

Демони кричать, Люціфер запитує:

Що то за цар слави можний?
То якийсь пан подорожний!
Нїби то його весь світ?

[1]) fürchtet, боїть ся смертної муки.

Він мене здурити хоче,
Що до брам моїх стукоче,
Голову мінї клопоче
В мойому гнїздї.

Ангел Рафаіл каже йому, що се дитя живого Бога, що хоче вивести відси душі і завести їх у боже царство. Знов ангели співають: Tollite, і знов сперечаєть ся з ними Люципер:

Годї стукать вам так люто!
Душі ті, що в мене тут о,
Всі мої!

Ангели співають ще раз: tollite, Гавріїл ще раз упоминає його, нарештї Ісус „cum vehementia confringit infernum" і хапає Люціфера і ставить його стовпом на місцї, бере Адама за руку і виводить їх із пекла. Один чорт хапає Івана Хрестителя, щоб затримати його в пеклї:

Ти знаєш, я зовусь Тутволїй,
І жити мусиш тут по моїй волї;
Бо тиж остатнїй у рядї,
Лишай ся в нашому гнїздї!

Іван протестує і грозить чортови карою Ісусовою. Та тут і Люціфер приступає до нього і хапаючи його за волосє говорить, що він, хитрець, мусить з ним горіти в пеклї. Та Іван випрошуєть ся, представляючи йому, що людий буде ще мати в пеклї богато, а коли його не пустить, то наживе великої біди. Ісус тим часом велить ангелови Михаілу вести душі до раю, де мають ждати його приходу.

У просторій пассійній грі, поданій у тогож Моне, т. II, стор. 185—350, Descensus короткий і зовсїм шабльоновий, переважно зложений з латиньських цитатів (стор. 340—341). Так само нїчого нового не дає й старотирольська пассійна містерія.[1])

По троха репродукцією епізодів пассійних драм про задержанє Івана Хрестителя в пеклї може вважати ся сценка деяких иньших драм з „нещасною душею" (anima infelix), яку знаходимо в Інсбруцькій, Альсфельдській та Хебській пассіях. Ісус виводячи з пекла праведні душі лишає в пеклї неозначену

[1]) I. E. Wackernell, Altdeutsche Passionsspiele aus Tirol. Graz 1897, стор. 201—215.

близше „нещасну душу“, яка чуючи себе у власти чортів лементує:

Awe,[1]) awe, awe,
mir thon[2]) die teufel alzo we.
Ihesus liber here,
Schal[3]) ich nicht mit dir von hinnen kere?[4])

Та Ісус уже не чує її крику, а чорти обступають її. Тоді вона стрівожена говорить, що Ісус обіцяв їй прийти до неї незабаром знов, а чорти чуючи се чим дуж виганять її з пекла[5]).

Той сам мотив, але в формі безперечно позиченій від нашої драми здибаємо й на Угорській Руси і то не лише в устах люду (пор. В. Гнатюк, Записи з Уг. Руси в Житю і Слові, т. IV, стор. 347), а й у досить старій рукописній збірці попа Теслевцьового, в якій містить ся між иньшим перерібка цитованого висше Слова Евсевія Александрійського ось із яким додатком опублікованим у моїй збірці апокріфів (Памятки т. І, стор. 293—294). Читаємо тут:

„Пошовши Хс до пекла пекло розбив, діявола извязав, народ люцкій с пекла вивѣлъ. И коли ишли люде ис пекла, которых Хс вызволив Ѿтол, йдучи скакали веселячи ся, грали, ликовали. Посмотрытъ црь Дѣдъ, ано оушитки идутъ, єдно сна єго Соломона нѣтъ. Рек єму Хс: „Не жури ся, Соломона я тамъ оставилъ про страхъ діяволом, аби их там страшилъ по моемъ отходу, бо Соломонъ снъ твой мудростію оттолъ выйде“.

„А коли утихло у пеклѣ, почали ся діяволи збирати по той войнѣ и страху, и стали надзирати у пекло и приникати и смотрити, ци зостал хто по том страху в пеклѣ? А Соломон сѣвши почал спѣвати воскресний канон: „Боже мой, да вознесет ся рука твоя, не забуди нищих своих до конця!“ Там ся діяволи ко Соломону позбирали и остали около него, почали єго звідовати мовячи: „Повіж нам цару Соломоне, чого ти ся тут зостав?“ Рек им Соломон: „Слухайте, діяволи, Христос мнѣ тут велѣл сидѣти, бо ся Хс по мене другій раз вернет сюда; тих отпровадивши то еще з болшим страхом по мене пріидет“. Слишавши то діяволи збояли ся велми и порвавши Соломона витрутили єго с пекла: „Иди и ти оттол, єсли ми еще за тебе єди-

[1]) Awe — o wehe! [2]) tun [3]) Soll [4]) kehren.

[5]) Ludwig Wirth, Die Oster- und Passionsspiele bis zum XVI Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte des deutschen Dramas. Halle a. S. 1889, стор. 106—107.

наго маєме терпѣти біду. Єсли Бог узял голову, а за тебе хвоста не стоиме“. І витрутили Соломона вон діяволи ис пекла, а Соломон пошол скачучи весело, спѣваючи, Господа Бога виславляючи. Увидѣвши то цар Давид сина своєго и рек: „Господи, идет мой син Соломон за нами спѣваючи“. А Христос рек до царя Давида: „Я ти казал, аж син твой Соломон мудростію оттол вийдет“.

Маємо і в польській старій літературі опублікований один драматичний твір Миколи з Вількове́цка п. з. Historya o chwalebnem Zmartwychwstaniu Pańskiem, виданий у краківській академічній „Bibliotece pisarzów polskich“ (Kraków 1893) дром Станіславом Віндакевичем. Се не пассійна, але воскресна драма, але про те має досить просторий Descensus. Починаєть ся вранці по Ісусовім розпятю і похороненю; жидівські архієреї намовляють Пилата, аби поставив сторожу біля гробу. Пилат вволює їх волю. Вояки стоять і вартують, приходять три Марії і купують у жида Рубена пахучі масти, щоб ними натерти Ісусове тіло. Тимчасом при гробі появляєть ся ангел і відвалює камінь, від чого сторожа переляка̀ла ся і кричить.

Pilax: Wejcie! Coś ondzie pięknego,
Jakoby śnieg bieluczkiego!
O Dio! Cóż mi się dzieje?
Serce mi jakoś truchleje.

Theoron: Uram gazda! Rata! Przebóg,
Jużci lecę, nie czuję nóg.
(*Всї три падуть на землю*).

По хвилї одначе встають і починають міркувати, чи справді Христос воскрес, чи ні, та один із них, Proklus, заглядає до гробу і кричить:

Wczas, panowie, po harabie,
A Kristusa już nie w grobie.

Philemon: Bo, bo, bo, panowie, poszedł,
Ba i prześcieradła odszedł.

Сторожі біжать до архієреїв і оповідають їм, що стало ся, та анї Анна, анї Каяфа не хочуть няти їм віри, а по короткій нарадї хочуть сторожам дати грошї, аби розголосили, що вони

були поснули, а тимчасом апостоли украли тіло. Але сторожі не йдуть на підмову, а один із них говорить:

Bale, księża miłościwi,
Wszytko tu ludzie uczciwi!
Nie godzi się tak powiadać,
Z szczerej prawdy fałszu działać.

Та се лише хвилева опозиція, нарешті вони таки беруть гроші і обіцюють говорити так, як їм велять „księża“. Тут іде сцена Descensusa. Ісус, który ma się ubrać w albę, w stułę i kapę, z chorągiewką w ręku, добиваєть ся до пекла.

Ehej, piekielne książęta,
Otwierajcie swoje wrota.
Otwórzcie się wieczne bramy,
Wnidzie tam król wiecznej chwały.

Luciper (wielkim głosem): Cóż to za król wiecznej chwały,
Co to tak bardzo zuchwały?
Nie był tu nigdy takowy
Z takiemi śmiałemi słowy,
Umarły z owego świata,
Co by łamał nasze wrota.

Jesus: Pan Jezus mocny i możny,
Na bitwę bardzo potężny,
Ktory jest wszytkich mocy pan,
Ten też król wiecznej chwały sam.

Luciper: Ba wyjrzy, Cerberze bracie,
Co to tam ktoś u drzwi plecie?

Cerberus (*визирає і зараз ховає ся*):
Nie chychy tam, Lucyperze.

Luciper: A jako, bracie Cerberze?

Cerberus: Mamy gościa niewdzięcznego,
Jezusa Nazarańskiego
Z chorągwią jakąś czerwoną,
Krzyżem napieczętowaną.

Luciper: Jużci źle, bracie Cerberze,
Pewnie nam wszystko zabierze.

Чути розмову святих отців. Адам лає Люціпера, далї Осія пророк. Ісус знов бє до брами, Люціпер сварить ся з ним, Авраам просить Ісуса, щоб прийшов як найшвидше, а Цербер тягне Адама до пекольної купальнї:

Ad idem, bracia, ad idem,
Do browaru z owym dziadem,
Co sam sobie przekwintuje,
Iż u drzwi Jezusa czuje.
Zbadło mu się święconego,
Rad by do raju wiecznego;
Już nie dba o smołę naszę,
Woli w raju z mlekiem kaszę.

Чорти брязчать ланцюхами, Ісус розбиває пекло, бере Люціпера на ланцюх і затикає йому свою хоругов у живіт. Descensus кінчить ся довгим, болючим стогнанєм Люціпера, якого Цербер потїшає, що по утратї сих душ швидко наберуть нових, і промовами праотців Адама, Авеля, Ноя, Осії і Івана Хрестителя та спасеного розбійника, що маючи поломані ноги йде на кулях. Ісус узявши за руку Адама виводить їх із пекольної неволї.

Як бачимо, супроти нїмецьких сей Descensus значно живійший і драматичнїйший, але до нашої драми зовсїм неподібний.

Що до питаня про час і місце написаня сеї драми, то зводимо до купи ось які вказівки. Устні й писані слїди її зберегли ся на двох протилежних кінцях української теріторії, в ізюмськім та купянськім повітах харківської ґубернїї, де були записані з уст селян оба варіянти вірші, тай також із селянських уст прозові переповідки її епізодів (особливо про мудроване Соломона), і в Галичинї, де являють ся копії старого тексту драми, копії не старші половини XVIII віку, та все таки трьох відмінних редакцій, що свідчать про значну еволюцію самого тексту протягом досить значного часу і частого переписуваня. Устні слїди сеї драми заховали ся також на угорській Руси. Тілько на Поднїпровій Українї доси нїяких слїдів анї переповідок сеї драми не знайдено. Як пояснити собі сю появу? На мою думку вона свідчить про те, що предки тих людий, серед яких збереглася ся пасхальна вірша, бачили колись чи то на Волинї або й у Галичинї виставу Пасхальної драми, яку зберегли в своїй памяти і при якійсь нагодї, прим. при

кольонїзації Слобідської України наслїдком Хмельнищини та руїни на правобічній Україні занесли з собою на далекі кольонії. В такім разї написане самої драми мусїли б ми віднести до першої половини XVII в. На се натякає й віршоване і форма драми, що нагадує склад козацьких дум, які творили ся в тім самім часї

Невідомі вірші єромонаха Климентія

(з початку XVIII віку).

Подав **Василь Доманицький.**

В „Русскій Бесѣд-ї“ за рік 1859, кн. 5 П. Куліш видрукував статю „Климентій, украинскій стихотворецъ временъ гетмана Мазепы“ (стор. 79—140) (дата під статею: 1859, января 19, Спбр.). Згодом, а саме в I книжці „Основи“ за р. 1861, сю саму статю він передрукував[1]), значно поширивши другу частину, себ то там, де говорить він про ремесла. В „Основі“ вся ся часть складаєть ся виключно з цитат з віршів, присьвячених тому чи иньшому реместву, а в „Русскій Бесѣд-ї“ подано тільки голий реєстр тих реместв. Таким чином статя у „Русскій Бесѣд-ї“, поруч з тією, що у „Основі“, не має для нас ніякої ваги, і говорячи про Климентія, доволї буде посилати ся на одну лишень „основянську“ працю Куліша.

В сїй останнїй П. Куліш згадує, що рукопис „Климентія Зѣновіева сына“, єромонаха часів Мазепи, знайшов покійний А. В. Шишацький-Илліч, „украинскій стихотворецъ нашего времени“[2]). В рукописї, каже Куліш, є 321 карток звичайного паперу, бракує три картки з початку, багато карток в серединї і Бог відає скільки в кінцї. Починаєть ся рукопис фільософічними міркуваннями про правду, про хвороби, про ві-

---

[1]) Основа, 1861, I, стор. 159—234, „Обзоръ украинской словесности. Климентій“. Дата під статею та сама, що й у „Русск. Бесѣд-ї“, тільки чомусь не 19, а 12 января.

[2]) Основа, стор. 161.

тер, про огонь, про Боже довготерпіннє, про найменнє Божі, про смерть і т. и.[1]). „Статья о Климентіѣ, — згадує він в одному місці, — должна, кромѣ своего критико-историческаго обзора, служить замѣною и самой рукописи Климентія, покамѣстъ не находящей себѣ издателя“[2]).

Але рукопис той видавця не діждав ся і певно згорів разом з Сьвятим Письмом та иньшими рукописами на хуторі Кулїшевому Мотронівцї.

Та, знати, правда, що habent sua fata libelli! Сам оригінал Климентієвих віршів загинув, але випадково зберегла ся копія з них, власне навіть не копія, а витяги, зроблені для лінґвістичної цїли. Зробив їх Опанас Василевич Маркович, таки у тому р. 1859, коли рукопис дістав ся до Кулїша. Саме на початку того року Марковичі (Опанас і Марія) приїхали у Петербург і Опанас Вас. очевидно зацїкавив ся рукописом і задумав використати його для себе, для свого словника української мови, що він давнїйше почав складати. Про се сьвідчить приписка Марковича на його копії: „Изъ старинного (з початку було: 17 віка, але закреслено) безъ початку и кінця рукопису стихотворного (найденного Шишацькимъ-Илличемъ, а зданенного Кулїшу) 1859 березолю 9—19“. Таким чином маємо дату, коли зроблено, чи почато робити, витяги з рукопису Климентія[3]).

Опанаса Марковича, знати, цїкавив лишень лїнґвістичний матеріял у віршах; тим то він з них часом бере хиба кілька слів, часом подає самий лишень заголовок, а часом переписує цїлий вірш, коли він трохи характернїйший. Вибираючи з віршів, що найвизначнїйше що до мови, Маркович залишив нам дуже цїнну спадщину, бо навіть поодинокі слова чи речення, вихоплені з віршів, мають велику вагу. Одно не гаразд в його копії — се те, що він більш, ніж треба було, українїзував мову Климентія, транскрибуючи Кулїшівкою: зам. ходилъ — пише ходив, моглъ — міг; слова, що у Климентія пишуть ся з о (домов, дідов, дом, бок і т. и.) пише він на і, закінчення глаголів: росказуетъ, приймуетъ — пише на е, а трапитъ,

---

[1]) Ibid., стор. 162. [2]) Ibid., стор. 207.

[3]) Рукопис Опанаса Марк. взяла з собою за кордон жінка і теж його використовувала задля мови. Вплив сього рукопису на писання Марка Вовчка (Марії Марковички) ясно знати з тілько що видрукованого (ЛНВ., кн. I, за р. 1908) оповідання її „Дяк“, написаного за границею у 1861 р. В оповіданнї трапляеть ся цїле реченнє, дословно узяте з Климентія: „І ченцї рибу їсти людям помагають“.

ходитъ — на ь; зам. бываетъ — пише буває, нарешті слово же — заміняє часом через що. Все се, переписуючи копію Марковича, доводило ся завертати до початкової форми, але се не завжди можна вгадати, бо й сам Климентій пише часом з закінченнєм въ, а не лъ.

Не вважаючи на сей, власне другорядний дефект (бо він не доторкаєть ся пня слів), копія Марковича дає нам з Климентієвого скарбу принаймні ще стільки, як видруковав Куліш в „Основі", коли не більш.

В копії Марковича знайшло ся 305 віршів Климентія (цілих, уривків з них, або навіть самих лишень заголовків), з того числа тільки 108 є або згадують ся в „Основі"; з них тільки 20 таких, що не дають анї одного слова нового проти того, що видруковано в „Основі". Таким чином мало не 200 віршів (цїлих, частин або їх заголовків) маємо ми тут вперше.

Правда, Куліш вибрав з рукопису усе, що вважав він за найхарактернійше, що потрібно було, щоб змалювати особу автора та відносини його до усяких станів людей, вибрав мало не увесь матеріял про українські ремества та промисли, але він залишив усе те, що не торкало ся сих двох тем; та навіть і деяких подробиць що до особи автора він не використав до краю.

Я в сїй коротенькій передмові не маю на увазї доповнити роботу Куліша, — нехай се роблять специялісти в українській літературі, — а лишень зазначу деякі подробиці, переважно звязані теж з особою автора і його книгою.

Почну з сієї останньої. Починаєть ся рукопис Климентія, як зауважає Маркович, з 3 картки; далї в середині, коло вірша „О докторяхъ и о цілюрникахъ" пізнійше дописано: „книга Шпаковского Семена собственная"; ще далї, перед віршом „О линникахъ" зазначено Климентієм: „О ремесникахъ осталихъ еще где полагаетця, бо тамъ въ книзі не вомістилося, за скудостью папірною"; після заголовку вірша „О сіючихъ сімя на нивахъ" вирвано картку; „усіх вирваних, — зазначує Маркович, — зо 20, крім несьвідомих при кінці"; при кінці вірша „Піснь нова молитвенная. Подобенъ самоподобний" додано було ноти; так саме і при кінці дальшого зараз вірша „Піснь нова о рожденії Спасовомъ" дописано було: „Гласъ пісні сея тако пой, яко зде пудъ строку положися, или волно кому и иную ноту положити".

З сього знати, що Климентій умів писати ноти. Куліш

в „Основі“ не згадує про се, каже лишень, що автор признаєть ся, що мало тямить в ирмолої, а партесів зовсім не знає; згадує, що він просить вибачення перед „благоразумними“ читачами, а „особливо передъ виршописами“ за те, що не в кождому вірші додержав рівне число „силлябъ“ і розірвав подекуди цезуру[1]). Справді, в рукописї Марковича знаходимо відповідні пояснення:

Писець сей въ немного ірмолоя вміетъ,
А партесовъ не співалъ, то не розуміетъ.

А в иньшому місцї:

Бо инді и не равно силлябъ докладалемъ,
Єднакъ імъ приличностей болше покладалемъ.
Можетъ и сезора где знайти розервана,
Также и каденція гдеколвекъ неравна.
. . . .
Грішний авторъ, або тежъ викладачъ віршівъ сихъ,
Будучи въ гоненії, писавъ изъ скорбі іхъ.

Ще в одному місцї Кулїш зазначує, що Климентій писав свою книжку для продажи, і на доказ того наводить 4 рядки, — в останнїх двох згадуєть ся про книжку:

А предсяжъ и ползи въ ней немало набудешъ,
Якъ ся собі добудешъ и читать будешъ.

Другий доказ, на його думку, згадка „О писаряхъ розныхъ, то есть именно, що книги готовие переписуютъ, и видаютъ зъ голови якие новие річи“[2]).

Що воно було більш-меньш так, — принаймнї, що Климентій не для самого лишень особистого задоволення писав, але справдї задля ширшого круга читачів, знати ось з сих рядків „Віршів похвальнихъ люблячимъ пиво пити“, яких Кулїш не зауважив:

Тотъ же авторъ книги и списатель письма примножилъ,
Избравши приповісти, до книги жъ сей приложилъ,
Аби чтущимъ болшъ било въ книзі сей той що читати
И на здравіе імъ въ всіхъ тихъ ся річей втішати.
А еднакъ же, що списалъ я — приповістей колко,
Єсть, чаю, по вселенной еще іхъ и не толко.

---

[1]) Основа, I, 161. [2]) Ibid., стор. 200.

Ви же, чтуще, молю васъ еще вспоминайте,
И кгди схощете, подлугъ азбуки докладайте,
Именно, якъ зволите, такъ собі поступайте,
На кую літеру вспомните, къ той приписуйте.
А за тимъ на здравіе собі книгу читайте,
И зъ жонами, и зъ дітьми здорові пробувайте.

Торкаючись біографії Климентія, Куліш говорить, що він „много странствовалъ по свѣту, видалъ всякіе виды, и сталкивался со всякими людьми“ 1).

Справді, про се автор говорить у віршу „О волочащихся чернцахъ и черницахъ по містахъ“ :

И азъ пишущий се, тежъ негди провандровався,
Любъ въ далекие краи, да зле не блукався
И впьять беззазорно ставъ въ манастиръ поспішати
И въ немъ по давнему зъ ласки Божоі и старшихъ пребувати.

Більш біографічних подробиць нові матеріяли не дають, хиба що згадати ще про хоровитість автора. В віршу „О немощахъ трясовичнихъ“ він каже:

И віршописець сей много того зъ младихъ літъ довнавъ,
Бодай такого лиха ніхто добрий не познавъ.

А в дальшому зараз віршу „О болізнехъ зубнихъ“ він згадує:

Пасторъ сий людзкий всі немощі познавъ,
Кромъ, Богъ кривъ, параліжнихъ, французскихъ, не взнавъ,
И кромъ вломностей составъ и хоробъ біснихъ, злішихъ,
Єднакъ побідепніїший, надъ всіхъ людей біднійший.

Не дурно-ж його прозивали Трясця, як се знати з дописки чужою рукою у віршу „О школярахъ, дрова крадущихъ и о школі“:

Бо еденъ бідний школяръ 2), прозваниемъ Трясця,
Где живъ и где будетъ жить, не мать ему щастя.
А хочай онъ, въ світі живучи, вельми ся страждаетъ,
Только жъ, бідний и вельми мизерний, свою торбу в скриню ховаетъ 3).

---

1) Основа, 1861, I, 162.

2) Школярами прозивали усіх тих, що проживали у школї. Блукаючи скрізь, Климентій шукав пристановища звичайно у школї.

3) Основа, 1861, I, 174.

Нарешті пояснимо, звідкіля власне стало відомо, що автор — Климентій Зѣновіевъ синъ. Як бачимо в копії Марковича на останній сторінці, там стоїть таке:

ИзложитЄл віРшОв сих, МнОгихъ благъ вамъ желаетъ,
А НайпАче небесниХъ добръ щиро пріяетъ і т. и.

Коли читати під ряд великі букви, то виходить: Иеромонахъ Климентій Зѣновіев син.

Коли-б ми попробували змалювати сьвітогляд автора і взагалі зазначити характерні прикмети його особи на підставі нових отсих матеріялів, то прийдемо до того, що вже Куліш говорив: се людина без сталих прінціпів, без певних моральних основ, в справах віри та в питаннях правно-громадських — формаліст, в приватному житю — цінік, ворог демократизму і прихильний до висших та дужих (особливо світських).

Справді, в нових матеріялах вбачаємо ніби то й симпатичні риси в характері автора, напр.:

...ненавидитъ трохъ персонъ моя душа:
Богатого, скупого и пишного голиша,
И старихъ въ-промежъ людей мужей прелюбодіевъ,
А ктому особъ татей, або рачей злодіевъ.

Або:

Зачімъ роботникамъ, прошу, нагорожайте
И еднимъ шелягомъ, гди заробляютъ, не вкривжайте,
Бо за милостиню и тое ся вміняетъ,
Хто трудникамъ, якъ слушне годнимъ, заплачаетъ.

Але через якийсь час автор вже забув, що він писав, і, посилаючи ся на „звичай“, пише таке:

Повиненъ есть господарь за ввесь рікъ платити,
А отходящому нітъ нічого не платити,
Именно, хочъ би дній два не хотівъ дотрвати,
То, подлугъ правъ, за ввесь годъ плати ему не дати,
Такъ же би господарь ꙃди би мілъ отсилати
Могоричного слугу, мусітъ за ввесь рокъ нагорожати.

Формальна сторона повершила звичайну справедливість, яка проглянула була в попередньому віршу.

Ще різкійший зразок того, до чого доходив Климентій в своїх висловах, ідучи лишень формальним шляхом і не вдумуючись в саму суть, се вірш його „О катахъ“. Починає він ніби так як слід, признаючи, що

Єднакъ и нечестное на світі есть ремество,
Меновите мистровство, або тежъ катовство.

Але зараз же:

А й катъ — потреба всюди свого часу.

І далї, ставши на сьому ґрунтї, таке рече:

Чвертуйте, и паліте, и бийте, и стинайте,
А если коли кого вішати будете,
То примучіть перш добре — нехай не забудетъ!

І робити се все з спокійним серцем можна тому, що

Богъ васъ латво за то всіхъ можетъ простити,
Єсли зхочете котрий той урядъ зложити.
А теперъ, якъ належитъ, ремесломъ тимъ керуйте,
И єдинъ зъ єднимъ въ ласці живіте и здравствуйте.

Часом у Климентія прорветь ся вірш зовсїм таки симпатичний, де бачиш, як автор, забувши на час свою шкаралупу формалїзму, промовляє так, як йому підказало безпосереднє чуте чи співчуте до простого люду. Возьмім напр. вірш „О женцахъ“:

И жегоми тежъ отъ солнца бываютъ,
Же ажъ иногди потомъ обливаютъ,
И безъ воды такъ иний и знеможетъ,
Звлаща, нетерпячъ хто, ажъ ратуй Боже.
И руки сонцемъ тогда присмягаютъ,
А що найгоршей — тварі вчерніваютъ.
И иної втожъ наберутця знути[1])
И мусятъ терпіть во-місто покути.
Тижъ самъ, Господи, видишъ іхъ страдання,
Храни іхъ проти срогого карання.

---

[1]) Се слово теж перейняла Марковичка з Климентія, у оповіданю, написаному за границею: „Пройдисвіт“.

І поруч з сим послухаймо, що Климентій говорить про жінок (крім того, що подав Куліш в „Основі“):

Можешъ ѓди не словами жону научити,
То можно злий норовъ трохи киемъ одъучити.
А ежели не киемъ, то хочъ макогономъ.
А начнетъ утікати, влучай наздогономъ.
И дай Боже, нікому жони той не міти
И злонровной бидлини, бо скорбъ будешъ міти.

На сю-ж тему в иньшому місці:

И вельми тое добре здавна повідають:
„Не вірь коню в полі, а жінці у дворі;
Жінці всеей правди не одкривай“ і т. д.

Ще яскравійше говорить автор ось у сьому уривкові:

И нагайки або тежъ канчуки сплітають (римарі),
Котрими люди спасти жонъ часомъ прицвічають.

І хоч як гостро Климентій ставить ся до жіночого роду та подає читачеви науку, як жінок „прицвічати“, проте з жалем констатує той факт, що

Лечъ въ наше время, за нашого віку
Отнюдъ не удержатись жони чоловіку.

Одно місце у віршах його сьвідчить, що автор любив деякий комфорт. Принаймні волами, наприклад, він не бажав би ніколи їхати:

И злая то річъ іздить волами на світі:
Волівъ би все коньми, а іхъ би хочъ не міти.
Якъ би мілъ въ злий фортунний часъ собкаться волами,
То скорій би поспішивъ пішими ногами.

Климентій високо ставить науку, письменство, книжку, вважає, що од того буває користь громадянству і користь сю пропаґує в своїх віршах:

Талантъ, же наукою то ся називаетъ,
Ѓди же независтний, и инимъ взичаетъ.
Бо аще токмо самъ кто мудрость розуміетъ,
А другимъ не подастъ, пользи въ ней не міетъ.

В иньшому знов місці:

Книги бо на спасенний путь всіхъ наставляютъ
И пользу душевну чтущимъ сотворяютъ.

Будучи трохи „искушенъ“ в науках, може за часів семинарських, Климентій вдаєть ся часом до пояснення матерій, недоступних звичайній темній людині, але пояснення ті та міркування дуже наівні, бо й сам Климентій власне мало чим ріжнить ся в свойому сьвітогляді од народньої маси.

Напр. спало йому на думку пофільософувати з приводу такого хемічного з'явища, як дим. Пише він вірш „О димі“, але що він в ньому пише?

Не домислена річъ, где ся онъ діваетъ...
Аще бъ не щезалъ, то сонца бъ не виділи...

А як би сонце через той дим та перестало сьвітити, то

Жодна бъ не могла речъ жива пробувати.

Ото й усього пояснення: що дим „щезаетъ“!...
Не кращий з Климентія і ботаник, як химик:

Древа и зеліе духу въ собі не маютъ...

І потім дивуєть ся:

И дивній, же зсічено, ино древо отрастаетъ.

Поясниввши науково, де дієвать ся дим, Климентій береть ся ще й до грому. Але у віршу „О громѣ“ він одразу-ж пасує:

И яко не всі діла Божиі намъ свідомі[1]),
Тако особно громнні сили не довідомі,
Але тежъ утаені суть отъ всіхъ чоловіковъ.

Дуже цікаво дивить ся Климентій на анатомію та фізіольоґію чоловіка. Так ми довідуємо ся од нього, що

Студенъ збитная[2]) такъ часомъ заражаетъ,
Же ажь внутрной жолудокъ кріпко нарушаетъ.

А чому дитина приходить на сьвіт уперед головою, ось як він поясняє:

Яко голова місця шукаетъ умірати,
Тимъ же подобіемъ ся и на світъ рождати.

---

[1]) Вираз свідомий, несвідомий — замість відомий, невідомий теж перейняла в своїх творах М. Марковичка.

[2]) Надмірна холоднеча, мороз.

Климентій не був чужий і до науки медицини, не дурнож він усї хвороби мав, крім „паралїжних та французьких“. Але лїчив він їх, як звичайно тодї усї хвороби лїчили, кровопусканнєм.

И азъ віршописецъ се зкольком літъ заживавъ,
Пущавъ кровъ, и малую помощъ тимъ дознававъ.

Лїкарів, знати, він не дуже поважав, бо лїкар

И самъ себе отъ смерти и онъ не заступитъ,
Якъ конечна кончина и єму наступитъ.

А про кашіль, приміром, Климентій говорить, що він хотїв би,

Да въ псовъ лядскихъ и въ инъшихъ вселився,
А за то бъ и псовъ вигибло хочъ мало[1]).

До медицинських порад треба залїчити й пораду Климентія добре спати:

Хочъ старий, хочъ молодий якъ не досипляетъ,
Той половину свого здоровья втрачаетъ,
И особно бывало тому чоловіку
Изъ недосипляння, же вменшаетця віку.
Мозги бо у головахъ такихъ засихають,
А часомъ, що найгорше, ажъ умъ погубляютъ.

Правда, каже він,

„Святиі отці нарочно не досипляли,
Ради спасенія: да не довго живали!“

Одначе, маючи сам наївні, ті що й взагалї у народнїй масї, погляди на сьвітові зявища, Климентій вважає себе далеким од всяких забобонів. Тим то він і накидаєть ся так завзято на жінок, „пятницю празднующихъ“. З сього вірша, до речі, ми довідуємо ся про те, що за часів Климентія на Литві (в Білорусії) в недїлю робили усяку роботу.

Казавъ бимъ карностю великою карати,
Котриі дармо день той ізвикли праздновати.
И не токмо зде жени наші еі празднуютъ,

[1]) Як страшенно Климентій ненавидїв „псов“, — віли ся йому під час його мандрівок! — знати з того, що він спецїяльно навіть написав два „Слова о псахъ“.

А въ Литві и мущизни такожъ імъ послідують.
Бо въ пятницю отъ великихъ роботъ воздержаются,
А въ неділю, що хотятъ, все робятъ домовое,
Такожъ и въ полю діло полевое.

Але караючи „жен“ за те, що вони мають звичай сьвяткувати пятницю, Климентій сам обстоює другий звичай, коли не можна їсти вірним риби. Довідуємо ся, що не можна її їсти

Єди Благовіщення на страсній неділі бываетъ,
И въ святъ-вечіръ не ястся риба рождественскихъ,
Такъ тежъ особливо и въ Богоявленскихъ.

Цікавий дуже і з боку лінґвістичного і взагалї з побутового реєстер заступників царства ботанїчного і зоольоґічного. Климентієва „Рахуба древамъ рознимъ, якъ на вселенній много обрітаетця (колко зналемъ и чувъ, толко и написалемъ)“, обіймає собою 69 пород дерев, переважно тих, що ростуть на Україні, але є кілька таких назв, що не можна їх зрозуміти: Кожа (?), Можа (?), Небожа (?), Яложа (?). В віршу „О створенняхъ божихъ и діявольськихъ“налічено 37 пород зоольоґічних, при тім виключно тих, що сотворив діявол, захотївши „Богу ся уподобити“. З зоольоґічного царства чомусь особливу неласку має Климентій до зайців. Він присьвятив їм спеціяльний довжезний вірш („О зайцяхъ„), в якому зайця за його боязливість, за непридатність нї до чого, бо й

Мясо твое бридко, и згола лядащо,
И нечестива шкура твоя, же то не кріпка —
И пожался Боже, тихъ людей благочестивихъ,
Же то футерца шиютъ зъ вашихъ шкуръ нечестивихъ,

лає його за всяку шкоду на городї та в садку і нарештї дає йому добру пораду:

Зачімъ, бідний зайче, би-съ більшъ не терпівъ пригоди,
Біжи, утопися где южъ въ болотную воду.

Нарештї подам ще кілька зразків віршів Климентієвих, які показують, що ще один невеличкий ступінь, і перед нами міг би бути справдї поет український з початку XVIII в.

Візьмемо напр. вірш „О уміраючихъ богатихъ людехъ“.

Не хочется умірати людемъ небогатимъ,
А найпаче тимъ можнимъ и вельми богатимъ,

Убогий, вміраючи, ні въ чомъ не жаліетъ,
Нічого бо жаловать, же скарбовъ не міетъ.
. . . .

Далї автор малює вже з художницьким чутєм те, що почуває, умираючи, богатий:

И многоцінныхъ много висящихъ сукмановъ,
И сребряныхъ на столахъ стоящихъ збановъ,
И узритъ, же младая жена предъ нимъ ходитъ,
Тая горшъ до кріпкого жалю приводитъ.

Ще ближше до народньої чистої мови стояв, мабуть, вірш „Молитва къ Пресвятой Богородиці“, але на жаль, нї Кулїш, нї Маркович не списали його. Маркович подає тільки початок її:

Чиста дівице, красна голубице,
Молися за всіхъ, небесна царице!

Ще один вірш одмітний серед иньших — се „О неуміющихъ Богу молитися“.

Хто не уміетъ Богу молитися,
Треба на море тому пуститися.
Тамъ якъ фортуна вітрная прилучитъ —
И неумілий молитись научитъ.
Тогда и гріхи свої вспамятаетъ
И въ молитвахъ всіхъ святихъ изчитаетъ.

Що Климентій богато собі зашкодив в своїй поетичній кар'єрі тим, що одбігав сюжетів побутових, з сільського життя, можна знати з такого уривка вірша „О косаряхъ, що сіно косятъ“:

И такъ много за зиму сіна конь поідаетъ,
Же часомъ изъ шкурою самъ за то не ставаетъ.
А въ кого часомъ сіна свого перейметця,
Той по сторонахъ зъ денгами куповати товчетця,
Єди окаяннихъ коней не хочетъ поморити,
Жебъ било чімъ поіхать, або дрова возити.
А такъ бідний чоловікъ о сіно ся стараетъ
И для сіна иногда остатнее збуваетъ.

У віршах Климентія можна часом доглядіти чимало дотепу, який був би, безперечно, ще яскравійший, коли-б Климентій ближше держав ся народньої мови, яку він безперечно дуже

добре знав. В віршу „О велетняхъ, або тежъ о великихъ людяхъ, котрие негдись били такъ великие, якъ дубъя“ він оповідає, що колись, ще з початку сьвіта, були такі велетні (кістки їх знаходять і зараз), але Господь їх „скоренив“ і встановив „возрастъ сей помірний“. То було-б ціле лихо, каже Климентій, як би були ті велетнї жили й досї, бо тодї треба було-б, щоб усяка річ була відповідна до зросту того чоловіка:

Яко то рибъ великихъ, жеби наідався
И скотъ великий и птицъ, жебъ контентовався,
И дубъя бъ по пятдесять сажний било бъ треба...
. . . .
И повинно бъ всякая речъ болшая бити,
Жебъ моглъ такий великий дурень въ світі жити,
Яко то: каменія треба бъ великого
Млинового, жебъ зъ хату было толикого,
И въ збожъяхъ жебъ по сажню зерна уживали,
И стеблія жебъ зъ дуба въ-гору возростали,
И рікамъ би треба мору ся ровняти,
Жебъ мощно млини зъ тими каменми встраяти,
И древамъ треба бъ въ хату возростати,
Жебъ сто сажней ввишъ могли церкви будовати.
И коней би и воловъ треба бъ не таковихъ,
Жебъ чімъ било возити деревень таковихъ.

Далї подаємо ми вірші Климентія в тому порядку, як вони переписані у Марковича. Се, очевидно, той самий порядок, що був і в оригіналї.

—

„Починаєть ся з 3 стр.“ (примітка Оп. Марковича).

О людяхъ правдивихъ и хотящихъ правди научитися наука.

. . . .

О болізняхъ всякого створення животного, пачежъ о чоловіческихъ.

. . . .

О вітрі.

...Подобно створивъ вітръ болшъ людемъ на пакость,
Неже на вигоди.
. . . .
Єму же аще бъ зволивъ Богъ волю дати,
То моглъ би зъ долинами и гори зравняти.

О желающихъ собі смерти.

. . . .

Дай Боже зъ який часъ лежати, а не нагло помірати.

. . . .

О смерти.

...Але равно зъ душами всякихъ розлучаетъ

. . . .

А особливе простихъ и великоможнихъ,
Честнихъ же и пречестнихъ и ясновельможнихъ.

О учащихся умірати прежде смерти.

. . . .

О видимихъ смертехъ человіческихъ (страхомъ Божимъ)[1]) случающихся, яко страшно есть.

...Прилука несподівана.

О умірачихъ, где ся не раждаютъ.

...Голова місця шукаетъ...

О раждающихся человіцехъ, по что ради скоро родитця отъ утроби матерней на світъ въ миръ сей — заплачетъ первіе, а не возсміетця.

...Печаловатись... (пеклуватись).

О зегару, або тежъ о годиннику и о годині смертной.

...Єгда зегаръ години въ свой часъ вибиваетъ,
Въ то время смертнимъ намъ часи презначаетъ.
...Вікъ нашъ, якъ година,
...Не відаемо, що справить минута едина!

. . . .

И неминущая то смертная дорога,
Котрою влучить, Боже, дай до тебе, Бога

. . . .

А колко живучи, едно день смертний прийдетъ
И душа, хочъ грішна, хочъ свята, зъ тіла вийдетъ.
Бо и мовятъ: часъ за часъ — икъ вечеру ближе,
Також день за день, нощъ за нощъ — къ смерти ближшей.

. . . .

О нехрещенихъ младенцахъ умірающихъ.

. . . .

Лечъ засъ якъ найскорійше у крестъ увождайте

. . . .

Зачімъ ми духовние того постерігаемъ

---

[1]) Чи сї слова належать сюди, я не певен. В. Д.

И на тое пилно васъ простихъ научаемъ
...кінчання — сконання (О. М.).

О съідаемихъ звірми.

. . . .

О убивающихъ зъ церквей... будинковъ, древъ ліснихъ, или тежъ въ кладязі глуб (?) впадающихъ.

Ганебная и то смерть на світі биваетъ,
Хто изъ якой висоти въ смерть ся забиваетъ.

О прибивающихся землею.

Не безъ причини то, знать, и земля прибиваетъ,
Подобно тимъ, що ею сами ся заклинаютъ:
„Бодай, повідаютъ, насъ живихъ земля пожерла!“

О уміраающихъ младенцехъ и дівицяхъ... послі вінчання заразъ.

Не могу згола на то розуму прибрати

. . . .

О утопающихъ въ водахъ морскихъ и на малихъ ріках розниxъ.

. . . .

Лечъ потомъ ґди язиковъ невірнихъ...

О змерзающихъ мразомъ.

Злая и то смерть, же морозомъ кончатись.

О согорающихъ во огні.

Не дай, Боже, такою смертю ся кончати,
Огнемъ горіти и зле кріпко пострадати.

О уміраающихъ на путехъ, а не въ домахъ своіхъ.

. . . .

И не тилко, що въ дому будетъ спокойнійше,
Але особно еще и душеспасеннійше...

. . . .

Да и набитки своі роспорадятъ, якъ належитъ
И отнимутъ, кому хотятъ, що приналежитъ.

О уміраающихъ наглими смертми, т. є. именно безъ жаднихъ причинъ або приключокъ, ні мало не хорівши и не лежавши.

. . . .

О убивающихъ или губящихъ смертми самихъ себе зъ своіхъ не разсужденій.

. . . .

Бо хто самъ себе зъ світа сего погубляетъ,
Той Юдиноі нагороди заробляетъ.

. . . .

Але въ Христа ратунку изъ плачемъ просіте,
Можетъ той скорбі Ваші въ радость претворити

И ласкавими вашихъ наступцовъ вчинити.

. . . .

О вразѣхъ выдимихъ, т. е. о чоловіціхъ злихъ.

Писано есть: сохрани мя одъ врагъ видимихъ
Борзій паче, нежели отъ тихъ невидимихъ.
Бо отъ невидимого хрестомъ оборонишъ,
А отъ видимого горшъ, нічимъ не одмолишъ:
Ні хрестомъ святимъ, ні тежъ всякою просьбою,
А ні впьять же якою твоею грозьбою.

. . . .

О клеветникахъ.

. . . .

О пеняковатихъ людяхъ злихъ.

На кого хто пенею лізетъ, гіршъ ножа ріжетъ
И бодай пеннимъ ніколи не служило щастя!
Лучче бъ пенному сило на шию взложити,
Ніжъ біднихъ людей правдивихъ зводити!

О нехотящихъ труждатися честнимъ трудомъ, т. е. о злодіяхъ („Основа“, 232—233).

Нічого нового.

И се о злодіяхъ...

. . . .

О драпіжцяхъ, нікогда не насищаемихъ или тежъ о видерцяхъ, подобнихъ древнему митареві.

(В „Основі“, стр. 233, заголовок не увесь).

О купцахъ и о продавцахъ фалшивихъ и о продающихъ вино и воду въ вино (сиріч въ горілку) ліющихъ и особъ [в „Основі“ о особъ (?)] наклепи творящихъ піющимъ для душегубнихъ имъ прибитковъ. („Основа“, 171).

(Вирвано 3 листки, — прим. Оп. Марковича).

О табáці и о уживающихъ ея. („Основа“, 169—170).

И многий народъ тютюнъ всюди заживаетъ,
Которимъ повітря люто (?) въ себе збиваетъ.

. . . .

Въ маркотності змало (?) веселія прибитокъ,
Для того и военний народъ заживаетъ
И посполитий, хто хочетъ, вживаетъ.
(Далї те, що в „Основі“).

О идучихъ на слободи людехъ. („Основа“, 163).

. . . .

Въ несвідомій дорозі...

. . . .
Хочъ би і заразъ лунувъ (луснувъ?), не дождавшись світа.
А пудъ часъ на світі и тое прилучаетъ,
Якъ конь норовистий будетъ...
...Не ощажай...

О присягающихъ не по правді.

Присяжпість не по правді даремно не минетъ,
Неправдою имя Боже призивати...
Якъ обидві[1]) сторони присягнутъ...
...чинити..
Єдно добре, друге буде зле присягати,
Не знати, кому віру зъ промежку іхъ поняти.
А кожде творитця[2]), — присяга по правді
...Кривоприсяжця...
...И злое діло его всенародно обличить...
. . . .

О кленущихся ложно.

...то в неразсуднихъ ведетця...
...проклинатися — великий гріхъ.
. . . .
...Гнівъ божий отрімити.
. . . .

О позиваючихъ людей до старшихъ.

Много есть охотниковъ людей позивати
. . . .
И скорбі набавляти и хліба збавляти.
. . . .
И скаргу зъ сердечною скрухою Богу прекладаетъ...
Певно, почуетъ Господь Богъ невинниxъ невинность.
Бо, мовлятъ, де любовъ, тамъ самъ Богъ пребуваетъ
И на міючихъ іі духъ святий почиваетъ.

О чинящихъ пакості монастирамъ и церквамъ („Основа“, 175).

Церкви и обителі люди созидаютъ,
А они и созданнихъ въ-півечъ обдираютъ.
. . . .
Пакоствовать... — в „Основі“: пакостить (sic!)
...Памясгвовать...
...Вистерігатись...

О хулячихъ чинъ духовний („Основа“, 175—176). Після тексту, видкованого Кулішем:

---

[1]) Чи не українізував Маркович?
[2]) творитця — притворствуетъ (прим. Оп. Марковича).

...Спрашати прощення
...Поражаю — совітую (Оп. Марк.).
...Идольникъ...

О должникахъ хто кому виненъ.

А винному двояка часомъ скорбъ биваетъ,
Єди презъ назначений часъ въ-двое оддаваетъ;
Же то есть такая речъ пудъ часъ меновите
Должний на себе облікъ дасть — отдать совите.

. . . .

Єа Волиню единъ ся ошукавъ неборакъ...
Такъ вже ему, бідному, за нещастямъ стало:
Присудивъ Ляхъ, жебъ Жиду отдавъ Русінъ вдвое.

. . . .

На що било въ облиці такъ обіцати,
Же презъ реченець буду вдвое оддавати.
Не готовизну давъ, тилко всю худобу...

. . . .

Умеръ зъ хмелевого трунку.
А жінка при злой нуді пошла запрядати,
А діти свої Жидамъ почала наймати.

О утікаючихъ зъ долговъ.

...Свобождатись...
...Въ долги упадати...
Надовжившися людямъ, да утікаетъ.

О людехъ тихъ, же все тилко чого колвекъ въ людехъ иныхъ позичають, а своего (якъ на пакость) нічого не маютъ и не стараются міти собі такожъ.

. . . .

Зачімъ, кождий гультаю, осмакъ не пропивай...

И се томужъ подобное...

О втручающихся не въ свої річи.

. . . .

О неправдивихъ щиростехъ нещирихъ чоловіковъ.

...Благотворці...
...Неблагодарство...
А иний на відробъ беретъ, и не одробляетъ,
Да яко злодій злий синъ зъ міста утікаетъ.
И вірую Богу, хто чуже одбіраетъ,
Тому по истині даремно не минаетъ.
Я соскорблячи вашій згибелі, поражаю,
Отъ которой вамъ свободнимъ бити приятельско приняю.

А на мене за сию на́уку не дивітѐ,
А довги одбувайте, та здорови живіте.
...Охочо...
Заступай же насъ, Боже, отъ всякіхъ злотворцевъ.

. . . .

О людехъ самихъ себе гладомъ убивающихъ, скупості ради.

Єсть такіхъ, що всіхъ речій подостатку маютъ,
А для злоі скупости голодомъ згибаютъ.

О уписующихся въ коваки дурнихъ мужикахъ и знову виписуватися хотящихъ („Основа“, 183—184).

Нового нічого.

О козакахъ негоднихъ похвалы, меновите о тихъ злихъ и ока́янныхъ синахъ и неотецькихъ дітяхъ, которие у войско идутъ, а людей, на путехъ идучихъ а́бо ідучихъ, обдираютъ, или що-колвекъ насильствиемъ рабуючи, пакості сотворяютъ („Основа“, 206).

...Бісу вгодниї...

. . . .

Заступа́й же насъ одъ меча и кулі!

О пекущихъ хліби пшеничние, а хочъ и житніе фалшиве зъ галуномъ и продающихъ.

Вельми и тие Богу согрішаютъ,
Которие и хлібъ зъ фалчю продаваютъ,
Мішаючи у тісто галунъ для надменя...

. . . .

И перепечай той учитця науки,
Жебъ за злий прибитокъ дать себе бісу в руки.

. . . .

Якъ изъ світа погинутъ сего, то тоді познаютъ!
...Прияти...
...Намъ и вамъ тогосвітнього, кари не жадаючи...

О волочащихся черндахъ и черницахъ по містахъ, по школахъ и по корчемнихъ дворахъ („Основа“, 184).

Перед двома останніми рядками в тексті, видрукованім Кулішем:

...Примножати...
И манастирямъ безпечность наволікати.
Або де лунуть [луснуть?] у корчемномъ дому...
Може нерозсудний той шинкарці напити,
А що горшъ и комедій якихъ начинити,
И якъ въ корчмі згине, въ гній, якъ пса, закопати,
Поневажъ такъ зажився зле поступовати.
...И старшому, и братії повинится

...Въ миру згине...
А якъ неслава закону нашему пролине [з боку приписано:
черңечому (прим. Марк.)].
Вільно псові и на Бога брехать
И на кого кольвекъ якъ псові вільно щекать.
Бо що и одъ шибениць котрие втікають,
И тие въ монастирахъ часомъ ся свобождають.
Іно-то будетъ бісу по вандрівкахъ служити.
...Пропасть вічню...
И хтожь такого въ поминникъ може уписати
И зъ преставлшимися братіями поминати?
Нехай уже самъ себе такий поминаетъ!
Але осудовиска и по смерті достоінъ.
...Впрохаться...
Иний хоть странствуетъ, да статокъ того можетъ міти,
Не пойде таковий где въ корчму ночовати,
Але до священника можетъ ся впрохати,
Або хоть и до простихъ также людей честнихъ.
И подякования людямъ (добримъ) вставши отдати
И въ путь свой, где надобно, зъ Богомъ поспішати.
...Мольби вношати...
И азъ пишущий се, тежъ негди провандровався,
Любъ въ далекие краі, да зле не блукався.
И впьять беззазорно ставъ въ манастиръ поспішати
И въ немъ по-давнему зъ ласки Божоі и старшихъ пребувати.
...Гріхи оддалити...
О босакахъ (що босі, безъ обувення въ зімі ходятъ).
...Незрозумительний...
Не знаютъ, чи люде они, чи якие кадуки.
Мало которие въ хитрость таку придаютця.
То проявились ніякие покуси, знать,
Которихъ и въ старовічнихъ книгахъ не можемъ начитать.
И еще пропопами сами ся називаютъ
И чрезъ помічъ вражую людей ошукивають.

. . . .

Не важилися бъ южъ болшъ всего світа дурити,
Але могли бъ въ сапогахъ видимо ходити.

. . . .

...И откровенія ніякие баснословлятъ.
Бо не обитаютъ въ чеснихъ якихъ людей дворахъ,
Да болше по корчемнихъ...

Лучше бъ імъ на шиі себі сила[1]) вскладати

. . . .

Чи зіллямъ котримъ ноги натирають, чи...

Бо не можна такъ зъ магері народитись.

О злобі людей памятозлобнихъ урядовихъ.

(За сиротъ, — Оп. Марков.).

. . . .

О невігласахъ, укоряющихъ тихъ людей, которі писаніемъ святимъ викладають, що полезное на пользу ихъ... („Основа“, 176).

Знайте и розумійте, таковиі люде:

Що вам за тиі речи в послідній день буде!

. . . .

И если запасную хто собі душу маешъ —

Воля твоя: согрішай, якъ ти собі знаешъ!

А если єдну маеш...

Горде (Зват. відм.)

Тилько предъ тобою есть дві значні дороги:

Хочъ на спасенние, хочъ на згибельние иди пороги!

О Циганахъ и о Жидахъ („Основа“, 168).

Также туляютця и Жиды по всемъ світу... — у Куліша неправдиво: тулятся.

Аджеж і далї, в 5 рядку з краю у Куліша:

„Где ночъ по світу туляютъ!“

О катахъ.

Каждого ремесника люде похваляютъ,

И яко то потребнихъ людей ублажаютъ.

. . . .

Въ своіхъ віціхъ (вѣкахъ — жизни).

. . . .

Єднакъ и нечестное на світі есть ремество,

Меновите мистровстро, або тежъ катовство!

А й катъ — потреба всюди свого часу...

Злодіі...

Забійці — убивцї

Чвертуйте и паліте, и бийте, и стинайте,

А если коли кого вішати будете,

То примучить першъ добре — нехай не забудетъ!

. . . .

Богъ васъ латво за то всіхъ может простити,

---

[1]) оселки, В. Д.

Єсли зхочете котрий той урядъ зложити.

А теперъ, якъ належитъ, ремесломъ тимъ керуйте:

И єдинъ зъ єднимъ въ ласці живите и здравствуйте.

Нищенский віршъ.

Або найдорожшую річъ — полову.

. . . .

Бо я на еі давно залецаюсь

И уже на весіле прибіраюсь.

О золотарахъ („Основа“, стр. 208—209).

Після рядка:

„И на сагайдачние остра и кульбаки“

вставлено:

И пояси ділаютъ срібрниі мудруі

. . . .

Же ажъ зрящні на нихъ[1]).

. . . .

И всего не одмовни, все бо імъ возможно.

Й оправляютъ[2]) такожъ премудриі ножі.

Після останнього рядка:

„Все то золотаръ своімъ розумомъ готуетъ“ —

...и сестръ.

О мужехъ злихъ, убивающихъ жени своя.

. . . .

Ино бо невірного вмісто звіря убити,

А иное вірного зъ світа сего згубити.

Ино зась мечникъ творитъ, що людъ росказуетъ,

Зате собі велика гріха не приймуетъ.

. . . .

Будутъ тамъ до ся и не сподіваютъ

. . . .

Не токмо бо гріхъ отця и матіръ убити,

Але и жону — изъ кимъ присягъ вікъ кончити.

Претожъ и жонъ своихъ убивать не дерзайте,

Але на судъ Божий всі собі памятайте.

Сей же о людяхъ добрихъ, побожнихъ, милостивихъ, ласкавихъ и о страннoприемнихъ.

Хто страннихъ и убогихъ въ домъ свой приймуетъ,

То собі покой вічний въ небесі готуетъ.

. . . .

Ні за что убо такъ якъ болшъ за милостиню

---

[1]) у Куліша: на тихъ. [2]) у Куліша: справляють.

Буде міти собі божую благостиню.

. . . .

Ми же повсегда за тихъ Бога благаемъ,
Отъ которихъ милостиню иногді приймаемъ,
А по кончинахъ нашихъ неба доступити.

О друзіхъ зичливихъ.

. . . .

Про то треба изъ всіми по друзькій пробувати,
И всіми силами іхъ ласки запобігати.
Бо хто не хоче людямъ людскости виявляти,
Того и въ пригоді мало будутъ ратовати.

. . . .

Зачімъ прошу васъ зъ всіми приязливо живіте,
И другъ за друга еще и Богу ся моліте.

О премінностяхъ світовихъ.

И люди тежъ смертями розними ся кончаютъ.

. . . .

О одноокихъ людяхъ.

Називаетця зъ еднимъ окомъ півъ чоловіка...

. . . .

Власне якъ на сміхъ, або тежъ нарокомъ.

. . . .

И дай, Господи, очей намъ не утрачати,
Бихмо могли всяку речь ясно оглядати.

О колючкахъ, що колютъ въ бокахъ у людей часомъ.

Пудъ бокъ...
Затверділая кровъ то справляетъ...

О болізняхъ животнихъ.

Улічити — вилїчити.

О пьянихъ людяхъ, богатихъ и убогихъ, чинячихъ бунти безвинникъ зъ нерозсуднихъ головъ своіхъ.

Гдижъ будетъ шастатися, многихъ укоряя
И домовнимъ жителямъ спокою не давая.
И хочъ ляжетъ изъ лихомъ собі где и спати,
А не спатиметъ мовкомъ, все лишъ будетъ ворчáти.

. . . .

И ще проклинаетъ, самъ прокляття годенъ,
Бодай нагло зслизъ!...

О вбогихъ людяхъ.

. . . .

А богатому хочъ то и скорбъ часомъ тинетця,

То въ томъ же ему часі рихло и минетця.

. . . .

Або будетъ въ здоровъю бідний шванковати,
Или которимъ инимъ лихомъ торговати.
О Боже! Чому жъ то ти вбогихъ упускаешъ
На скорбъ и на слези...

О мятежномъ житіи человѣческомъ и о убужестві.

Гди жъ світу и земли нітъ конця здаетця буть,
А не знайдетъ вбогий...

. . . .

Кромъ ему хто инъ печаль въ радость претворитъ,
А къ тому оному самъ Богъ ласку отворитъ,
А самъ мало себе хто зъ скорбі свобожаетъ...

. . . .

За чімъ, о Боже, вбогимъ додавай рятунку.

. . . .

Токмо самъ, промислнче благий, дай пожити!

О щасливомъ (кому Богъ давъ) житиі чл҃скомъ.

. . . .

Не гріхъ би и скорбному помощъ приложити,
А ему приложивъ би Богъ болшъ повоження
И всіхъ желаемихъ добръ помноження.

О печалі.

. . . .

Печаль кому ся лучитъ, радості не маетъ,
Лечъ овшемъ серце его кріпко увядаетъ.

О скорбі и се, толко не о великій.

. . . .

...трудность орудуетъ...
А особно, якъ пойдетъ, да не зъорудуетъ.

. . . .

А вельми того много на світі буваетъ,
Же не справивши, къ дому ся поворочаетъ.

О скорбящихъ.

...Зъ тіла въ нівечъ изпадаютъ
...Скорбнимъ засихаютъ кості
...и трудовъ іхъ не погадаютъ
Не отчай (не отчаявай ся — прим. О. М.).
Инача (иншого)...
Бо затрачу и тую до тебе дорогу.
Не печалуй зіло, Азъ и тя памятаю...

Ублагословлю тя и отъ врагъ свободжу.

. . . .

А еднакъ побіденникъ мало чого маетъ
И день отъ дня працюетъ, и не можетъ міти.

О убогихъ и о богатихъ.

Що далі на світі, горшъ біда наставаетъ,
Же убогий чоловікъ во всемъ погибаетъ.

. . . .

Бо стократний імъ за то ущербокъ биваетъ.

. . . .

Або громовимъ огнемъ, або тежъ водою
Ажъ виходятъ імъ тиі вдержання въ бідою.
Зачімъ роботникамъ, прошу, нагорожайте
И еднимъ шелягомъ, гди зароблятъ, не вкривжайте.
Бо за милостиню и тое ся вміняетъ,
Хто трудникамъ, якъ слушне годнимъ, заплачаетъ.

О подражаніи Христовомъ, до властей.

Не барзо теперъ власті Христу подражаютъ,
Ижъ проступившихъ — рідко коли іхъ прощаютъ,
А хочъ и простятъ... або изъ помненнемъ злобнимъ.

. . . .

Токмо иний изъ скорбі мовитъ на ихъ душу:
Впьять по прежнему тое жъ діло чинить мушу.

. . . .

А въ нихъ звичай заледві и кающихся прощати,
А на завше еднакъ зло памятати.

О волочащихся поневолі людяхъ, которі добре ся прежде міли и на еднихъ місцяхъ (при добрихъ поводженняхъ) сиділи.

Пожалься Боже звлаща на старость!

. . . .

Тричислена[1]) вещъ зіло мі наношаетъ:
Гріхъ, немощъ, нищета, а кромъ сихъ не буваетъ.
Скорбъ кромъ паки случаетъ изъ озлоблѣнія,
Одради на радость себі нігди не маетъ.

. . . .

Самъ Богъ доброчинностей такого не забудетъ...

О благополучностяхъ человѣческихъ.

О смутнихъ всігда: же иному и добре поводится,
А вінъ, нітъ відома чого, смутитця.

. . . .

---

[1]) На стр. 186 „Основи“ згадуєть ся четверочисленная скорбъ.

А не знаемъ, чого южъ таковий смутуетъ.
Нищетнее житие — иночеське (прим. О. М.).

О ченцяхъ знайдешъ напродъ далі на переказахъ въ многихъ місцахъ по листахъ ищучи.

О пьянстві и о пьяницяхъ.

Прето отъ запойства хоть трохи повстягнися.
А такъ знову на порі своій скоро станешъ,
Єсли запиватися уже перестанешъ.

О хоробі зъ пянства биваемой.

Пьяний доброхоть хороби добудетъ.

О незаживаючихъ горілки.

. . . .

Бо кождий фантазію можетъ причитати,
Для котрой праві мусівъ пити перестати,
Або змовятъ: безмірно худобу пропивавъ,
...не уважно зъ людьми ся задиравъ.

. . . .

Тимъ же въ Божую славу мірно заживаймо
И святимъ его даромъ ми не погоржаймо.

О зарекаючихся горілки пити и знову пьючихъ.

. . . .

Зачімъ, чое, перестать зарікати:
Вольно и безъ зароку тебі пить перестати.

. . . .

А то що заживаемъ горілокъ по многу
Зъ зарокомъ й клядьбу пьемъ — грішимъ Богу.
Проступати — (провинитись — прим. О. М.).

О вині або тежъ о горілці.

Давъ Богъ и горілчаний трунокъ на пожитокъ.
Смутнихъ підвеселяетъ.
...Хто на голову будетъ хоровати,
Добро бъ такому отнюдь еі не вживати.
И осьмакъ въ кишені въ цілости знайдовалъ.

. . . .

И хто еі не кушаетъ, меншъ Богу згрішаетъ
И людямъ добримъ ніякъ той не проступаетъ.

. . . .

Пьяний хочъ мислитъ, то тілки похибляетъ.

. . . .

Хміль до лихого людей зводитъ.

Объ оказияхъ.

. . . .

Бо мовятъ замутися, творя того діля,
И, замутившись, справишъ, хочай и безділья.
И при оказияхъ все за штуку уходитъ.

Объ урядовихъ людяхъ, слухаючихъ ябедниковъ.

Дубовие почестки...
Киями частувати.

О свидіт[деляхъ] направд[ивихъ], звлаща подсули проймуючихъ.

Втожъ — теж.

О ченцяхъ и охотящихся въ чернечество („Основа“, 188—189).

Опущено у Куліша:

Довженъ безпречъ о томъ Бога просити
. . . .
Въ чистості ховати.
. . . .
И побожнихъ инокъ въ Рось нашу помножи!
Мовлятъ, що не дармо той нічого не маетъ,
А бідному нігде взять, вінъ того не знаетъ.
. . . .
Побідаші. Побідашамъ (горемыкамъ — прим. О. М.).
И такъ, милий Боже, всімъ убогимъ не добре!
Въ теперейший вікъ...
Безвинно і по вині.
А ченця бідного Богъ нехай тілько потішаетъ
. . . .
Уже бо онъ о речахъ общинськихъ мало тужитъ.
. . . .
Паче якъ бджола добре урожаетъ, —
Нехай же и въ чужихъ сторонъ въ нашъ край літаютъ.

(Без заголовка).

Большъ на вселенній обрітаетця
Пола женська, нежли мужеська:
Подобно частій дві женъ зостаетъ на світі,
А менщизнъ разві третей надіятись міти.

О злихъ женахъ, імъ жъ нікогда не няти віри. (Уривки — див. „Основа“, 191).

Після слів:

„Або, тежъ, предъ собою землю поїдала“ —

є ще:

„Бо и Адамъ черезъ жену ласки Божоі одпавъ.
. . . .
Одъ женъ и святимъ скорбі бували.

Безплоднимъ.

Трилітную — трьохлїтнюю (прим. О. М.).

. . . .

А ні зелій, а ні бабъ на то не вживайте,
И иныхъ зъ бакуріей вистерігайте.

О женахъ й дівицяхъ и о пісьменныхъ черницяхъ („Основа", 191).

У Кулїша немае:

Лесть бо безстидныхъ женъ горшъ одъ трутизни,
Що часомъ згонитъ кого й зъ власной одчизни.

. . . .

Насъ же уховай, Христе Боже, одъ тіи страсті.

. . . .

А бувают же часомъ и зъ банкартовъ[1]) люде,
Єсли вродитця щасливъ и побожнимъ буде.

О бабахъ шепотницяхъ, чаровницяхъ и о душепогибельныхъ іхъ ворожкахъ (с. є. ворожіннях).

. . . .

И всякая ворожка зъ бісомъ накладаетъ.

. . . .

За чімъ хто вразькимъ бабамъ іезхотівъ би вірить.

О танцяхъ („Основа", 211).

А кгдижъ не плясаніе, тобъ того не било [позбавив ся царства вічного]
А все по старому добре імъ би било (Иродіяді і її дочці).

. . . .

Аже нікого нехай больше не винуютъ,
Тилько на себе и на діла свої дивуютъ.

. . . .

Танечне — танцюванням.

. . . .

Зачімъ добро́ бъ перестати та новихъ звичаівъ,
Жеби Иродіадиной части не отримали.

О женахъ въ корчемницахъ въ градіхъ, а найпаче где въ поляхъ въ корчемныхъ гостинницахъ блудно живущихъ („Основа", 194).

Нема у Кулїша:

Великой одважности тие жени буваютъ,
Которі въ корчемныхъ дворахъ где пробуваютъ,
Бо правду рекши, що тамъ въ чистости жити трудно...

. . . .

Тихъ злихъ ділъ покайтеся

---

[1]) Подільське „бенькарт" — байстрюк. В. Д.

О женахъ пятницю празднующихъ.

Казавъ бимъ карностю великою карати,
Которні дармо день той ізвикли праздновати.
И не токмо зде жени наші еі празднуютъ,
А въ Литві и мущизни такожъ імъ послідуютъ.
Бо въ пятницю отъ великихъ роботъ воздержаютця,
А въ неділю, що хотятъ, все робятъ домовое,
Такожъ и въ полю діло всякое полевое.

. . . .

О заматерілихъ дівицяхъ.

. . . .

Уже змовитъ: одъ мене, бабо, откоснися,
И не тілько на яві, и въ во сні не снися.

О женахъ сварливихъ и злоязичнихъ.

Сварлива жена и днесь згибель чоловіку,
Якъ нігди біста въ стародавнімъ віку,
Бо зъ діаволомъ собі товариство маетъ.

. . . .

Єднакъ жені своїй злій ні въ чімъ не хилися.

. . . .

Бо буде часто въ мужа худобу подкрадати,
И иние навикне злиі діла творити,
О которихъ встидно есть ділахъ и говорити.

. . . .

Зачімъ би ліпшъ безъ жони пробувати,
Ніжъ такую шкапу і нецноту держати.
І сохраняй, Господи, отъ злихъ женъ чоловіковъ
Добрихъ: крізъ всі іхъ літа до самихъ кончинъ віковъ.

. . . .

Родителька...
Неувага — зневага.
Замужний бракъ — заміжже.
Бо и по постригахъ такихъ впять видаваютъ,
И по прежнему зъ мужемъ жить повеліваютъ.
Уже накрутилася доволі
Навернися — вернись.
А ти, побожний мужу, не рачъ ею ся згоршати,
Лечъ гди чесно будетъ жить, зволь навікъ запамятати.
Відаешъ, же на світі все тое биваетъ,
Уже-жъ живіте чесно, нехай васъ Богъ прощаетъ.

. . . .

А малая дитина — власнѐ не бувала...

О куховаркахъ, що по містахъ вареное продаваютъ („Основа“, 232, — уривки без заголовка).

Нового нічого.

О женахъ близнята рождающихъ, сирічъ по двое дітей („Основа“, 195).

У Куліша нема:

И чому найбільшъ того на світі биваетъ,
Що едно уміраетъ, ѐдно оставляетъ...

. . . .

И мало где близнюки на світі взрастаютъ.

О женахъ богатихъ, мами дітямъ-держащихъ.

. . . .

А гди бъ послі богатства була знову убога,
Не згоршал(а)ся бъ также дітямъ своімъ, небога.

О женахъ, присипляючихъ малихъ дітей своіхъ.

И тие въ рознихъ странахъ пригоди буваютъ,
Що своіхъ малихъ дітей жени присипляютъ.

Прочнетця — прокинеться.

О женахъ мужнихъ и бо́льшей въ домахъ своихъ безъ мужей пробувающихъ.

...въ скупощахъ не кохайся.

О мужахъ, кидающихъ своі жени.

. . . .

По дві жони міть — звичай то християнський...
Тілько обелъ и ціле такъ по бусурманськой.

Утрата — втрата, шкода.

Страта — смерть („страта голови“).

О ревнивихъ мужахъ.

...Тимъ хлібомъ забавлятись.

...Натури перестати (пороку — прим. О. М.).

О родичахъ неуважнихъ, котрі своіхъ дітей сочетаваютъ браку насильствіемъ.

...Насилуютъ...

И ви, родителі, въ томъ зогрішаете —
Що своіхъ дочокъ (за кого не хотятъ) силою пхаете.

О чоловіку окаянномъ томъ, въ котрого жона старшая, а не онъ самъ — мужъ („Основа“, 196—197).

Хто такому глупаку не будетъ сміяти.

. . . .

А не мівъ би...
Будемъ до смерти своеі люто погибати...

Которі женятця не въ равности літъ.

. . . .

Великоі годни нагани
За що: за тое, що берутъ молодихъ старні,
А за старихъ дідовъ идутъ жони молодиі.

. . . .

Биваетъ межъ такими велика незгода,
И благословенство Божее одбігаетъ.

. . . .

Бо вельми то есть... негоже.

. . . .

А даруй въ ровнихъ літяхъ.

О иновірной единой персоні между мужемъ и женою („Основа“, 197).

. . . .

А хто добрий кусився инороднее взяти,
Нехай Богъ рачить житло добрее даровати.

О родителяхъ сочетавающихъ браку дітей своіхъ вельми въ малихъ літяхъ, прежде времени.

Родителямъ и тое діло есть утішно,
А не дай, Боже, жеби імъ било безгрішно,
Єди въ безвременю[1]) замужъ даваютъ дівици.

. . . .

Тілько Богу гріхъ, а людямъ сміхъ сотворяютъ.

. . . .

Недорослий вінъ въ цурки грати,
А малая невіста кукли справовати.

. . . .

Часомъ и дорослиі статковать невміютъ,
Да власне, якъ малиі діти, такъ жаліютъ.
А малий...
Що оженився: куди пойдетъ, то забудетъ.

. . . .

Не здоліють заробить хліба души поживити,
Кромъ за готовимъ хлібомъ будутъ підростати,
Покуль навчатся такъ, якъ люде, роботати.

. . . .

Після слів:

„То можна річ — до року и матірью стати“ —
А малие кілько рокъ гибіютъ безъ приплодку,
Якъ вітьи недостиглихъ овощнихъ древъ въ огородку.

---

[1]) у Куліша: безвременно.

О женящихся мужехъ въ третій разъ и въ четвертий и о женахъ, идущихъ замужъ въ-третє и въ-четверте.

. . . .

И не по християнськи чинити то вміютъ.

. . . .

Предъ священникомъ тайни своі закриваютъ,
А священики того не знаютъ да вінчаютъ.

. . . .

И церковъ святая такъ той законъ тримаетъ,
Же женити отъ двохъ разъ — болшъ не позволяетъ.

. . . .

Псуютъ бо законъ Божий и даютъ на поталу.

. . . .

Єще жъ и такихъ всюди много пробуваетъ,
Же въ-четверте зъ лихомъ братись покушаютъ.
Пекельне потопленнє...

. . . .

Все свое въ манастиръ отдати...

О старихъ дідахъ женящихся и о старихъ бабахъ замужъ идучихъ.
Осуди іхъ браннє достойно
По-ангельскій обходити (неприкоснов. — о супр., прим. О. М.).
Однакъ не знавши того, будутъ іхъ судити.

. . . .

И тимъ діломъ дідище инъ старий вимовляетъ,
Що господині собі для худоби не маетъ.
А можна бъ (за той коштъ) для дозору кого принаняти,
А ніжъ въ подивеннє людямъ изпо(а?)дати.

. . . .

Зъ нестатку чинятъ то шаленство.
А попамъ би треба бабъ зъ дідами не вінчати,
Хочъ би міли за тое імъ и переплачати,
И повинні бъ імъ такого безчинства зброняти.

. . . .

О мужехъ упорнихъ и безразсуднихъ, которие отнюдь не йміютъ любви ку своімъ женамъ, звлаща ку чеснимъ, непудойз[ривимъ] и побожнимъ.
Много есть неуважнихъ и мужей на світі,
Же чеснихъ жонъ не хотятъ въ добрій любві міти.
Будетъ иний въ всякихъ ділахъ самъ ледащо,
А жену чесну що-день караетъ ні за що.

. . . .

А турбацій безпутнихъ...
Добре нахиляй — карай.

О священ[икахъ] свіцк[ихъ] вдовств[ующихъ].

Зазрячи самъ себе...
. . . .
Сердечний жаль...
. . . .
И мислій не стане — (як вмре попадя)
. . . .
А ненависть и знуту чинúть — Боже тя вховай.
. . . .

О оспалихъ людяхъ... („Основа", 195).

Доми погоряютъ...
Очутіти — прочуматися.
Оспалче!
И хвали отдать Богу подвіжнимъ не поможешъ.
Очкнувся — прокинувся
Ліпивче!
Не хтій (— не хоти!)
Принамній въ Неділю, коли паски святятъ.

О млцахъ дорослихъ, сплющихъ вкупі на еднихъ ложахъ съ матерми своіми.

. . . .
Прето матеркамъ синівъ неслушне класти,
Жеби не змоглъ мизерній умъ лузанъ окрасти:
Вражаяᵀ хитрость на гріхъ способъ подаваетъ.
. . . .
Єди вкупі лігши, тіломъ тіла дотикаетъ.
Малимъ дітямъ колиска — то діло звичайно;
А класти край себе — и то необичайне.
. . . .
Великим — земля, лава — то місце пристойно.
А за тимъ сами розумъ и волю маете:
Не мое о томъ діло, якъ собі знаете.

О дающихъ благослов[енство] на гріховние творенія; наприкл. би хто благословивъ черцеві женитися или кому иному иное що злое творити.

. . . .
А хто бъ женитись черццю благословенство давъ,
То той и черцеви всі гріхи на себе бъ взявъ.
. . . .

...оба въ яму впадають,
Понеже сего світа земного не видають.

О людяхъ старихъ и малихъ, творящихъ плотскій гріхъ.

Дивуетця паче Богъ старому чоловіку,
Нежелі живущему собі въ молодомъ віку.

. . . .

...ненавидить трохъ персонъ моя душа:
Богатого, скупого и пишного голиша,
И старихъ зъ-промежъ людей мужей прелюбодіевъ,
А ктому особъ татей, або рачей злодіевъ.
А и младимъ еднакъ Богъ не велить згрішати,
Але научаетъ ихъ въ чистості пребувати.
...змовивъ похоті плотские отгрібайте!

О явногрішникахъ.

. . . .

О неуміющихъ и нехотящихъ дітей своіхъ вчити на добрие діла.

Котории родичі дітей своіхъ не научають,
Тиі неприятелі дітямъ своімъ бувають,
Бо ніgди безъ цвічення діти добри не будуть,
И виросши, хочъ красти, хочъ розбивати будуть.

. . . .

Тілько жъ не зможешъ тогді, власне дуба, нахилить.
И такий и батька часомъ за груди хватаетъ,
Або тежъ пудъ часъ и въ шию ҆кулакомъ даваетъ.

О повседневн[ихъ] гріхотвор[еніяхъ?] чоловіч[еськихъ].

Якъ не пудкований кінь зімою...

. . . .

Тілько всі наши дійства самому Богу вістни,
Да непорочни тобі, всевидцеві, явимся.

. . . .

О людяхъ тихъ, которие не хот[ятъ] жен[иться] черезъ ввесь свій вікъ, и до старихъ літъ або и до самоі смерті.

. . . .

...що то другий за обичай маетъ

. . . .

...жони поймовати.
А то такъ иний презъ ввесь свій вікъ изваляетъ.

. . . .

Чоловіческа, видимъ, въ него вся структура,
А не зрозуміемъ, що то въ немъ за натура.

. . . .

О старостахъ, або тежъ о сватахъ, що дівиць висватують за младенцовъ.

Видячи люде въ людей сідинние ста́рости,
Тихъ, якъ чеснихъ и віри годнихъ, просятъ въ старости.
. . . .
А такъ онихъ младенцовъ, якъ зацнихъ, залецають
И отцевъ тихъ дівичихъ звичай упрашають.
...не зневоляйте.

О кумовстві, що кумй бра́ти кумові не благословляють („Основа", 201). У Куліша нема:

И тежъ и дочку въ куми не волно взяти,
Що́ тому и чинити на світі — не знати
(И не тілько куму, а й синамъ).

О дітяхъ, ост[авленнихъ] отъ родичовъ своихъ въ годі едномъ или въ двохъ и далі.

. . . .
Отець вмретъ, то полъ сироти дитина,
. . . .
А мати, то вже цілая сиротина.
. . . .
А вскормившись треба добре за то отслуговать,
И за власнихъ родичовъ у пошанованню мать.
...Вихованці...

О непамятозлоб[ствахъ] дитинних.

. . . .
И впьять едно другого кріпко зневажаетъ,
А отступивши, все то собі за ніщо маетъ.
А старого хочъ мало хто зневажитъ,
То заразъ въ нетерпіння на позовъ коштъ важитъ.
. . . .
Прето и намъ треба вже злобства оставити.

О глухихъ и ненімихъ.

. . . .
...Німий язикъ маетъ.
...Безгласная німота...

О глухихъ и німихъ.

...Заложило ухо...
...Побіденний (бѣдственний — прим. О. М.).
...небораки (бідак — прим. О. М.).

О кашлю.

И ка[шель] злая то немощь на світі:

...въ грудяхъ спіраетъ.
...щобъ отъ всіхъ насъ искоренився,
Да въ псовъ лядскихъ и въ инших вселився.

. . . .

А зато бъ и псовъ вигибло хочъ мало.

. . . .

О гончаряхъ слово віршовне похвальное.

Первий на світі гончаръ, ремесникъ труждатель,
Самъ Господь Богъ — Адама и Евы создатель.

. . . .

Прето можна гончарство святимъ діломъ назвать...

. . . .

И гончарямъ чоловіка можна бъ зъ глини зробить,
Только жъ не возможно, зробивши, души вліпить.
...кафлевие печи...
И розние на кахляхъ оздоби мудруютъ,
А борзій, що покóщуваними називаютъ,
Де фарбами всякоі краси додаваютъ,
Именно же — многіе шмалцами кладутъ цвіти
И велми премудрие полагаютъ квіти.
Ажъ би безпрічъ (?) хотівъ на тую дивитись
Пічъ и грітись, до такой милой притулитись.
Зачімъ, о гончари, васъ кріпко похваляю
И отъ Бога за то вамъ спасення приялю.

О ратаяхъ, або тежъ о пашущихъ хлібъ людяхъ („Основа", 223).

В кінці:

Мовлена жъ тая речъ: хлібъ серце укріпитъ,
Єсли хлібомъ животи чоловікъ покріпитъ.

О ткачахъ и о женахъ ихъ... („Основа", 217—218).

В рукописі по всьому є ще два рядки:

И ремесла вашого, крий Боже, не зневажаю,
Только сперва написавъ прикро въ слові единомъ.

О бондаряхъ („Основа", 220).

У Куліша немає перших двох рядків:

Честно єсть бондарство і вельми надóбно,
Бо ніхто и не обійдетъ и безъ нихъ подобно.

. . . .

А після слів

„або трость, альбо круги, или стружетъ обручъ" —
И майстерство свое тамъ и тамъ роскладаетъ
И охочую до роботи пильность маетъ.

А що заробить, мусіть часъ и прожити,
Послі праці животи троха покріпити.

. . . .

О шаповалахъ и о коновалахъ („Основа“, 222—223).

У Куліша немає останніх двох рядків:

И ремесло іхъ чірство и годно похвали,
Хочъ би въ кождомъ городі бувъ імъ цехъ для слави.

О тесляхъ („Основа“, 221).

У Куліша немає початку:

И тесельскіе въ честі майстрове бувають,
Же мудрие будинки они виставляють.
Меновите, яко-то: покоі панськіе,
Або тежъ иниі и палати царськие.
И церкви оздобние въ славу Христу Богу.
Мати в поваві...
Бивають въ неменшій отвазі...

(Далї 6 рядків, ті що в „Основі“), а потім:

А gди ся прилучить крестъ на церкві встановляти,
Тогді мусять всі свої гріхи вспамятати.
А такъ, на бані стоя, крестъ постановляють.

. . . .

Я за теслями тебе, Боже, благаю
И зъ жонами и зъ дітьми Тобі іхъ вручаю.

О музикахъ, меновите о цимбалистихъ и о скрипникахъ („Основа“, 209—210).

Нового нічого.

О шевцахъ и о честномъ іхъ реместлі („Основа“, 218—220).

Немає лишень останнього рядка:

. . . .

А такъ не треба ніколи шевцов зневажати.

О мельникахъ або тежъ о мірошникахъ („Основа“, 222).

. . . .

З себе хліба мають...

О самихъ господаряхъ, владущихъ млинами и держащихъ ихъ, и о млинахъ („Основа“, 222).

Нового нічого.

О иконописцяхъ, сирічъ о малярахъ и честномъ рукоділлі онихъ, и о богомазахъ („Основа“, 213—214).

Дві відміни у Куліша. В рядку 9:

И котрий малярь чисто вікъ свой провождаетъ, — в рукоп. [честно.

I в останньому рядку:

Также и по містахъ по дворахъ псп дражнити, — в рукоп. [такъ тежъ...

О рибалкахъ и о резникахъ („Основа“, 223). Після:

„И молитвенниками за всіхъ насъ починивъ“ є:
И ченці рибу істи людямъ помагаютъ.

I потім вкінці:

Як хто чим хочетъ, нехай хліба заробляетъ,
А и вамъ, резникамъ, Богъ нехай помагаетъ.

О гутникахъ и о склярахъ („Основа“, 223 - 224).

На стор. 224 після:

„И мосянжъ прозріти“ —
...сонце не проходитъ,
А через скло и въ храмини и въ церкви...
...крушитця...
...Нетлінно во-віки...
...въ землі, въ воді, въ огні не стліваетъ.
...Тлінію не вдаютця...
...а воно не придаетця...

Далї у Кулїша помилка:

„Світовидние убо ділаютъ залони“, — в рукоп.: заслони.

В кінцї два рядки, яких немає у Кулїша:

Тимъ і сіхъ ремесниковъ Господи помножай,
И імъ мудрость и силу и користь подавай.

О звонникахъ и о комисаряхъ („Основа“, 221).

З самого початку:

. . . .
Зъ межъ нихъ и звонниковъ намъ треба.
. . . .

Далї у Кулїша йде 2 рядки, після яких в рукописї:

И при банкетахъ въ пановъ изъ гарматъ стріляютъ
И веселости всімъ тамъ бившимъ додаваютъ.

О интролігаторахъ („Основа“, 214).

У Кулїша подано усього 4 рядки, а далї в рукописї:

И не тилько потребни они людямъ вірнимъ,
Але и иноземнимъ, безбожнимъ, невірнимъ.
. . . .
Хочъ не знаютъ письмъ иныхъ, могутъ оправляти
Книги, ģди на кустусах будутъ розсмотряти.

О друкаряхъ, що книги друкуютъ („Основа“, 214).

Нового нїчого.

О виногради и о виноградникъ („Основа", 215).

Після слів:

„а кошту въ десятеро за літо розийдетъ" —
Єсли... вродитця, то не зовсімъ втрата,
А не послужитъ літо, безъ числа кошту страта.

О винникахъ, или о винокоруахъ, або тежъ о горільчаникахъ, що горілки робятъ у винницахъ („Основа", 215).

. . . .
Вимовляю... (обмовляю)
. . . .

О ситникахъ и о решетникахъ („Основа", 224).

У Куліша видруковано усього 4 рядки. Після 2-го рядка:

...вспомніть[1]) гидко —
А тільки жъ хочъ бридко, хочъ гидко, щожъ міемъ чинить,
Єди не можна хлібъ світлий окромъ сита уходить...

(Далї ті два рядки, що у Куліша). Потім:

А паче бъ згорштительно презъ сито проціжати,
Якъ то на млеко есть звичай ситця держати
И на про[с?]фори муку пшеничну просівают,
На которихъ Богові офіру приношаютъ.
. . . .
А такъ можемъ ми и ситництвомъ не гнушать.

О муровщикахъ, що церкви мурують („Основа", 215).

Нічого нового.

О копающихъ колодязі глубокие („Основа", 224).

З самого початку:

О яко жъ тамъ, Боже мій, не будетъ страхота,
Где ся трапитъ викопати такая глибота.
. . . .
Привітатись...

І в кінці після:

„И пламенемъ огненнимъ вкругъ оцірклевано" —
Для того не возможно нікому тамъ бивати
До пекельнихъ домів.

О олійникахъ („Основа", 224—225).

В кінці тексту видрукованого Кулїшем:

. . . .
Добрие на всяку річъ оліемъ заправи,
Добрі і смаковиті изъ нимъ есть потрави.
. . . .

---

[1]) в рукоп.: вспомнити.

...Голову клопотать...

. . . .

...Користь оглядати.

О воскобойникахъ („Основа“, 225).

З початку:

Въ забиванняхъ восковихъ меншъ праці биваетъ,
А олійникъ утрое трўждання приймаетъ.

(Далї ті 4 рядки, що у Кулїша. Потім):

А олійникъ на своихъ трудахъ ажъ изгидитъ,
Покуль готового олія. .

О калачникахъ („Основа“, 225).

В кінцї тексту видрукованого Кулїшем:

. . . .

То предси бъ калачники не годни бъ нагани,
Также и старці зъ цехомъ своімъ не міли бъ догани
(як би на церков давали).

О перевозникахъ.

...Людямъ виготуютъ...
...Вельми працовати...
Шостами поганяти и стернь керовати,
И воду изъ суденъ часто виливаютъ,
И въ гору противъ вітру поромъ управляютъ.

. . . .

.. Утихнення вітровъ дожидати.
Тожъ потомъ, ꙁди фортуни перестанутъ,
Вньять по прежнему вози зъ людьми станутъ.

. . . .

Щобъ люде не могли ся дармо ваковати
...іхъ еднаемъ.
На великихъ водахъ ажъ покуль замерзаютъ,
А на малий по той часъ, покуль изпадаютъ.
Тимъ и перевозниковъ не обелъ ганить треба.

. . . .

О сніцаряхъ и о слюсаряхъ („Основа“, 221).

. . . .

Можетъ ся почудити всякъ, зря онихъ мудрость.
И дай Боже на землі імъ всякую довольность.

О дударяхъ, что въ дуди граютъ („Основа“, 210—211).

Десь після 8-го рядка текста, що видрукував Кулїш:

Як пухъ, якъ духъ, якъ мое здоровьячко...
...миле щастьечко...

Десь перед словами:

„И бодай загинула дуда на всі віки“:
А ижъ не отъ христіянъ явилася на світъ,
Не годило бъ ся христіяномъ еі иміть.

Після всього:

Ми жъ, православние, игръ всякихъ не жадаймо,
Кромъ войсковихъ, да Христа Бога восхваляймо.

О токаряхъ. („Основа“, 225—226).

Нового нічого.

В рукописі: солниці, а не сольниці, — як у Куліша).

(„И до монастирськихъ трапецъ точатъ солниці“)

О пастухахъ, скоти и бидла (и свинія) пасущихъ, паче же о овчаряхъ („Основа“, 226).

Спочатку:

...такъ въ письмі положено
И виравно тамъ о оних доложено.

(Після рядка 7-го текста Куліша):

Христосъ по имені овци своя глашаетъ
И по немъ жадна идетъ и гласа его слушаетъ.

В кінці:

. . . .
И порядно своіми уряди справуйте.

О кравцахъ („Основа“, 218).

У Куліша останній рядок читаеть ся так:

Прасъ, ножици, наперстокъ, иголка, а не иное, — в рукоп.
[и голка, а не иное...

О кушнерахъ („Основа“, 226).

Спочатку:

И кушніръ всякимъ людямъ вельми есть надобенъ
И також презъ ремесло каждому угоденъ

(Далі ті 4 рядки, що у Куліша, а потім:)

Зачімъ пожитокъ, Боже, дай и кушниреві,
Биле бъ не злому якому шальвиреві.
. . . .

О коваляхъ („Основа“, 221).

. . . .
...Потребу его всякий чоловікъ
Не тілько теперъ, а и въ стародавнихъ вікъ,
Не тілько богатий, але и убогий
Проситъ о роботу, чого треба, людъ многий.
. . . .

И ковали жъ, спаси Боже, православніи...

. . . .

О многоуміючихъ ремеслъ.

. . . .

И всіхъ ремеслъ робить на челядь ся не спроможетъ:
Прето кондиції лішшъ едной доглядовати,
Нежели во многиі ся ремесла втручати.

. . . .

А до многихъ кидатись ремествъ переставайте

. . . .

...Певніший пожитокъ
...Пожитечніший прибитокъ...

О разнихъ всякихъ ремесникахъ и о чеснихъ рукоділияхъ ихъ.

Римарямъ. Рудникамъ. Стельмахамъ.
Гребенникамъ. Довбишамъ. Гармашамъ.
Гафарямъ. Котлярамъ. Линникамъ.
Гисарамъ. Милникамъ. Дёгтярамъ.
Столярамъ. Ціруликамъ. Тютюнникамъ.
Солітраникамъ. Пороховникамъ. Шабельникамъ.
Роговникамъ. Тертичникамъ. Бражникамъ.
Ситникамъ, лазебникамъ и козакамъ одважникамъ.
Коробочникамъ. Кресторізамъ. Барцачникамъ.
Кабачникамъ. Сагайдачникамъ и Пиворізамъ.
Колесникамъ. Стрілникамъ. Пивоварникамъ.
Воскобойникамъ и тимъ мірнимъ.
И всякимъ возвилечення крестяномъ вірнимъ.

О гофаряхъ („Основа“, 208).

Нічого нового.

О шабельникахъ („Основа“, 211).

И шабельники вещъ военну виставляютъ,
Поневажъ премудрие шаблі изробляютъ.

. . . .

О стрільникахъ, що стріли козацькие робятъ и о козакахъ похвальное. („Основа“, 212).

В рядку 8-му у Куліша:

Мощно и добре тягнетъ лукъ, — в рукоп. м о ц н о...

В кінці текста, видрукованого Кулішем:

Богъ вамъ нехай побіждать враговъ помагаетъ,
А васъ отъ враговъ въ войскахъ и домахъ сохраняетъ.
Я всімъ милостямъ вашимъ сердечне прияю,
А пришедшихъ въ всей [ду]ши миле поздоровляю.

О солітраникахъ („Основа“, 212—213).

Після рядка 2-го:

...Зробити з селітри з уголлемъ возможно.

О пороховникахъ („Основа“, 213).

Після:

„Звірей и птиць стріляютъ“ —
И въ арматъ выпаляютъ, где панства гуляютъ.

(Далї „I в день Богоявленський...)

А особно на бран[яхъ] воен[нихъ] треба палити
И доконечно...

. . . .

О докторяхъ и о цілюрикахъ („Основа“, 208).

[Тут написано, видно, пізнїйше: книга Шпаковского Семена собственная]. (О. М.).

Після слів: „Але и о простихъ цилюрниковъ немудрихъ“ —

И самъ себе отъ смерті и онъ не заступитъ,
Якъ конечна кончина и ему наступитъ.

. . . .

О сідлярахъ, або тежъ о кульбачникахъ, що кульбаки роблятъ („Основа“, 211).

В рядку другому у Кулїша:

...на такъ ся моглъ збити“ — помилка: в рукоп. не так...

О кухмистерахъ, або тежъ о кухаряхъ („Основа“, 207).

Вкінці усього:

А промисльній всякъ кухмистръ папу угодитъ
И себе такожъ (?) колвекъ, хочъ мало не вголодитъ.

О гребенникахъ, що гребенці въ роговъ (скотскихъ, або тежъ бидлячихъ) робятъ до чесання головъ („Основа“, 226 — тілько згадка).

. . . .

Бо всякий народъ въ себе гребені тримаетъ.

. . . .

А такъ изъ гребонницькихъ ділъ есть всімъ вигода.

. . . .

Заступай и отъ неволь онихъ бусурманськихъ.

О солодовникахъ („Основа“, 216).

Після всього:

Зачімъ всякъ народъ муситъ отъ горе терпіти.

. . . .

Да солоди́ людямъ и намъ на пива́ зробляти.

О пивоварахъ (броварникахъ) („Основа“, 215—216).

Нїчого нового.

О соляникахъ, торяникахъ, бурлакахъ, що солі господарские варятъ („Основа“, 226—227).

Нічого нового.

О сагайдачникахъ, що сайдаки (або тежъ по-простій мовячи) луки робятъ козацкие („Основа“, 212).

Нового нічого.

О львахъ и о медведяхъ, яко силни суть зіло.

. . . .

Лучшей би чоловіка тобі такъ вшановать,
Як звірей рачилесь силою вдарствовать:
Моглъ би чоловікъ себі ліпшей вигожати

. . . .

А же не схотівъ еси силою учтити,
Да въ бестий нечистихъ вліпити.

. . . .

А то на шкоди людямъ онихъ еси вплодивъ.

. . . .

Яко-то медвідь пчели въ пасікахъ збиваетъ,
И чоловіка, хочъ не зъістъ, то перестрашаетъ.
...въ ковчегъ брати —
Нехай би въ потопъ зъ нащадкомъ могли скореняти.
И днесь ще би моглъ инъ звірь створити
И на потребу людську на світъ розплодити,
Жебъ чоловікъ, якъ конемъ, моглъ въ полю работать,
А домовий би статокъ въ той часъ моглъ спочивать.
А медвідь, нехай би вінъ загинувъ на віки:

. . . .

Бо не ради на світі ему чоловіки.

О зайцяхъ.

И заець на світі зле собі пробуваетъ,
Же на его все лихо отъ всіхъ странъ чигаетъ,
Якъ то: не тилько, що пси его уловляютъ,
Але наветь и птиці его забиваютъ.
Яко то волкъ, биле-би нагнавъ, то въідаетъ,
А особно на стезяхъ въ силца упадаетъ.
И марно и нагло южъ обелъ пропадаетъ
И нігди, вімъ, заець той не почиваетъ,
Же отъ всего створіння Божого втікаетъ
И не жиетъ на містцу, — лечъ много йміетъ домовъ
По общой приповістці — якъ у зайця ломовъ.
Зачімъ, бідний зайче, би-съ більшъ не терпівъ пригоди,

Біжи, утопися где южъ въ болотную воду.
Єднакъ не великий намъ изъ тебе пожитокъ:
Огороднину псуешъ, ажъ то зась не прибитокъ.
Чинишъ у городахъ всякие пакости,
Бодай тя не минали всякіе напасти,
Же, злий рабе, капусти людямъ поідаешъ,
И садовинъ молодихъ внівічъ подгризаешъ.
И самъ еси мерзений весь, гди бись себе взрілъ,
То и на світі, встиду ради, жить би не схотілъ.
И хочъ би тя не било, не згожъ еси ні на що
И мясо твое бридко, и згола лядащо,
И нечестива шкура твоя, же то не кріпка —
Не такъ, якъ иная — на все добра і кріпка;
И пожалея, Боже, тихъ людей благочестивихъ,
Же то футерца шиютъ зъ вашихъ шкуръ нечестивихъ.
И знову жъ тобі, зайче, мовлю, не полінися,
Да у болото, або въ воду утопися.
Также, якъ перебіжишъ где колъ дорогу,
Вчинишъ людямъ немалу тревогу;
Єди въ дорозі и згола не будетъ щастя,
Бодай тя сродое узяло нещастя,
Жеби и память твоя въ людей не оставала,
Да нжъ би по всемъ світу вона искореняла.
Такъ тобі, зайче, въ рацію покладаю,
А якъ написалемъ, то тобі и прияю.

О злой статчині, або тежъ о товарині и о злой жоні — и тутъ вньять ся докладаетъ, въ річи.

. . . .

Можешъ єди не словами жону научити,
То можно злий норовъ трохи киемъ одъучити.
А ежели не киемъ, то хочъ макогономъ,
А начнетъ утікати, влучай наздогономъ.
И дай Боже нікому жони той не міти
И злонровной бидлини, бо скорбъ будетъ міти.

. . . .

О коняхъ злихъ и о добрихъ, и о женахъ злихъ, еще мало тутъ же ся въ річи слушной припоминаетъ.

. . . .

Бо многиі присловій такихъ заживаютъ,
И вельми тое добре здавна повідаютъ:
Не вірь коню въ полі, а жінці у дворі:

Жінці всеей правди не одкривай“ и проч...

. . . .

О ковахъ.

. . . .

И тие то козлища по лівиці станутъ

. . . .

Бо отъ нихъ мясъ въ вареннѭ смердятъ и потрави,
А що найгоршъ биваютъ часомъ и страви

. . . .

О рибахъ.

...(Коли не їдять вірниї риби)
Єди Благовіщення на страсній неділі биваетъ
И въ святъ-вечіръ не ястся риба рождественскихъ,
Такъ тежъ особливше и въ Богоявленскихъ.

О скоті и бидлі і о бестіяхъ.

Скотомъ праве рогатий товаръ називаетъ,
То есть волове, краве, тако повідаетъ,
А що бидломъ — то есть ся коні именуютъ,
О чесомъ и Словяне такъ свідітельствуютъ.
Бестіями же — волки, лви и пси називаютъ,
И иние звірі, которихъ крестяне не вживаютъ.

. . . .

Именно горностаі, соболі, лисиці,
Медведі и бабаки и знову жъ куниці,
Такъ тежъ дикиі кози и впять же сугаки,
Рисі, пески, и кози, и еще корсаки,
Особливежъ над-обичай хороший тхори,
Видри и бобри и тие жъ соболі.

. . . .

О свиніяхъ.

. . . .

И въ Египті мясо то нігдись заживали,
А цигане и нині лучшъ насъ вподобали,
И нашъ світовий народъ того...
Солонини держачи, страви затовкаетъ,
Бо хочъ якое мясо, безъ сала не смачно.

. . . .

О котахъ.

Извикли коти очи жмурить, глави ховать,
Имъ ся видитъ, ніхто іхъ южъ не будетъ видать,
И духъ любятъ, на печі собі потягаютъ,

А вскочивши изъ печі, по горшкахъ никаютъ.
А повинность би котамъ миши уловляти,
А большъ такихъ, що вміютъ въ мисокъ восхищати.
А особний звичай іхъ въ судна наникати,
Ежели хто забудетъ суденъ накривати.

. . . .

Слово 1-ое о псахъ, або тежъ о собакахъ, и о людехъ, любящихъ ихъ... („Основа", 186—187).

Перед кінцевими двома рядками, що у Куліша видруковано, є ще:

„Бо песъ не встережетъ, ꙃди Богъ не заступаетъ;
Надіючийся на пса, Богу простуцаетъ.

Слово 2-ое о псахъ и о людехъ, не любящихъ псовъ и нёдержащихъ іхъ („Основа", 187).

Нїчого нового.

О ключникахъ пановъ великихъ свіцкихъ и духовнихъ властей („Основа", 202—203).

. . . .

Жебъ по годности въ свій часъ кому треба давалъ;
Дай лучшъ странному уста смажні закропити

. . . .

И я писецъ виршовъ сіхъ въ тожъ ради даваю,
И всімъ ключарамъ добримъ многихъ літъ желаю.

О шафаряхъ мирськихъ и о монастирськихъ.

...о томъ пильно помишляетъ,
Жебъ, яко шинкаръ, часомъ не прошинковати,
Але иж би рахубу цілу пану вдати.

. . . .

Зачімъ не желай ніхто изъ шафарства хліба

. . . .

Якъ лічби не издаютъ, своіми докладаютъ.

О будникахъ, що поташъ робятъ („Основа", 227).

Після рядка другого у Куліша:

...Туркамъ сукна фарбовать виробляютъ, —

в рукописи:

А наробивши много, то якось-то збуваютъ.
[Я] же о томъ не знаю, разві люде знаютъ.

А в кінції всього:

И поташники жъ нехай здорови буваютъ,
А за віршъ сей ласкаве мя похваляютъ.

О крилошанахъ, збитне трунокъ горільчаний заживающихъ... („Основа", 171).

Нового нічого.

О монастирськихъ трапезнихъ, що доглядаютъ трапезъ и носятъ зъ келарень видаемие потрави сидячимъ въ трапезахъ братіямъ и світськимъ тежъ послушникамъ честнимъ, по обикновеніяхъ монастирськихъ.

. . . .

Хочъ часомъ есть община́ и не община́,
Ти смотри приліжно, же бъ не била ропщина́

. . . .

Як то: часто убруси жеби були прани
И чистими у свято столи застилани,
Кварти тожъ треба часто полоскать
И до гори денцями всі переворочать.

О канархистрихъ.

Канархистра повиненъ есть гласно сказовати,
Жеби всімъ крилошаномъ можно все слишати.

. . . .

А особливо точокъ нігде не розривать
И гласовъ и подобновъ острожно смотріти

. . . .

...жебъ въ крилосі нігди не сміявся
И зъ пильностю охочо пістомъ (?) святимъ бадався.

О утікаючихъ.

Давняя приповість: якъ втікъ — якъ десяти побивъ,
Же напасти утекомъ своімъ собі позбивъ.
Гонящемусь дороги многи, тому — едина:
Доброму втікачеві справитъ много година,
Который поступя просто въ едну дорогу
И що ступитъ, жеби не бувъ пойманъ, молитця Богу,
И такъ, невинний, очи гонящимъ засліпляетъ,
А втікачеві въ дальший путь Господь помагаетъ.
Прето всякихъ невинныхъ втеклихъ, Боже, сохраняй,
А и винныхъ, хотящихъ каятися, заступай.
Да егда милостивно о нихъ Ти сохраниши,
Самъ послі отъ нихъ собі благодарность узріши.

О утікаючихъ и ее.

И то старихъ слово, же въ страха великі очи:
Хочъ страшная темная ночъ, втікаютъ и въ-ночі,
Бо не боятся тогди такъ звіря, якъ чоловіка,
Подобно, правдива то річъ есть от віка.
Звіръ, аще и увидитъ, то иний утікаетъ

А человікъ, ꙃди узритъ, то певне наганяетъ;
Не жаденъ же и гонець не міетъ въ серці Бога,
Иний и нагнавши, то знову пуститъ для Бога.
А самъ змовитъ старшині своему, же не бачивъ:
Ажъ ему Господь гріхъ за милость перебачивъ!

О промисленихъ людяхъ.

. . . .

А и промисленний подъ часъ нихцетенъ знайдуетъ,
Поневажъ хто ему злий поваження псуетъ.

О скривающихъ талантъ, т. е. каковую любо мудрость.

. . . .

Талантъ, же наукою то ся називаетъ,
Єди же независтний, и инимъ взичаетъ.
Бо аще токмо самъ кто мудрость розуміетъ,
А другимъ не подастъ, ползи зъ ней не міетъ.

. . . .

О неблагодарнихъ людехъ ласці Божой и человіческой.

. . . .

...той, иже своіхъ трудниковъ вкривжаетъ.
А Христосъ потрудився за всіхъ попремногу,
Биле бъ присвоіти якъ отцю Богу.
А страсті і трудъ Христовъ нікто же исповість:
Аще и пишетъ никто, но паче онъ самъ вість.
Тімъ достойно Христови страсті поминати,
И трудящихся на насъ не запоминати.
Невдячнимъ убо, горе!...

. . . .

О временахъ літнихъ и о зімнихъ.

. . . .

Которі будутъ трвати до кончини світа.
И часи тежъ всякиі отъ него сотворени,
Но найпаче літніі отъ всіхъ ухвалени.

. . . .

И що вготуетъ літо, зіма прибіраетъ,
А ростіння плодовъ въ зімі не буваетъ.
И що одмітаемо въ часъ літній ногами,
Тое зъ охотою бъ взявъ въ зімі и руками.
А такъ пудданство зімі літо отправуетъ,
Єди всякиі запаси ій завше готуетъ:
Подобно ті ситості зіма въ собі не маетъ
Ижъ всякиі літниі собрання зъідаетъ.

. . . .
И согрій духомъ святимъ въ насъ хладниі серця:
Молімъ тя прісно о то, отъ всего серця.

О часахъ погоднихъ и о непогоднихъ.

. . . .
Бо въ погоду и смутний веселимъ биваетъ
. . . .
И роботающимъ лішъ тогді работати,
Чисто за всякуюречъ руками ся взяти.
. . . .
А въ безведрное время вся тварь дряхлуетъ,
И немало лечъ кріпко серца болізнуетъ.
Бо истатчина онихъ часовъ надсажаетъ,
Которое въ поіздахъ часто работаетъ.
И особъ чоловіку часові утрата
И на харчъ грошовая даремно истрата.

О нестановкихъ зімахъ.

Подобно то карность Богъ людямъ посилаетъ,
Же то нестатокъ зімній великий буваетъ,
Яко-то частократно случаются слоти
И въ заразливимъ вітромъ додже вни плюхоти.
А часомъ збитне се роскали знайдуютъ,
Же ажъ кріпко всі люде зъ скотами бідуютъ.
А иногді и води па низахъ стопляютъ,
А на ставахъ, на ріках греблі уриваютъ.
И переіздовъ въ рудкахъ тогді нітъ безпечно,
А покуль где они есть, замерзнутъ конечно.
Еднакъ не добро и въ той часъ, ґди голощоки,
Конь поповзнется, вибьетъ себі зуби і щоки.
Коня жъ можна на кілько ногъ кому подковать,
А волъ бідний не кованъ мусить ся спотикать.
И злая то річъ іздить волами на світі:
Волівъ би все коньми, а іхъ би хочъ не міти.
Якъ би мілъ въ злий фортунний часъ собкаться волами,
То скорій би поспішивъ пішими ногами.
. . . .
Якъ скотинамъ и людямъ по́кармовъ не станетъ.
. . . .
Бо хочъ снігъ буваетъ, да не замерзаетъ;
А замерзнетъ, то о снігъ трудно.
...Груда мерзлая, снігомъ не прикрита,

...Голая земля не вкрита.

. . . .

Бо хочъ будетъ зіма, южъ не своего часу,
Gди люде чахлютъ березово[го] квасу.

. . . .

И такъ ввесь подобний часъ зімний зле проминетъ,
А въ весняний часъ бобромъ на ухо наженетъ;
И южъ въ той часъ не будетъ сі потребовать:
Пришло время, радъ би всякъ вскорі літо оглядать

. . . .

О літехъ и о зімахъ и о странахъ теплихъ и о зімнихъ.

. . . .

Тако и оная намъ вещъ отнюдь недомислена.

. . . .

А невірнимъ поганомъ далъ еси всь ужитокъ

. . . .

Два и полъ въ літо овощи ся рождаютъ...

. . . .

А християнський край тимъ еси не удоволивъ

. . . .

И подъ часъ въ літі студень случаетъ...

. . . .

И gди би тежъ и отъ насъ лютость зимнюю отнявъ,
Кождий би по зімі изъ межъ насъ глави не звязавъ.

О писаніи святомъ и о учащихся его („Основа“, 176).

В самому кінці того, що видруковано у Куліша:

. . . .

А за наказаньне о прощенство упрошаю.

О учащихся малихъ дітяхъ писаній съ тихъ, яко малиі научатся, а великиі хочъ ся и учити будутъ, да не такъ могутъ южъ тні памятати, и не такъ славно.

. . . .

Поневажъ не такъ можна дорослихъ нахилити

. . . .

И для того то малихъ писаній заправляютъ

. . . .

А хочъ и естъ, що великий писанія ся учитъ,
Да толко бідний себе и учителя мучитъ.

. . . .

Тилько знебудется и часъ дармо тратить будетъ

. . . .

Мощно и въ у-зрості, письменного южъ вчити,
Якъ то: часомъ якую мудрость ему открити.

О хотящихъ письма учитися и немогущихъ.

. . . .

Письмо таково — кому то Богъ дастъ его вміти,
А иний и учитця, а не будетъ розуміти.

О учащихся въ літяхъ чого доброго (кромъ Божественого Писанія), яко не встидно есть.

. . . .

а (?) оного всіхъ ся учити нивіромъ

. . . .

И на судищі твоімъ да не постидимся.

О православнихъ людехъ, воинскіе службы одправуючихъ, именно о козакахъ („Основа", 206).

Після рядка третього:

„А козакъ, шедши в войско, ввесь домъ свой оставляетъ"

в рукопису стоїть:

А идучи, зверне къ дому, и самъ не знаетъ,
Тилько самъ Богъ іхъ нехай одъ смертей сохраняетъ".

(Далї знову два рядки у Кулїша, а потім):

Бо на войнахъ въ потребахъ кровъ свою проливаютъ
И за православную віру души полагаютъ

. . . .

О веселости дворской и о смущениі („Основа", 201).

Нічого нового.

О баняхъ (т. е. о лазняхъ), або тежъ по литовськ[ому] о мильняхъ, — же входящие въ нихъ митися, предъ всіми обнажаютъ, звлаща иноци. А иние ся не заживаютъ.

Яко мирськимъ лазня есть діло нечестно,
А инокомъ найпаче то есть безчесно.
Иноческой сонцю зріть не треба наготи,
А не толко людямъ иноковой срамоти

. . . .

А кгди не грішно, то здорови къ ней ходите,
А на положившого сие не скорбіте.

О кровопущающихъ.

. . . .

И азъ віршописець се зкількомъ літъ заживавъ

. . . .

Пущавъ кровъ, и малую помощъ тимъ дознававъ

. . . .

О людехъ, въ молодихъ літъ збитне працовавшихъ, а на старость німало симъ (силъ?) не заховавшихъ.

. . . .

И уже якъ старие дідища хрипаютъ,
Що ажъ згола у собі здоровъя не маютъ.
И уже бъ и хранили, да нічого хранить,
Толко мусятъ бідние и такъ въ лихомъ жить

. . . .

Прето кайся, молодий, черезъ силу працевати.

. . . .

О снахъ, що снитъ чоловікъ.

Хочъ старий, хочъ молодий якъ не досипляетъ,
Той половину своего здоровъя втрачаетъ.
И особно бывало тому чоловіку
Изъ недосипляння, же вменшаетця віку.
Мозги бо у головахъ такихъ засихаютъ,
А часомъ, що найгорше, ажъ умъ погубляютъ.
Тое тежъ и безмірно спящимъ бываетъ —
Многий народъ таковой речи досвідчаетъ.
Святие отці нарочно не досипляли
Ради спасенія, да не довго живали.
Ти жъ, чоловіче, если хочешъ здравствовати,
Старайся висипляти, лишъ не на́збитъ спати.

О потребахъ, конця не имущихъ.

. . . .

А если бъ мощно, же бъ на той світъ брали,
То живимъ би нічого южъ не оставляли.

. . . .

А такъ безчисленно на землі нищетнихъ,
Нежелі тихъ богатихъ дуківъ и славетнихъ.

. . . .

О робіхъ, т. є. о наемникахъ служащ[ихъ] люд[емъ] світ[ськимъ] въ градахъ и въ весяхъ, и въ монастиряхъ.

. . . .

Хочъ хто и не безъ плати, а за нихъ Бога молятъ,
А молятъ по чтирі кроти на день завше.
И по истині будутъ молити назавше:
Покуль якого колвекъ монастира станетъ,
За служащихъ и служившихъ молба не престанетъ.

. . . .

А найпаче на службахъ молби палагаютъ,

Єди священники за нихъ частки покладають.
...той може спасення зажити.

О начавшемъ кои спроен[ія] творити, а послі не могущемъ того докончити.

...даремне и коштъ свой уложилъ,
Або тежъ праці своей невинне приложилъ.
Кгди бъ вчинивъ еси на тое такую увагу,
Жебъ мілъ много достатку, изчитати вагу.
А то тілько на заходъ твій пожался Боже,
Въ чімъ разві той же тебі Богъ нехай поможе.

О купующихъ будинки готовие и одежди.

. . . .
Да меншъ утрати кошту твоему завше будетъ
. . . .
А и кравецъ иногді который шалвіруетъ,
Той теди много річей твоіхъ въ нівечъ втахлуетъ.
...готовее куповать
Певне менший станетъ коштъ на що колвекъ викладать.
. . . .

О нерадящихъ людяхъ около себе и около своіхъ иміній.

. . . .
И марнотравцею такого могутъ назвати
. . . .
Бо треба всімъ свого добра остерігати
. . . .

О старцяхъ („Основа", 227).

Після рядка другого:

„Бо то діравие въ нихъ найдутся тлунки"

(*в рукописи*):

Не можетъ, хочъ би кольвекъ бравъ, обогатіти
. . . .
Кгди бъ зъ прошення всяку бъ то нужду вдоволяти...
. . . .
Хочъ и не радю сунки на собі носити
. . . .
И блукаючись, тилько людей...
. . . .
Еднимъ, дай Боже, хлібомъ тимъ поживитись,
Але, дай Боже, честнимъ діломъ обходитись.

О сліпорожденнихъ або о сліпорождаючихся безъ очей, такожде и о тихъ особнихъ сліпихъ, которие по порожденняхъ своіхъ, въ скольки днівъ або літъ, чи тежъ на старость, сліпнучихъ.

. . . .

...Церковная подоба...

. . . .

...Будинковая оздоба...
А осліпший в розумі або въ літехъ все знаеть,
Бо видавъ, якъ очи мавъ, хочъ теперъ не видаеть.

О уломнихъ людяхъ, або тежъ о калікахъ.

. . . .

Въ подойшлости літъ

. . . .

О створенняхъ Божихъ и діявольськихъ.

И дияволъ Богу ся хотівъ уподобити,
Же дерзнувъ такожъ річи живиі потворити,
Яко то есть: червъ, блохи и воши, и блощиці,
И иниі на пакость многи ледащиці,
Именно: миші, бабки, мухи и комарі,
Также коники, свершки, оводи и мотилі,
А къ тому: черепахи, саранчу и ясколки,
А особливійше тежъ гниди, пьявки и ящурки.
А особно — муравью, мошку, іжі, таркани,
Ополиники, трутні, кузявки и кожани.
...Трутні...
И що по шляхахъ битихъ часто биваютъ жуки,
Все то его створення — пацуки и пауки;
И що бываютъ часомъ въ літнее время шершні,
И тихъ же часовъ літаютъ въ поляхъ въ степахъ слепні.

. . . .

И еще жъ гусениця бываетъ и еврашки —
И то его такожде діявольскіе фрашки;
А по поляхъ бываютъ кроти, а въ садахъ хрущі,
А по дубровнихъ лісахъ и по облогахъ клещі.
Тімъ отъ бісовського насъ храни, Боже, створення,
Бисмо къ бісу не пошли на вічное мучення.

О брані (?) духовнімъ и о правилі церковнімъ и проч.

(Пропуск в рукописї). О. М.

О недост[аткахъ?] ч҃ских и скот[ськихъ].

. . . .

И дай, Боже, голоду нікому не познати,
Абихмо кому о немъ и казати.

О школярахъ, дрова крадущихъ и о школі („Основа“, 173).

Нового нічого.

О соборномъ труждапіі.

. . . .

И для того треба соборомъ працовати,
И, якъ могучи́, своеі силки остерігати.

. . . .

О дню пя́тничномъ, въ кот[орий]-то день Христосъ претерпівъ страсті.
О, пятку, пятку! тожъ твой день есть нещасливий:
Мучилъ бо Христа въ твой день жидовский родъ злосливий

. . . .

Все бо тіло Христово било скровавлено

. . . .

Прето жъ, пятку, долженъ еси болізновати,
За то, що предавъ еси Исуса роспяти...

. . . .

И моглъ би тебе Богъ в тижню не постановити!

. . . .

Слово о сотвор[еніі] Богомъ землі и рая земного, въ немъ же Адама и Еву и о первомъ его Божескомъ и о второмъ пришествіі (кромѣ третего).

. . . .

...Толко тое на память мні взийшло,
А инимъ не вімъ, здавна то на мисль чи прийшло

. . . .

О церкві и о людехъ, молящихся въ пей.
Церковъ, рече, домъ Божий — та́къ ся называетъ

. . . .

О димі.
Не домислена річъ, где ся онъ діваетъ

. . . .

Аще бъ не щезалъ, то сонца бъ не видіти

. . . .

И жадна бъ не могла речъ жива пробувати

. . . .

А то Богъ его въ нівечъ скоро обращалъ,
А світъ и животъ всему миру подавалъ.
И яви насъ пекельна дима на вікъ свободнихъ
И сотвори світлости горнея всіхъ годнихъ.
О корчемнихъ домахъ, т. е. о корчмахъ.

. . . .

А въ корчмі хочай честний хто изволитъ жити,
Может̄ъ... честь свою похибити

. . . .

И люде за чесного того будуть почитати.

. . . .

О упадаючихъ христіанахъ въ неволі басурманськие.

. . . .

...або Богъ визволитъ на волю.

О оскудініяхъ въ сіи времена грошо́вихъ („Основа", 203).

Нїчого нового.

О древахъ всякихъ и о всякихъ зеліяхъ, же диханій въ собі не маютъ, а яко животина возростаютъ и плоды творятъ.

Древа́ и зеліе духу в себі не маютъ

. . . .

И дивній, же зсічено ино древо, отрастаетъ.

. . . .

О громі.

. . . .

И яко не всі діла Божиі намъ свідомі,
Тако особно громниі сили не довідомі,
Але тежъ утаені суть отъ всіхъ человіковъ.

. . . .

О урядовихъ людехъ.

. . . .

И хочъ часомъ панъ який на урядъ промовалъ,
Еднакъ найпаче самъ Господь Богъ керовалъ.

. . . .

О радостехъ праведнихъ и о мукахъ грішнихъ.

. . . .

И паки рекъ [янгол пустельникові, що розпитував про той світ]
Гди би подъ небо насипано маку, а птиця пролітала,
И по одному зерну въ сонце літъ токмо брала,
То и такъ могли бъ мукамъ скончення сподівати,
А то отнюдъ въ віки безконешния будутъ въ мука́хъ обитати.

. . . .

И кгди то не стоітъ світъ ввесь за душу едину,
Же осужденной не свободитъ въ судну годину —
Ти жъ на віровавшихъ, Боже, и тогда вмилостивися,
Преміни декретъ свой и на милость грішнимъ склонися.

. . . .

Аби болше въ небесі било тебе хвалячихъ
И пречистую Матіръ Твою во вікъ хвалячихъ.

Віршъ особний, для чего-то въ звони звонятъ по христіянахъ, когда преставляютця, або тежъ поміраютъ.

. . . .

Же и по нихъ будутъ такъ негдись же звонити.

. . . .

Бо ніхто не возможетъ світа пережити.

. . . .

О кладущихся въ поляхъ на могилахъ на несвященихъ місцяхъ. („Основа", 206—207; заголовка в ній не подано). (Після рядка 7 на стор. 207):

. . . .

Правда, же Господня есть земля и ея преділи,
Биле бъ місце, где вмерти, зъ добрими діли.

. . . .

О поручникахъ, яко не подобаетъ ручитися ні о комъ ні о чемъ, понеже страшно то діло есть.

. . . .

Еднакъ доброго, молю васъ не отвергати;
Побожний чителнику, рачъ мене прощати.
А невігласъ можетъ о всемъ всімъ сміяти
И во всякихъ художствахъ вкоризну давати.

. . . .

Изъ-межъ васъ міетъ бити, же всі біди знаетъ,
Прето нехай за сию книжку мя прощаетъ;
А хто бідъ не знавъ, дай Боже и не знати.

. . . .

Кгдижъ зъвіку такой скорбі не познавъ человікъ,
Ажъ по сиі времена по нашъ послідній вікъ
(нехай мене читающий дякує Бога) О. М.

. . . .

Бо инді и не равно силябъ докладалемъ,
Еднакъ імъ приличвостей болше покладалемъ.
Можетъ и сезора где знайти розервана,
Также и каденція где колвекъ неравна

. . . .

Грішний авторъ, або тежъ викладачъ віршивъ сихъ,
Будучи въ гоненіі, писавъ изъ скорбі іхъ.

. . . .

О малжонкахъ по законномъ шлюбномъ браці чистость тілесную, або тежъ дівство до смерті въ себі ховаючихъ.

Не токмо бо земние люде въ томъ чудують,
Але въ небесіхъ ангели ся дивують.

. . . .

Лечъ въ наше время, за нашого віку
Отнюдъ не удержатись жони чоловіку

. . . .

Вірши похвальнії люблячимъ пиво пити или тежъ за еднимъ заходомъ и всякъ трунокъ, кому не шкодитъ, або не вадитъ („Основа“, 172—173).

Нового нічого, але в рукописі є дві одміни:

„А где ли колвекъ пиво — добре потягайте (у Куліша: [пива́“)

і друге

„И просяницъ овсянихъ (?) — все то кормъ биваетъ“ (у Ку-[ліша: и просянинъ, и овсянинъ...)

Слідом за сими віршами ідуть такі:

Тотъ же авторъ книги и списатель письма примножилъ,
Избравши приповісти, до книги жъ сей приложилъ,
Аби чтущимъ болшъ било въ книзі сей той що читати
И на здравіе імъ зъ всіхъ тихъ ся річей втішати.
А еднакъ же що списалъ я — приповістей колко,
Есть, чаю, по вселенной еще іхъ и не толко.
Ви же, чтуще, молю васъ, еще вспоминайте,
И кгди схощете, подлугъ азбуки докладайте, —
Именно, якъ изволите, такъ собі поступайте,
На кую літеру вспомните, къ той приписуйте.
А за тимъ на здравіе собі книгу читайте,
И зъ жонами и зъ дітьми здорові пробувайте.

Рахуба древамъ рознимъ, якъ на вселенній много обрітаетця. (Колко зналемъ и чувъ, толко и написалемъ).

Дубина. Грабина. Рябина. Вербина. Соснина.
Кленина. Тернина. Вишнина. Ялина.
Малина. Калина. Вьязина. Лозина. Бузина.
Бзина. Ольшина. Шипшина. Грушина.
Крушина. Ліщина. Бучина. Глодина.
Свидина. Сливина. Липина. Тисина.
Ивина. Илмина. Кедрина. Певжина.
Яворина. Сокорина. Ясенина. Яблонина.
Черешнина. Деренина. Тополина. Гордовина.
Березина. Осичина. Берестина.
Смородина. Таволжина. Шелюжина.

Кипарисина. Ціприсина. Клекочка.
Оріхъ волоський. Агрисъ. Шовковиця.
Жостиръ. Смерека. Рокить. Яловецъ.
Финикъ. Бросижна. Помаранчъ.
Смоквина. Миgдалъ. Лимонъ. Маслина.
Торквина. Мореля. Рожа. Кожа (?).
Можа (?) Небожа (?) Яложа (?)[1] Брусквина.

О женахъ немилосерднихъ и о милосерднихъ до дітей своіхъ.

. . . .

О окаяннице, тожъ ти не милостива,
Давай колко хоче ссать дитя, будь милостива.
Бо такимъ-то молока цеберъ поставляютъ,
За ссанне и матерми не називаютъ.

. . . .

О рождаючихъ женахъ на путехъ, т. е.—де въ дорогахъ, въ поляхъ, въ лісахъ, а не въ доміхъ по ніякихъ бивающихъ случаяхъ.

. . . .

Яко голова місця шукаетъ умірати,
Тимъ же надобіемъ (подобіемъ?) ся и на світъ рождати.

. . . .

О женахъ, рождающихъ діти въ скорий часъ по принят́тю шлюбномъ и по браці въ кілько дний минувшихъ, а не въ рокъ („Основа“, 198).

Нового нічого.

О дівицяхъ, діти рождающихъ („Основа“, 198).

Нічого нового.

О попа́дяхъ, замужъ идучихъ по смертехъ поповъ своихъ („Основа“, 199).

Після тексту, видрукованого Кулїшем:

. . . .

А ти, попаде, замужъ ити нітъ не важся,
Да въ черниці постригтись зъ розсудкомъ отважся,
Ложа священническа не скверни зъ мужикомъ.

. . . .

О гріхахъ розвихъ и о розвихъ немощахъ.

. . . .

Богатий, а наче нендзний въ злі опливаетъ

. . . .

(Далї приписано):

---

[1]) Знаки запитання поставив О. М.

„Ру[о]ку ҂аѱга[1]) мца інн. числа. На Іана Предитечи великая барзе бура великая була, которая церкви Божие ламала и по дубровахъ великие сосни“ („Основа“, 199).

О ремесникахъ осталихъ еще где полагаетця, бо тамъ въ книзі не вомістилося, за скудостю папірною.

О линникахъ („Основа“, 227—228).

Позначений у Куліша значками — — пропуск на ст. 228 такий:

И на паникадила шнури изробляютъ
И до церковнихъ тежъ лямпъ, котрими встягаютъ,

а після всього, в кінцї:

А такъ, Господи, и тихъ линниковъ не вмепшай,
И здравія и долгихъ літъ імъ подавай.

О рудникахъ, що зъ руди желіза робятъ въ рудняхъ („Основа“, 228).

В передостанньому рядку у Куліша опущене слово зась:

Напотомъ зась дернъ рівать костеръ той вкривати.

О римаряхъ („Основа“, 228).

Слїдом за текстом, що видруковав Куліш, іде ще два рядки:

И нагайки, або тежъ канчуки сплітаютъ,
Котрими люди спасти жонъ часомъ прицвічаютъ.

. . . .

О роговникахъ, що роги козакамъ робятъ носити при боку, для держання порохового („Основа“, 213).

У Куліша в рядку 5 пропущено слово дожчь, — треба:

В войску, бо въ рогахъ порохъ не можетъ дожчь змочити.

О косаряхъ, що сіно косятъ („Основа“, 228—229).

У Куліша немає початку:

И косарі потребни людямъ кождого року,
Хто міе сіножаті, затягаетъ зъ нароку.
А барзій въ косовицю посередъ літнего часу,
Єди всякъ непішний сіна требуетъ того часу.

(Далї є 4 рядки у Куліша)[2]), а потім:

И козба зъ великою працею, вімъ, походитъ,
Для того не дешево и сіно приходитъ.
. . . .
И такъ много за зиму сіна конь поідаетъ,
Же часомъ и зъ шкурою самъ за то не ставаетъ.

---

[1]) У Куліша (стр. 199) 1712.

[2]) В рядку передостанньому у Куліша помилка:

А косарі сподарі идуть къ нему съ косити (в рукописи: [з косами),

бо далї і рифма: зъ росами.

А въ кого часомъ сіна своего перейметця,
Той по сторонахъ зъ денгами куповати товчетця,
Єди окаяннихъ коней не хочетъ поморити,
Жебъ било чімъ поіхать, або дрова возити.
А такъ бідний человікъ о сіно ся стараетъ,
И для сіна иногді остатнее збуваетъ...

О гребцяхъ сінпихъ („Основа“, 229).

Після 6 рядків, що видруковано у Куліша, іде:

И жоноцкое діло звикле работати,
А въ мужескіе річи пітъ ся не втручати.
А ви самі, мужики, сіно згромажайте,
А жонъ своіхъ отъ того діла свобожайте.

(Далї 2 рядки є у Куліша, а потім):

А съ поля въ доми на нічъ къ жонамъ прибувайте,
И що пристоітъ, того пильно доглядайте.
А при томъ грибцовъ, добрихъ молодцовъ, похваляемъ,
И якъ господарей, крий Боже, не зневажаемъ.
Здорови собі будте и сіно гребіте
И що хочете, у-день и въ ночі чиніте.

О женцахъ („Основа“, 229).

И женці добре працюютъ на світі,
Котрі хотятъ на зіму хлібъ міти.

(Далї 2 рядки є у Куліша).

И жегоми тежъ отъ солнца биваютъ,
Же ажъ иногді пóтомъ обливаютъ.
И безъ води такъ иний изнеможетъ,
Звлащá, нетерпячъ хто, ажъ ратуй Боже.
И руки сонцемъ тогди присмягаютъ,
А що найгоршей — тварі зчерніваютъ.
И иноі втожъ наберутця знути
И мусятъ терпіть во-місто покути.
Тижъ самъ, Господи, видишъ іхъ страдання —
Храни іхъ прото срогого карання.

О змолотникахъ.

. . . .

Ціпами бо всякие збожя потребние вибиваютъ
И на потомъ въ сосуди зъ току убіраютъ,
И на свой пожитокъ также часомъ заробляютъ
И зъ жонами и дітьми души поживляютъ.

. . . .

Той бо тилко не будетъ іхъ потребовати,

Хто не будетъ пахати, албо зажинати.

. . . .

О сіючихъ сімя па нивахъ и о віючихъ на току и о мелющихъ въ жерновахъ и о ховающихъ у ями збожа.

Але тексту немає — вирвано листок в оригіналї; усїх вирваних зазначує Опанас Маркович — „зо 20, крім несвідомих при кінцї".

О котлярахъ („Основа", 216).

Ті самих три рядки, що й у Кулїша, тілько останнїй у Кулїша кінчаєть ся: „що вхотятъ, то вробятъ", а в копії Марковича: „що вхоплятъ, то вроблятъ!"

О гонтаряхъ, що ґонти робятъ („Основа", 216).

И ґонтаровъ треба похваляти.

(Далї перший рядок, що видруковано у Кулїша), а потім:

И такъ мовмо, же ґонтаръ рукодїлникъ гожий,
Же то робитъ оздобу на церкви, домъ Божий.

(Далї 2 рядки є у Кулїша, тілько останнїй читаєть ся):

И до простихъ будинковъ людей же (у Кулїша же немає)
[проможнихъ.

О милникахъ, що мила робятъ, барские добрие и простие подлие („Основа", 219).

Після тексту, що подає Кулїш, стоїть:

„Тілько есть звичай хусти церковниі миломъ мити,
А дай Боже, жебъ въ річахъ тихъ не могли грішити

. . . .

Крім того, в першому рядку у Кулїша: зафразовалъ, а в копії — зафрасовалъ.

О папірникахъ, що папери у папірняхъ робятъ („Основа", 214—215).

У Кулїша не видруковані останні два рядки:

За чимъ папірниковъ, Боже, не викореняй,
А ку потребамъ людзкимъ и онихъ роспложай.

О бердникахъ („Основа", 218).

Нового нїчого.

О колесникахъ („Основа", 229).

Нового нїчого.

О стадникахъ конскихъ („Основа", 229).

Нового нїчого.

О довбишахъ, що въ бубни бубнятъ и о тренбачахъ, що въ труби трубятъ и въ сурми сурмятъ („Основа", 209).

Нового нїчого.

О догтарахъ и о смолярахъ[1]) („Основа“, 229).

И безъ догтаровъ трудно здѣ въ насъ пробувати,
Бо неможна ременю шевцямъ виправляти.
И хочъ можно бъ безъ догтю въ оліемъ вимиnать,
А где жъ такъ много на то олій ся набрать.
Доготь же березовий токмо шевцямъ належитъ,
А столярський сосновий до вововъ приналежитъ.
А и на вози березовий (добрий) ліпшъ подобаетъ,
А сосновий въ колесахъ въ студень замерзаетъ,
И добримъ догтемъ мажутъ чопи звеновие,
Такъ тежъ и на поромахъ стерни́ поромовие.
И до иныхъ тожъ річей березовий потребенъ,
А смоловий, кромъ вововъ, мало на що потребенъ.

(Далї 2 рядки є у Кулїша).

И варятъ на (густую) смолу до суденъ воднихъ смолення
И шевцямъ до дратовъ на чоботние роблення.
Уже жъ на що болшъ треба, не могу розуміти,
Толко по-поламъ обохъ догтей потребно міти.

. . . .

И нехай догтаръ зъ смолярѳмъ товариство маетъ,
Єди жъ то ровнимъ ремествомъ хліба заробляетъ,
И прото и оние нехай пожитокъ маютъ,
А людямъ на потреби догтей настатчаютъ.

О цегелникахъ („Основа“, 216).

Попереду тексту, що видрукував Кулїш, є рядок:

...На церкви муровані и до иныхъ будинковъ мурованихъ.

О ва́пенникахъ, що ва́пна палятъ съ крейди, а часомъ и изъ камінпя („Основа“, 217).

За останнїм рядком у Кулїша:

„И потомъ [опущено: же] зась на потинкованя“ іде:
И на иние мури тожъ потребна

. . . .

Муръ бо безъ вапна не можетъ стояти,
Але заразъ ся моглъ би и валити.
А то самая вапна укріпляетъ,
Же власне бъ муръ каменемъ ставаетъ.

. . . .

[1]) В „Основі“ усього 2 рядки, і заголовок неправдивий: „О догтарахъ и столярахъ“.

О кожемякахъ, що шкури вичиняютъ („Основа“, 220).

У Куліша рядок 5 починає ся: „И шевці иние...“, а в рукописї „А и шевці...“

У рядку 3 внизу:

...за еднимъ би цехомъ чинити“ — рукоп.:
за еднимъ цехомъ би чинити.

А в кінці всього ще два рядки:

Уже жъ еднакъ и шкури, здорови, вичиняйте,
А шевцямъ на чоботи поцінне продавайте.

О неводничихъ, що вяжутъ неводи и сіті, и иние посудки до ловлення рибъ („Основа“, 230).

В рядку 4-му у Куліша:

И часомъ той посудъ, — в рукописї: посудокъ.

В кінці усього два рядки:

Зачімъ, дай Боже, и тихъ рукоділцовъ міти:
Хотятъ бо старие рибъ и малие діти.

О садовничихъ, що сади садятъ и щепятъ, для розводовъ овощнихъ древъ („Основа“, 217).

За текстом, що видрукував Куліш, іде:

. . . .
И збіраючи овощъ, жебъ не гноілъ,
Але опатрно и пильно жеби смотрілъ
. . . .
...овощи насушить,
То щобъ и въ томъ моглъ рукъ добре доложить.
И нехай же, здорови, садовъ доглядаютъ
И яко труждающиеся отъ плодовъ вкушаютъ.

О каменносічцяхъ, що въ горъ камяннихъ вибиваютъ, або тежъ виробляютъ млиновие до млиновъ на молоття каміння и крести надгробние, и деки и слупи до муровъ и до фортецъ каменнихъ („Основа“, 222).

Нїчого нового.

О робящихъ судна водние великие и малие, то есть морские и річние („Основа“, 230).

И тихъ особнихъ майстровъ люде потребуютъ,
Которие посудъ водний на світі готуютъ.

(Далї те, що у Кулїша).

О умірающихъ богатихъ людехъ.

Не хочется умірати людемъ небогатимъ,
А найпаче тимъ можнимъ и вельми богатимъ.
Убогий, вміраючи, ні въ чомъ не жаліетъ,

Нічого бо жаловать, же скарбовъ не міетъ.

. . . .

...моглъ би ввесь скарбъ въ труну вложити,
И многоцінних много висящихъ сукмановъ,
И сребряних на столахъ стоящихъ збановъ.
И узритъ, же младая жена предъ нимъ ходитъ,
Тая горшъ до кріпкого жалю приводитъ.

. . . .

И не всякъ тими страстьми биваетъ побіжденъ,
Лечъ будетъ на сходъ смертний мислію утвержденъ.

О покаяніі (и надія того въ Найвишшого Пана).

Близъ есть кончина видимому віку,
Часъ покаятись грішному чоловіку.

. . . .

На всякъ день торуй на онъ вікъ дорогу,
Которая ведетъ къ найвишшому Богу.
Плачъ, не лінися, що день прослезися

. . . .

Лечъ совершенно отъ гріховъ покайся.

Молитва къ Пресвятій Богородиці.

Чиста дівице, красна голубице,
Молися за всіхъ, небесна царице!

. . . .

О провождающихъ умершихъ и носящихъ до гробовъ.

Остатние послуги вмершимъ отдаваютъ,
Которие до гробовъ іхъ опровождаютъ

. . . .

Есть то отъ седми ділъ милосердшихъ діло —
Провождати до гробу умершого тіло

. . . .

Зъ охотою провождати къ гробомъ и носити
И посипати на гробъ и землі лопату, —
Богъ намъ дастъ и за тое одъ себе отплату

. . . .

О постящихся по волі і по неволі.

. . . .

Жаждетъ же и алчетъ инъ, не мівши нічого,
И хочъ не радъ, то мусімъ поститись для того.

. . . .

О отсилаючихъ наемниковъ прежде времени, недослуживших рэку и о наемникахъ отходячихъ и нехотящихъ труждатися до нарекованихъ

імъ часовъ.

Хто недослуживщую челядь отсилаетъ,
То въ томъ на світі звичай таковий биваетъ:
Повиненъ есть Господарь за ввесь рікъ платити,
А отходящому нітъ нічого не платити:
Именно, хочъ би дній два не хотівъ дотрвати,
То, подлугъ правъ, за ввесь годъ плати ему не дати;
Такъ же би Господарь єди би мілъ отсилати
Могоричного слугу, мусітъ за ввесь рокъ нагороджати.

О властéляхъ, караючихъ людей або и слугъ своіхъ домовихъ безъ довóдовъ слушнихъ (в „Основі", на стр. 203 згадуеть ся тілько заголовок).

. . . .

А и надъ виннимъ добрó бъ часомъ ужалити,
И хочъ мало карности ёму уменшити,
Єди подлугъ письма: милость на суді ся хлюбитъ
И милующого Богъ милостивий любитъ.

. . . .

О военнихъ невчасахъ и о временехъ тихомирнихъ.

. . . .

А гді пройдетъ зась инді военна руіна,
Не скоро поправитця вньять тая краіна,
И не зовсімъ тежъ своімъ достаткомъ зберетця,
Бо подъ часъ до печива и хлібъ прибертця

. . . .

И дармо міжъ собою не зачипались

. . . .

Зачімъ, дай Боже, хочай би за сіхъ южъ віковъ
Не воевались, або и до конця віковъ.
А гди то воюютъ, — нехай враговъ побиждаютъ,
И християнськую отчизну обороняютъ.

. . . .

Помагай вірнимъ, Боже, враговъ скореняти
И до христіянськихъ границь не допущати.

О любві и о людехъ, имію́щихъ ко всімъ любовъ.

(Видерто аркуш, — прим. О. В. Марковича).

Пісень нова молитвенная. Подобенъ самоподобний.

. . . .

И до неба навікъ ввести.

. . . .

И отъ серця мольби вносимъ

. . . .

(Ноти въ кінці, — прим. О. В. Марковича).
Піснь нова о рожденіі Спасов[омъ].

. . . .

И съ анголями сердечно виславляй

. . . .

Се бо Спаситель зволивъ завітати
И заблужденихъ на тобі взиськати.
Щаслива, земле, ти естесь запра́вди,
Же посітивъ тя творець всякоі правди.

. . . .

Приближаетця конецъ, ахъ, душе, покайся!
И Господу Богові гріховъ оповідайся

. . . .

Памятай же исходъ свій и смертну часину
И приготовлена будь на судню годину

. . . .

О, душе, надъ собою сама сожали́ся
И на исходъ смертний твой всегда готови́ся.

. . . .

И твори моленія и ко Діві чистій
И къ надежді грішниковъ Маріі пречистій.

Гласъ пісні сея тако пой, яко зде пудъ строку положися, или волно кому и иную ноту положити.

Піснь нова Богородиці.

Тобою бо світъ світаетъ и православность сияетъ

. . . .

Свободи́ насъ одъ мучилищъ,
А доведи вічніхъ жилнщъ.

О Велетняхъ, або тежъ о великихъ людяхъ, котрие негдись били такъ великие, якъ дубъя.

Билъ то негдись такий людъ одъ початку світа,
Же то знайдуютъ кости и по сие літо.
И хочъ би то Господь Богъ моглъ и тихъ прекормити,
Еднакъ же зхотілъ онихъ въ світа скоренити.
И хочъ то Адама великого створивъ
И Еву таковую ему постановивъ,
Толко жъ не довго по нихъ велетні бували,
Але скоро кончину оние приняли.
А Господь Богъ поставилъ возрастъ сей помірний,
А той вигубивъ збитне великий безмірний.

Бо треба бъ всякой речи ведлугъ человіка
Отъ Адама и по днесь и до конця віка,
Яко то: рибъ великихъ, жеби наідався,
И скотъ великий и птиць, жебъ контентовався,
И дубъя бъ по пятдесять сажний било бъ треба;
А теперъ таковаго нічого не треба.
И повинна бъ всякая речъ болшая бити,
Жебъ моглъ такий великий дурень въ світі жити,
Яко-то: каменія треба бъ великого
Млинового, жебъ въ хату было толикого,
И въ збожъяхъ, жебъ по сажню зерна уживали,
И стеблія жебъ зъ дуба въ-гору возростали,
И рікамъ би треба мору ся ровняти,
Жебъ мощно млини зъ тими каменми встраяти,
И древамъ треба бъ зъ хату возрастати,
Жебъ сто сажней ввишъ могли церкви будовати.
И коней би и воловъ треба не таковихъ,
Жебъ чімъ било возити деревень таковихъ.
И овощъ би втожъ могла бъ бить вельми велика,
А не таковая, якъ теперъ єсть, елика.
А за тимъ могло бъ бить все болшое вшеляко
Ведлугъ того возрасту, а южъ не инако.
А же Богъ человікомъ возрастъ поменшивъ,
И подлугъ міри его всякую річъ вменшивъ
И самъ въ нашій структурі отъ Діви родился
И на землі въ возрасту нашомъ билъ явился;
Зачімъ южъ в той мірі и світъ ся скончаетъ,
А той великий возрастъ южъ бити не маетъ.

О крилошанахъ церковнихъ („Основа“, 172 — заголовку немає).

. . . .

А иному ся здаетъ легко крилошанство
А оно такъ тяжко, якъ просте каланство (?)

. . . .

О крилошанахъ охрипающихъ отъ кашля часомъ и не могущихъ співати ...(?) тогда.

. . . .

Бо крилошанинъ иний якъ найлучче сталится
Въ співанню; а ѕди охрипнетъ, тогді южъ смирится.
Ми жъ еднакъ хочъ якъ колвекъ, якъ зможемъ, будемъ [співать,
А вражую голову пудъ ноги собі доптать.

О партесахъ и о учащихся іхъ („Основа“, 230).

И партесники годни великои похвали

(Далї 3 рядки у Кулїша, а потім):

И ꙋди начнутъ співати изъ нотъ своіхъ гладко,
То ажъ благоприемно слишати и сладко.

. . . .

А наука іхъ честна и мудра есть тако,

(Далї „Хоч би поетикъ билъ, — у Кулїша 4 рядки, а по них):

Писець сей въ немного ірмолоя вміетъ,
А партесовъ не співалъ, то не розуміетъ.
Зачімъ и партесниковъ треба поважати
И яко особнимъ імъ мудрецямъ честь даяти.
И нехай котрие ся вчили, здрави співаютъ
И новими пісньми всі Бога величаютъ.

О нищихъ школнихъ.

Нищие дітки, хочъ въ нищетѝ терпіте,
А доставать або тежъ красти ся не вчіте.

. . . .

Хто крадетъ, то не живетъ той въ довгиі літа.
И ꙋди Бога тимъ діломъ прогніваютъ
И тежъ на шибенницяхъ вішани буваютъ.

. . . .

И бакаламъ своімъ покорно вслугуйте
И, яко учителей своіхъ, во всемъ слушайте;
А ꙋди на злое учитъ, то хочъ и не слушайте.

. . . .

О рандаряхъ („Основа“, 231—232).

На прикінці два рядки:

И Боже імъ помагай, що хотіть рандовать,
Толко биле бъ не на-збитъ могли скупо продавать.

О шафаряхъ („Основа“, 202).

. . . .

И не хотілъ бимъ того уряду держати,
Жебъ якой, крий Боже, пені не одержати

. . . .

Если вірятъ, треба жъ ся не зневіряти,
Але сумнення свое чисто пану ховати

. . . .

О писаряхъ розниxъ, то есть именно, що книги готовие преписуютъ, и видаютъ зъ голови якие новие річи, и о писаряхъ тежъ градскихъ и монастирскихъ, грамоти, або зась листи пишущихъ и вся-

кие кріпкие права („Основа“, 200).

Після перших 2 рядків, що видруковав Куліш, іде:

. . . .

И на вьязи тяжко есть нахиляючися,
И на перси икъ столу опіраючися,
И часомъ можетъ писаръ такъ попрацовати,
Же ся притрафляетъ нічъ и дві не поспати.

. . . .

(Далї знову 2 рядки у Кулїша, а потім):

И инді зъ казнодійми писарь братство маетъ,
Же посполу изъ ними писмомъ ся труждаетъ.
И нехай імъ Господь Богъ въ трудахъ пособствуетъ.

. . . .

О казнодіяхъ.

. . . .

И кому до серця іхъ слово приліпитця,
Певне той отъ гріхъ своіхъ и Богу обратится,
Зачімъ въ Росіи нашій, Боже, тіхъ умножай
И спасення онімъ за труди примножай.

О Богомислности.

. . . .

Блаженъ ні во что же вся земная вміняющий
И во Богомислності прісно пребивающий.

. . . .

О щиро труждающихся иноціхъ и світскихъ.

(Вирвано 4 аркуші, — прим. Оп. Вас. Марк.).

Слово особливше о мятежномъ житіи иноческомъ, яко иногди биваетъ злий сожитель въ келіи и накости многие творя другому. Таковому со злимъ сожителемъ, власне со злою женою, чоловіку бідному не есть доброго жития.

. . . .

И ложно злими діли того обношати.

. . . .

А дай намъ въ сожитія любви хранителей.

О входящихъ инокиняхъ въ олтаръ.

Инокинямъ въ олтаръ входъ есть благословенъ,
А женамъ и дівицямъ світовимъ возбраненъ.

(Далї вирвано аркуш — примітка О. В. Марковича).

О неравностяхъ людзкихъ, яко иний високъ чоловікъ зростомъ, а иний низокъ, и яко неровно даетъ Богъ: тому такъ, а иному во всемъ иначей.

. . . .

Дивная и то, чему тварми не єднаки,
Але хочъ и єдноі матки, то инаки

. . . .

Дивная и то, чому инъ во всемъ щасливий,
А инъ — пожался Боже! зголa нещасливий

. . . .

Богъ все знаетъ, що тво́ритъ и будетъ творити,
А мні болше нічого о томъ говорити.

О пості и о пост[ящихся].

. . . .

Душу бо и тіло постъ єму вичищаетъ

. . . .

Отъ вредящого его обжирства збіжавий
Постъ творитъ человіку и умиленіе
И сердечное згонитъ окамененіе.

. . . .

О врагу душевномъ, яко не таковъ онъ есть, яко иконописці его малюютъ.

. . . .

Але далеко міетъ бить шпетніший
И отъ малярськихъ еще мерзеніший

. . . .

Ніхто живого негдись зріти хотівъ,
А же въ той же видіти не поспівъ,
Токмо бо єму ногти своі вказалъ —
И мало зъ світомъ симъ ся не пожеgналъ.
Трилітна єму найшла трясовиця
И щоденная зъ страху огневиця,
Прето хтобъ мілъ живого повидать,
Треба бъ конечно одъ страху умірать.
Святиі отці ніgдись и видали,
Тилко же си іхъ нітъ не ужасали.
Лече яковостий онихъ не видімъ,
Да нечист[ими] гади и звірьми зрімъ,
Еднакъ же приходъ іхъ постерегал[и]
И хрестомъ святимъ прочъ іхъ отган[яли]

. . . .

Що жъ ся тинется, и ми а можетъ видаемъ
Во плотехъ людзкихъ, да токмо не знаемъ.

О читанії книжномъ.

. . . .

Книги бо на спасенний путь всіхъ наставляютъ
И полву душевну чтущимъ сотворяютъ.

. . . .

О помсті Божой до тихъ запамяталихъ людей.

. . . .

Помститця Христосъ Господь за кровоприсязство,
Помститця Христосъ Господь и за святокрадство,
Помститця Христосъ Господь тежъ и за убийство,
Помститця Христосъ Господь тожъ и за клевету,
Пошлетъ ему хромоту або тежъ сліпоту.
Помститця Христосъ Господь тожъ и за надутость
И пошлетъ на все тіло его злу роздутость.
Помститця Христосъ Господь и за памятозлобность,
Котрий не хранитъ въ себі благую незлобность.

. . . .

О немощахъ трясовичнихъ.

. . . .

Студеность бо збитную людямъ приношаетъ

. . . .

Есть иній въ немочі тій — обжирность маетъ,
А иному хлібъ и все ся осоружаетъ.
Тилко все будетъ воду або борщъ глушити
Або, мовлю, пити, якъ въ лазні на пічъ лити.
А на завтрий день сródзе на голову хоріетъ,
Ажъ чоловікъ, що чинить, не дорозуміетъ.
И віршописецъ сей много того зъ младихъ літъ дознавъ,
Бодай такого лиха ніхто добрий не познавъ,
Бо иние зъ хороби той и уміраютъ
И изъ світа въ полвіковъ своіхъ изхождаютъ.
И кого тая немочъ хочъ мало подержитъ,
Не будетъ такъ силенъ, якъ той, що зроду не держитъ.

. . . .

О болізнехъ зубнихъ.

. . . .

Трясовичнику трудно покуль ся согріти,
А по согріяніі можно сонъ сладкъ міти.
Тажъ якъ въ огні начнетъ горячость страдати,
И заразъ ту страсть збудетъ, ꙉди на зимну будетъ ся [покладати.
А зубной проклятой въ скорий часъ не позбудетъ,

Ажъ разві къ позбиттю самъ Богъ помощникъ будетъ.
И ѕди будетъ святого Антипи о помощъ просити,
Котрому зубную Богъ казавъ болізнь цілити.

. . . .

Пасторъ сий людзкиі всі немощі познавъ,
Кромъ, Богъ вкривъ, параліжнихъ, французкихъ, не взнавъ
И кромъ вломностей ставъ и хоробъ бісныхъ, злішихъ,
Еднакъ побіденнійший, надъ всіхъ людей біднішиий.

. . . .

О хорукчихъ надъ болізнь головную.

. . . .

А ѕди не уміраютъ, то смисловъ зступаютъ.

. . . .

Бо часомъ зъ того болю ажъ вискочитъ око,
А хочай не вискочитъ, то впадетъ глибоко;
Въ особножъ болізнь и всімъ ставамъ наводитъ
И до довгодневноі болізні приводитъ.

. . . .

О немощахъ, изъ чаду биваемихъ, въ зли иние часи, въ лютие мрази: когда инъ учадіетъ такъ въ котромъ диму, же ажъ смертію пострадаетъ.

. . . .

Вся болізнь будто зъ пянства человіка здийметъ
И власне якъ руками всю силу отъиметъ.

О перемерзаючихъ людехъ, или тежъ о зараже́нихъ въ дорогахъ студеностю збитнею.

И сту́день збитная такъ часомъ заражаетъ,
Же ажъ внутрний жолудокъ кріпко нарушаетъ.
Недобра пригода есть и то на світі,
Якъ въ кого одежа худа — мусітъ терпіти.
А часомъ и въ добрихъ такожъ перемерзаютъ,
Єди зли фортуни и зли коні ся лучаютъ.
А ктому, якъ лихая и дорота будетъ,
То певно чоловікъ обелъ здоровъ будетъ.
И не тилко въ дорогахъ тое то страждаютъ.
Але убогиі и въ домахъ дознаваютъ,
Же ніоткуль привезти дровець и тежъ нічимъ,
Або тежъ и купити безъ грошей пойти пі съ чимъ.
И въ такихъ то пригодахъ люде премерзаютъ
И пудъ часъ видаемъ, же и на смерть змерзаютъ.

. . . .

О хоруючихъ на болізні ножния и иміючихъ рани на ногахъ неисцілния.

. . . .

Бо такъ муки терпятъ, ажъ не знаютъ, що чинить,
Же ꙃди бъ било безгрішно, могли бъ въ світа вступить.

. . . .

О костйряхъ (костирство) („Основа“, 230).

Після 4-х рядків у Куліша, іде:

И проигравання межъ тимъ хлібомъ болшъ,
Нежелі виигравання: ото біда найгоршъ.
И не велитъ Господь Богъ у кості играти,
Тилко кажетъ презъ працю хлібъ заробляти.
А котрий тоею игрою играетъ,
Той души своій великий вредъ соділоваетъ,
И не тилко душею — и тіла страдаютъ.

(Далї є у Кулїша: Єди пройгравшись, нічого дать, перста одсіцаютъ).

О прошакахъ церковнихъ, що на церкви просятъ.

. . . .

Тилко нехай іхъ люде перестерігаютъ,
Бо часомъ шалвірськиі листи собі маютъ

. . . .

А потомъ и вішати такихъ бо безгрішно

. . . .

Же дерзаютъ робити шалвірскіе печаті
Есть же, подобно, болше прошаковъ правдивихъ

. . . .

О неуміющихъ Богу молитися.

Хто не уміетъ Богу молитися,
Треба на море тому пуститися.
Тамъ якъ фортуна вітрная прилучитъ —
И неумілий молитись научитъ.
Тогда и гріхи свої вспамятаетъ
И въ молитвахъ всіхъ святихъ изчитаетъ.

. . . .

И безъ моря, вімъ, не шкодить молитва,
Которая зъ врагомъ великая битва

. . . .

О свічкаряхъ, що лоевие свічки робятъ („Основа“, 231).

Після 4-х рядків в текстї, видрукованому Кулїшем, ще один рядок

Тилко жъ и свичкарство на світі потребно...

О миндзахъ, або тежъ о миндзарняхъ, где гроши робятъ и о миндзаряхъ, що іхъ робятъ.

Мало где ся на світі миндзи обрітаютъ,
А еднакъ же на ввесь світъ грошей настачаютъ

. . . .

А же тое роблення отнюдь возбранено
И способи майстерства того утаенно.
И доброе ремество то, що въ міндвахъ робятъ,
Може всі роботники тие въ злоті ходятъ.
А ини мовятъ такъ, же робятъ въ міндвахъ гроши —
Тихъ, праве, горшъ насъ вбогихъ ідять воши,
И грошми спасеніе иний стяжеваетъ,
Хто іхъ во милостиню убогимъ даваетъ;
А иного за гроши въ церквахъ поминаютъ
И особъ щорочние памяти справляютъ.
А иний и головою за нихъ накладаетъ,
Бо инді и розбойникъ забиваетъ ;
А инъ пудъ часъ такъ ся розживаетъ,
Же за гроши жъ достатки великие маетъ

. . . .

О замкахъ, що замикаютъ брами або ворота дворовъ пановъ вельможнихъ, або клеті, инбарі, комори, алкіри, скарбниці, церкви, скрині, вертогради, склепи, лехи, пивниці, стайні, світлиці, темниці и проч.

Правдивая приповість зостаетъ отвіка,
Же для доброго, мовятъ, замокъ чоловіка,
Бо хочъ и не замкнено, то добрий не пойдетъ,
А злий и тежъ недобрий и презъ замки пройдетъ.

. . . .

Тилко, жебъ злимъ спрятомъ добрихъ не псовати,
Для того мусімъ ми замками замикати,
Жеби часомъ и добрий хто не спокусився.

. . . .

Бо часомъ и въ дому врагъ домашній биваетъ,
На котро́го часомъ ся и не сподіваетъ.

А так... [„Далї нічого нема, и паперу давнёго, знать, останні листки вирвані“ — О. М.].

„На ϱzζ сверткѣ (листку) читаемо (О. М.):

Тому же подобное авторъ докладаетъ,
Хо̂чъ не годенъ, паки имя покладаетъ.
ИзложитЄлъ віРшОвъ сихъ МнОгихъ благъ вамъ желаетъ,
А НаипАче небесниХъ добръ щиро пріяетъ и т. д.

„Читая большіе букви, получаемъ Ієромонахъ Климентій Зѣновіев спн“. (О. М.).

Урядові заходи против холєри в 1831 р.

Подав **Михайло Зубрицький.**

Холєру в 1831 р. назвали і ще тепер називають першою, бо сеї слабости до того року в Галичині не знали. Вона прийшла до нашого краю з Росії і Польщі і поробила у нас особливо в липни і серпни великі спустошеня. Бувши учеником I. кляси ґімназіяльної в Дрогобичи в 1871 р. чув я від міщанина Дмитра Губицького оповіданя про розміри холєри в сім місті. Холєричний цвинтар визначено на Гірці під лїсом по лївій руці гостинця, що іде до Трускавця і Стебника, які 3 клм. за містом. Мерців витягали гаками з хат, змітували на віз на купу, вивозили на Гірку і скидали до спільної ями, присипуючи трупи негашеним вапном. Пізнійше чув я оповіданє про якогось чоловіка, що його живого вивезли на цвинтар і скинули разом з мерцями до ями, та він трохи очуняв, прийшов до сил і сам якось викарабкав ся з ями, та увільнив ся від небажаної смерти. Кілько умерло людий в Галичині на сю холєру, се годі сказати, бо мабуть в сім часї не збирали статистичних дат, та мабуть ся слабість не минула у нас і одного села. В Мшанци на яких 1200 руського населеня умерло на холєру в 1831 р. 59 душ і се від 10/7—1/8, а одного дня 11/7 умерло 6. Новий випадок смерти записаний в метриці 10 жовтня 1831 р., причім подано иньшу притоку смерти, не холєру[1]).

---

[1]) В часї холєри в 1872 і 1873 р. умерло в Мшанци 82 людий, два випадки були в грудни 1872 р., а 80 в часї від 10 липня до 27 серпня 1873 р.

Для здержаня холери австрійський уряд видавав від часу до часу розпорядженя, які через консистори подавав також до відома духовенству, щоби воно оголошувало їх своїм парохіянам. Що важнійше повизбирав я з деканальних актів жукотинського деканата перемиської епархії і подаю низше. Сї розпорядки писані по латинськи, німецьки і польськи, а ся слабість названа „cholera morbus“, epidemische Brechruhr“ і „biegunka z wymiotami“. Краєвий уряд видав обіжник дня 10 грудня 1830 р. ч. 77081 і в нім подав приписи, яких треба придержувати ся, щоби устерегти ся слабости. Сього обіжника я не найшов між актами, також не знаю, чи се вже була і інструкція, чи вона осібно вийшла. Ц. к. санїтарна комісія видала дня 4 червня 1831 р. ч. 32 обіжник, в якім пише, що для здержаня шираня ся холери признала потрібним пригадати на ново минулого року видані інструкції і поуки, які вже почали люди занедбувати. Ті інструкції видано для а) місцевої старшини, б) поуки для лїкарів і хірурґів (Wundärzte), в) інструкції для полїтичного комісаря поставленого при замкненій лінії поза зараженою місцевостю і г) інструкції для полїтичного комісаря і лїкаря поставлених в зараженій місцевости. Сї інструкції наказано як найточнїйше заховувати і додано до них ще слїдуючі примітки: Мерлець не може довше лежати в хатї як 48 годин, лїкарі покликані до публичної санїтарної служби мають в своїх донесенях до окружного уряду уважати на історію хороби, подати точно її перехід і перебіг, а як се дійшло до їх відома, притоку і викликанє слабости. Приписане замкненє (Sperre) має обнимати поодинокі повіти; в тих місцевостях, які лиш частково будуть замкнені, мають уставити ся видні знаки остороги. Де се можна перевести, можуть підозрілі оставати дома в контумації при задержаню поданих в інструкції осторожностий, а домашня челядь має переводити очистку. В здорових місцевостях не повинно ся зборонювати загальні сходини, а ограничити їх на замкнені місця. При кінци подано до загального відома, що з найвисшого приказу рішенєм моравсько-шлеської управи краєвої замкнено границю на всїх пограничних урядах з виїмкою державного гостинця на Більско—Бялу, заряджено приготованя, щоби поставити будинки для кварантани, замкнено границю і поставлено від Галичини військовий кордон.

Галицька ґубернія письмом з 28/10 1831 р. ч. 7001 подає до відома, що наслїдком розпорядженя найвисшої надвор-

ної канцелярії з 15/10 1831 р. ч. 3907 приказав цісар ховати умерших на холеру на істнуючих цвинтарях, о скілько ще на них місця, попередний приказ хоронити трупів без одежі, як ще де заховуєть ся, сейчас занехати, не відмовляти звичайного похоронного обряду, одначе так тут, як і при иньших заразливих слабостях придержувати ся виданих охоронних приписів, щоби тим чином заспокоїти уми та запобігти затаєню слабости або покиненю хорих.

Галицька ц. к. комісія здоровля розпорядила рішенєм з 6/9 ч. 4795, що карний патент з 21/5 1805 р., виданий против нарушень зарядженя в часї морової зарази, розтягнено і на проступки в часї холєри. Сьвященики мали се оголосити народови, а днї оголошеня в кождій парохії мав декан донести окружному урядови.

Краєва управа рішенєм з 24/12 1830 р. ч. 80369 припоручила духовенству через консистор для здержаня холєри, щоби кождий покликаний до хорого, як побачить підозрілий випадок слабости, доніс про се місцевій старшинї і вірних поучив одвітною наукою в церкви, щоби з обовязку удержаня свого житя і з обовязку совісти заховували всї приписи, які вже вийшли, або ще вийдуть, видані для здержаня сеї слабости.

Ц. к. комісія здоровля рішенєм з 20/6 і 26/6 1831 р. ч. 410 візвала консистор, щоби позволив сьвященикам благословити холєричні цвинтарі. Консистор дав такий дозвіл і візвав сьвящеників, щоби при благословленю придержували ся приписів требника і благословили цвинтарі, які визначить домінїя. На сїм письмі написав о. Іван Левицький, парох Головецка, цікаву примітку:

„Hołowecko dolne. Czytałem die 10-a Julii 1831. W Hołoweckich dolnych grasuie cholera morbus, od 30-o Junii do 10-o Julii umarło 16. Cmentarz wyznaczyłem na Zołotniwey, gdysz tam na tym końcu wczeła słabość. Ludzie z Zołotnowa powybiegali z hałup, oswiadczyli: „kto by nas zatrzymywał, abysmy trupy nie wiezli na cmentarz, kamieniami będziemy bili“. Pisałem relacyę do P. c. k. Ferwalteryi, zadnego nie chcą słuchać rozkazu. Ja sam przeciw całemu Gminowi nie mogę sobie dać rady, ani uprzyc się nie mogę. Niech Wiel. Xiądz Dziekan iakowy sposob da i uczyni relacyę do Prz. c. k. Cyrkułu, aby dali mozna zapobic tey słabosci, bes Militarnosci nic się nie uczyni. Ja postempuię podług zarządzeń, lecz ludzie sami nie chcą. I. Lewicki par. Hołow.

Галицька комісія санітарна рішенєм з 21/6 1831 р. ч. 572 наказала через консистор не допускати до більших згромаджень людий, щоби здержати і не допустити до перенесеня зарази. Проте наказує консистор, щоби для уникненя конфліктів з сьвітськими властями занехати відпустові торжества, де особливо на селї з далеких сторін напливають вірні, а вже найбільша була би небезпека, як би приходили з околиць, де вже холєра появила ся.

Консистор письмом з 7/1 1831 р. ч. 16 наказав, щоб кождий сьвященик про підозрілий випадок слабости доносив не лиш місцевій старшині, але і циркулярному урядови післанцем на кони, роздобув собі циркуляр з 10/12 1830 р. ч. 7081, як не має оригіналу, щоб собі переписав, з ним докладно познайомив ся і людий поучив про холєру, та візвав їх, щоб не затаювали хороби, бо инакше самі собі пошкодять. Хорим і зоставленим в контумації мали давати сьвященики загальне розрішенє в деякім віддаленю, а причастє подавати на довгій металевій або деревяній ложці. По причастю наказано металеву ложку вимити хльораном вапна, а деревяну спалити. Кождий сьвященик мав постарати собі відповідну скількість ложок, мабуть деревяних.

Консистор письмом з 13/9 1831 р. ч. 1596 висловлюєть ся про обовязки лїкарів. Одним з найважнїйших обовязків лїкаря або хірурґа — прослїдити стан слабости, зблизити ся до хорого, випитати про стан слабости, оглянути живчик і слабі части тїла і розпізнати хоробу. Та деякі лїкарі оглядають хорих через вікно, двері або випитують знайомих і присутних і так пораду дають або і лїкарство записують, а до хорого не зближають ся. За таке легковаженє свого обовязку загрозила ц. к. комісія здоровля рішенєм з 28/8 ч. 438 лїкарям в державній службі суспензією і предложенєм на касацію, а приватним грошевою карою, а в потребі пристосованєм приписів другої части карної книги. Циркулярні уряди мають слїдити за такими провинами лїкарів, а консистор завзиває духовних, щоби доносили до окружного уряду, як би спостерегли такі провини лїкарів, або як би їм про се донесено.

Подібний закид стрітив і о. Андрія Минчакевича, пароха Волосянки і завідателя Розлуча. Фервальтерія в Лїмнї донесла окружному урядови в Самборі, що о. Минчакевич від дня появи холєри в Розлучи не хотів туди їхати з духовною помочию. Консистор припоручив деканови поїхати на місце і перевести слїд-

ство. Доходженя потягнули ся на довший час, почали ся в серпни, а ще в грудни не були покінчені. Парохіяни, користаючи з нагоди, повинаходили і иньші ключки та закиди против свого духовного і мабуть через те так протягло ся остаточне полагоджене справи.

Ц. к. уряд окружний в Самборі повідомив своїм письмом з 28/7 1831 р. ч. 9483 консистор, що люди в тім окрузї вибух холери приписували впливови опирів і через те в богато місцевостях, особливо в дрогобицькій і підбуській фервальтерії, показали ся якісь сумні наслїдки. Що се було, в обіжнику не подано. Консистор взиває духовенство, щоби поборювало такий забобон у людий і вибило їм з голови, а також представило, що він може для них принести злі наслїдки, а навіть і кару.

В тім часї видавав консистор то від себе, то на приказ сьвітських властий розпорядженя, щоби по церквах відправлювано богослуженя против холери. Письмом з 5/1 1831 р. ч. 15 повідомляеть консистор, що по незглубленим вирокам Всемогучого холера вже перейшла границю Галичини, а досьвід людий і уряду показав, що способи против сїй хоробі дають лиш слабу надію, проте лиш повна віри молитва, приношена до Бога, може потїшити зворушені уми. Горячо бажаємо, щоби в нашій епархії відправляло ся відповідне богослужене. В сїй цїли має кождий душпастир в найблизшу недїлю або сьвято згромадити в церкви вірних, повісти їм відповідну науку, яка одначе не повинна їх занепокоїти, до звичайної служби долучити службу во время гѹбительства ѿ престатїи напрасныѧ смерти, відправити молебен, суплїкацію і змовити 5 разів Otcze nasz, tylez Bohorodyce Diwo i раз Wiruiu. З прилучених сіл мають прийти вірні на службу божу з процесією і так само вернути співаючи побожні піснї. В дальші недїлї і сьвята мають приходити на богослуженя без процесії і так мает ся правити доти, доки хороба не уйме ся, або иньший розпорядок не вийде.

В тій справі видав консистор з 14/3 1831 р. ч. 1290 таке поучене: Холера прийшла з Росії і Польщі і розширила ся в більшій части Галичини і на Угорщинї. З сього приводу заявив монарх свою волю і бажане, щоби кождий духовний при кождій службі божій правленій що дня долучив службу уміщену в служебнику (mszale) pro evitanda mortalitate vel tempore pestilentiae, а також по співаній або читаній службі божій і підчас пополудневого богослуженя змовив публично в народній мові, w języku ludu (in der Volkssprache)

молитву о увільнене і відвернене сеї загладної зарази, як се буває в часї загальних нещасть. Се найвисше бажане монарха подав князь ґубернатор Галичини письмом з 11/7 ч. 5593 до відома консисторови, який поновив свій розпорядок з 5/1 1831 ч. 15 і ще додав таке: 1) Кождий сьвященик сьвітський і чернець при кождій службі божій долучить слꙋжбꙋ во время гꙋбителства ѿ престанїи напрасныѧ смерти. 2) Кождий сьвітський сьвященик і один з черців по монастирях в неділї і сьвята, а також щоденно відмовить по службі божій 5 разів Otcze nasz, tylez Bohorodyce Diwo i раз Wyruiu wo iedynaho Boha. 3) В сьвята і неділї пополудни відспіває молебен з долученем молитви поміщеної в требнику: Mołytwa cztomaja po Mołebni wo wremia hubytelstwa i naprasnyia smerty, потім відмовить з вірними висше приписані молитви і пополудневе богослужене закінчить суплїкацією. 4) Так має правити ся, доки холера не уйме ся, або иньший розпорядок не вийде.

В обіжнику з 4/8 1831 р. ч. 1370 пише консистор, що в кождій потребі треба удавати ся до Бога, а особливо тодї, як на нас яке нещасте спаде. А тепер по роцї голоду спало велике нещасте на Галичину, бо холера тепер майже всюди в краю і забирає богато жертв. Щоби се нещасте віддалити від нашого краю приказала ц. к. комісія здоровля письмом з 30/7 1831 ч. 2964 загальні молитви заносити до Бога. Консистор поновляє свої розпорядки з 5/1 ч. 15 і з 14/7 ч. 1290 і додає, що всякі згромадженя людий треба занехати, бо через се слабість може лекше розволїчи ся, однак вже попередно приписане богослужене має і дальше правити ся. Як би де з притоки більшаючої холери замкнено церкву, там треба придержувати ся істнуючих приписів. Де холера уйме ся, там треба дякувати Богу.

До повисшого розпорядженя додав консистор з 16/8 1831 р. ч. 1412 новий, долучивши до нього 32 примірників друкованої молитви во времѧ холери чтемиѧ, для кождої духовної інстанції по 2 прим. Сю молитву мали відчитувати по службі божій, вечерни по приписаних висше поданих молитвах. Сьвященики були обовязані неграмотних парохіян научити сеї молитви на память і поручити їм відмовляти рано і вечер по звичайних молитвах; один примірник вклеїти до служебника і на консисторськім обіжнику потвердити, що друковану молитву відобрали.

Обіжником з 13/12 1831 ч. 2156 повідомляє консистор духовенство, що Господь Бог вже увільнив наш край від хо-

лери. Тож не треба забувати про тих, яких Бог забрав відси, а дякувати йому за се, що увільнив людий від такого нещастя. Кождому душпастиреви наказано, щоби в суботу до сього призначену відправив службу божу з парастасом за померших, а зараз в найблизшу неділю подячне богослуженє, як що сього не зробив ще по мисли розпорядженя з 4/8 ч. 1370 і виголосив народови відповідну до хвилї проповідь.

Азбучна статя Миколи Кмицикевича з 1834 р.

Подав **Др. В. Щурат.**

Оголошені проф. М. Тершаківцем „Матеріяли й замітки до історії національного відродження галицької Руси в 1830 та 1840 рр.“ (Українсько-Руський Архив, вид. іст.-фільос. секцією Н. Т. ім. Ш. т. III), приносять під ч. III, ст. 15—25 дуже інтересну історію „сената“ або „товариства учених“ серед перемиської ґімназійної та теольоґічної молодежи в 1832 р. Та історія тим інтереснійша, що вийшла 1834 р. з під пера директора львівської поліції, Сахера, в формі офіціяльної реляції до гал. краєвої президії. З перехопленої підчас нагінок за польськими конспіраторами кореспонденції довідали ся власти про перемиське тайне „товариство учених“, якого членами були Українці й Поляки, та пізнавши ціль і характер товариства, вдоволили ся лиш покараннєм деяких членів — за тайність орґанізації. І як в 1834 р. Сахер, так тепер проф. Тершаковець дивить ся на цілу роботу перемиського „товариства учених“ як на „невинну забаву“, дарма що товаришів лучив науковий, по части також національно-політичний інтерес.

І справді, з огляду на той національно-політичний інтерес, який лучив товаришів по ґімназії, їх товариство можна-б назвати може й „невинною забавою“ — навіть помимо революційних снів у членів. Арґусове око директора поліції Сахера, може бути навіть запорукою непомильности такої гадки. Та чи так само непомильна мусить бути гадка директора поліції там, де розходить ся о характеристику наукового інтересу якогось кружка людий? Ми могли-б оцінити ту його гадку

тільки тоді, коли-б він цитував з перехопленої кореспонденції так само скрупулятно всї уступи наукового характеру, як цитує все, що пахне політикою. А так — поза припадковими натяками (у цитатах з листів) на читаннє і студийованнє фільософії, та вказівками на поетичну діяльність двох членів товариства, Поляка Каз. Туровского і Українця Антона Лужецького — єдиним конкретнійшим доказом наукового характеру товариства ставала-б хиба вказівка на істнованнє в нїм якоїсь бібліотеки із спеціяльним бібліотекарем в особі одного з найрухливійших (в обсягу кореспонденційної діяльности) членів, перемиського теольоґа, Миколи Кмицикевича. Яка то була бібліотека? Відповідь на те питаннє могла-б найкрасше задецидувати про науковий характер товариства, могла-б бути й відповідю на питаннє, чи перемиське „товариство учених" було серйозним товариством, чи справдї тільки „невинною забавою".

Менї видить ся, що я буду в силї бодай дрібку причинити ся до рішення поставленої квестії і то — на користь серйозности перемиського „товариства учених", бодай українських членів його. В цитованім Сахером уривку з листу Туровского до якогось Шренявского, повідомлює Туровский того Шренявского про іменованнє його членом перемиського товариства і каже: „Der edle Nikolaus von Wellin (?) wird Dir sagen, in welcher Richtung und zu welchem Ziele Du Deine Thätigkeit zu verwenden hast — er wird Dich mit Allem ausführlich bekannt machen". При словах „Nikolaus von Wellin" поставлено знак питання. Чому? Чи мала-б се бути незвісна особа? Зовсїм нї, скоро в зацитованім уривку з другого листу того-ж Туровського до Миколи Кмицикевича читаємо: „Szreniawski habe ich als wirkendes Mitglied in unsere Gesellschaft aufgenommen, kläre ihn daher über diesen Punkt auf, sowie Du es am besten wirst thun können". Хоч лист до Шренявського писаний 23/XI 1832, а до Кмицикевича 24/XI 1832, то оба були вислані разом, на що вказують і слова з листу до Кмицикевича: „Um Dir diesmal einige Kreuzer zu ersparen, schicke ich den Brief im Umschlage an Szreniawski". Значить ся, нема найменьшого сумнїву в тім, що Микола Кмицикевич і „Nikolaus von Wellin" — то одна і та сама личність. Спитати ся можна лиш, відки Микола Кмицикевич приходить до псевдонїму „Nikolaus von Wellin". Маючи в своїй приватній збірцї рукописий статю „O zaprowadzeniu Abecadła polskiego zamiast Kirylicy do ruskiej pisowni" з підписами Миколи

з Ветлина, написану в Перемишли 1834 р., — отже в тім самім часї, коли Микола Кмицикевич, як перемиський теольоґ, замотав ся в поліційне слідство, — менї загадку вгадати не трудно. „Nikolaus von Wellin“ — хибно, замість „von Wetlin“ — то літературний псевдонім Миколи Кмицикевича. Його-ж азбучна статя — то документ не лиш наукового образовання автора, але в части й характеру перемиського „товариства учених“, в якім автор до своєї наукової працї підготовлював ся, користуючи ся його дискусиями і бібліотекою. Вкінци та статя буде новим показчиком не лиш наукових, але й національно-полїтичних поглядів української інтелїґенції в Галичинї до виступу Шашкевича і його приятелїв — причинком до дотичних студій дд. Маковея, Сьвятитського, Студинського, Тершаківця.

На чолї статї дата і підпис автора виписані по українськи, однак тим самим дрібоньким почерком, що на 4 картках пожовклого паперу формату аркушевої $^1/_4$-ки польський текст. З лївого боку: Въ Перемишлѣ 9/12 834; з правого боку: Миколай зъ Ветлина. Під датою: Nr. 56 вказував би, що рукопись походить з якоїсь затраченої колекції. Я знайшов її 1899 р. між паперами — нинї покійного вже — о. Михайла Ладижинського, в селї Бересцї під Лїськом, куди вона могла попасти легко дорогою зносин берещанських парохів з Устриками Гірними затварницького деканата, де батько Миколи Кмицикевича — також Микола, ур. 1777 р., а ордин. 1805 р. — був, по вказівкам Шематизмів перемиської дієцезії, довгий час парохом.

Текст статї такий:

O zaprowadzeniu Abecadła polskiego zamiast Kirylicy do ruskiej pisowni.

Wszystko, co jest w niebie i na ziemi, niech oddaje chwałę Bogu wszechmocnemu. On to w pośród nieuków wskrzesił Apostoła, z pomiędzy nich samych, ażeby ich oczyścił i pisma i mądrości nauczył.

Alkoran, Rozdz. 62, pod tytułem: Zgromadzenie.

Wiek, w którym żyjemy, odznacza się szczególniejszą dążnością, nad którą niestety ubolewać przychodzi. Pod pozorem krytycznego naukowego rozbioru lub nowych wynalazków usiłują półmędrki burzyć wszystko, cokolwiek ma na sobie piętno starożytności. Nic nie ma dla nich szanownego, ołtarz i tron, wiekami uświętnione obyczaje przod-

ków, ich wszystkie wynalazki i pomysły, nawet wspaniałe gotyckie budownictwo, zgoła wszystko już nie jest dzisiejszym, staje się przedmiotem napadów lub urągania dla tych współczesnych Wandalów. Możnaby ich w niejakim względzie porównać z Don Quiszotem, gdybyśmy nie mieli przekonania, że nie płochość lub obłąkanie, ale złość i chęć burzenia i swywoli jest ich sprężyną.

Nowocześni ci pseudofilozofowie haniebną tę swą dążność nazwali duchem czasu, my zaś ją nazwiemy duchem spustoszenia. On to pod rozmaitemi postaciami wstrząsł świątynie wszystkie, targnął się na odwieczne trony, rzucił nasiona buntu i rozruchów zbrodniczych na spokojne niwy, wiodąc omamione ludy do walki za urojenia, które nigdy urzeczywistnić się nie dadzą, rozprzężył święte związki uszanowania dzieci ku Rodzicom, poddanych ku prawym władzcom i zwierzchnościom, burzył zabytki starożytnego budownictwa, i on to natchnął swem jadem Lamenais, Chatel, St. Symonistów, Templaryuszów Francuzkich i Philaletów, i chłopcowstwo niemieckie, on wylągł Węglarza, nowe Włochy, Promienistych i inne tym podobne religijne, polityczne i literackie dziwotwory[1]).

Naród ruski oparł się dotychczas stale tym płochym nowościom i owocom rozdrażnionej i rozognionej fantazyi (wyobraźni). Niezachwiana wierność dla tronów, którym ich Wschechmocność poddała i Bogobojność, serdeczne przywiązanie do S. Wiary i rodzinnej ziemi, cześć dla Rodziców i przełożonych, dziecinne zamiłowanie obyczajów i języka swych przodków chlubą było dla Rusina; aż oto ów nieszczęsny duch czasu, t. j. nowości i w nasze spokojne zakradł się strony, odezwał się przez Rozmaitości Lwowskie z r. 1834, Nr. 29, str. 228, dość chytrze radząc, pozbyć się piśmienictwa ruskiego, cyrylijskiem zwanego, a zamiast jego przyswoić sobie abecadło polskie — odrzucić charaktery, które przed 900 laty dla języka naszego z głęboką rozwagą obdumane i zaprowadzone, któremi wszystkie nasze święte i prawodawcze księgi pisane, których 50 kilka Milionów Rusinów, Serbów, Bułgarów i t. d. używa, które u Czechów, Morawców i nawet u Polaków początkowie zaprowadzone były[2]) i którym do-

---

[1]) Tak zwana czarna banda we Francyi tegoż ducha jest płodem.

[2]) Jako pomnik starożytnej słowiańszczyzny umieszczamy strofę z pobożnej pieśni, którą dotychczas duchowieństwo i lud codziennie w kościele Sobornym u S. Wita w Pradze, w Czechach po nieszporach spiewać zwykłe, każdy przekona się, że jest staro-ruską —

Госпо́динє поми́лꙋй ны
Інсꙋсє Хрї́стѣ поми́лꙋй ны

tychczas wszyscy prawdziwie uczeni znawcy słowiańskiego i germańskiego plemienia przed innemi w Europie używanemi Alfabetami pierwszeństwo przyznają.

Na ten to nieszczęsny (artykuł), który, jak poniekąd wnioskować można, zawistnem narodowości ruskiej stronnictwem bydź się zdaje[1]), postrzeżenia nasze przed sąd publiczności złożyć postanowiliśmy. Pierwej zaś niżeli do rozbioru rozprawy X. Łozińskiego przystępujemy, ogólne niektóre uwagi o narodzie i języku ruskim dla lepszego wzajemnego porozumienia się umieścić za potrzebne uznaliśmy.

A. Pod narodem ruskim rozumiemy silnie rozgałęziony szczep ludu słowiańskiego od morza białego aż do Krymy, od krańców Kurlandyi do przedziałów carstwa Kazańskiego i gór Wołgajskich, od Petschory granic Azyi północnej aż do źródeł rzeki Cissy w Królewstwie Węgierskim.

B. Naród ten w miarę swojego usadowienia rozmaite ma nazwiska: Wielka Ruś, mała Ruś, biała Ruś, Czarna Ruś, Karpato-Ruś, Ukraina, Podole, Wołyń, Czerwona Ruś; Karpato-Ruś, t. j. Rusini mieszkający na południowej stronie gór Karpackich w Królewstwie Węgierskim w Diecezyach Przeszowskiej i Munkaczewskiej, niemniej Ruś w Królewstwie polskim, Województwie Lubelskim zamieszkała.

C. (Naród ten — перечеркнено). Wszyscy ci Rusini mówią jednym i tymże językim, dzielącym się na rozmaite narzecza, których dotychczas nikt z uczonych opisać i rozróżnić nie starał się. Wszyscy wyznają obrządek (ruski — перечеркнено) grecki, częścią w połączeniu s kościołem Rzymskim, częścią w roskolnictwie, i w jednym staroruskim czyli słowiańskim języku służbę bożą odprawiają.

D. Im bliżej Rusini graniczyli s Polakami, lub w pomieszaniu z niemi żyli, tém większym odmianom uległ ich język: co w Dicezyach Przemyskiej, Chełmskiej i Łuckiej najłatwiej postrzedz się daje. Język ten można nazwać polsko-ruskim. Tok mowy, składnia i wyrazy są w znacznej części polskie, sposób wyrażania się tylko twardszy, z ruskiego pozostały. Im odleglej Rusini od Polaków mieli swe siedziby, tym czyściejszy do staro-ruskiego zbliżający się zachowali język. Ża-

Ти Спасе всегѡ мїра
Спасижъ ны и ѹслишъ
Господине гласи нашїе
Дай нам въ шїемъ господине
Зжизнь а мир вземи.

[1]) Jäckels Pohlens Stattveraenderungen, Wien, 803. 3 Th. S. 132; Каменскій, Исторія стр. 412; Kronika Institutu Stauropigialnego lwowsk. w Ms. t. II, str. 106.

den język cudzoziemski, ani niemiecki od Kurlandyi i Inflant, ani Litewski, ani tatarski nie wywarł tak psującego wpływu na język ruski jak jednoplemienny sławiańsko-polski. Mylnie zatem ci twierdzą, którzy używany u pospólstwa język ruski w Galicyi, a osobliwie w Dyecezyi Przemyskiej małoruskim zowią. Dla przekonania odsyłamy każdego, który przeciwnie utrzymuje, do Eneidy Kotlarewskiego małoruskim językiem napisanej.

E. Nazwaliśmy wyżej pod litt. C. język, w którym Liturgia się odprawia, księgi święte znajdują się, modlitwy w całej Rusi od czasu przyjęcia wiary chrześciańskiej przez każdego Rusina odmawiać się zwykły, językiem staro-ruskim[1]), bo czyż można ze zdrowym rozsądkiem sądzić, ażeby Apostołowie Rusi nawróciwszy kilkanaście lub kilka Milionów do wiary S. narzucali im język lub też dyalekt obcy, mało co lub wcale niezrozumiały i żeby Włodzimierz Wielki poddanym swym kazał odprawiać modły w języku cudzym, który nie rozumieli. Bynajmniej i owszem! rozstropnie wnosić należy, że w roku 988 wszyscy Rusini mówili takim dyalektem jaki w księgach S. znajduje się, że ten język w przeciągu blisko 900 lat przez społkowanie z innemi plemionami wyrobił się na taki, jaki teraz w używaniu jest. Dotychczas dyalekt wielkoruski zachował wszystkie prawie owego tak zwanego starosłowiańskiego języka wyrazy, jedynie tylko składnią, deklinacyami i konjugacyami nieco od niego różni się. Różnica ta jest nieskończenie mniejsza, niżeli między językiem niemieckim[2]) (a językiem — перечеркнено) w wieku 13, a językiem Szylera, Getego, Szelinga, Okena, a cóż dopiero mówić o języku niemieckim z wieku 10? Taka jest ta różnica jak między językiem polskim w piesni Bogarodzica, Autora Psałterzy Królowej Małgorzaty, Reja, Trzeciowskiego a polszczyzną Stanisława Potockiego, Niemcewicza, Kamińskiego i innych wzorowych tegoczesnych pisarzy. Uległ język ruski poniekąd zmianie małej, lecz pisownia została niezachwianą, tą samą w wieku

---

[1]) Że język i pisownia w księgach liturgicznych w dawnych czasach nie słowiańskim lecz ruskim zwano, dowodzi ugoda między Szwajbołdem Fiolem a Rudolfem Bersdorf w r. 1491 na rznięcie liter ruskich do wydrukowania Oktoicha przed Aktami Radzieckiemi w Krakowie po niemiecku zawarta, przez I. S. Bandtkie w Hist. druk. krakow. str. 136 umieszczona. Litery te zwano tam rewsische Schriften, y tak u starych rewsisch, reussisch, rossisch, russisch jedno i to samo znaczyło, zaś ruthenisch, russinisch są płodem fantazyi czasów późniejszych. Wyraz Słowiański język służy w ogólności tak ruskiemu jako i polskiemu, czeskiemu, niemniej kroackiemu językowi.

[2]) Czytaj: Sachsenspiegel i Schwäbisches Landrecht.

19, która była w wieku 10-tym, dlatego że oparta na abc-dle do natury języka słowiańskiego zastosowanym.

F. Język ruski posiada zaletę, której mu żaden inny język zaprzeczyć nie odważy się, to jest ma dwa do litteratury usposobione, wyrobione i mnogiemi klassycznemi dziełami poparte narzecza, to jest staroruski czyli słowiański i wielko-ruski. W pierwszym posiadamy księgi cerkiewne, pismo święte, mnóstwo dzieł dawniejszych i późniejszych. Rusini węgierscy dotąd uprawiają go jako język literacki, w nim piszą i drukują dzieła. Komuż nie znany Autor Gramatyki i Krasomowstwa, który nigdy nie pomyślił Cyrylikę zamienić za Alfabet Łaciński; ale też za to Mrazowicz jest człowiek starej daty, a X. Łoziński zaś zwolennik ducha czasu! W drugim Wielkoruskim mamy niezliczoną ilość dzieł we wszystkich gałęziach nauk, literatury, umiejętności, kunsztów i wynalazków. Jest on językiem rządu, prawodawstwa, administracyi i wszechnic! Nie ma miejsca zarzut, że niektóre narzecza ludu pospolitego różnią się poniekąd od tych dwóch literackich dialektów — naród niemiecki ma około (900 — перечеркнено) 90 tak dalece różnych od siebie narzeczy, że jedni drugich nierozumieją[1]), a przecież jeden jest tylko język niemiecki literacki w Wiedniu, Zurich, w Strasburgu, Frankfurcie, Lipsku, Bernie i Królewcu i Budzie. Nigdzie niem pospolily wiejski gmin czysto nie mówi, lecz mniej i więcej uczeni wszędzie go rozumieją, w nim dzieła i Akta publiczne (mówią — перечеркнено) piszą i czytają, i w nim kapłani po większej części nauki swe do ludu miewają. Nie wyprowadzamy my s tego, cośmy wyżej rzekli, wniosku, iż naganną jest rzeczą uprawiać pojedyńcze dyalekty, lub pisać dla nich prawidła, albowiem i Niemcy mają niektórych narzeczy gramatyki, Idiotyka i słowniczki, ale stąd nie wynika, że Niemcy chcą przez to rozczepić i podruzgotać na drobne (kawałki — перечеркнено) ułamki kwitnącą swą literaturę. Jest to chwały godne usiłowanie zostawić pisemną pamiątkę swej pracowitości, hołd przyniesiony rodzinnej okolicy, a częstokroć tylko literacka igraszka.

Te są nasze ogólne uwagi, teraz przystąpiemy do szczegółowego rozbioru pisma X. Łozińskiego.

1-mo. Twierdzi ten szanowny pisarz, iż posiada kilka książek ruskich drukowanych polskiemi czcionkami sięgających odległych czasów, które jednakże na nieszczęście bez początku i końca. Winszujemy mu posiadania tych starożytnych skarbów. Zaszczyt mu to przynosi, że chociaż młody, ubiega się za inkunabułami i odwiecznemi pomni-

[1]) Michael Scheindels: Abhandlung über die deutschen Mundarten, Literarische Anzeige, Jahrg. 832.

kami polsko-ruskiego drukarstwa! O ileż on szczęśliwszy od Nestora badaczów słowiańszczyzny, Dobrowskiego, który zwiedził Kijów, Moskwę, Petersburg, Upsal, Wiedeń, Krainy Serbów i Illyryjczyków dla wyśledzenia staro-ruskich książek, a nie popadł na te nieocenione kosztowności literackie, — nie tylko on nie był tak szczęsliwym, a nawet i późniejsi miłośnicy starej słowiańszczyzny, którzy jego poszli śladem. Wzbudza jednakże w nas wątpliwość, czyli ten szanowny mąż, który chce nam podać gramatyczne prawidła języka ruskiego, i pragnie w nim zaprowadzić nowe piśmiennictwo, posiada dostateczne wiadomości? byłby nam bowiem za pośrednictwem krytyki bibliograficznej i porównania czcionek doniósł, czyli te skarby jego typograficzne z prasy Szwajbolda Fiola, Babicza, Mamoniczów, z drukarni Kryłowskiej, Stratyńskiej, Peczarskiej, Kijowskiej, bractwa Wileńskiego lub Stauropigialnego lwowskiego wyszły, bo te drukarnie właśnie należą do najdawniejszych na Rusi. Oczekujemy zatem tej literackiej rozprawy, która, kto wie, może znowu na stały ląd sprowadzi ciekawego Dildina z Anglii, jeżeli jeszcze żyje, dla oglądania tych rzadkich zabytków dawnej sztuki drukarskiej języka polsko-ruskiego. Jednakże dopóki takowa rozprawa na świat nie wyjdzie, deklarujemy książki w ręku X. Łozińskiego znajdujące się za płody czasów późniejszych i w przeciągu między rokiem 1760 i 1800 drukowane[1]).

Typografia Lubelska u Trynitarzy i Gołębiowskiego w Przemyślu a może i inne tem podobne nie posiadając drogich druków ruskich, a chcąc zaopatrzyć w towar wałęsających się po odpustach kramarzy, robiły te nakłady, za ich przykładem poszła drukarnia poczajowska i supralska. Nie chybiły swego celu, towar popłacał, gawiedź pobożna lecz ruskiego piśmiennictwa nieświadoma skwapliwie kupowała nabożne pieśni i modlitwy ruskie.

Powyższem osłabiliśmy poniekąd twierdzenie X. Łoz., jako w odległych czasach używany był Alfabet polski u Rusinów, a przeciwnie dowiedziemy, że od najdawniejszych czasów był język i Azbuka ruska w prowincyach niegdyś polskich nietylko w księgach i obrzędach religijnych, lecz nadto w prawodawstwie, sądownictwie, dworskich i potocznych listowaniach, więcej jak w dwóch trzecich tego państwa aż do połowy 17 wieku, a nawet i później w używaniu. Oktoich, pierwsza książka słowiańska, która w 1491 wyszła z pod prassy na ziemi

[1]) Najdawniejsza książka ruska czcionkami polskiemi drukowana były Ecphonemata liturgii greckiej X. Ohylewicza w Wilnie u Bazylianów. Lecz nie tu miejsce przytaczać śmiałe marzenia, które były powodem do tego dzieła.

polskiej, kyrylicą drukowana u Szwajbolda Fiola; Statut Litewski z r. 1588 u Mamoniczów podobnież i czcionkami i językiem ruskim; sprawy wszystkie w sądach województw Wołyńskiego, Bracławskiego, Czerniechowskiego, Podolskiego, Kijowskiego, a nawet poniekąd ruskiego, i Bełzkiego, tudzież na trybunałach Lubelskich w języku i pismem ruskiem odbywały się, o czem w Aktach Bernadyńskich we Lwowie, u Bazylianów tamże i w Archiwach Stauropigialnych naocznie przekonać się łatwo, zaś w Archiwie Stauropigialnym czytać można originały korrespondencyi książąt Ostrogskich, Wiszniowieckich, Różyńskich, Sapiehów, Sołomireckich, Hrabiów Chodkiewiczów, Tyszkiewiczów, tudzież Metropolitów i Biskupów w języku i pismem ruskiem; wreszcie i Metryki wszystkie po parafiach aż do rewindikacyi Galicyi tymże językiem i pismem były prowadzone.

II. Twierdzi nasz zacny Reformator, że Rusini, od chwili, w której pisać zaczęto, aż do naszych czasów nie mieli gramatyki. Jeżeli mowa o dyalekcie małoruskim lub przemysko-ruskim, można to twierdzenie przypuścić, bynajmniej zaś na ów czas, gdy o języku ruskim w ogólności rzecz się toczy, w takim razie mieli Rusini gramatykę grecko-ruską we Lwowie 1591 drukowaną, gramatykę Wawrzenia Zyzanii z r. 1648 i 1719, petersburgską Maxymowa z r. 1723 i tyle innych tak gramatyk obszerniejszych jakoteż i małych gramatyczek, bukwarami zwanych. Lecz przypuśćmy wreszcie mniemanie X. Łoz. za prawdziwe, nie wysnujemy ztąd wniosku, ani tego, że język ruski niezdolny do literatury z powodu niedostatku gramatyki, ani też, że należy odsądzić Rusina od prawej własności, to jest Cyrylijskiego Alfabetu. Ależ i Polacy pierwiej mieli krasomowców, poetów i historyków w swym języku, niżeli gramatyków. — Kopczyńskiego gramatykę poprzedzili Górnicki, Skarga, Wujek, Kochanowski, Bielski i innych pisarzów mnóstwo tak zwanego złotego wieku polskiej Literatury; i bardzo naturalnie: muszą poprzedzać wzorowi pisarze gramatyków; bo ich dzieła podają przykłady i prawidła składni i toku języka. To prawidło, że praktyka poprzedza teoryę, służy i dla innych umiejętności: pierwsi były narody, państwa i rządy, niżeli pisarze o sztuce rządzenia, polityce i prawie narodów: pierwej były sądy i sprawiedliwość niżeli pisane Kodexa i procedury sądowe. Opierając się na tem, cośmy świeżo przytoczyli, życzemy, aby nasz Reformator idąc świętem swem powołaniem, stał się ruskim Skargą, a snadno biorąc za wzór jego przyszłe dzieła, znajdzie się później i ruski Kopczyński.

III. Zamiłowany w swem marzeniu ks. Łoz. zanadto wysokie zalety przyznaje łacińsko-polskiemu abc-dłu. Nie tak myśleli starzy Polacy. W czasie gdy literatura ich w pełnym znajdowała się kwiecie do

połowy 17 wieku, używali w swych drukarniach liter szwabachskich, gockiemi u nich zwanych, a grono najświatlejszych mężów w wieku 16 usilnie nad tem myślało i radziło, jakby można zaprowadzić w pisownię polską inne nie łacińskie i nie szwabachskie litery, odpowiadające brzmieniu i potrzebie polskiego języka. Ciekawe drukiem ogłoszone w tej mierze dziełko znajduje się w Bibliotece J. W. Tytusa Hrabiego Działyńskiego.

Przystępujemy dalej do szczególnych zarzutów przez ks. Łoz. pisowni ruskiej poczynionych.

ad 1-mum. Litery są znakami brzmienia itd. Zarzut, że w literach ruskich Б. В. Д. buki, widy, dobro, nie tak łatwo pojąć prawdziwe brzmienie tych współgłosek, jak w polskiej nazwie b, w, d, z, be, wu, de, zet zdaje się być dosyć pozornym, nie tak jednakże grontownym, ażeby same charaktery wytępić należało. I polskie be, wu, de, zet ma oprócz czystego brzmienia b, d, w, z i drugą współbrzęczącą głoskę. W pierwszych dwoch literach głoskę *ê*, w trzeciej głoskę *u*, a w czwartej aż dwie głosek *e* i *t*. W składaniu jednakże czyli syllabizowaniu musi Polak opuszczać ten pośledni głos, podobnież jak i Rusin. Nikt dotychczas nie zarzucił polskiemu, łacińskiemu lub niemieckiemu językowi tej niedogodności, uczy się dziecko zaraz w syllabizowaniu, że słowo — osioł nie wymawia się oesioeł — lecz osioł, a słowo baty nie beatey, lecz po prostu baty. Trudność i u Rusi jeżeli jaka zachodziła, tylko w nauce syllabizowania objawiać się mogła; lecz i temu już w gramatyce wielkoruskiej zaradzono i litery Az, buki, widy, dobro, żywite, słowo itd. zowią się teraz a, be, we, de, ze, se itd., o czem przekonać się można z petersburgskich i Moskiewskich Gramatyk — tudzież gramatyki Tapego.

Byby zatem ks. Łoz. podał był projekt do zmiany w bukwarach nazwy liter n. p. zamiast buki — zwać tęż samą głoskę *be*, lub *bi*, lub *bo*, projekt jego na jakośkolwiek zasługiwałby uwagę: że zaś dla tej małej winy skazał na zagładę całą Kirylicę, nie możemy z niem, bez nadwerężenia sumienia, naszego głosu jednoczyć, albowiem przypuściwszy tę zasadę, bylibyśmy zmuszeni dla zachowania konsekwencyi, może znowu kiedyś głosować z nim na zaprowadzenie w języku greckim i hebrejskim polskiego abc-dła, ponieważ i te dwa języki tenże sam pierworodny grzech mają, że ich litery zōwią się Alfa, Beta, Gama. Delta, Alef, Bais, Cimmel, Dalet. Ostrzegamy za tem tak Greków jako i Hebrejczyków, by się z tej strony mieli na ostrożności. Niebezpieczeństwo niemałe, radykalni bowiem reformatorowie na małem nie przystają, otrzymawszy jedno sięgają po drugie.

ad 2-dum. Zarzut, że Kirylica ma wiele liter różnych co do

kształtu, a jednakowych co do brzmienia n. p. ѕ i з, о i ѡ, оу i ȣ, ꙗ i ѧ musiemy wprost za niestały i czyniącego tenże za płytko znającego język ruski ogłosić. Każda z tych liter ma aczkolwiek podobne, różne jednakże swoje brzmienie. Również i niemiecki język posiada ä, ö, e i eh; zdaje się, że te wszystkie litery wymawiają się jednym sposobem jak polskie e; lecz nie tak rzecz się ma, znający dokładnie język niemiecki inakszy daje głos w każdym z następujących słów jako to: Währe, Ehre, Er, Oehr. Tenże sam niemiecki język posiada takie litery.

d. 13/12 1834. *Mikołaj z Wetlina.*

Супроти початкової дати 9/XII 1834, що може бути датою приступлення до описання статї, кінцева дата 13/XII 1834 буде певно датою закінчення, дарма, що статя виглядає недокінченою. На недокінченість вказує порівнаннє статї зі статею Й. Левицького, написаною двома місяцями ранїйше, бо I/X 1834, хоч розісланою пізнїйше в формі додатку до львівських „Rozmaitości“ ч. 52, з дня 27/XII 1834. Кмицикевич міг дістати її не що-йно з Rozmaitości-ами, але й ранїйше в Перемишли, де її на порученнє еп. Снїгурського печатано в капітульній друкарнї. Він міг її дістати хоч би від того ультралїберального проф. Сулїковського, про котрого згадуєть ся часто в Сахеровій реляції до гал. краєв. президиї. І залежність Кмицикевичевої статї від статї Левицького очевидна — в змістї і в тонї. Та підчас, коли Левицький відповідає на всї пункти проєкту Й. Лозинського, Кмицикевич дає відповідь лиш на два, але і ширшу і різкійшу. До того треба завважити, що цїлий довгий вступ статї Кмицикевича, майже половина її, про згубний дух часу, була оригінальною працею. А в дальшім оригінальність автора, при залежности від Левицького, проявляєть ся не лиш в богатшім науковім апаратї, в більшій скількости цитованих книжок (якесь письмо з бібліотеки Тита Дзялиньского, граматика Максимова з 1723 і ин.), але і в такім різкім зазначенню москвофільського національного погляду, що на основі того сьміло можна вважати його батьком нинїшного національного москвофільства — навіть з його нетерпимостю, навіть з його уїданнєм на дух часу і крайним консерватизмом, навіть з його плутаниною в поглядах на мову. Левицький був більш поступовий. Виступаючи против реформи азбуки, сам робив перші кроки по шляху реформи, впроваджуючи в кирилицю нові букви.

Микола Дашкевич.

1852 † 20. I. 1908.

Ще жертва лихоліття, яке переживає українське культурне й суспільне житє. Ще одна сила українська, „обставинами“ відірвана від свого природного ґрунту, на якім вона могла бути так цінна і по-за яким вона дала культурному житю свого народу так мало. Як часто приходило ся нам останніми літами записувати на сторінках нашої часописи такі утрати, які викликали в нашій мисли, поруч жалю за утратою визначної наукової чи взагалі культурної сили ще й гіркі гадки — щоб той чоловік міг дати нашому культурно-національному житю, як би був хотів, як би був смів противстати тим вітрам і бурям, що зносять всяке добро з нашого поля до всеросийського моря яке без того добра так добре могло б обійти ся!

Покійний професор київського університету Микола Дашкевич, що по довгій і тяжкій хоробі попрощав ся з сим світом сими днями (20 січня с. ст., в Київі), був Українцем з роду, Українцем з виховання, Українцем своїми науковими інтересами і безсумнівно — й своїми симпатіями. Але він не був смілою, боєвою натурою, й ті українські симпатії його зостали ся плятонічними, а їх властитель, ідучи, як кажуть Росияне — „въ сторону наименьшаго сопротивленія“, старанно уникав всього, що могло б на нього стягнути закид „українофильства“. — І зістав ся тільки „українознавцем“.

Роджений на Волини, в 1852 р., в сімї сільського священника, він вчив ся в житомирській ґімназії, а 1868 р. вступив до київського університету; симпатії тягли його до історії,

історії України особливо, чільний репрезентант котрої Володимир Антонович саме тоді (1870 р.) розпочав свої виклади в київськім унїверситетї яко доцент. На предложену ним тему про Данила Галицького написав Дашкевич працю, нагороджену золотою медалею, й звернув на себе увагою рідкою ерудицією й визначними здібностями дослїдника-аналїтика; для публїки се була книжка непридатна — занадто сильно примітки переважали над текстом, а текст перетяжали дрібні фактичні подробицї і цитати; але спеціалїсти оцїнювали в сих горах, нагромаджених в примітках, богацтво відомостей і критицизм автора, а з українського становища було цїнне зазначеннє — хоч і дуже скромне — окремішности полїтичного і культурного житя України. На другий рік (1874), на київськім археольоґічнім зїздї виступив молодий, двадцять-двохлїтнїй дослїдник з новою працею з тої ж української історії XIII в. — про Болоховську землю і болоховський рух. Він оцїнював його як рух громадський, антикнязївський, і старав ся звязати з сим рухом, і хрональоґічно, і територіально, пізнїйшу козачину. Се було натяганнє, але така провідна ідея в ті часи, жадні до всякого прояву неофіціозної історичної мисли, була оцїнена високо — в кругах наукових, розуміеть ся, та близьких до них: ся праця, як і дальші працї покійника, мали дуже академічний характер і для широкої публїки не призначали ся. По тім на черзї була праця про останнї часи істнования Галицько-волинської держави (друга половина XIII і перша половина XIV в.); автор читав реферат з неї в 1877 р. — про суспільний устрій на Українї в другій половинї XIII і першій половинї XIV віка, і з одної примітки (і з устних оповідань покійника) знаємо, що працю сю він мав написану, але вона лишила ся не виданою.

Обставини унїверситетські звернули в иньший бік роботу молодого ученого: на катедру історії в київськім унїверситетї не було виглядів, натомість доцент всесвітньої лїтератури, Линниченко заохочував Дашкевича зайняти ся всесвітною лїтературою, котрої катедра була не обсаджена. Дашкевич послухав сеї ради, й лишивши на боцї українську історію, забрав ся до середновічної романтики — в 1876 р. вийшла його дісертація про Грааль. По нїй, здаєть ся, вернув ся він до роботи над тою темою про Галицько-волинську державу XIII—XIV в., але як я сказав, праця ся не була видана. Натомість поява працї Антоновича про Литовську державу XIII—XIV в. звернула увагу Дашкевича на сю тему; він друкує ряд критичних заміток до сеї

праці, продовжує потім деякими спостереженнями над культурним і національним житєм в. кн. Литовського в XV—XVI в. (між иньшим тут статя про Люблинську унїю, що довго була найлїпшою яка була для сеї події), і з них зложила ся книжка „Литовско-русское государство, условія его возникнованія и причины упадка“ (1885). Потім вийшов ряд меньших статей з української історії й літератури: „Былины объ Алешѣ-Поповичѣ и о томъ какъ перевелись богатыри на Руси“ (1883), де висунено гадку про звязь билин з козацьким епосом, „Первая унія Югозападной Руси съ католичествомъ“ (1884) — гарна робота про Данилову унїю, „Приднѣпровье и Кіевъ по нѣкоторымъ памятникамъ древне-сѣверной литературы“ (1886) — про „Дніпровий город“ Ґотів.

Разом із сим працював Дашкевич над дісертацією про цикль „круглого стола“, що зачала ся друковатись 1886 р. Але на зовсїм нові дороги звернуло його інтереси порученнє петербурської академії — дати оцінку праці Петрова „Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія“, предложену на академічну премію. Забравши ся до сеї роботи з своєю звичайною сумлїнністю й замилованнєм до ерудитизму, Дашкевич дав в результатї під скромним титулом „Отзыва“ (1889) цїлу книгу по історії української лїтератури XIX в., цїннїйшу від самої книги Петрова. Справедливо завваживши, що книга Петрова трактує історію української лїтератури занадто механїчно, „мало звертаючи уваги на орґанїчний розвій“ (с. 16), і односторонно вислїджує чужі, особливо великоросийські впливи, занедбуючи слїдити внутрішнїй розвій української лїтератури, — Дашкевич у своїй праці поставив своїм завданнєм прослїдити внутрішню еволюцію української лїтератури, і дав дуже цїнний огляд провідних мотивів української лїтератури до половини XIX віку. Се була найбільша вкладка, вложена покійником в науку українознавства, і вона була прийнята українськими кругами незвичайно втішно, навіть ентузіастично. В тодїшнїх обставинах, коли українське слово упадало під тягаром репресій і йому відмовлювано всякого права на істнованнє, українська суспільність вдячно приймала від чоловіка компетентного, а при тім стороннього, украінофільством не опороченого, отже авторитетного і в очах ворогів українства, оборону raison d'être української лїтератури, якою була книга Дашкевича. Правда, не обійшло ся в нїй і без усяких застережень і уступок офіціальним поглядам на українство. Були й признання, що „въ желаніи поднять малорусскій

языкъ къ уровню образованныхъ литературныхъ языковъ было много искуственнаго“ (с. 229, за Костомаровим), що „переводная украинская литература не имѣетъ, надлежащей жизненности — если не имѣть в виду Галичины, для которой литература эта не лишена значенія“ (с. 225, за Петровим). Були й натяки „на ненависть, какую питаютъ къ общерусскому литературному языку и общерусскому государству поборники полной исключительности мѣстной литературы“ в Галичинї (с. 226, для взірця показано на Огоновського), і спеціальнї похвали „деяким лїпшим репрезентантам“ української лїтератури, що „не ограничивались узкимъ кругомъ провинціальной поезіи, не погрязали въ тинѣ узкаго провинціализма и не замыкались китайскою стѣной“ (с. 232). Але цїнило ся те, що давала книга в оборону прав горожанства українського слова, поезії, лїтератури, її внутрішньої вартости, цїнности, оправданости — хоч би з якими небудь обмеженнями — тодїшня ж українська суспільність так призвичаєна була вдоволяти ся малим!

„Украинской литературѣ не быть литературою общенародною и даже въ земляхъ, заселенныхъ исключительно или преимущественно малорусскою народностью, не занять первенствующаго мѣста, подобающаго литературѣ на томъ языкѣ, который сталъ въ силу вѣковаго теченія исторіи общерусскимъ. Потому даже мѣстное значеніе украинской литературы должно признать весьма ограниченный“ —

заявляв автор в своїх кінцевих виводах, але зараз додавав:

„Но, при всемъ томъ, найдется мѣсто для малорусской литературы даже въ случаѣ все большаго и большаго росиространенія общерусской грамотности. Справедливо ли было бы заграждать уста поэту, который, вдохновляясь природою родного юга и жизнью и поэзіею южнорусскаго народа, тѣмъ языкомъ, на которомъ „...мати спѣвала, якъ малого сповивала, зъ малымъ розмовляла“, заговоритъ рѣчью Шевченка, будетъ „думать, читать и чужому научаться и свого не цураться“? Такого рода поэзія не будетъ вступать въ конкуренцію съ общерусскою и не будетъ вытѣсняема послѣднею, потому что у нея есть своя частная сфера вдохновенія и вліянія. Вмѣстѣ съ тѣмъ предѣлы ея тѣже, что и у всякой другой поэзіи. Въ этомъ смыслѣ тезисъ объ отсутствіи „широты дѣйствія“ украинской литературы подлежитъ ограниченію и врядъ ли можно согласиться съ мнѣніемъ, усвояющимъ украинской литературѣ роль литературы преимущественно простонародной. Противъ этого мнѣнія говоритъ не только украинская литература послѣднихъ лѣтъ, но и весь ходъ розвитія новой украинской литературы“ (с. 226).

І далї:

„Въ общемъ эта литература должна быть признана не искуственнымъ, а естественнымъ продуктомъ мѣстнаго развитія. Содержаніе украинской литературы было изначала при высшей художественности творчества народное... Изученіе народности и преимущественно народная поэзія была живымъ источникомъ украинскаго литературнаго творчества. Вслѣдствіе того украинская литература отличалась нерѣдко оригинальнымъ содержаніемъ и оригинальнымъ стилемъ и была запечатлѣна оригинальнымъ колоритомъ уже начиная съ произведеній Котляревскаго. Она начала розвиваться сравнительно быстро съ 1816 г. подъ вліяніемъ углубленія самопознанія и самосознанія въ Украинѣ. Съ 30-хъ годовъ русло ея теченія значительно расширилось и количество составныхъ элементовъ ея увеличилось. Подражанія и заимствованія не могли не имѣть мѣста въ украинской литературѣ, какъ и во всякой другой, но въ общемъ эта литература подражительна настолько, насколько подражательна всякая новѣйшая истинно-народная литература: заимствованія не устраняли народности. Послѣдная была главнымъ двигательнымъ началомъ; различныя вліянія претворялись самостоятельно“ (с. 227).

В сім напрямі переведений дослід над українським письменством здобув велику вдячність покійнику від української суспільности Росії.

Війшовши при писанню сеї книжки в історію початків нової української лїтератури, Дашкевич потім вертав ся ще до них, спеціально до Котляревського. В 1893 р. зявила ся його статя: „Вопросъ о литературномъ источникѣ украинской опери И. П. Котляревскаго „Москаль-Чаривныкъ“, в 1898 „Малорусскія и другія бурлескныя (шутливыя) Энеиды“, в 1901 „Старѣйшій списокъ „Малороссійской Енеиды И. П. Котляревскаго“; обіцяв він статю про Котляревського на юбилей Енеїди й до наших видань, але обіцянка ся зістала ся несповненою. Поруч того кілька статей по старій історії і письменству України — „Описаніе Черноморья составленное Эмидіемъ д'Асколи въ 1634 г.“, „Экскурсы въ область русскаго народнаго эпоса Всев. Миллера“, „Еще разысканія и вопросы о Болоховѣ и Болоховцахъ“, „Грамота князя Ивана Ростиславича Берладника 1134 г.“, „Рыцарство на Руси — въ жизни и поэзіи“. Ся остання праця входила в круг зайнять небіжчика українською рицарською поезією, що займала його в молоді часи („Былины объ Алешѣ Поповичѣ“) й зайняла його в останні літа. В 1904 р. в ювилейнім збірнику Флорінского вийшла статя його „Нѣсколько слѣдовъ общенія Южной Руси съ юго-славянами въ литовско-

польскій періодъ ея исторіи, между прочимъ — въ думахъ", і трохи згодом „Олексій Поповичъ думы „про бурю на Чорному морі", видрукувана для ювилейного збірника В. Антоновича (ще не випущеного) — остання праця покійника з українознавства.

Останніми роками покійник дуже живо займав ся юбилейними збірниками на честь ріжних київських учених. Він був ініціатором збірників на честь Флорінского, Кулаковского, Антоновича. І в честь його також був випущений збірник в 1906 р. п. т. Eranos, зложений з праць переважно професорів і слухачів київського університету — того кружка, до якого належав покійник, — від України і українства далекого, або й неприхильного йому.

З устних розмов з покійником знаю, що його останніми літами займали гадки про видання його університетських курсів історії західноевропейських літератур. Плян сей прийме на себе мабуть петербурська академія, що рік перед смертю вибрала покійного своїм членом і тепер заявила готовість видати невидані праці покійного. Між ними може побачать світ і деякі праці його з українознавства, написані вже давно (як та монографія про Галицько-володимирські землї в другій половинї XIII і першій половинї XIV в.) і доповнять собою чималий ряд праць і статей покійного на ниві українознавства.

Михайло Грушевський.

Miscellanea.

Причинки до історії Мазепинщини.

I. Мазепа і король Станислав.

Виїмок із реляції посла Плейера (Pleyer) цісареви (Москва 28 падолиста 1707).

Es ist alhier in geheimber red, daß Schweden durch den könig in Pohln an die ukrainische Coßackhen hat lassen offerieren, wan sie von Moscau abtretten und sich unter Pohlen widerumb begeben und wider Moscau den Krieg führen wollen, sie alle ihre vorige alte freyheiten geniessen sollen, die sie vorhero unter Pohln gehabt haben. D[er]owegen alhier ein[e] grosse sorg ist, weilen man wol weiß, daß man sie iene zeithero an ihren rechten sehr benachtheiliget hat, sie also solchen offerten leicht solten gehör geben.

Ся поголоска про оферту короля Станислава Мазепі може бути звязана тілько зі знаною подією, переданою нам Орликом в його письмі до Яворського (Основа 1862, XI), що мала бути 16 жовтня 1707 р. в Киіві. При тім Орлик оповідає, що гетьман велів йому написати про се повідомлення цареви і Головкину, мав їх сам переслати через свою мати і Войнаровського, в дійсности сього не зробив. В такім разї інтересно, звідки знали в Москві про се. Виходило б, що таки звістив Мазепа якимсь способом царські круги про лист короля, присипляючи тим способом чуйність їх та заробляючи собі на довіре. Одначе годї підозрівати неправди у звістцї Орлика, бо дотепер не знана нам дійсно така письменна реляція. Хиба що ще знайдеть ся.

II. Мазепа у Шведів; царь і Запорожці.

Відомости з України (Суми 20 січня 1709) в додатку до реляції ціс. посла у Шведів Цінцендорфа (Zinzendorf):

Il arriva hier 19-me un Cosaque de l'armée des ennemis, lequel raporte, que Mazepa n'a pas aupres de luy [que] 200 soldats ent etat de servir, ses domestiques l'abondonnent tous les jours, et il est reduit à ce servir des Suedois pour la conduite de son equipage. Orlika, son ecrivain, fut dernierement ches le comte de Piper de sa part le prier de luy faire fournir des traigneaux pour ses chariots. Ce ministre repondit, qu'il s'etonnoit, que Mazeppa qui est maitre et hôte de ce lieu là luy faisoit faire une telle demande; qu'il ne doute pas, qu'il ne trouvât plutost que luy les moiens de se retirer de la peine, ou il étoit. Les Suedois à peine luy laissent ils un moulin pour prevenir la necessité de ses gens. — Cent Cosaques de Zaporoyskych arriverent hier icy pour feliciter sa majesté czarienne sur la naissance de cette nouvelle anné et luy faire offre de leurs services. Czaar les a recues tres favorablement, ils heurent l'honneur de luy baiser la main et furent en suitte tres magnifiquement traittes chez sa altesse le prince de Menzikov.

III. „Арешт" Мазепи у Шведів.

Виїмок із реляції Цінцендорфа (Бреслав 28 січня 1709):

...welche nachrichten an den crohnfeldtherrn Schigniafsky durch einen expressen von dem czaaren sollen gebracht worden seyn, und zwar mit dem zusatz, daß der cossackhische feldherr Mazeppa zur belohnung seines abfahls bey dem könig in Schweden in harten gefängnissen verhafft angehalten werde, umb weillen selber den könig in Schweden mit der armée so tieff hienein verleitet und das versprochene nicht zu praestiren vermocht habe.

Обі висше наведені звістки про те, буцїм то шведський король виявляв своє невдоволенє з Мазепи і велїв його стерегти або арештувати — вказують добре, де було жерело всїх тих сплетень, які ходили не тілько в тодїшнїм часї, але дістали ся навіть у новочасну історіоґрафію (Костомаров, Фриксель). Усе те виходило з московських царських кругів для легко зрозумілих цїлей. Се певно, що у всїх тих видумках нема нїчого правдивого. (Пор. мою розвідку: Словацький висланник на Українї, ст. 39—40).

IV. Шведський слуга Мазепи в Бендерах; Мазепині гроші.

а) Виїмок із листа Д. Ї. Золдана (Soldan) до бурґґрафа Кохена у Штокгольмі, Бендери 30 жовтня 1709 (в перекладі):

Unser alter Mazeppa ist vor 2 Monaten gestorben, wessen Tod mir 200 Dukaten zuwege gebracht und mir wohl zu pass kommen, indeme das Geld hier sehr knapp und an keinen Wechsl zu bringen ist.

б) Виїмок із листа Д. Ї. Золдана до аптикаря у Зудергольмі Штробеля (Strobell), Бендери 30 жовтня 1709 (в перекладі):

Ich danke meinen Gott, der mir noch täglich hier wunderlich versorgt. Ich hatte vor einer kurzen Zeit kaum 10 Taler in Kassa, allein der höchste Gott schickte es wunderlich, dass ich von Ihro Majestät bey dem alten Mazeppa verordert ward, umb ein wachendes Aug sowohl auf ihm in seiner Krankheit zu haben, als auch auf seine Verlassenschaft, allein ich war kaum 8 Tage bei dem Alten gewesen, da starb der Alte und liess seinem Schwestersohn über 200.000 Dukaten nach, welcher so complaisent war und mir 200 Dukaten verehrte, die mir über die Massen wohl zu pass kommen, denn sonsten forchte ich sehr, dass ich hätte krepieren müssen.

V. Арештоване А. Войнаровського.

1. З реляцій Меча (Metsch) кн. Евґенови Савойському, Брауншванґ 8, 11 і 13 грудня 1716.

а) Der in des moscovitischen residenten hause zu Hamburg bishero bewachet gewesener vetter vom Mazzepa, namens Woynarowsky, ist des 3-ten dieses durch die hamburgische stadtwacht dem czarn in Altona ausgeliefert worden.

б) Der ihm (цареви) zu Hamburg ausgelieferte polnische cavallier Woynarowsky ist bereits nach denen moscovitischer trouppen in Mecklenburg abgeführet worden, ungeachtet man ihm hoffnung zu seiner freiheit gemachet, und denselben dadurch verleitet hat, dass er selbst bei dem hamburgischen magistrat umb seine auslieferung an dem czarn ansuchung getan.

в) Von dem erstern (Tolstoy) vernimbt man, dass der czar den von der stadt Hamburg extradirten vetter des Mazeppa so gut als pardonirt und ihm auch seine arrestirt gewesene praetiosa und andere mobilien beseits wiederumb habe zustellen lassen, obschon er noch zur zeit wegen ein und der andern ursache nicht auf freien fuss gestellet worden sei.

2. З реляції Найдгарда (Neidhardt) кн. Евґенови, Бреслав 21 грудня 1716.

Der in Hamburg arrestirt geweste herr Woynarowsky, welcher des cosackischen feldherrn Maseppa schwestersohn [ist], hat sich bereden lassen, dass er von dem magistrat selbst die extradition an den czaar verlanget hat, worin derselbe umb so viel lieber condescendiret, umb sich des impegnio bey I. K. M. wie auch des königs in Schweden, deme er 1400 tausend rt. vorgelehnet, zu befreien; die ursache warumb der czaar diesen cavaglier, welcher doch nicht sein unterthan, sondern ein Pollack ist, vindiciret, ist, wie ich von wohl informirten vernehme, womit er diejenige, welche mit dem Mazeppa in verständnis gewesen, und den prinz Czermettoff, welcher von jenen grossen pensionen genossen, und auch andere betreffen möchte, erforschen könte, wie in gleichen des Mazeppa in Bialaczerkiew verlassenen grossen schatz aufzufinden.

Акти I—IV взяті з Haus- Hof- und Staatsarchiv-a, останнї з Kriegsarchiv-a у Відни.

С. Томашівський.

До історії закріпощеня селянства в Лївобічній Українї.

Закріпощене селянства на Гетьманщинї — дуже цікаве зявище не тільки в нашій, навіть у всесвітній історії. Воно свідчить про те, що істнують якісь чинники, звязані з певною добою історичного розвитку кождої держави, котрі неминуче викликають подібний процес. Здаеть ся, після повстання Хмельницького всї умови того часу сприяли заведенню демократичного ладу, в якім не могло бути і місця „підданному"; наче б то виходило, що слова народньої піснї:

Та немае лучче,
Та немае краще,
Як у нас на Вкраїнї:
Що не мае Жида,
Що не мае Ляха
Не буде й Унії!

перетворяють ся в справжне житє. Але все те здавало ся. Великий народний рух злучив до купи ріжнородні верстви народу; маючи на метї боротьбу з загальним ворогом, вони залишили

поки що без уваги свої окремі бажання. Вони чекали тільки, поки заспокоїть ся зворушене народне море, щоб кожному знайти свій власний шлях. Минуло декілька десятків літ і вже досить ясно можна було зрозуміти, який лад в дійсности панує на Україні, чи забезпечено в нім за селянством право землеволодіння і свобідної праці.

Під кінець XVII ст. в актах тих часів ми знаходимо познаки, по яким можна довідатись, куди схиляєть ся побіда: „посполъство“ вважаєть ся вже рівнозначним з „черню“. Починаєть ся вже гостра боротьба між поспільством і державцями, боротьба рішуча, бо ні одна сторона не хотїла, та й не могла навіть, згодити ся на компроміс. Се не була війна, де головну ролю грає зброя і сила; тут перевага залежала від економічних умов. Державцї мали в своїх руках нитки народньої працї, земельний фонд і гроші. Українські державцї разом із заможними представниками міщанства ведуть торговлю збіжем з Західною Европою. Поруч з сим в маєтностях державців зростає панщина і незвичайний попит на робучі руки. Перехід посполитих по їх бажанню з одного місця в друге стає вже шкідним для інтересів пана і через те починають ся заходи, щоб обмежити або зовсїм знищити се право. Коли не довело ся використати для сеї мети указ 1738 р., бо указом Єлисавети 1742 р. посполитим знову було дозволено переходити, державська верства може нїчого і не встигла б зробити в сїм напрямі, як би не прийшли їй на підпомогу економічні умови житя посполитих. Більша частина посполитих, живючи в державських маєтностях і не маючи засобів для ведення власного господарства, примушена була позичати у державців то сю, то ту річ потрібну для господарства. Звичайно, коли вони хотїли перейти в друге місце, державець був згоден одпустити їх лише тодї, коли вони вернуть йому позички — инакше їм доводило ся утїкати потайки. Таким чином петля на шиї посполитих все міцнїйш і міцнїйш обхоплювала її, а тим часом уряд видавав закони, відповідні бажанням старшини що до посполитих, бо й уряд був лише знарядом в руках державців. Так повстало при кінцї XVIII в. повне закріпощеннє, признане і росийським урядом. Тут ми подаємо один документ з другої половини XVIII в., з якого бачимо розміри „долга“ посполитих своїм державцям, через що вони не признавали за ними права виходу. Нам здаєть ся, що при занадто малім числї надрукованих джерел до суспільного життя на Українї, наш документ не буде зайвий.

Ясневелможному... Гпдну Гетману Малія Россіи обоих сторон Днѣпра... графу Кирилѣ Григореевичу Его Сіятелству Разумовскому покорнѣйшое доношеніе.

Владѣнія моего вмѣстѣ зъ братьями моими бунчукового товариша Петра и сотника бакланского Михайли Губчицовъ почепского уѣзду деревни Личова жители Лукянъ Антощенокъ з братомъ, Григорій Ахоня, онъ же и Рыбалка, да господаръ Личовского двора Ісай Стефановъ синъ Мартиненокъ, кто сколко и чемъ должны, прилагается усего реестръ и оные Ант—ки и Ахоня не уплатя съ того ничего, а Исай Стефановъ синъ Мар—нокъ будучи в Личовскомъ дворѣ — по найму господаремъ — съ 753 году маія от 7-го до половини 757 году, а съ того году живучи на селѣ въ той же господарской должности не здавъ с рукъ своего хозяйства, сойшли на жильѣ Нѣжинского полку въ селѣ Локоткахъ, Ант—ки и Ахоня съ женами и дѣтми за Гамалѣевскимъ монастиремъ, а господар Исай съ женою в попа села Локотковъ; и хотя я къ гамалѣевскому архимандриту Ѳеоктисту о видачѣ тых моихъ должниковъ нѣсколко разъ писалъ и людей моихъ за онимы должниками къ нему архимандриту и къ означенному попу посилалъ, токмо онъ архимандритъ никакого мнѣ удоволствія не здѣлалъ, такъ же и помянутій села Локотокъ попъ господаря Исая не видалъ, отъ чего слѣдуетъ мнѣ немалая обида; того ради Вашей Ясневельможности покорнѣйше прошу помянутому архимандриту гамалѣевскому писат, чтоб означенные мои должники безъ всякого удержанія были выдани мнѣ, такъ жебъ и попъ означенный локотковскій предписанного господаря для здачи на рукахъ имѣвшаго ся на немъ господарства и учиненія надъ нымъ щету отдалъ безъ отговорочно.

1760 году, декабра 19 д. Бунчук. товаришъ Григорій Губчицъ.

Бунч. тов. Петра и Григория Губчицов подданние почепского уезду дер. Личова жителѣ именно: Лукянъ Антощенокъ зъ братомъ, зъ маткою, зъ ихъ женами и дѣтми; Григорей Ахоня, онъ же и Рибалка въ женою и дѣтми, не отдавъ многихъ домовъ владѣлческихъ, позабиравъ все нажитое изъ земель владѣлческихъ имѣние, то есть всякой скотъ, одежу, посуду и протчие домашние вещи, не уплативши порционовъ і рационовъ, погноивши доми безъ вѣстни ізъ деревнѣ повходили, якіи явились на жильѣ Нѣжинского полку сотнѣ Воронѣжской в селѣ Локоткахъ, и съ них что на комъ завѣситъ, следуетъ.

1759 году Атрохъ Антощенокъ взялъ ржи 1 чт.

758 году Лукянъ Ант—нокъ ржи 2 чт., овса на сѣмя 2 чт., солѣ на отжонъ 1 безмѣнъ.

Ониж Ант—ки владѣлческихъ взяли на пенку себѣ денегъ на полтора берковца 5 р. 25 к. и не отдали ни пенки, ни денегъ.

Ониж Ан—ки пенки владѣлческой взяли для мочения, именно 759 году 4 шестерки копи, 758 году 5 копъ и не отдали, копа всякая пятьдесятной пудъ, а продавался пудъ в тѣхъ годах по 70 коп. и того за пенку должни отдат 6 р. 30 к.

Порционних и рационних денег на них Антощенках завѣсит 7 р. 75 к., якие за них заложени.

Ониж Ант—ки дворъ, в которомъ жили, совсѣмъ зъгноили, ценою оной билъ въ 30 р.

Григорей Ахоня онъ же і Рибалка ізъ синомъ Михайломъ:

759 году ржи одну чт., солѣ на отжонъ 1 безмѣнъ.

758 и 757 годовъ ржи 1 чт. и 1 осмину.

756 году ячменю одну осмину, гречки 1 чт.

755 году ржи 1 чт.

753 на сѣмъя 5 чт. и 2 чк.

Онъ же Ахоня равними (sic!) годами владѣлческихъ денегъ забралъ на пенку, для уплати долговъ и на хлѣбъ 7 р. 30 к.

Владѣлческой пенки 757 году 3 копи, 755 году 4 копи брали мочит и не отдали; цена копѣ 70 коп., итого за 7 копъ: 4 р. 90 коп.

Порционних и рационних денег на них в недоборѣ завѣситъ 4 р. 35 коп.

Онъ же Ахоня снесъ сѣть новую; цена 1 р. 15 коп.

Онъ же Ахоня съ синомъ дворъ, въ которомъ жилъ, совсѣмъ зъгноилъ, стоялъ оной 25 р., и садъ совсѣмъ спустошил.

Бунч. тов. Гр. Губчицъ.

(*Арх. Мал. Кол. N. 155; Хар. Ист. Арх. Черн. отд.*)

Виктор Барвинськии.

Із кореспонденції Р. Моха[1]).

В бібліотеці „Народного Дому“ у Львові є велика кореспонденція Рудольфа Моха. Доси скатальоґовано в однім відділї 645 листів, у другім 32 чисел панеґіриків і документів. Майже половина скатальоґованої кореспонденції — се запросини з проповідями на похорони, празники та місії. Її характеристику подав уже д. Свистун[2]). Більше півтретя сотки листів і записок іще не скатальоґовано. До історії галицько-руського відродження дає кореспонденція Моха тільки скупі причинки.

---

[1]) Уривок з праці, читаної на семинари проф. Ол. Колесси.

[2]) Вѣстникъ „Народного Дома“, 1903, ч. 50.

Нивше подаємо все, що більш інтересне у сїй кореспонденції. Вірш „Розлука“ та записка Могильницького цїкаві як документи приятелювання Могильницького й Моха. Оба визначали ся межи своїми товаришами гумором і дотепом, заприязнили ся у семінарі і приятелювали і в пізнїйшім гіркім життю[1]). В 1848 р. виголосили оба кілька дотепних промов у віденській каварнї[2]). Вірш „Розлука“ не має дати, але з великого числа надстрічних знаків, які характеризують його й рукопись Мотиля з 1841 р., яку набула Бібліотека Наук. тов. ім. Шевченка антикварською дорогою, можемо здогадувати ся, що сей вірш написаний недовго по виходї Моха з семінарії.

Першим віршом Моха, який опублїковано недавно, був панеґірик „Въ знакъ вдячности вельможному всечестнѣйшому милому пану Якову Геровскому і т. д. 9 октовр. 1840 яко въ день іего тезоименитства“[3]). Мох був тодї на четвертім роцї теольоґії. Перо в руки дав йому не поетичний талант, не порив серця, що розхвильоване чуттєм виливаєть ся справжньою поезією, а тільки принагідні обставини, що втрутили його в тодїшнє семінарське життє і визначили йому першорядну ролю між товаришами[4]). Коли ж узяти під розвагу тодїшню моду на панеґірики без змісту, легко пояснити, чому з трьох брошур, виданих Мохом зараз 1841 р., дві містять панеґірики. Тодї появив ся зпід пера Моха написаний гарною на той час народньою мовою „Мотыль на малорускомъ языцѣ“ (39 ст.), а крім того „Вдячно-радостный стихъ въ день высокого Тезоименства... Іоанна Снѣгурского“ та „Жаль по Францу де Фронсбергъ Баблю“[5]).

Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка має рукопись Мотиля з 1841 р., в якім нема віршів, що є в друкованім:

---

[1]) Справоздане Дир. ц. к. гимн. акад. за р. 1886/7. Константинъ Лучаковскій: Антôнъ Любичь Могильницкій, его житє, его значѣнє, стор. 21.

[2]) Кореспонденція Моха I, ч. 617. Сей лист опублїкував д. Созанський: З лїтер. спадщини В. Ільницького, стор. 48 (Записки Наук. тов. ім. Шевч. т. LXVI). Справоздане op. cit. ст. 37.

[3]) Вѣстникъ „Нар. Дома“, 1904, ч. 252.

[4]) Ів. Франко, Рускій театръ въ Галичинѣ, Зоря 1885, ч. 23, стр. 268 і 269; Pepłowski, Teatr ruski w Galicji, Львів 1887, ст. 7.

[5]) Библіографія Левицького т. I. Автор не поданий тут, але що „Жаль“ написав Мох, говорить про се Осип Левицький у статї: Das Schicksal der gallizisch-russischen Sprache und Literatur, Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft, 1844, 6 Heft, c. 208,

До ми́лостивыхъ чита́телей ст. 2, Выправа для мотыля́ 3—5, Богъ, До́бре тамъ, де насъ нема́, На добра́ночь, До пріѧ́теля. При кінці рукописи: Мотыль малору́скымъ ѧзыкомъ Ръ М҄ѯъ 1841 (637, Imprimatur, Lemberg 25. Juni 1841) є замітка:

Незабавомъ зновъ дамъ знати,
Де ся буду обертати,
Сли ласка буде читати.

Ся замітка відносила ся до якихось віршів, які приготовлював Мох. До 1848 р. не появило ся друком нічого більше. Але що Мох не переставав писати своєї спеціяльности — панеґіриків, доказом того його панеґірик, писаний досить чистою народньою мовою, що зберігаєть ся у бібліоґрафа Левицького: Слово оутѣшенія ѥго Превозходитвѹ Преосвященнѣйшому Михаилу Метрополитѣ і т. д. ...высочайшимъ почтеніємъ и҆ глыбокимъ смиреніємъ у стопъ зложеное дня 8. Ноемврія ст. г. 1844.

Крім численних правописних похибок ріжнить ся рукопись Мотиля іще тим від друкованого примірника, що друкований текст попсований більше в некористь духа народньої мови: больше зам. бôльше, соль зам. сôль, чоботъ зам. чобôтъ і т. д. Коли Осип Левицький міг похвалити ся в брошурі, в якій похвалив конфіскату й ціле поступованнє властий з Русалкою Дністровою[1]), що за його приміром на означеннє в правописи о, яке перейшло в і, зачали вживати знаку ô Гриневецький, Сероїчковський, Лисинецький, Добрянський, Лозинський, Лаврівський і Мох, та поставив виданнє Мотиля на доказ, що на означеннє такого о не треба принимати за Максимовичом знаку ô, бо так писав Мох початкове о,[2]) — се може дати привід до здогаду, що псованнє Мохової мови в ненароднім дусї — робота Левицького або когось з його прихильників. Тим і можна пояснити замітку на стор. 39 друкованого Мотиля: „На пис'мо не уважа́йте Йкъ де́ мо́влѧтъ, та́къ чита́йте! пр. Богъ — Бїгъ, возъ — візъ, ôтъ — відъ, домъ — дімъ, пчолки — пчїлки, громъ — грімъ, ôнъ — вінъ, все — всьо і т. д.

Вплив українських збірників народнїх пісень, а далї й перших лїтературних праць закордонних Українців, який так сильно відбив ся на Дністровій Русалцї і Головацького Вінках, можна девчім завважити і в Моховім „Мотилю". Народній ха-

---

[1]) Listy tyczące się pismiennictwa ruskiego w Galicyi, Перемишль, 1843, стор. 11. [2]) ibidem, стор. 10.

рактер поезій Моха не подобав ся Дідицькому і дав йому причину до вислову, що „изданный въ г. 1841 во Львовѣ сборничокъ мѣлкихъ стихотвореній другого (в порівнанню із Осипом Левицьким) русского поета о. Рудольфа Моха подъ з. „Мотыль“ яко плодъ въ каждомъ взглядѣ слабый и малоцѣнный — не удостоился вниманія ни у современниковъ ни тѣмъ менше у потомства“ [1]). Одначе сей вислів опрокидують і рецензент статї Дідицького та й згадки в кореспонденції Моха. Рецензент признає, що вірші Моха, що правда, слабенькі з естетичного погляду, але мають сю висшість над творами Левицького, що висказують бодай якусь зрозумілу всім гадку й то у сьвіжій чисто народній мові [2]). В пору писання рецензії можна було їх іще перечитати, передівсім „Школяря в дорозї“. А Михайло з Милованя (Винницький) ось як висловляєть ся про Мотиля (6/7 1845, кореcп. Моха): „Жаль ми лишъ Тебе, бо въ Тебѣ вся надежда була. Мотылъ твой красно принятій подобалъ ся дуже і жаль велики, що всюди не булъ обѣзнани“ [3]). З віршів Моха в Мотилю подобав ся найбільше „Школяр у дорозї“, про що свідчать вістки в кореспонденції. Оба панеґірики Моха, що появили ся в 1841 р., зраджують значні сліди впливу церковних набожних пісень, що ввійшли в части до Богогласника, а звідси до скороченої редакції т. зв. Гласопісняця.

Із семінарських мурів виніс Мох також любов до драматичних представлень. Можна припускати, що виголошувані ще в семінарії Мохові діяльоґи ввійшли до пізнійших комедій [4]). Одначе певне се, що коло 1845 р. працював уже Мох над Справою в селї Клекотинї, як бачимо з листу Михайла (Винницького) з Милованя (6/7 1845), де він робить собі „надежду, же (Мохова) Сварка щере принята будетъ“. До викінчення сеї комедії дає Мохови імпульс уже новий розбуджений рух у Галицькій Українї в 1848 р. Мала бути в трьох актах, але друком вийшла без поділу на акти, тілько зазначено відступи через I, II, III. До її викінчення заохочував Моха Головацький Яків:

---

[1]) Михаилъ Качковскій и современная галицко-русская литература, стор. 71.

[2]) Правда, 1877, ч. 3, стор. 101.

[3]) Ще нинї деклямують старі священики з ентузіязмом Мохів вірш: До дуба, оповідаючи при тім його численні фацеції.

[4]) Автор „Исторіи основаня и розвою русско-народного театру въ Галичинѣ“, Коломия 1904, стор. 5, каже, що Мох виголошував у семінарії деякі уступи зі своїх комедій.

„Брате! пробудивесь мя йзъ просоня до того абымъ кôнчилъ Сварку. По виѣздѣ Твоемъ зробивъ емъ ажъ до Баб — а конституцыя во томъ роцѣ додала духа и одваги и Богу слава докôнчило ся. Вже ся первый аркушъ печатае а дасть Богъ за пять недѣль поѣде ôдси меже люди. Суд о ней зоставляю Вамъ и людемъ добремъ, а сподѣюсь же охотное пріятѣе ей буде доказаніемъ чи ударилъ емъ въ серце народное“[1]).

Скоро тільки дійшло число „Зорі Гал.“, де оголошено передплату на Клекотиньску Справу“[2]), до рук читачів, написав до Моха лист о. Йосафат Кобринський, який також друкуємо. Тимчасом друк „Справи“ поступав дуже пиняво. „Справа въ селѣ Клекотинѣ кис'не и кисне. Годѣ ся вже дочекати! — пише Мох до Головацького (Лагодів, 13 вересня 1848, Кoресп. Гол. ч. 1300) — доси 2 аркуши выдруковано, такъ тупо иде, же вже и терпеливости нестае далѣ. Накладъ буде выносилъ до 550 рень. ср. 4500 книжокъ казалъ емъ бити. Предплатителей до сего дня маю 300 и щось, бою ся зломанія кроку, бомъ ся загналъ далеко“. Передплатники непокоїли Моха й ожидали з великим несупокоєм появи книжки. А тут наче на глум 31 число Зорі за 1848 р. принесло вістку, що друкуєть ся щойно четвертий аркуш „Клекотинської Справи“. А коли з початком січня 1849 р. було тільки пять аркушів готових (Зоря Галицка, 1849, ч. 1), сам „сочинитель“ робить надію „честнымъ передплатителямъ на „Справу Клекотиньску“, що її „чей коло с(т)рѣтенія вымучутъ и выпустятъ“[3]). По великих короводах скінчив ся друк „Справи“. Та рівночасно попав автор у нову халепу. Друкарня не хотіла видати йому книжок без заплати або бодай без поруки, що заплатить ся належитість. Передплата не покрила навіть одної четвертини видатків, „бо ся не разъ, не два, не десять, ба безъ рôкъ не двадцять ѣздило, абы го якъ детину ôдвѣдати, наказати и пр. а все не съ голими руками“[4]). Тому Мох удав ся із прошеннєм до „Головної Руської Ради“, що на 89 засіданню з 18 мая 1849 р. заручила за автора, а гроші за продані примірники мали йти доти на сплату довгу, поки

1) Львів, 8 серпня 1848. Кореспонденція Головацького ч. 1273. Сей лист увійде в II т. Кoресп. Голов. — дра Студинського.

2) Зоря Галицка, 1848, ч. 7. Оголошенє предплати на дѣло руске: Справа Клекотиньска. Поема оутѣшно-печалное въ III дѣйствахъ стихами съ предесловіемъ сочиненія Р. М.

3) 18 марта друкував ся щойно семий аркуш. (Кор. Моха.)

4) Зоря Галицка, 1849, ч. 89: Умѣстка о книжцѣ „Спр. Кл.“.

цілий не уморить ся. Від тодї зарік ся Мох розписувати більше передплату.

Лист Головацького до Моха дає інтересний причинок до галицько-руської журналїстики. Зі своєї ініціятиви бажали два рази перед 1848 р. Русини австрійської України видавати часопись. Осип Левицький, що від 1839 р. носив ся з гадкою видавати ґазету, подав у 1842 р. прошеннє до ґубернії за дозволом на видавництво: „Біблїотеки бесід духовних“. Се виданнє не появило ся. Плян другого видавництва розбив ся знов на спорах за мову. Про се оповідав раз крилошанин Іван Жуківський, що все стояв за окремішністю нашої мови та народности, як він, Куземський, Семаш і Павенцкий зійшли ся були раз перед 1848 р., аби нарадити ся над виданнєм часописи, та ніяк не могли згодити ся, в якій мові її видавати. Жуківський був за мовою Шашкевича, Квітчиної Марусї, що була вже тодї знана, Куземський за мовою біблїї, виданої у Перемишлї, а Семаш за „чистим старословенським язиком“, бо йому здавало ся, що та мова не сестра, а мати руської мови й до неї треба назад повернути[1]).

Крім сього пробував і австрійський уряд два рази заложити лїтературну часопись для австрійських Русинів, перший раз у 1842 р.[2]), другий у 1848 р.[3]). Проектована часопись мала називати ся „Галицкая Пчела“. Вона не появила ся, але на її місце почала з дня 15 мая 1848 р. виходити перша українська часопись в Австрії „Зоря Галицка“, яку субвенціонував австрійський уряд. Тодї то вдаєть ся уряд також до Головацького за посередництвом Моха, чи не хотів би видавати руської часописи при польській ґазеті. „Поспѣшаю, пише Мох 13 вересня 1848 (Кореcп. Головацького, ч. 1300) увѣдомити Тя чимъ скорійше о поспѣшныхъ, Богу слава, послухахъ справы нашой — радуй ся и весели ся вѣрный рускій сыну! Чи знаєшъ, рядъ прият'ный постановилъ при газетѣ польской додавати пис'мо руское часовое. Ходитъ о редактора. Я Тебе и предложилъ єдного, и отобралъ ємъ пріятное для мене слово, щобы Тя якъ най-

---

1) Дѣло, 1891, ч. 167 і дальші: Галицке общерусске єдинство языкове.

2) Свистунъ Ф. И., Проектъ первой австрорусской литературной временописи въ 1842 г., Вѣстникъ „Народного Дома“, Львів, 1905, ч. 4—8.

3) Свистун, Вторый проектъ австро-русской литературной временописи въ 1848 г., ibidem ч. 11.

скорше запытати ся, чи не схочешъ сего, хоть тяжкого, але для насъ дуже полезного тягару на себе взяти. Рядъ дае 400 fr. ср., бо не знае якъ ще на томъ выходити буде, але то менча съ тымъ, въ Львовѣ будутъ вже каѳедры руского языка — Любезнѣйшій будешъ малъ поле выступити въ поданїю помощной руки для рускои долѣ и просвѣщенія. Якъ найхутше дай мнѣ отвѣтъ, чекаю бо съ нетерпѣніемъ, абымъ булъ въ силѣ одповѣсти тымъ, котріи на мене такъ солодкій обовязокъ вложили". Головацький не дав довго ждати на відповідь, бо вже 16 вересня 1848 р. відписав лист, який друкуємо низше.

Якова Головацького цінив Мох дуже високо. Його називає в однім листї дорогою зірницею (op. cit. ч. 1273). За його порадою хоче перероблювати Гоголевого Тараса Бульбу на траґедію: „Най Ти не буде во гнѣвъ, же полученіи Гоголя книги неотставляю Тебѣ доси, хочу бо такъ якъ єс'ми далъ раду учинити, а изъ Тараса Бульбы трагедїю улѣпити. Кобы ми но удало". (Кoресп. Голов. ч. 1273). Мабуть і не вдала ся Мохови перерібка Гоголевого Бульби на „траґедію", бо нї в сучасній пресї, нї в його кореспонденції нема про се згадки.

Переписка Моха з Головацьким не перериваєть ся ще в р. 1850. Головацький удав ся до Моха з прошеннєм прислати йому дещо для його хрестоматії. Мох не спішив ся вдоволити бажанню, тодї й зачав Головацький докоряти йому за недотриманнє слова. Мох оправдуєть ся ось як: „Получивши (30 цьвітня, 1850, „Кор. Голов.") листъ Твой въ котромъ мнѣ выкидаешъ недотрыманье слова — для недостатку часу неувинняю ся шероко — дасть Богъ здѣлаешъ мнѣ честь приѣдешъ до насъ на свята — тогда наочно пересвѣдчишъ ся, же не бувємъ въ силѣ обѣтници изполнити — ктожъ лучше осудитъ якъ не Ты, же для умѣстки въ Твою хрестоматїю щонебудь вкладати не вôльно — а для сочиненія желанного нужно свободного духа и времене — разъ „non omni hora homo sapit", а неразъ хоть сапитъ однакожъ не до всього удатный"[1]). В тім самім листї просить Мох Головацького привезти йому „Историю малорускую нашого народа", бо йому „ся все щось въ головѣ перевертає, же щось зъ помощевъ Бога уродитъ — но безъ средст(в)ъ ненадѣєтъ ся щасливого породу" — а боїть ся, „щобъ не прейшовъ часъ та не выстигло въ грудехъ тогда и почавшее во чревѣ єго заснѣтилобы ся". В Головацькім хотів знайти Мох серце, і його цїле щастє в тім, аби знайти серце, що порозуміло би його так, як

[1]) Матеріяли для Букваря просив у Моха також Кульчицький, якого лист подаємо в додатку.

належить ся (3 мая 1850, „Кор. Голов.“). Але Головацький, який уже тоді сам лукавив у своїм серці, не надавав ся до такої ролї.

Завзятий прихильник зближення руської правописи до фонетики на зборі „руських учених“, що своїм виступом і віршом — сатирою на „Йорифілів“ вбив ся в тямку присутних і був предметом овацій і демонстрацій, відіграв свою ролю також як аґітатор „руських рад“, також дуже часто з гумористичною закраскою. В 1848 р. просять його виготовити відозви і т. и., а один такий лист о. Козловського друкуємо також.

У своїй письменській роботї Мох не пішов далї поза панеґірику й горівку[1]). В кореспонденції єсть вістка, що він мав перетравестіювати Енеїду — се видно з листу Евг. Желехівського. Коли так, се був би один доказ більше впливу писань Котляревського на Галичину, про який говорить др. Франко[2]). Та мабуть Котляревського „Енеїда“ дістала ся в руки Моха й він переписав собі її в часї, коли був на теольоґії, і в такім разї вістка про Енеїду „сочиненія“ Моха, се вістка про копію „Енеїди“ Котляревського, або може під впливом останньої перетравестіював Мох Енеїду на свій лад (проповідь проти пянства не виключена й тут) по 1848 р., коли й був намір видати Енеїду й в 1849 р. надрукувала „Пчола“ виривки з Енеїди. У своїй кореспонденції Мох не згадує про Енеїду.

Манїя панеґіричного віршовання ожила в Моха, коли засновано станїславівське епископство, а ті панеґірики зібрані в другій части кореспонденції. Як дивив ся сам Мох на свою лїтературну роботу, показує найлїпше брулїон його відповіди на лист дра Кл. Ганкевича з запросинами, щоб Мох узяв участь у виданню одної книжки 1886 р.

Були два наміри видати Мохові твори. В 1874 р. піддавав Мохови таку гадку ґімназіяльний професор у Станїславові Евген Желехівський (сей лист друкуємо), а другий раз виринув такий намір на поминках по Мохови 1895 р. До повного видання творів мали додати докладну біоґрафію, опис місійної дїяльности й портрет. Се виданнє не появило ся, а другим накладом вийшла тільки „Клекотинська Справа“ заходом д. Хойнацького.

---

[1]) Ще найменше горівки в Справі в селї Клекотинї, хоч і ту карикатура й пянство роблять мужиків ледачими й дурними й затемнюють сатиру на польське знущеннє над хлопом.

[2]) Писання Ів. П. Котляревського в Галичинї, „Записки Наук. тов. ім. Шевченка“, т. XXVI.

1. Незвісний вірш Р. Моха.

Розлука.

(Час)ъ розлу́ки зближа́ется, здорови ся ѿста́н'т(е),
Нашу прія́знь, и҃ забаву, завше собѣ згадай(те).
Ахъ, ахъ, пращайте, вже розлу́цѣ прійшовъ ча(съ),
Ахъ, ахъ, згадайте, же́мъ пріятель вѣрный ва(шъ).

Чому неба несуди́ли, быс'мо въ є҃дномъ заку́тку
Щасли́вѡ вѣкъ пережи́ли, без розлу́ки и҃ сму́тку,
Ахъ, ахъ, немо́гу ви́рокъ неба лая́ти,
Ахъ, ахъ, въ дорогу́, мушу ѿтъ васъ ступати.

Дни́, годи́ни, щасли́вый, дайте, щоб' васъ забути,
Щобы жалю тяже́н'кого при розлуцѣ нечу́ти,
Ахъ, ахъ, вже нынѣ покида́ю сму́тный васъ,
Ахъ, ахъ, въ годи́нѣ, го́ркїй л'осъ розлу́читъ насъ.

При васъ прия́тели ми́ли, щасли́вость ми спрїя́ла,
И кождый день кожда хви́лѣ, весола ся здава́ла,
Ахъ, ахъ, въ доро́гу мушу зъ собовъ жаль бра́ти,
Ахъ, ахъ немо́гу, безъ слє́зъ на васъ згада́ти.

Хоть л'осъ на мя завоз'ме́тся, на вкрай свѣта зажене́ —
Прія́знь наша незмѣнится, и҃ во́ттамъ васъ достигне,
Ахъ, ахъ згада́ю, жемъ щасли́вый бу́въ при васъ,
Ахъ, ахъ, ступа́ю, не чека́є при́крїй часъ!

(Бу)ду́ въ чужой сторо́нонцѣ на недо́лю н(арѣкавъ),
(Же)мъ ся въ любой дружи́нон'цѣ, на свѣй смугокъ запöзнавъ,
Ахъ, ахъ споглѧ́ну жемъ жасли́вый пробувавъ,
Ахъ, ахъ, спомяну; щомъ ся въ ва́ми забавля́въ.

Приближѣтъ ся въ добромъ миру
Nай васъ скроплю слоза́ми,
Бо не мо́жу прія́знь щиру, вѣчнѡ дѣли́ти зъ ва́ми,
Ахъ, ахъ, злучаймо, вѣрный серця и҃ руки,
Ахъ, ахъ згадаймо завше часъ сей розлуки.

Зво́л'те неба́ ласка́вый, бымъ ще той хвилѣ дожи́въ,
Вашу прїязнь и҃ прихи́л'ность добримъ серцемъ вӧдслуживъ,
Ахъ, ахъ пращайте, вже розлуцѣ прійшовъ часъ,
Ахъ, ахъ згадайте, жемъ пріяте́ль вѣрный вашъ.

Могїл'нѣцкїй
Мехъ.

(Вірш писаний на чвертці сірого паперу. Рукопис знищений по краям, тому й доповнення означені скобками походять від мене).

2. Лист М. Козловського.

Честнѣйший Друже! Въ часѣ сбору нашего в Глинѣнахъ увѣдомлавемъ васъ, же въ Деканатѣ Олес'комъ до сего часу Ради рускои не було, однакожъ дня 13. т. м. на соборѣ Деканалномъ на внесенїе килкохъ справѣ руской съ сердця сприяющыхъ священниковъ нашъ Наставникъ склонив-ся на сочиненїе ради деканал'ной въ мѣстѣ Олес'ку — — въ томъ-то мѣсци, гдѣ факция ляцкая вже за глубоко въкоренила ся. — На заведенїе Ради означений ден' 23 т. м. по полудню — Я на жаданїе Декана маю виступити зо словомъ къ народови собранному. Єсть то дла мене троха за важкей обовязокъ, но за дла милости роду моего скорѣйше поднявем-ся того обовязку. — Вы честный ревнителю въ руской справѣ, здаетми-ся жес'те еже въ Глинѣнахъ съ таковъ мовов виступовали — усердно за дла того прошу васъ бысте ми по силѣ вашой въ томъ взгладѣ допомогли. — Ваши мисли коротен'ко пис'момъ исображенни, притомъ надосланїе ми денекотрих засобѣвъ н. п. Rusin do Polaków — Panowie Polacy — ӥ прочиихъ, а особливе сама мова черезъ васъ при запроваженїю ради Глинѣньскои чтома, сталибими-ся великою помочію до сочиненія помянутои мовы. О мое пис'мо под урочищемъ: Заведенїе училища въ Утѣшковѣ прошу—до моихъ бо Парохїанъ здаетми-ся, же Духъ С. вступивъ, ӥ хотятъ подписати, а я немаю другого е⨯емплара съ котрого на ново моглъ бым ӥм прочитати. Увѣдомѣтъ мя также, що о томъ Заведенїю въ Львовѣ казали, — що нового чувати, — якъ наша справа руска стоитъ — гдѣ подѣла ся рада русинов Лисофостихъ, — що Лахи робятъ — чи вже шибиницѣ дла русинӧв поробили — а може мис'латъ ся годити зъ русинами — а на кин'цѣ донесѣтъ що зъ вѣдня чувати? На Олтаръ отечества посилаю записаныхъ черезъ мене 5. Ренскихъ сребромъ, а на Вашего крикуна ци тамъ Справу Клекотин'скую 3. Рен'скыхъ 30. крайц. от сѣмох' отцӧв Духовных Деканату Олес'кого, котрихъ ӥмена вамъ на особной картцѣ умѣщаю. — На радѣ слѣд: Глинѣн'ской трудно же-бымъ бувъ — а може хотя за-дла повзятїя информации до устроенїя ради Олескои надѣду до васъ. Бувайте ми здоровѣ и веселô — а я прибиваю къ вамъ съ почтенїемъ ӥ любовїю братнею Михаилъ Козловски парох Утѣшкӧвски. Утѣшкӧв дня 16. Юлїя 848.

3. Лист Я. Головацького.

Друже сердечный! Въ правдивый клопôтъ привѣвъ єсь мене — хлѣбъ ся лучає, а не знать якъ го вкусити — тай не знать чи пожит-

ный буде... Гоню ся въ гадками... Жадаєшь ôдъ мене признаня на редактора часописьма — а не написавъ єсь, якого содержанья мае бути тое часописьмо; вѣдавъ и самъ не знаешь: Сли содержанья поучительного, забавного, не политичного и пр. то и гадки нема... а якъ скоро бы газету политичну, то нехай бы ми було вôльно запытати ся, якои барвы?... Коли бы барвы ряду конституцiйного, то добре и я за тымъ, бо и я за конституцiею демократичнои Австрiи... лишь бою ся, чи не треба пôдъ часъ припадкомъ выречися коли свого переконанья, свого правого становища, яко Руссинъ, пôдсувати ся пôдъ яке ненаське знамя — здрадити тôй хоругвѣ, котрѣй присягавъ емъ не теперъ, не передъ урядомъ якимъ людскимъ, але ще тогди, колимъ прiйшовъ до сознанiя, передъ совѣстiю, передъ Богомъ, передъ судомъ роду свого — тои барвы не скину нѣзащо, не продамъ занѣякiи почести. — Волѣю вѣчне мовчати, бо навчила вже нужда въ глубинѣ сердця закопувати найсвятѣйшiи чувства и тапти ихъ передъ лукавымъ свѣтомъ — якъ бымъ мавъ здрадити або скривити стремѣнье народне... Але куда загнала мене якась блудна гадка — пекъ ей — неснилабыся... Пробачь побратиме, що така нѣсенѣтниця написалася... Тадже Ты бы менѣ не предкладавъ, не радивъ, слибы що лукавого було. Отъ лучше коротенько вôдповѣмъ, бо здаю ся на Твою честь и вѣрю Т. — Вôдпиши Тымъ панамъ, котрѣ на Тебе здали се орудованье, що я принявъ бы ся сего обовязку — але думаю (и Ты то самъ признати зхочешь), що изъ 400 зр. жити у Львовѣ зъ жѣнкою и дѣтьми трохи поскупо буде. — Чую, отворяются катедры языка руского, менѣ радять Г. Зубрицкiй и Борисѣкевичь старатися о нѣ; я буду старатися — и сли одержу катедру, то одно при другимъ ладно и складно буде. И тобы доложити, що я якiись господарь, годѣ такъ перебратися якъ стôй — я не горобецъ злетѣти зъ гнѣзда Рѣчь тая вѣдай може заждати хоть до Листопадня, а може часописьмо зачне выходити ажъ зъ початкомъ будучого року. За симъ часомъ бы прилагоджовати матерiалы и помôчникôвъ шукати. Отъ така моя вôдповѣдь. Рѣшительный вôдвѣтъ дамъ зустно за тыждень або найдалѣй за двѣ недѣлѣ, бо гадаю приѣхати до Львова зъ причины катедры... Тамъ ся розвѣдаю лучше о тôмъ Часописьмѣ и скажу уже мое найкрайнѣйше слово. То недовго зачекати — а теперька освѣдчи, що лишь тое марикую собѣ, що заскупе утриманье для мене изъ 400 fr. у Львовѣ на таку дорожню. Пробачь Друже, що я за Вѣнокъ запытавъ Тебе, бо я гадавъ що Г—нъ Зубрицкiй на мое колишне письмо до Него давъ Тобѣ 15 екс. Вѣнка II. ч. — коли нѣ — то я вже въ дому. П. Гушалевичь недалеченько вôдъ мене, и часомъ и мене вôдвѣджае. Мене заедно Богъ навѣджае — отъ недавно поховавъ емъ сынка $^1/_2$ рочного — другiй вже похоронъ въ Хмелевѣ за пôвтора року — третого Сынка

поховавъ емъ вже — осталася донька единачка. — Изъ симъ словомъ прощай до зобаченья скорого — а тымъ часомъ цѣлую Тя сердечно а почтенной Твоей Господиновôй засылаю свôй низенькій поклонець — а вôдъ моей жены Вамъ обоимъ щире поздоровлѣнье яко щирожичливіи Друзи Як. М. Головацкій. Изъ Хмелевы 16/4 Вересня 848.

4. Лист І. Кобринського.

Любезный Друже! Сильно Ты порôс — а не мхомъ — здоровымъ зерном покрыл ся Ты. Ввечеръ получил я Зарю Галицкую — ляг в постель — и читаю — Вот тебѣ издатель Мехъ — Справа Клекотиньска — возигралося в мнѣ сердце — и думалъ и радовался — и сновъ передумовалъ чтобы того знѣсколько тысяча напечатати — и засмутился погадавши откуду денюшков возьмешь. Так то я сеи зимы печатал у Вѣдни 4000 екс. книжечки под заглавіем: „Гнôй душа в господарствѣ, книжка о причинах недостатку гною, а потом о способах як на тое себѣ помочи". — И схохъ[1]) я из жури як бы то роздобути тых смучих сорокôвцев. — No Богу благодарю напечатано — и хорошо выглядаетъ. Ты не хвалишь Справу Клекотинску — а я не можу не сказати, что ґнôй, золото в господарствѣ. — Што брат, сдѣлаемъ сполку — спôлка двох годует. Обдумали мы на руской радѣ способ, як себѣ должни помагати бѣдни писменник(и), чтобы их произведенія имѣли покопку. И межи иными поставили мы мѣньбу на челѣ. Ты на примѣръ даешь минѣ за 100 f. ср. твоих плодов, а я сновъ за 100 f. ср. даю в замѣну моихъ. — Так твоей книжцѣ поставлена цѣна 30 ц. ср. за екземпл. а я на свое, гнôй, душа в господарствѣ поклал 10 ц. ср. за екс. — Дай минѣ брате 200 екс. твоей справы клекотиньской — а я тебѣ дамъ 600 екс. гною — хорошо?... No колиж так то пришли до мене тых 200 екс. под Адрес H. Wereszczyński zu Kołomyja Kreisschulendirektor—а я пришлю тебѣ 600 екс. до Львова на руки О. Малиновскаго у св. Юрі. — Однакоже увѣдомли мене чрез почту, коли гадаешь до Коломыи высилати — аби я и свое мог тебѣ посилати чѣм скорѣйше. Нынѣшный наш сочинитель естъ также издателем, перевязчиком, книгопродавцем и Бог знаетъ чим больше. Латинскіи духовніи у нас в наших рускихъ ризах св. литу(р)гію дѣйствуют — але им хвôстъ видко. Литвинович граетъ Русина але и ему хвостъ видко. — Также нѣкоторым Деканам коломыйским хвôстъ видко. — За Nѣмцѣв въ камеральных добрах що скажу — нѣбы они уже не боятся, и выганяют из лѣсов из пасовиск камеральных маржину, в которых перше люди пасли (jure possessionis) — але и им хвост видко — бо як оногда собралися громады и стали старосту просити

[1]) ссохъ.

щобы и у них в селах камеральных була гвардія, и оружіе выдано — для обороны своего имѣня — то осѣлися, будьтобы их небуло. Так знаешь дѣдич все хоче бути дѣдичем. No ты ихъ пишно отпортретовалъ в Клекотинцяхъ. Сатирина Твоя нива — упалося мнѣ твое словце на орла польскаго, перевод казки волк баран лисиця... и пр. Пиши... и не журися, чим будем печатати, Бог милостив, и св. Николай великій чудотворец. — У нас в Коломыи на безголовье учатся урядники азбуку — бо як бы ся сговорилъ пишет народ до них скорописею. Дивно, что консисторъ Ваканса и так много розпоряженій иностраним языком издаетъ. Тогда коваль зелѣзо кует, поки тепле. Prior tempore, potior jure. А священникам супостатам уже нѣтъ гавкати на консистор, что мы не умѣем или не училися скорописи — бо и самы уряды политическіи все руское удобряют, чтоби лишь не вязати ся а права презентованы не в руках консистора совокупно с правительством... Что там чувати за школы, хотят ли сновъ по старому шлендріан спрашивати громадъ, дадут ли они с своей ласки ти dotazionserklärung, или будут они колись то мало по малу заводити, или может быти накажут чтобы в каждом селѣ была школа, и на том скончилось. В Коломыи уже три разы отыграло тамошное товариство Акторов под предводительством Лейтнера рускій театр. Два разы представляли: Наталька Полтавка а раз „Жовняр чаровник" (Москаль чаровник) сочиненія Котляревскаго – а набито було народа — як въ Зарваницѣ на празникъ св. Івана Крестителя. Пришли минѣ 1 ексемп. Клекотынской справы, хотя тотъ що из коректа а будем еще ю играти на театрѣ — пока не отѣхали актори. Шли почтою. Естьли будешь гдѣ-то с Тимяком то скажи, что мы, и весь народ очень одолженъ ему за разговор его объ Уставѣ в Зорѣ ч. 3. помѣщенной. Лотоцкаго Якова пробуди от сна — та скажи, чтобы перехрестился и далѣе до дѣла от стражи утренныя до вечеря. Вашему Вицедеканови и сусѣдам твоим о. о. Пясецкому и Багриновичеви мое почтеніе. А честнѣй Супрузѣ Твоей поклонъ засилаючи отдаюся Твому дружеству І. Кобржинскій. Сынок Твой будет славный сатирик? Здравствуй. 12 ок. / 30 сен.

5. Лист Кульчицького.

Ваше Преподобіе. Всечестнѣйшій Господине. Комісія опредѣлена къ сочиненію книжокъ оучебныхъ въ рускихъ нашихъ оучилищахъ народныхъ, приноручила мнѣ сочиненіе букваря на методъ выглашеванія (Lauten Methode) по образу того рода книжокъ въ инныхъ язикахъ, въ нихже и стіхотворенія поменшіи обрѣтаются. Радбымъ и въ мой букварь щось подобного вмѣстити, але придатныхъ къ тому готовыхъ не обрѣтаю, а сочинити таковая мнѣ не дано. Вашему Преподобію будутъ знаю сего рода сочиненія игрушкою, а народолюбіе извѣстное додасть поети-

ческого одушевленія. Не откажѣтъ прошу Вашего содѣйствія, и сочините колька баечокъ по взору Езопа, Красицкого або Ломоносова, або по личномъ Вашомъ къ тому изряднѣйшомъ оуспособленію. Кромѣ байокъ могли бы такожъ придатися коротеньки розкази, понятію и кругодѣйствію дѣточокъ отповѣдни. Былобы ми дуже мило порозумѣтися въ томъ лично съ Преподобіемъ Вашимъ, но способности нѣтъ къ тому; хиба бысте благоволили посѣтити мене: но рѣчъ наглитъ, ибо Выс. Министерство настае на скорое предложеніе того оучебника, и радъбымъ сего мѣсяця возванію тому отповѣсти. Понавляя прошеніе мое остаюсь съ достойнымъ почитаніемъ преподобія Вашего приклонный и радъ въ Львовѣ дня 10. по нов. ст. серпня 852. служитель Кульчицкій.

6. Лист А. Могильницького.

Лагодôвъ 30-го серпня 1857. Любезнѣйшїй Друже! Слибы кто кого щиро не милувалъ, Бôгме! не ѣхалбы зъ Цѣсарского гостыньця пôлъ милѣ, щобы го въ Лагодовѣ зобачити, и съ нимъ кôлька слôвъ побалакати. — Отжежь, коли я такъ сробилъ, и ѣдучи до Л'вова, заблукалъ ся до Лагодова, — щожь хочешь любимый Друже о мнѣ судити? А що маю я о Тобѣ гадати, що маючи Уневъ пôдъ нóсомъ, а черезъ пять лѣтъ и чтиры мѣсяцей отъ моего посѣщенїа досить часу, Унѣвъ хотьбы и що тыждень посѣщати. — Коньче нынѣ чѣихнулесь зъ дому, щоб' ся съ мною не видѣти! Nехай Ти Богъ тоє не памятáє, и я иншои пôмсти шукати не буду, хиба що зъ Лагодова бôлше не поверну! — Тымъ часомъ яко давного доброго Друга любити и почитати не перестану! — Хотяй Ты о мнѣ певно нѣколи и не спôмнешь! — Nехай Ти Богъ въ всêмъ спослѣшествує. Бувай здоровъ! Антонїй Могилницкїй.

7. Лист Е. Желехівського.

Всечестный Панотче Добродѣю! Ваша, Всечестный Панотче дружелюбна жичливôсть, яку зволилисьте менѣ уже при першôй встрѣчи заявити осмѣляє мене удати ся до Вас Всечестный Отче съ провьбою великою. Ôтъ мого знакомого, пана Рошкевича, адюнкта судового въ Станиславовѣ довѣдавъ ся я, що Вы посѣдаєте травестію Виргиліевой Енейди власного сочиненія. Мавъ ôнъ даже самъ читати тую травестію. Дуже заинтересувала мене тая литературна вѣсть, пôзнавъ бо я вже давно зъ утворôвъ Всечестного Панотця великій даръ слова и способность высоку на литературнôй нивѣ. До того могу сказати щиро, що Вы Вашими утворами — по бôльшôй части ввели мене въ скарбницю родимого руского слова и духа. Желаючи ôттакъ и теперъ дальше корыстувати ся Вашими утворами въ найщиршôй гадцѣ а въ прихильности до руского языка, будучи учителемъ єго, — прошу усердно позволити перечитати

той утвôръ, пересилаючи єго ласкаво або просто до мене або черезъ пана Льва Лущецкого. За недовгій часъ я въ подякою ôдошлю Панотцеви Добродѣєви. Дуже бымъ радъ дôстати до перечитаня и иннî сочиненія Панотця. Гадаю що дуже бы добре було, слибы Панотець выдали повноє собраніє Своихъ сочиненій, такъ вже печатаныхъ (зъ котрыхъ и „Мотыль и Справа въ селѣ Клекотинѣ" вже суть библіографичною рѣдкостію) якъ и ненапечатаныхъ доси — а то свѣцкого содержаня осôбно, а осôбно духовного. Самî бы Панотець упорядковали и выправили до друкованя; я зъ моеи стороны єсьмъ завсѣгды на услуги Панотця Добродѣя и мôгъ бымъ нараити корыстного накладчика. Повтаряю мою умильну прозьбу и поручаючи ся ласкавôй памяти зôстаю Вашои Всечесности съ глибокимъ почтеніємъ жичливый слуга и другъ Евгеній Желехôвскій, професоръ гимназіяльный. Въ Станиславовѣ 18 червня 1874.

8. Лист Моха до К. Ганкевича.

Всесвѣтлѣйший и Всепочтеннѣйшій Гдне Докторь! Получивше на дняхъ высокопочтенноє пис'мо, въ щирости сердця заявляю, щомъ ся собѣ сталъ загадочнымъ: „Кто єсмь? — Отъ Свѣтлѣйшого въ широко ученномъ мірѣ гласно прославленного Мужа получити такъ лестноє довѣріє — не маю инчого выхода, тôлько признатись по правдѣ, що не єсмь того достоинъ; бо якъ я въ житю моємъ не робилъ притязанія на поета или лѣтерата — такъ теперъ подъ ледомъ старости тѣмъ менче чувствую въ собѣ силъ щобы — удовлетворити благороднѣйшому завозванію. Для совѣстного моєго оправданія, добавляю, що Почтеннѣйшоє Пис'мо получилъ я по почтѣ дня 10 т. м. со срокомъ до 20 т. м. предложити манускриптъ — въ моимъ же приходѣ отъ октобра настали дны плачу и риданія по причинѣ Епидеміи выдеряючой немилосердно з' подъ грудей матерныхъ любезнѣйшии дѣты, зъ обятій мужей найдорожшии жены и т. п. — а таки вопли не ободряютъ духа и сердца — недаютъ свободного полету мыслямъ. То суть причины задля которыхъ благоизволитъ по милости оправдати безсил'ность мою. Вашой Всесвѣтлости съ высочайшимъ поважаніємъ преданый слуга Р. Мх. 15/12 886.

Подав *Михайло Возняк.*

Наукова хроніка.

Студиї А. Петрова по історії Угорської Руси.

„Старая вѣра“ и унія въ XVII—XVIII вв. (Матеріалы для исторіи Угорской Руси, I, СП. 1905, ст. 73).

„Старая вѣра“ и унія въ XVII—XVIII вв., пояснительная записка. (М. д. и. У. Р., II, СП. 1906, ст. 88).

О подложности грамоты кн. Өеодора Коріатовича 1360 г. (М. д. и. У. Р., III, 1906, ст. 31+4 таб.)

Замѣтки по этнографіи о статистикѣ (М. д. и. У. Р., IV, СП. 1906, ст. 1—18).

Архивы и библіотеки Угорщины (также, ст. 19—20).

Памятки угрорусской письменности (также, ст. 21—50).

Угрорусскіе заговоры и заклинанія нач. XVIII в. (также, ст. 51—64).

Старопечатныя церковныя книги въ Мукачевѣ и Унгварѣ (также, ст. 65—71).

Як звести в одно все, що дотепер написано про історію, літературу, етноґрафію та статистику Угорської Руси, то реєстр вийде зовсім поважний; взяти хоч би Францева „Обзоръ важнѣйшихъ изученій Угорской Руси“ (Рус. Фил. В. 1901), який подає бібліоґрафію (далеко не повну) по 1900 р. Одначе як би усей той дорібок пересіяти через сито наукової критики, то прийшлось би ствердити, що наукова вартість сеї „ученої“ продукції стілько мала, скілько її число велике. Переглядати при тім поодинокі заголовки праць про Угорську Русь — здаєть ся, що дуже поважну пайку вложили тут российські учені. І знов, коли зміряти сей виклад критично — вийде, що як би обмежити ся на досліди российських учених, то про Угорську Русь знали б ми дуже маленько (не

говорю тут про праці Галичан, Угрорусів, взагалї Українців, що писали по великоруськи). Натомісь все дійсно корисне науцї виходило й виходить понайбільше з під пера австроугорських Українців (Головацький, Верхратський, Гнатюк, Франко, Грушевський, Свєнціцкий, Сабов, Жаткович й ин.), Німцїв (Бідерман), Шведів (Брох), Чехів (Пастернек), Словаків (Цамбель).

Зазначуючи се, не хочу відмовити всякої наукової вартости дослїдам російських учених, нї — між тими єсть не одно цїнне, тілько одно з них доривочне, инше збудоване на фантастичних основах (історичні дослїди Филевича), все закрашене національно-політичною тенденцією, т. зв. обєдинительною. Принагідний характер дослїдів російських учених над Закарпатєм показуєть ся найкраще з того, що межи ними знайшов ся тілько один, який займаєть ся постійно цїлими десятками лїт студіями над Угорською Русєю. Се А. Петров, проф. Висших Жіночих Курсів у Петербурзї. Наведені висше заголовки статей — то увесь виявлений досї результат його дослїдів на сім поли протягом 15-ти лїт 1891—1906). Не можна сказати, щоб сей дорібок був богатий, але, видко — як на російські інтереси до Угорської Руси — він дуже поважний, коли сих 8 передруків та відбиток дочекали ся значної грошевої нагороди. Се зазначую як характеристичне, не думаючи зменшувати абсолютної наукової вартости дотеперішних дослїдів А. Петрова. Перейду їх всї, вказуючи, що автор дає в них нового, чи то в матеріялї, чи в його обробленю, та являють ся скілько його статї останнїм словом науки про даний предмет.

Почнемо історичним порядком, від „критичних заміток“ про грамоту кн. Федора Коріятовича 1360 р. Результат критичного дослїду автора такий: звісна грамота про основаннє мукачівського монастиря і наданнє йому доходів з Бобовища та Росвигова — неавтентична, підроблена десь при кінци XVI чи на початку XVII ст. Треба сказати, що підозрілість сеї грамоти була завважена вже давно. Ще 1785 р. видавець Leges ecclesiasticae regni Hungariae, ґр. Батянї доказував, що се фальсифікат. Против сього твердженя виступив протоігумен мукачівського монастиря І. Базилович з працею п. з. Brevis notitia fundationis Koriathovitsianae (1799—1805), доказуючи якраз противно, що грамота 1360 р. автентична, натомісь инша, на котрій опер ся Батянї, підроблена. Пізнїйше справою правдивости грамоти не займав ся ніхто близше, тому й автентичність її признавала ся загально. Аж тепер А. Петров взяв ся до ревізії сього спірного питання і рішив так як висше сказано, себто признав правду за ґр. Батянї. Сей опер ся був на грамотї Ів. Гуняді з р. 1493, в якій признано фальшивою якусь грамоту Theodorici ducis Godoliae з наданєм монастиреви, предложену

до потверджения мукачівським епископом Іваном. При близшім розсліді виходить одначе, що признана тут фальшивою грамота не та сама, що приписують ся кн. Федорови (з р. 1360), а якась инша подібна. Се констатує А. Петров. Базилович назвав грамоту з р. 1493 фальсифікатом, так само й Лучкай у своїй Historia Carpatho-Ruthenorum. Натомісць автор студії називає закиди против грамоти 1493 р. „дуже слабими і часто наівними“ (ст. 20) і сам схиляєть ся (хоч не рішучо), щоб признати її автентичною (ст. 22). Правда, арґументи Базиловича не тверді, але знов не такі „наівні“, як хоче А. Петров. Що до мене — се очевидний фальсифікат. Не стану тут близше арґументувати сього погляду, бо ж не грамота з р. 1493 доказує підробленість грамоти з р. 1360, а тілько инші арґументи, історичні і палеоґрафічні, виведені нашим автором. Ось вони: 1) Побут Федора Коріятовича в Угорщині і володіннє його Мукачевом починаєть ся що йно при кінци XIV в. (перша документальна звістка 1398 р.; умер 1414 р.). 2) Звістки у пізнійших мадярських істориків про побут Федора К. в Угорщині основані вчасти на переказах, вчасти на хибних звістках хроніки Стрийковського і на самій грамоті 1360 р. 3) До кінця XVII ст. ся грамота зовсім незвісна і не згадуєть ся в ніякій иншій грамоті. 4) Володіннє Мукачевом 1360 р. для Федора К. неможливе, бо тоді був він за молодий і не міг мати такої важної кріпости як Мукачево. 5) Погляд, взятий з Стрийковського, що було двох Федорів К., безосновні. 6) Аналіза самої грамоти показує її підробленість: а) ужите „отчества“ і до того у сумнївній формі Keriatovich; б) Floreni longi не були уживані в XIV ст.; в) палеоґрафічний бік грамоти не дозволяє її класти на XIV в.[1]). 7) Грамоту підробили мукачівські монахи в часі 1493—1634. 8) Дата 1360 взята мабуть із Стрийковського. З усїх тих арґументів і висновків найтвердший, без сумніву, перший. Дійсно трудно вказати щось певне про побут кн. Федора на Угорщині вже в половині XIV ст. Згадки пізнійших компіляторів та істориків не мають документальних сьвідоцтв (Іштванфі 1622, Сент-Івані 1689, Туровці 1729, Катона 1780). Я міг би вказати тілько одну конкретну звістку, на жаль не підперту автентичним документом. Єсть звістка у такого сумлінного збирача історичних матеріялів як Сірмай. В його Notitia historica, polit. oecon. montium et locorum viniferorum com. Zempleniensis, Cassoviae 1798, читаємо: Anno 1352 Ujhely (Шаторальяуйгель) munificentia Ludovici I regis possedit Theodorus Keriatovich dux Ruthenorum aedificatoque in edito monte Várhegy castro illud coloniis Russicis ita auxit, ut subseque civitas

[1]) Автор надрукував при своїй студії „палеографическій етюдъ“ проф. Холодняка з таким вислідом.

vocaretur (ст. 182). Сірмай звичайно подає жерело, звідки бере звістку, тут на жаль не має ніякої такої вказівки. Тому зазначуємо се місце, заховуючи ся супротив нього з резервою[1]). Що до инших арґументів А. Петрова, то третій не має майже ніякої доказової сили. Так само й четвертий, бо кн. Фэдір міг безпечно мати в р. 1360 яких 30 літ віку, а Мукачево не було в тих часах важним стратеґічно городом. Що до арґументів взятих із аналізи грамоти, то форма Keriathovich не представляє ще великого камени преткновенія. За те з палеоґрафічного боку беручи, грамота виходить дійсно підозрілою. Дата 1360 могла бути скорше взята в Іштванфі як із Стрийковського. Загалом беручи, хоч не всї арґументи А. Петрова однаково сильні, всеж таки не можна против них нічого певного поставити і тому висновок критика про підробленість грамоти мусить бути принятий в науцї. Хиба тільки якась нова документальна звістка могла б порушити його, та се дуже трудно.

До студії додав автор окрім „етюда“ І. Холодняка ще три свої додатки: передрук грамоти І. Гуняді з 1493 р.; реґести документів, що звязані із побутом кн. Федора в Угорщині; вкінци звістки традиції про його діяльність. Про перший додаток говорив я висше, що до другого — то автор переповів зміст 15 документів вчасти за Т. Легоцьким, автором моноґрафії про Бережську столицю, вчасти переказує новознайдені ним самим в архіві лелеського конвенту. Тут замітимо, що помиляєть ся автор говорячи, що документ з р. 1398 переказаний тільки у Легоцького. Повний текст сеї грамоти надрукований в книжцї Мігалї Máramarosi diplomák (1900) № 68, а з нього зовсїм не виходить, буцїм то обдаровані с. Шаркадом брати були які свояки Коріятовичів, тільки familiares. Так само у тім же дипломатири під № 70 знайшов би автор другий документ з р. 1401. Під № 73 побачив би автор ще один документ з р. 1404, дуже інтересне pendant до того, якого зміст подає Легоцький під тим самим роком (I, 139). Той навіть має одну інтересну подробицю: Nos Sigismundus... commendamus... quod... familiares illris principis domini Theodori ducis Podolie, a v u n c u l i n o s t r i c a r i s s i m i et fidelis etc. І документ з р. 1406 єсть у мармарошськім збірнику під № 80; з р. 1416 під № 115; з р. 1417 під № 116 (тут князь названий dux Opuliae); під № 118 бачимо инший документ з р. 1417, незвісний анї Легоцькому анї Петрову. Сей документ переконав би нашого автора, що Pán Ondrej та Helele не були ніякими свояками кн.

[1]) Чи звістка Сірмая не взята з Корабінского Geograph. Lexicon 1786, звідки взяв Дулишкович замітку, що кн. Федір збудував у Ш.-Уйгелї руську церков (II, 13) — не можу сказати на певно, не маючи того лексикона під рукою.

Федора. Про них диви також у Сірмая Notitia com. Ugochiensis (ст. 138 і 175). Тут же відомість і про документ з р. 1412 (ст. 176). Збираючи звістки традиції про кн. Федора треба було додати ще Сірмая Notitia topographica com. Zempléniensis (ст. 52). Таких звісток було б ще більше як би автор пізнав був праці угроруського письменника о. Ю. Жатковича. Що думати про заселеннє Коріятовичем долини р. Тереблї, говорить добре висше названий марамарошський дипломатар.

Найбільше місця в „Матеріалах" призначив автор релїґійним справам Угорської Руси в XVII і XVIII ст. Оба перші випуски займають ся ними виключно. „Стара віра" — се православє, назва ся полишила ся ще до наших часів між Румунами в Угорщині. Перший випуск — се silva rerum на згадану тему, і не тілько на сю. Наперед подає автор два листи „почтеннѣйшаго — уже покойнаго — русскаго и славянскаго политическаго, общественнаго и научнаго дѣятеля, который особенно былъ близокъ къ угорской Руси, и которому угорская Русь была особенно близка и дорога" (ст. 1). Що се за патріот — не знати, дальше подані його листи до автора (1891) означені: Письма NN объ угорской Руси. Дивна обережність автора! Я розумів би сю делїкатність, як би знав, що д. Петров соромить ся за свого „почтеннѣйшаго дѣятеля"... Але в такім разї пощо було пускати у сьвіт сї дивовижні нїсенїтниці. Так, се нїсенїтниці, які навіть не надають ся до критики. Що в них говорить ся про угроруські діялекти (перший з листів присьвячений „угрорусскому нарѣчію въ настоящемъ и прошломъ") та церковні відносини (другий лист — се „очеркъ исторіи православія въ Угріи") се компромітує автора, видавця, книжку і того, кому книжка присьвячена (первісно у збірнику в честь В. Ламанського).[1])

Дальше бачимо невеличкі історичні причинки про останнїх православних епископів Марамароша: виписка з рукописного (кін. XVIII ст.) „Списанія Обителей Марамаросскихъ"; дві виписки з Лучкая Historia Carpatho-Ruthenorum; 7 документів з архіва Марамарошської столиці 1715—35. Всї ті матеріяли доривочні і нїчим спеціяльно не інтересні.

---

[1]) Ось кілька зразків „учености" автора листів: „На западѣ вы встрѣчаете бѣлыхъ Хорватовъ Константина Багр., такъ называемыхъ Лемковъ... гдѣ граничатъ съ древними Бѣлыми Сербами, такъ называемыми Лишаками, которые дѣлятся на западныхъ (Бойковъ) и восточныхъ (Гуцуловъ)" (ст. 2). Східнословацька мова — се „русско-польскій жаргонъ, основанный польскими монахами миссіонерами..." (ст. 3). „Доказать не только православіе св. Стефана, слѣдовательно мадяръ его времени, не представляетъ затрудненія..." (ст. 4). За угор. короля Владислава Ягайловича „южный склонъ карпатскихъ горъ перешелъ отъ Галицкой Руси къ Угорщинѣ..." (ст. 8) і т. ин. і т. ин.

Більшу частину випуска займає вже більше систематична збірка матеріялів про релїґійні заворушення Волохів та Русинів у Мармароши 1760—61 рр. (Valachorum Ruthenorumque tumultus), рух звернений против унії. Акти і документи до сеї справи подані переважно скорочені, вчасти реґестовані. В сій частині єдина вартість цілої збірки А. Петрова.

Третїй випуск, під таким самим заголовком, складаєть ся з цілого ряду мало систематичних, не дуже з собою повязаних, методично слабоньких заміток і екскурсів на теми: поле для унії, уніятська і православна єрархія, причини пізної побіди унії, Valachorum Ruthenorumque tumultus 1760—61 та два маловажні додатки. Із усього того тілько статя про рух 1760—61 рр. має характер суцільної розвідки, майже виключно основаної на попереду згаданих матеріялах, зібраних автором; все инше — се більше дилетантські ніж учені причинки до історії церковних відносин Угорської Руси, цінні хиба деякими виписками з рукописей, головно з Annuae litterae Soc. Jesu (у віденській Hofbibliothek). Історія угроруської церкви ще не має своєї моноґрафії, і не так скоро буде її мати.

В останнїм (IV) випуску умістив автор пять передруків своїх давнїйших нарисів, заміток і матеріялів по етноґрафії, статистиці, діялектольоґії й лїтературі угорських Русинів, друкованих у рр. 1891—1903 в „Журналї М. Н. Пр.“ та „Живій Старинї“. Найважнїйше зі всіх, безперечно, то замітки про територію, число й мову угорських Русинів. Коли сї замітки появили ся (1892), принесли вони науцї дійсну користь, не тим, щоб зводили нові дані про Угорську Русь, а тим тілько, що автор старав ся зібрати дотеперішні досліди (хоч зібрав далеко не всї) провірити їх та усунувши суперечности звести всї відомости у границї певности. Від того часу одначе появив ся цілий ряд нових студій, матеріялів, оглядів про названі питання, так що нарис проф. Петрова має нині хиба тілько історично-біблїоґрафічне значіннє. Тому то не розумію зовсїм, чому автор передрукував його тепер без усякої переміни... Того не повинен був робити анї в інтересї науки анї для власної наукової поваги. Коли йому хотіло ся, щоб працї не перейшла в забутє, повинен був її переробити відповідно до нових матеріялів і дослїдів. Не хочу сказати, щоб автор не знав про них; хоч би був не познайомив ся з українськими публїкаціями про Угорську Русь (а сьогодня не вільно їх нікому іґнорувати!), то знати мусів автор дещо инше, що повинно було поправити його „Замѣтки“. А тут навіть „Христоматія“ Сабова, про яку автор говорить на иньшім місци, остала ся без впливу на них. „Обзоръ“ Францева позволив би авторови покористувати ся вдвоє більшою лїтературою, ніж бачимо в „Замѣтках“. Пізнїйші працї Гнатюка, Вер-

хратського, Балоґа, Нідерле, Пастернека, Мішіка, Цамбеля, навіть Будиловича, вкінци мої мусіли-б привести автора до доповненя і поправленя своїх висновків. Всього то автор не зробив, тому й його розвідці не можемо признати тепер ніякої наукової вартости. Найліпша частина „Замѣток" визначає етноґрафічні межі Угорської Руси. Якийсь час се означеннє було найліпше з усїх дотеперішних (окрім карти Черніґа), тепер воно може тілько дальше підтримувати те баламутство, яке так довго панувало в сїй справі. Так прим. се хибний погляд, щоб у Спишу та Шариши південна границя ішла від Якубян через Шопронь (sic! мб. Шамброн) на Київ; руська територія в дійсности така як у Черніґа, себто забирає все верхівє Ториси. Так само недокладно і невірно означена південна границя коло Сабінова (Шар.). Зовсїм хибно, буцїм то долина Лаборця від Грабовця по Чабин була словацька, окрім слов. Грабовця — се чисторуські оселї. На західній збочи Діла не одно с. Підгородя говорить по руськи, а більше, хоч вони і на наших очах словачать ся, натомісь с. Бенятина сим словаченнєм зовсїм незахоплене. Чорний Потік (Feketepatak) в Уґочі не єсть і ніколи не був руським селом; автор перемішав його з Чорним Потоком над Иршавою в Берегу, що дійсно руський. Таких недокладностей, хиб і непорозумінь знайдеть ся богато.

Дотеперішні дослїди дають уже можливість розвязати давнїйшу плутанину з загальним числом угорських Русинів. Автор вдоволив ся вичисленнєм ріжних обраховань, але їх критично не провірив; від себе дав инше обчисленнє, схоплене з повітря, загалом за низьке.

Дальше все те, що автор говорить про ріжні назви угорських Русинів, а ще більше про їх говори, сьогодня не видержує ніякої критики.

Статейка про архіви та бібліотеки Угорщини має занадто претенсіональний заголовок. Се кілька дезідератів і загальних вказівок про те, де треба б глядїти нових матеріялів для історії Угорської Руси

Памятки угроруської письменности — се рецензія на „Хрестоматію" Сабова, а в ній дав автор кілька виписок з кількох памяток, незнаних Сабову. Ще в „Замѣтках" згадував А. Петров, що в урбаріяльних актах 1772 єсть заяви селян списані в діялектах. На сьому місци подає він дві такі виписки і вони показують, що се ніяка угроруська мова, а тілько чесько-словацька мішанина, якою Русини анї тепер не говорять, анї 1772 р. не ґоворили. Загалом кажучи, не бачимо ніякої важної причини, яка веліла авторови передруковувати сю рецензію. Від 1893 р. пізнано стілько нових памяток угроруської лїтератури й мови, що розвідка про памятки угроруської письменности му-

сить зовсїм инакше виглядати (пор. Франко — Карпаторуське письменство, Апокрифи й ин.).

Більше оправданий вже передрук матеріялів про замовлювання та заклинання з одної угроруської рукописи поч. XVIII в., одначе се тільки сирий матеріял, більше нїчого.

Статя про старопечатні церковні книги в Мукачеві й Унґварі, нїчим не замітна, замикає всї „Матеріяли“.

Зводячи все в одно, треба признати за проф. Петровом сю заслугу, що дав критичну аналїзу грамоти Федора Коріятовича і збірку матеріялів до історії церковних відносин на Угорській Руси XVIII ст. — більше нїякої. Проте таки він полишаєть ся в російськім науковім сьвітї найсеріознійшим дослїдником Закарпатя.

С. Томашївський.

Бібліоґрафія

(рецензії й справоздання).

Joseph Hampel — Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, in drei Bänden, Braunschweig, 1905, I т. ст. XXXIV+853+2359 рис. + 2 табл.; II т. ст. XVI+1006 + богато рис.; III т. ст. XIV+539 таблиць.

Ся величезна праця говорить гарно про незвичайну пильність і сумлінність автора, а нам дає пребогату скарбницю систематично зібраного й науково обговореного археольоґічного матеріялу всеї політичної Угорщини, який має велику вагу і для сусідних країв. Мова тут тілько про т. зв. раннє середньовіче, яким автор обіймає час від нападу Гунів по 1000 р. В першім томі дав автор систематичне описаннє знайдених предметів, відповідно їх призначенню. У другім іде огляд матеріялу, уложеного в чотири хронольоґічні ґрупи. Для них ужив автор певних конвенціональних назв: ґрупа ґерманська, сарматська, аварська, мадярська. Розуміє ся, вони не відмежені докладно поміж собою, тілько накривають себе у значній частині. Третий том — се атлас знахідок по ґрупам. Головна вартість праці проф. Гампеля лежить як раз у систематичнім зведенню матеріялу, а не у збудованих на них історичних конструкціях, як взагалі при археольоґії без притягненя сюди иньших наук. Вже сам поділ на ґрупи насуває богато сумнївів, а їх ще більше в історичнім пояснюванню предметів серед кождої з них. Та не в тім папрямі нам дати би позір, а в сім, які памятки з того часу (375—1000) знайдено на території Угорської Руси. Тут стрічає нас несподіванка: велика авторова збірка знає знахідки тілько з о д н о г о руського місця — Сваляви. Розуміє ся, нові знахідки в иньших околицях не то не виключені а й правдоподібні, одначе вже й се говорить доволі. Виходило б, що в часі великого руху народів угро-руська територія не була заселена культурними людьми. Свалявські знахідки описані

в II т. ст. 588—595, їх малюнки в III т. табл. 400—402. Автор зачисляє їх до четвертої (мадярської) ґрупи. *С. Т.*

Dr. Sebastian Haidacher: Des hl. Johannes Chrysostomus Büchlein Ueber Hoffart und Kindererziehung samt einer Blumenlese über Jugenderziehung aus seinen Schriften übersetzt und herausgegeben. Freiburg i. Br. 1907, стор. VIII+134.

Книжка сольногородського професора теолоґії служить гарним ювилейним причинком до студій над писаннями одного з найзнаменитших отців грецької церкви. В своїх результатах вона тим інтереснїйша, що можна їх звязати з нашим письменством домонгольського періода.

Ще 1656 р. в Парижи Домінїканець Фр. Комбефі оголосив з рукописи кард. Мацарена замітне писаннє Златоустого п. з. S. Joannis Chrysostomi de educandis liberis liber aureus [Περὶ κενοδοξίας καὶ ὅπως δεῖ τοὺς γονέας ἀνατρέφειν τὰ τέκνα]. Видавець, а за ним Тільмон дали й докази автентичности тої „золотої книжечки“, яку в староруській мові можна-б назвати „словом о тщеславіи и въскормленіи дѣтий“. Та пізнїйші видавцї писань Златоустого задля невідомих близше причин зачислили нововідкрите писаннє до „спурій“. Так зробив Монфокон, а против його авторітетної гадки довго не посьмів нїхто виступити з замітом. Аж ото проф. Гайдахер, оголошуючи „золоту книжечку“ в перекладі на нїмецьку мову, на оборону її повторив не лиш давні докази автентичности, але й дав від себе цїлий ряд нових. За автентичностю промавляють дуже сильно: 1) стиль з будовою речень, фразеолоґією і розвиваннєм гадок; 2) зміст згідний з побутовими та історичними обставинами Златоустового часу; 3) принціпіяльний та річевий звязок з иньшими знаними писаннями Златоустого на педаґоґічні теми; 4) безпосередний звязок з X ефезською гомілією Златоустого, в якім „золота книжечка“ не лиш вповнї вияснюєть ся, але і знаходить собі найкрасше хронолоґічне приміщеннє, як наука виголошена в Антіохії коло 393 р.

А тепер, коли завдяки студії проф. Гайдахера про недавну ще „спурію“ можна говорити вже як про автентичне писаннє Златоустого, мимохіть насуваєть ся питаннє, чи не знане було воно коли небудь і на Руси, де писання Златоустого від найдавнїйших часів належали до найпопулярнїйших. Н. Лавровський, обговорюючи „Памятники старинного русскаго воспитанія“ [Чтенія въ Имп. Общ. Ист. и Древн. Росс., Москва, 1861), іюль-сентябрь, кн. III] зазначує, правда, з притиском, що в староруській педаґоґічній лїтературі побіч біблїйного принціпу карання панував передовсїм Златоустів принціп любови і сердечности. Але на-

ведене ним по збірнику XVI в. Златоустове писання „О воскрълленіи дѣтіи", що було взором ще для педаґоґічних писань XVII в., хоч воно ідейно дуже споріднене з „золотою книжечкою", все таки не ідентичне з нею. На виразний слід її я можу вказати в „Посланіи Никифора Митрополита Кіевскаго къ великому князю Володиміру сыну Всеволожю сына Ярославля" [вид. по спискам XVI в. в „Вел. Четьяхъ-Минеяхъ" під 31 серпня, в „Русскихъ Достопамятностяхъ", ч. I, Москва, 1815].

Никифор, змальовуючи ідеал князя, ґрупує прикмети його по прикметам людської душі, викладає, як філософ про ум, про чувства (змисли) і про моральні відносини володаря до його дорадників. А кінчить так: „градъ же есть — душа твоя, и тако потребиши и въ нея злые совѣтникы, рекше лукавые помыслы". Про душу-ж і її власти каже: „та убо душа сѣдить въ главѣ, умъ имущи яко же свѣтлое око въ себѣ, и исполняющи все тѣло силою своею, яко же бо ты, княже, сѣдя здѣ въ сей своей земли, воеводами и слугами своими дѣйствуеши по всей земли, и самъ ты еси господинъ и князь; тако и душа по всему тѣлу дѣйствуетъ пятью слугъ своихъ, рекше пятію чювствіи: очима, слухомъ, обоняньемъ, еже есть ноздрима, вкушеньемъ и осязаньемъ, еже еста руцѣ". Душа посїдає три власти: словесное, яростное й желанное. Все розвиваєть ся згідно з понятями грецької, новоплатонської філософії. У всім добачувано доси схожість із „Шестодневом" Іоанна Екзарха, з Толковою Палеєю і з ріжними статями збірників. А тимчасом першим джерелом тут буде „золота книжечка" Івана Златоустого, де він, виступивши против „тщеславія", як против причини роздвоєнь у церкві, подає начерк педаґоґії, яка мала би причину лиха усунути. Той начерк педаґоґії — то взір для начерку ідеального князя в Никифора. Педаґоґ — то король, що управляє городом. А той город — то душа дитини. Замість муру окружає її тіло; замість брам веде до неї пять чувств — змислів. Задача вихователя — не лиш мур оберігати, але й пильнувати брам, щоб не входили до города-душі непожадані гостї (в Никифора: „потребиши изъ нея злые совѣтники, рекше лукавые помыслы"). Непожадані гостї могли-б з горожан зробити лихих людий. А тими горожанами в городї-души: θυμός, ἐπιθυμία, λογισμός — яросное, желанное, словесное — розміщені в грудех або в серци, в печінцї і в мозку (въ главѣ), подібно, як в Златоустового сучасника Немезия (Domański: Die Psychologie des Nemesius, Münster, 1900, ст. 74 і д.). На основі такого образу розвиваєть ся цїла наука виховання, як в Никифора — ідеал володаря. Тямлячи, що Никифор був Греком і користував ся грецькою лїтературою, не треба аж істновання староруського перекладу „золотої книжечки" для доказу, що він її знав. [Більше в моїй розвідцї: Українські жерела до історії філософії, Львів, 1908].

Др. В. Щурат.

Н. В. Шляковъ: Троянъ въ Словѣ о полку Игоревѣ [Новый Сборникъ статей по славяновѣдѣнію. Составл. и изд. учениками В. И. Ламанскаго... Спб. 1905, ст. 289—296].

До безлїчи комбінаций, якими пояснювано загадкового Трояна в Сл. о П. И.", д. Шляков докинув ще одну, не гіршу, але і не лїпшу від найгірших. Д. Ш. виходить від апострофи до Бояна: „абы ты сіа полкы [плъкы] ущекоталъ, скача славію по мыслену древу, летая умом [умомъ] подъ облакы, свивая славы оба полы сего времени, рища въ тропу Трояню чресъ поля на горы. Пѣти было пѣснѣ [пѣсь] Игореви, того Ольга [Олга] внуку." Зазначивши, що слово „Олга" попало в текст, як поясненне від видавця, він годить ся викинути його, а лишити: „того внуку". І зараз-же питає: чийому? З контексту — каже — виходить: Трояновому. Але Ігор — внук Олега, ergo Олег — Троян! Троянова тропа через поля на гори — то Олегів побіг у Тьмуторокань—через половецький степ на касожський Кавказ; Троянові віки — то віки Олега; Троянова земля — то Олегова вітчина, Чернигівщина; вкінци семий вік Трояна — то, від Рурика числячи, вік семого княжого поколїня, вік Олега. Що-ж? Може-б воно й переконало кого, коли-б перший доказ був певнїйший, а останний трохи менше певний, не такий математичний. Як-раз та математична докладність відбирає останньому доказови всю силу, а з тим доказом падуть і попередні, між якими не лиш перший хитаєть ся. Бо припустїм, приміром, що семий вік Трояна — то (від Рурика) — семе княже поколїнє. Так що-ж тодї будуть ті „віки" Троянові? Як пояснить ся множину? Раз Троянів вік буде семим від Рурика, то він не може бути і шестим, і пятим назад. Рахунок мусить бути рахунком...

Вияснюючи значінє Трояна, д. Ш. пускав ся часто й на інтерпретованнє тексту по свойому і на справлюваннє — все нещасливо. От яркійші приміри. Про „обиду" сказано, що вона „дѣвою" вступила на землю Троянову; д. Ш. справляє „дѣвою" на „Дѣвъ ею" (Див нею). „Карна и жля" — то бута і жаль. „Смага", що знана в Галичинї і доси як жар, вогонь, — то жупел (смола, вар). „Жирня времена" — то Курна времена. Як „дѣва" перемінила ся в Дива, так „дѣвица люба" перекидуєть ся в „усобицу". Сказане про Всеслава: „тъй клюками подпръся о кони... и дотче ся стружіемъ злата стола Кіевскаго" д. Ш. толкує так: „Онъ клюками (метафорически: непрямимъ путемъ) подперся на конѣ... и дотронулся шпорами (sic!) до золотого стола Кіевскаго". Коли непрямим путем можна підперти ся на кони, то чому — по лоґіцї д. Ш—ова — не можна-б шпорами діткнути ся престола? Тільки-ж галицький Бойко в Перегинську перехрестив ся-б, коли-б „уче-

ний пан“ його старі „клюки“ (сідло з дощинок на коня під тягар) назвав „непрямим путем“.

„Кажется, довольно: дѣло говоритъ само за себя“, — закінчу словами д. Ш—ова. *Д-р В. Щурат.*

Versuch einer Bibliographie der livres d'heures (Horae B. M. V., Horas, Getijden) des XV und XVI Jahrhunderts mit Ausnahme der für Salisbury und York[1]) gedruckten. Von Dr. H. Bohatta (Відбитка з Mitteilungen des österr. Vereins für Bibliothekswesen, 1907, стор. [II]+48, 8⁰.

Автор лексикону псевдонімів обдарував нас невеликою, алё дуже совісною бібліоґрафією т. зв. гор, що належать до найбільше цінених, пошукованих і сильно переплачуваних памяток ранньої штуки друкарської так для своєї старини та рідкости, як і задля гарного виконаня і мінятурних ілюстрацій. Гори, спеціяльний витвір латинської церкви, стрічають ся у Франції, Анґлії, Італії, Еспанії, Голяндії і в иньших краях, одначе головною вітчиною livres d'heures і осідком накладчиків та друкарів були французькі міста і тому майже усі книжечки видані в французькій і латинській мові.

Зміст гор, присьвячених культови Матери Божої, чисто релїґійний і складаєть ся з календаря рухомих сьвят, загального календарика на усї дни в роцї, евангелий, пассий, молитв (horae, godzinki) до Богородицї, св. Хреста і св. Духа, 7 покутних псальмів і иньших молитов в честь святих, поважаних в тій епархії, для якої була видана книжечка. Між головними відділами уміщені звичайно образи на цілу сторону, а крім того кожда сторона на усїх чотирох краях прикрашена гарно виконаними мінятурами. Як теми подибують ся головно сцени з житя Ісуса і Марії, Йосифа, Давида, Лазаря, Йова, чуда Марії, 15 знаків кінця сьвіта, апокаліпса, танець смерти а також дещо з сьвітською закраскою. Гори появляли ся в міру потреби і охоти накладчика, дуже часто без означеня місця, імени друкаря або накладчика, а навіть без року, який хиба часом можна вгадати по початковім роцї альманаха (себ то спису певного протягу літ). Так само не все грішать великою докладністю і самі бібліоґрафічні підручники, списи і описи, так що видань, де були-б зазначені усі дати, не дуже богато. Звідси велика трудність зібрати усе видане докладно і критично.

Автор забрав ся до діла не зважаючи на усї трудности, аби улегчити другим роботу. З дуже рідких і мало приступних жерел зібрав він

[1]) Про се книжка Hoskins'a, Horae Beatae Mariae Virginis or Sarum and York Primers, Льондон, 1901.

около 1000 гор, упорядкувавши їх по епархіям і доповнивши дані на основі докладних студій. Де лиш було можна, подано крім заголовку, місце, де друкувала ся книжка, друкар і накладчик, рік, альманах, день її виходу, формат, число сторін, величина аркуша і число стрічок. Про істноване гор у Поляків не згадує автор нічого, і я не маю на разї готових доповнень. Супроти сього варта би переглянути крім бібліоґрафічних описів праці про культ Матери Божої в Польщі, особливо оголошені в познанській Gazecie kościelnej. *З. Кузеля.*

Андрій Яковлевъ: Намістники, державцї і старости господарського замку Черкаського XV і XVI вв. (Україна, 1907, кн. IX, ст. 340—354).

В часоп. „Україна“ появило ся протягом минулого року три статї А. Яковлева, що дав себе тим пізнати як дослідника українського житя XVI в. — пильного і здібного, але очевидно — поставленого в некористні обставини для наукової роботи.

Ними треба обяснити, що в отсїй розвідцї автору приходило ся — особливо у вступній части — користувати ся ріжними звістками з других рук, а деякі публїкації й статї до його теми йому зістали ся незвісними (напр. праці Вольфа, Бонецкого, Литовская Метрика і т. и.), або теж були використовувані ним з других рук. Не вважаючи на се, він вносить ряд інтересних і цінних поправок і заміток в катальоґ черкаських намісників і звязаних з ними подій. Перша така цінна поправка — се уставленне особи кн. Богдана (Глинського), намісника черкаського в 1490-х роках; автор довів його старостованне безсумнївно. З деталів одначе завважу, що слова „тамъ же князю Богдану Федоровичу 10 коп грошей з листа (читай: мыта) в Кіевѣ“ мабуть належать не до Черкас, а до місця пробутку Казимира; звістка про забранне кн. Богдана в неволю не потверджуєть ся вказаною автором реляцією. З дальшого сторінки присвячені Остафію Дашковичу не мають особливої вартости тому, що новійша лїтература про Дашковича полишена автором на боцї. Так само полишена на боцї лїтература кн. Дмитра Вишневецького і автор не розібрав критично погляду про захопленне Черкас Дмитром Вишневецьким.

Можна побажати тільки, щоб ті непригожі обставини, в яких приходить ся працювати автору, не спинили його енерґії в науковій роботї, до якої очевидно має він не тільки охоту, а й безперечний хист, і — щоб сї самі обставини уложили ся користнїйше для нього.

М. Грушевський.

Dr. Ludw. Kolankowski — Elekcya Zygmunta I, kilka uwag o elekcyi w Polsce za Jagiellonów (Przewodnik naukowo-literacki, 1906, ст. 865—875).

Сї нові „уваги“ дра Колянковского, в яких майже 3/4 займає латиньский текст — се продовженнє чи доповненнє до питання зачіпленого автором в попереднїй його працї про елекцію Жигмонта Августа[1]). В нїй заявляв автор, що вел. маґістр Хрестоносцїв мав законне право голосу при виборі короля; тепер, покористувавши ся новим актом, де мова про участь в елекції мазовецької княгинї-вдови Анни, ставить автор правило, що всї васальні князї Польщі мали се право участи. Та анї попередня[2]) анї нова розвідка не дала відповідних доказів на сей погляд.

Документ, знайдений автором в Tek-ах Gołębiowsk-ого, який він в цілости наводить, се акт елекції Жигимонта I з р. 1506, ідентичний майже з „Modus eligendi“ поданім у Даниловича. Рівнож і в нїм ясно сказано, хто належав до активного вибору а хто нї. Говорить ся там, що на переделекційних нарадах fuere... universi principes et praelati spirituales ac saeculares barones etc... de iure ac consuetudine ad electionem regiam pertinentes; дальше підчас самого вибору короля сказано: decretum electionis diximus nos, qui supra praelati et barones universi ad quos istud de iure electionis liberae et consuetudine regni eiusdem pertinet, una cum nuntiis et oratoribus praeclarorum principum Dominae Annae D. grat. genetricis et tutricis ac Stanislai et Joannis puerorum ducum Mazoviae... nomine suorum principalium comparentibus et electioni interessentibus.

Вже із самого наведеного тут видно, хто de iure et consuetudine ad electionem regiam pertinebat, а хто був тільки пассивним учасником. Подібно з Volumin-ів legum бачимо, що мазовецькі князї не мали neque locum neque vocem eligendi regis, хоча були principes indigenae et domini naturales huius regni[3]).

З акцентовання всюди в дотичних актах, що васальні князї прибути мали особисто, або їх посли з „ораторами“, можна виводити, що всї вони мали прибути для зложення присяги в мові загалови шляхти зрозумілій. А те знов, що польські пани постарали ся о те, що прибули посли від вдовиці-княгинї і недолїтків князїв мазовецьких, частих претендентів до корони, можна уважати за полїтичний маневр, як доказ резиґнації з претенсий до польської корони. Дальше хочби навіть допустити, що дійсно мазовецькі князї мали право віддати свій голос на королївського кандидата,

1) Kwartalnik historyczny 1905, ст. 531—557.
2) Див. мою рец. в „Записках“ т. LXXVII, ст. 214—218.
3) Vol. leg. I, № 485, ст. 240.

то насуваєть ся питаннє, яким правом і звичаєм користували ся женщина і недолїтки, хочби і князївської гідности? Вкінцї понятє слова „запросини“ не означає доконче для одних обовязку просити, для других обовязку прибути. Що до участи молдавського воєводи підчас елекції, то теж маємо лише одно неясне прошеннє сенату до воєводи, щоби він прибув „consulere de eligendo novo rege“.

Реасумуючи всї відомости, які маємо про участь васальних князїв підчас елекції польського короля, можемо сказати майже напевно, що за Ягайловичів: 1) прошено васальних князїв, щоби вони при елекції короля були присутні або самі або через своїх заступників, правдоподібно для зложення присяги; 2) князї переважно усувають ся від сеї пасивної участи; 3) претенсії деяких князїв до активної участи в елекції короля, які вирнули по коронації останнього з Ягайловичів, відперто з боку Польщі рішучо, як заходи небезпечні державі і противні польському праву і звичаєви. З відірваних і неясних натяків в деяких актах, на яких др. Колянковский старав ся оперти свої вcovновки, не можна ніяким робом щось певного сказати, ще менше ставити якесь правило.

Ів. Шпитковський.

Franciszek Jaworski — Ratusz lwowski, Льв., 1907, ст. 94, з 21 рис.

Оттим першим томом зазначило свою діяльність нове товариство прихильників старини Львова, що має у виданях під назвою „Бібліотеки львівської“ оголошувати популярно наукові працї з історії культури сього міста. Праця Ф. Яворского читає ся легко і з інтересом задля свого загального змісту.

Зміст такий: Перший львівський війт Бертольд Штехер, що ще за часів князя Льва спровадив німецьких кольоністів, урядував в княжім замку. Перші слїди ратуша можна добачити в привилею Казимира Вел. 1356 р. та в сполуцї війтівства з громадою за Владислава Опольського 1378 р. Та про сей перший ратуш нема ніяких архівальних звісток, тілько під 1381 р. говорить Зіморович про огонь, що знищив ціле місто з ратушем. При кінци XV в. перебудовано його і взагалї прикрашено. Перебудову зачали від вежі, прикрашеної пізнійше годинником. Ціле XVI ст. розширювали його і прикрашували так з надвора як і з середини, найбільше кімнату радних. Найбільше коло того заслужив ся львівський міщанин Стан. Шольц, що великим коштом переробив фасаду, портики і важнїйші урядові кімнати. В XVII в. щиро заняв ся ратушем посадник др. М. Кампіян; він зачав ставити нову вісьмибічну вежу, що в 1619 р. була вже готова. Крім вежі перевів Кампіян також реконструкцію цїлого ратуша.

В останнїх роках XVIII і з початком XIX в. львівський ратуш був одною руїною й австрійський уряд велїв перебудувати в 1786 р. частину першого поверха, а коли вежа завалила ся 1826 р., покладено підвалини під новий ратуш, який з невеликими змінами переховав ся до наших часів. *Б. Януш.*

Mikołaj Niedźwiecki: Z przeszłości Żółkwi, Львів, 1908, стор. 73+30 ілюстраций.

Книжка повстала, як се зазначено у вступному слові, з популярних відчитів, виголошених перед жовківським міщанством. Хоч у списї жерел вичислено кільканайцять публїкацій, що безпосередно чи посередно дотикають Жовкви, в книжцї належитого використання їх не видко. Слїдячи за минувшостю міста, автор добачує її лиш о стільки, о скільки вона звязала ся з історією дідичів—Жолкевских, Даниловичів, Собеских і Радивилів. Історія Жовкви виходить частиною історії Польщі — і то сильно оклепаної вже історії. Слїдами актів і хронїкарських записок із архівів жовківського костела і маґістрату виступають хиба оповідання про численні пошести, пожари, морози, з'їзди чужинцїв, наїзди военних часів і т. п. елементарні нещастя. Інтереснїйші були-б вістки про розвиток цехів, коли-б автор менше скупив ся ними. Натяками збуває він такі важні квестії, як склад жовківської людности, рівноправність Українцїв, Поляків та Жидів у маґістратському, цеховому і релїґійному життю, та їх економічний побут. Таксамо натякає лиш на істнованнє жидівської друкарнї в давній Жовкві. За те в зовсїм зайвих екскурсах по історії Польщі стрічають ся казки гідні пера „історика“ Равіти Ґавроньского. З них довідуємо ся, що Хмельницький схоронив ся на Запорожі перед карою за напад на дім Чаплиньского; дальше, що він, облягаючи 1648 р. Жовкву, чорно віддячував ся за той захист, який на жовківськім замку знайшов був колись його батько Михайло; вкінци, що він після битви під Батогом викупив від Татар 5000 польських бранцїв на те, аби їх всїх вирізати. Як Хмельницького, так потрактував д. Н. і український народ та козаччину. Український народ — то в него „tłumy dzikiego chłopstwa“, а козаччина — пянюги в родї апокрифічного Кішона, що викочує з жовківських льохів бочки трунку і частує ним товаришів. І так воно мусить бути, скоро анї словом не згадуєть ся от хоч би таких фактів, як лицарські подвиги козацтва з Сагайдачним у широко описуваній хотинській розправі з Турками. І так мусить бути написане оповіданнє „Z przeszłości Żółkwi“, скоро воно має служити „dla pokrzepienia serc“. Тогдї і з реєстру жовківських гостий вичеркуєть ся навіть такі інтересні личности, як молодого Петра Могилу

і сучавського Доситея, а по-за історіями Домінїкан і Домінїканок майже не добачуєть ся історії Василиян.

Зі скупого побутового матеріялу книжки д. Н. заслугує на увагу повторена за Барончем, інтересна судова процедура з часу Даниловичів. За словне звеваженнє пароха Осльовского засуджено 1628 р. жовківського міщанина Яна Злотника на такі кари: 1) в пятницю мають його міські посіпаки вести через ринок до уряду з ланцом на шиї; — 2) в урядї перед всїма має впасти до ніг пароховии, перепросити і брехню відбрехати з під стола трикратним: гав, гав, гав; — 3) на великодні сьвята того-ж року стояти йому в довгій покутній сукни з ланцом на шиї в костельному присїнку і визнавати голосно свої нечестивости. — З тих трох пунктів кари найінтереснїйшим являєть ся другий, бо „відбріхуваннє" набреханого, хоч і не з під стола, ще й нинї удержуєть ся в словари улицї, як слїд давної карної практики. На ствердженнє її давного розповсюднення я можу подати документик із брідських судових актів [описаних мною вже в LXXV т. Записок, у статї про „Увільненнє злочинця дївчиною в Бродах 1727 р."]:

„Die 4 February 1728. W sprawie między Michałem Trębowieckim y Bazylim Piatynskim Cechmistrzami konsztu Botarskiego aktorami, a Kindratem Kianowiczem tegosz Cechu Botarskiego Magistrem pozwanym, Obywatelami Brodzkiemi, zachodzi obiekcya od strony aktorowey, iakoby pomieniony Kianowicz miał publice na Gospodzie zadac Cechmistrzom wyzey wyrazonym pofałszowanie dobrego Cechowego, y aktualne im obiema złodzieystwo, na ktorą propozycyę do Sądu zaniesioną maią strony obydwie stawic po szesciu swiadkow słusznych y wiary godnych Chrzescianow abutrinque in instanti. A poniewasz z strony aktorowey przez swiadectwo Indiccow patuit, ze Pozwany Kianowicz konfundował Cechmistrzow mowiąc im, zescie potachlowali cechowe dobro, iestescie złodzieie, naostatek starzemu Cechmistrzowi oczy miodem zalał publice, a potym na dzisieyszym nakazanym terminie do sądu ani sam siebie ani swiadkow zadnych nie stawił, przez co pokazał się nieposłusznym byc Prawu y Zwierzchnosci, oraz ze injuste targrzył [sic!] się na honor y sławę nienaruszoną w cnocie y wszelkiey podciwośći Aktorow Cechmistrzow, za co sąd ninieyszy uznauszy go bydz słusznie winnym Kianowicza nakazuie, aby przy zgromadzonym Cechu z pod ławy niesłusznie wzięty honor wracał Cechmistrzom Aktorom, wyznaiąc, ze te blasfemie nie iako człek (sic!) gadał, ale iako pies szczekał, na zamek da Grzywien cztery y stronie cztery, oprocz tego do lat trzech na zadne starszenstwo ani w Urzędzie ani w Cechu niebedzie

mogł postąpic. Mocą Dekretu ninieyszego grzywny zamkowe na instancyę opuszczam.“ *Д-р В. Щурат.*

Dr. Artur Lewinson — Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658 (Archiv für österreichische Geschichte, XCV B., erste Hälfte, Відень, 1906, ст. 1—144).

До великого числа історичних матеріялів про т. зв. першу північну війну (1655—1660) прибуває ще одна збірка — реляції нунція Відоні в Польщі. Та годї сказати, щоб історія сеї війни не вимагала дальшого збирання жерел, противно, богато все ще полишаєть ся неясного та більших або меньших прогалин. Про видання матеріялів найбільше подбала прусько-німецька наука, а найменше польська і ся остання мусить ще богато попрацювати на сім поли. Що до української історії, то перша північна війна має для неї двояке значіннє — безпосереднє і посереднє. Перше лежить в живій участи Хмельницького в полїтичних і воєнних подїях, плянах і констеляціях північно-східної Европи; друге значіннє було в рішучім впливі на хід та вислїд усеї шведсько-угорської полїтики Хмельницького і на дальше полїтичне становище України супротив Польщі та Москви. Що до збірки дра Л., треба сказати, що її вартість для нас у сім другім значінню. Се нові причинки до розяснення тодїшнїх подїй і ситуацій, серед яких була Польща. Самі собою вони відкривають маленько до тепер незнаного, одначе дають доволї для доповнення і зрозуміння уже звісного. Головний інтерес їх у розясненню всеї матеріяльної і моральної помочи, яку мала Польща з Риму. Безпосереднїх причинків до історії сучасних українських справ збірка не дає майже нїяких. *С. Т.*

Е. Ткаченко-Петренко: Думы въ изданіяхъ и изслѣдованіяхъ (Україна, 1907, кн. VII).

Се критично-бібліоґрафічний огляд — більше бібліоґрафічний, нїж критичний, безперечно користний і в своїм теперішнїм виглядї, хоч автор тільки підійшов до основного питання: наскільки термін дум в приложенню до того поетичного роду, що тепер означаєть ся сим іменем, відповідає історичному уживанню, і коли він в нашім сучаснім уживанню конвенціональний — то як виглядали ті думи, про які говорять нам звістки XVI—XVII вв. і чим ріжнили ся від теперішнїх так званих дум. Се питаннє інтересне і з становища історії нашої поетичної творчости і з просто формального становища, бо в тім пунктї є безперечно велика неясність і непевність, а мабуть таки й велика заплутанина (пор. мою Історію т. VI прим. 7).

Найранїйші звістки вказані з других рук; належало б їх перевірити й оцїнити критично. Додам до них ще одну, проминену, а то в панеґірику Мих. Вишневецькому (Epicedion to iest żałobny wiersz o zacnym ks. Michale Wisniewieckim, 1584, передр. Стороженком в книжцї Стефанъ Баторій и днѣпровскіе козаки, 1904). Тут читаємо в описи битви з Турками:

Naszy k nim poleguczku przed się postępuią,
Sprawie oney tureckiey pilnie przypatruią,
S kitayki rozmaitey proporcy się chwieią,
A na surmach żałośnie dumy wygrawaią.

М. Грушевський.

Alexander Brückner — Russlands geistige Entwicklung im Spiegel seiner schönen Literatur. Tübingen, Verlag von I. C. B. Mohr, 1908, IV+148 ст. малої 8-ки.

Се скорочене переповідженє більшої працї того самого автора „Geschichte der russischen Litteratur“ без зміни в головних основах. Ріжниця хиба та, що сим разом проф. Брікнер звернув головну увагу на російське духове житє, як воно відбило ся в лїтературі; в первісній працї ся часть була перемішана з иншим лїтературно-історичним і біоґрафічним матеріялом. Звуженє границь теми і живий, так сказати-б, фелєтонний спосіб оброблення її тільки яснїйше показали читачеви щирий подив і горячу любов проф. Брікнера для сучасної великоруської лїтератури. Почування автора станугь напевно власностю і читача, що не вмів або не мав нагоди сам пізнати предмет, гідний і подиву і любови. Поступова Росія може зложити проф. Брікнерови щиру подяку за книжку. І хоча взагалї належить прихилити ся до прихильників автора за загальний тон і вивід працї, а тим самим повторити з ним грімку похвальну пісню модерній великоруській лїтературі, то все таки в деяких деталях нїяк годитись з автором. Перейдемо їх за порядком.

Автор, очевидно, не любить великоруського письменства XV—XVIII вв. Воно на його думку мертве, монашо-схолястичне, не звязане з житєм народньої маси — до того ще одїте в штучну форму мертвої церковщини (16—24, 46 ст.). Можна би згодитись, розумієть ся — умовно, з автором, коли би він порівняв мову, зміст і напрям середньовічного великоруського письменства з відповідними фазами західноевропейського. Але сего автор не вчинив: наслїдком того сї, що не знають вказаного періода великоруського письменства, повірять йому на слово, що се письменство дїйсно нїчого не варте („altes, taubes Gestein; mittelalterlicher Blödsinn“, 148 ст.), а в кождім разї ще гірше як первісні

літературні буцімто — скарби південної Руси (die literarischen Schätze — sit venia verbo — des Südens, 23 ст.). Тому маємо повне право спростувати гадки автора вказівкою на загальний параллелїзм в розвою середньовічного письменства чи то на заході та сході, чи на полудні та півночи. Правда, західна Европа має в середні віки і Данте і Петрарку і Боккачіо, вона хвалить ся і трубадурами і міннезенґерами, має гідних попередників Шекспіра. Так, зате вона була прямою наслїдницею і внучкою античної культури. Хоча західна Европа і стала учителькою східної і випередила її для вказаних висше причин о кілька столїть розвою, то все таки і в неї були часи загального занепаду: раз на склоні римської держави, в часї великого руху народів, та за інквізиції. Коли-ж взяти під розвагу пізну появу Славян, особливо східно-південних, на історичну сцену з невеликими засобами доісторичної „культури“, їх довговічні змаганя з південними степовиками, заволжськими та зауральськими Монголами, північною Чудью та Литвою, далї татарське лихолїтє — тодї, чи дивуватись повільному культурному розвоєви їх письменства? З другої сторони чи мож замовчати згаданий висше параллелїзм в розвою середньовічною письменства, з перевагою релїґійно-церковних інтересів, та чи не слїд вказати в них ярку тожсамість? Середньовічне східно-південне славянське письменство, що виростало під впливом перенесеної в його краї давньої византійської та новійшої (XIV—XVI в.) західноевропейської культури, примушує нас повторити давно звісну правду про значнїйше розповсюднене серед того славянства церковно-славянського письменства, як в нашої учительки-Европи макаронїчних латинських писань того самого змісту. Говоримо тут, розумієть ся, про народню масу. Вона всюди була одна, з тотожними невибагливими інтересами та невеличкими ідеями як, апокріф, космоґрафічні небилиції, пісня, гра, танець, заводи та сьміхотворне видовище. Боролось з тим византійсько-руське духовенство (ст. 17), боролось за те саме з народом і римсько-західноевропейське. Не диво, що оба духовенства зійшли ся і в нищеню чарів-ворожби й инших плодів загальноевропейської „культури“ вогнем і водою. Тих паралель можна би набрати стільки, скільки закидів зробив автор всему середньовічному житю Москви — Великої Руси, посередно й Києва — України.

Говорячи про середньовічне східнославянське письменство, ми привикли користуватись жерелами, звісними нам з рукописів та чужоземних сьвідоцтв. На їх підставі виробили ми собі певний сталий, до того дуже шабльоновий погляд на склад сего письменства. Сей погляд можна би зформуловати так само, як се зробив висше проф. Брікнер. Отже — переклад з грецького, сплутаний пересказ церковної леґенди — апокріфа, наївна лїтопись, один — другий зборник, а всего одно „Слово о полку

Игоревѣ" з незначними відгуками епічної поезиї в літописї. Зрозуміло, що на основі такої формули не мож занадто вихвалювати східнославянське старосвіцьке письменство. Коли, одначе, візьмемо на розвагу, що нам іще не все звісне та доступне, що не все ще належито досліджене — тодї стане ясно, що повисший осуд трохи передчасний. До тепер нема показів, що „Слово о полку" було одиноким памятником староруської дружинної поезії, тим більше, що єсть де-кілька цінних відгуків тої поезиї в літописях. Ми ще не маємо права тратити надію на відкрите ґенези билїн, а тим самим на означене тяглости дружинної епіки. Рівно-ж за мало знаємо ґенезу духовного стиха, з його декуда глубокою лїрикою — та взагалї не богато вміємо сказати про церковну пісню та її звязь з народною творчостю, або про романїчно-новелїстичний елємент житий святих та проложних статей. А тим часом все те і може нам дати право виділити зі східнославянського письменства немало елєментів красної лїтератури. Слїдячи за розвитком культурно-письменного житя східного славянства, ми тільки від нехочу звертаємо незначну увагу на свідоцтва про живі зносини того славянства з Европою, які нам дає в значній мірі лексікально-граматичний матеріял східнославянських нарічий. Між тим в сїм матеріялї маємо чимало даних про живі взаємини східного славянства не лиш з неарійськими племенами, або з Норманами, але і з Ґерманами та Романами. Не богато їх, що правда, знаємо сьогодня — але належить надїяти ся, що в міру ширшого і глубшого пізнаня і відкритя незвісних нам памяток середньовічного письменства, нам удасть ся значно побільшити сї свідоцтва.

Звернув на них увагу і сам автор, коли згадав про схожість перших лїтописних оповідань та сюжетів билїн з норманськими за ґерманськими заґами (5—7, 9 ст.). Споріднене те, по нашому, ще глубше і тїснїйше, як се представив автор, для нас воно один з важнїйших доказів постійних і могутнїх взаємин двох сусїдських культур — і після того ніяк говорити з іронїчною усмішкою легковаженя про колишнє східнославянське письменство.

Хто як хто, а проф. Брікнер, що вмів був щасливо заповістити відкрите одної-другої памятки західнославянського письменства, повинен був поставити ся більше оглядно і обєктивно до даного предмета зі східнославянської области.

За другу слабу сторону виводів проф. Брікнера, що війшли в 1-у главу його працї, маємо перехід від XVI до XVII в., що був як би ступеню до европейщеня Московщини. Автор вважає сей перехід знаменним тому, що він промостив дорогу значному впливови з боку польського письменства на східноевропейське. Вплив сей був, його і ніяк заперечувати, особливо на західне (білоруське) — та південне (українське)

письменство, а через них опiсля i на великоруське. Зміцнив ся він на півночи в Московській державі найбільше завдяки боротьбі Москви з Польщею на границї обох столїть та в 1-ій пол. XVII в. Але на його підставі вїяк говорити, нїби то великоруське письменство того часу було одним тяглим наслїдуванєм чи там пережуванєм крушин польської пізної хронїки та церковної леґенди і молитви (27—28 ст.). Повторив тут проф. Брікнер свій давнїй погляд на сю справу, висказаний в книжочцї „O literaturze rossyjskiej i naszym do niej stosunku dziś i lat temu trzysta“, Львів 1906 р. Нинї, що правда, сей погляд дещо змодифікований, бо вже не згадуєть ся в нїм про виключний спасенний вплив польського письменства на великоруське, який будїм то причинив ся до зрушеня китайської стїни, що відділила Московщину від Европи, але все ще автор признає йому занадто велику вагу.

Нарештї належить сказати ще одно. Автор поставив цїль — дати огляд повільного розвитку духовного житя Росії на підставі письменства-лїтератури. Дивлячись на начальний період письменства, як на щось негідне, мертве, що не мало нїчого спільного з житєм, він осудив його взагалї. Між тим се письменство не було так негідне, мертве, як представив його автор. Навпаки, у нас богаго причин говорити про звязь сего письменства з житєм. Вкажемо тільки на церковно-монаші спори 1-ої половини XVI в., в яких противники монастирської посїлости вказували на немонаше житє монахів — власників земних дібр. Згадаємо про безлїч статей про нерадивість і жадність духовенства, правда переводних з грецьких писань, але очевидно на часї. Приведемо на память горячі слова захожого монаха Максима Грека про потребу висшої школи на взір паризького унїверситета та північноіталїянського шкільництва та явний протест против самоволї Івана IV. А сей монах був прецїнь речником і душою цїлого кружка людей, що те саме думали. Не без звязи з кружком Максима Грека виступив і князь Андрій Курбський. Коли-ж пильнїйше вчитатись в східнославянську полеміку з католицтвом, то найдемо в нїй немало свідоцтв, що Русь взагалї інтересувалась таки західним житєм і знала його не лиш з чужих слів, але і з власного досвіду, або з ширших жерел, як звичайно принято думати (нїби то вся полєміка плід чужий, наносний). Не без впливу на письменство зосталось і житє поза церквою. Вкажемо на численні списки байок Езопа, все одно з якого жерела, з дописаними на полях примітками — „а се о боярехъ“, „зри о судьяхъ — что неправо судятъ“, „о взимающихъ дары“ і т. д. Се-ж житє, неприкрите, правдиве — чисто московське. Ту саму ролю відгравали і „Повѣсть о горѣ-злосчастьи“ і цїлий ряд взірцїв перекладеної повісти XVII—XVIII в. та стародумський памфлет на Петра Вел. — Переходом від переводної тенденцийної повісти до ориґінальної

лїтературної творчости були рукописні сатири на події XVIII в. як напр. „Рондо“ (куплети), Басня, Молитва отъ истины къ Богу внегда скорбети ей, Челобитная къ Богу отъ Крымскихъ салдатъ, Возраженіе на голосъ невинности (против гр. Потемкина), „Калугской общей и шести Голосной думѣ отъ бѣдныхъ Городскихъ жителей калугскихъ мѣщанъ слезнорыдательное прошеніе, а о чем, когда изволите прочесть то узнаете“ (можна би вважати одним з жерел Гоголевого Ревизора), Псаломъ 81 — і т. д. (гл. ркп. Публ. Б-ки F XVII № 80). Ми взяли тільки одну рукопись, а їх в Росії сотки з кін. XVII і XVIII в. — чи не в звязи се письменство з житєм? Чи не було се письменство виразом протеста против тодїшнього ладу? Та автор відмовляє значіня всьому тому, мало дослїдженому письменству та оповідає про відбитє духового житя Росії в лїтературі тільки після декабристів (1825 р.).

Инші 4 глави працї проф. Брікнера читають ся майже без протесту (хиба що автор навязує місцями до поглядів 1-ої глави), з однаковим інтересом до кінця. Як в своїй історії так і тут автор змалював найживійше творчість Достоєвского і Толстого (2-а пол. 4-ої гл.), яких він зовсїм справедливо має за найвизначнїйших представників модерної великоруської лїтератури. Цікаве при тім те, що Толстой у проф. Брікнера не аскет-мислитель, а речник житєвої правди і сили та світлої любви здорового чоловіка до житя. „Толстовцям“, приклонникам Толстого „мислителя“, покаже ся та думка парадоксом, але в дійсности вона така сама правда, як і висказ про Пушкина, що він не „всечоловік — всепоет“, а тільки ґеніяльний мистець форми, речник правдивости і чесности (65 ст.). По нашому, проф. Брікнер замало одмітив космополїтизм ідей і напрямів модерної великоруської лїтератури, що заняв місце патріотизму, а тим самим дав їй всї дані до нинїшнього її всесьвітнього значіня. Тим космополїтизмом тільки можна пояснити брак історичного романа і драми в роді патріотичної трильоґії Сенкевича, а не буцїм то малоінтересним житєм Росії (97—9 ст.). Коли Лермонтов міг дати таку перлину як „Пѣсня про царя Ивана Вас. и купца Калашникова...“, або Алексїй Толстой не злий роман „Князь Серебряный“, або Лев Толстой роман-епопею „Война и миръ“ — то можна думати, що будучина принесе ще дещо цікавого в тім роді, але в кождім разї тільки без роздутого і гордого „патріотизму“ в роді писань Загоскина, або деяких творів Сенкевича. Великоруська лїтература розвинулась на загальнолюдських основах ідей правди — добра — свободи — любови, на них нехай вона розвиваєть ся і в будучім: „einer lichteren Zukunft tröstliche Verheissung“ (148 ст.). *І. Свєнціцкий.*

В. М. Истринъ: Опытъ методологическаго введенія

въ исторію русской литературы XIX. в. Выпускъ I. Спб. 1907. Ст. 84. [Відбитка з „Журнала Минист. Н. Просв.“ за 1907 р.]

„Опытъ“ д. Істріна — то проба узагальнення специяльних результатів історично-літературного досліду. Для ріжних цілий роблено такі проби нераз вже давнійше. В новійших часах цілию подібних проб було показаннє тих основних прикмет в.-руської літератури, які, прослїджені від найдавнїйшого часу, вказували-б на безперивний звязок давної доби з новою. Д. Перетц доглянув таку основну прикмету в нахилї в.-руського писателя до „учительства“, а д. Сіповский — в уподобанню „християнської моралї“. На те заявляє д. I., що обі вказані прикмети можна-б апробувати, коли-б „учительство“ не вказувало лиш на формальну сторону в.-руської літератури, а „християнська мораль“ не була за широким поняттєм. Щоб широке поняттє звузити, а формальному дати зміст, д. I. висуває, як основну прикмету в.-руської літератури, стремлїннє до особистого морального удосконалення, спільне писателям XIV—XV в. з писателями XIX в.

Та прикмета в.-руської літератури не лиш основна, але — по думцї д. I. — й характеристична, знаменна. Перше можна приймити; друге — труднїйше. Бо й сам д. I., прихиляючи ся до того єдино розумного погляду, по якому в.-руська лїтература татарського періода „непосредственно продолжаетъ литературу до-татарскаго періода сѣверовостока, но не Кіева“, від-разу спостерігає, що і в тій київській літературі виявляло ся стремлїннє до особистого морального удосконалення. Значить ся — основна прикмета в.-руської лїтератури не є лиш для неї характеристична, знаменна. Як-же-ж тому зарадити? Найпростїйше було-б — пошукати иншої прикмети. Та д. I. волить доказувати, що прикмета в.-руської лїтератури не ідентична з такою-ж прикметою київського письменства, бо воно не могло ще „принять идейнаго направленія въ смыслѣ отраженія общественной жизни“; бо „мы не можемъ назвать кіевскій періодъ литературы идейнымъ въ смыслѣ одного или нѣсколькихъ преобладающихъ направленій“, не можемо плодів київського образовання і начитання звязати з якими-не-будь суспільними настроями. Чи так? Менї здаєть ся, що тут д. I—ови мало-хто притакне. Бо скоро такі письменники, як Іларіон або Кирило Турівський станули висше і дальше своєї суспільности ніж в.-руські письменники XIV—XV в., то за причинами того належало-б глядати також в ріжницях талантів, на що д. I. зовсім не звертає уваги. А коли оглянути ся за ідейними напрямками „въ смыслѣ отраженія общественной жизни“, годї буде не добачити їх в київськім письменстві до-татарського періода. Не треба лиш в письменстві XI—XII в. дошукувати ся того, що могло появити ся в пізнїйшім часї, серед инших обставин.

Др. В. Щурат.

Про „Наймичку“(,) поему Тараса Шевченка, написав Богдан Лепкий, Льв., 1907, ст. 64, мал. 16⁰.

Розвідка д. Лепкого друкувала ся попереду в „Руслані“ в р. 1906, а потім вийшла відбиткою. Лучило ся припадково так, що вже нарождаючись на сьвіт вона була перестаріла, а автор, як то кажуть, „ломится въ открытыя двери“, бо те, що найголовнїйшого в його статтї (де й коли була написана „Наймичка“), як раз при кінцї 1906 р. було вже відоме („Кіевская Старина“, праця моя „Критичний розслїд над текстом „Кобзаря“.).

Отже цїлий перший розділ присьвячує автор питанню, коли мала бути написана „Наймичка“, і добачаючи в ній близкість до „Катерини“ та „Невольника“, уміщає її посередині між ними, то б то перед 1845 р. Між иншим, як на одну з спільних рис з „Катериною“, наводить уривок з сеї останньої

Мій батечку, мій братику!
Хоч ти не цурай ся!
Наймичкою тобі стану... (стр. 12, прим.)

Ну, про такі зближення краще б не згадувати. Але автор хоче визначити дату написання поеми ще близче і каже: „Нам здаєть ся, що поема „Наймичка“ повстала незабаром по приїздї на Вкраїну, під першим вражінням повороту на вітчину, коли поетови усьо кругом видавало ся таким гарним і добрим, заки він вспів приглянути ся близше до життя, котрого довгі лїта не видів і заки відкрив у ньому важкі, чорні плями — т. є. в 1843 роцї“. Варто було б спинити ся на сїй характеристицї настрою поета в р. 1843, де він виглядає як якийсь наївний інтеліґент-городянин, що з цїкавістю придивляєть ся, до сїльського життя та „відкриває“ в ньому важкі плями; але не буду на бік ухиляти ся.

Другий розділ присьвячено питанню, де повстала поема? Що дає до сього зміст поеми? На думку автора, „можна би вносити, що річ дієть ся на лївобічній Україні“, про що сьвідчать такі рядки:

Тричи крига замерзала,
Тричи розмерзала,
Тричи Наймичку у Київ
Катря провожала.“

Що тут автор бачить лївобережного — для мене загадка.

Що ж до того, де написано поему, то се, гадає автор, мало бути в Яготинї у Репнїних. А підстави до того такі: „Наймичка“ поема досить велика. Не міг її Шевченко написати, як то кажуть, прихапцем, вона вимагала осібного, погідного, так сказати б, сьвяточного настрою. І коли я шукаю за хатою (!), де як раз міг поет найти такий сьвяточний настрій, то знаходжу тільки одну — у Репнїних в Яготинї“...

Так одне довільне припущеннє тягне за собою цілу низку инших, цілком фантастичних, бо ми ж фактично знаємо (з матеріялів в архиві Департамента поліції у Петербурзї, зараз вже переданих до музею ім. Тарновського в Чернигові), що „Наймичка" написана 13. XI. 1845, і то саме в Переяславі. Коли й говорить Чалий, нїби-то Шевченко написав в Яготині кілька віршів, то се ще не така канонїчна річ... „Можливо, що була то [з того, що написав Шев.] як раз „Наймичка", — каже автор (стр. 15). А на се ми можемо тепер фактично одказати, що підчас першої своєї подорожи в р. 1843 Шевченко написав одинєдиний вірш „Розрита могила", 9. X., тай той в Березані, а не в Яготині. Що ж до найбільшої основи для твердження автора про „мирний настрій", який, мовляв, тільки у Репнїних міг мати Шевченко, то з біоґрафії поета ми знаємо, що як раз такий лагідний, мирний настрій був у Шевченка тоді, як він пробува́в у О. Козачковського, лїкаря переяславського, про що Шевченко згадує на засланнї, в листї до Козачковського. Там, сидячи у Козачковського цілий місяць, або й більш, Шевченко написав „Кавказ" (21/X 1845) і „Наймичку" (13/XI 1845).

В III роздїлї автор говорить про ідею материнства у Шевченка, а в IV знаходимо нове „откровеніє", що обпіраєть ся на подане вже хибне припущення: що поема написана була в Яготинї. Але авторови цього ще мало, — він (чи власне, на його думку, поет) — „знайшов людину, з якої як раз міг брати живі краски до малюнку своєї ідеальної „Наймички". Людиною тою була..... „княжна Варвара, донька князя Миколи Репнїна" (стр. 25). Але й на цьому ще не годї: „і в чертах старого, чесного та благородного Трохима ми можемо доглядїти ся деякої схожости з князем Миколою Репнїним, у котрого знайшов Тарас такий гостинний приють і такий дружний прийом, як Ганна на хуторі Трохима" (стр. 30).

Ми вже знаємо, що „Наймичка" написана два роки пізнїйш після Яготинського гостювання. Але коли б навіть правда була по боцї автора (про місце написання поеми), то заставляти поета, мужицького сина, що переважно зі слів власного дїда написав „Гайдамаків" і з дитинства бачив та чув про тих „Наймичок" та Трохимів — заставляти його брати з панів Репнїних якісь там панські краски для змальовання рідних, близьких його духовному зорови постатей, се принайні пониження для нашого поета...

В роздїлї V автор спиняєть ся над розбором поеми з боку артистичного, і се найкраща, цїнна частина працї д. Лепкого. Довершену зовнїшню форму поеми він приписує впливови Кулїша — на підставі листа Кулїша до Ш., де він пише: „Наймичка"... котрої, сам бачиш, я не зопсував". „Порівнаннє „Оповідань" Марка Вовчка, що вийшли

пiд редакцiєю Кулїша, з тими, що вийшли опiсля, було б, на мою гадку, не согiршим доказом в тiй справi“ (ст. 42).

На се можна сказати, що Марко Вовчок — не Шевченко. Писання Марка Вовчка попали до рук Кулїша, як писання невiдомого в лїтературi автора, до того ж i не Українця родом. Кулїшевi довело ся чимало попрацювати над зовнїшньою формою оповiдань Марка Вовчка (порiвняння ориґiналiв перших оповiдань М. В., що зараз є у мене в руках, з першим виданнєм пiд редакцiєю Кулїша буде незабаром подано в „Записках“). Але се ще не сьвiдчить анї трохи, що Кулїш i з Шевченком таке мав робити. В Москвi в Музеї Историч. Общества зберегла ся копiя „Наймички“ (досї її вважають за автоґраф Шевченка, хоч се не так), i в тiй копiї поверх початкового тексту поеми понадписувано одмiни з друкованого тексту. Одмiни дуже не значнi i не дотикають ся будови поеми.

Роздiл VI присьвячено лїтературним впливам на поезiї Шевченка, а спецiяльно на „Наймичку“. По справедливости — вiн увесь зайвий, бо чи варто ж, наприклад, порiвнювати Пушкiнське „Подъ вечеръ осенью ненастной“ з „Наймичкою“ для того, щоб сказати, що таких рiчей нема ,чого й порiвнювати... Таке сказав би я й з приводу анальоґiї „Наймички“ з „Паном Тадеушом“ Мiцкевича (з Бернардином), на що просьвячено стор. 62—66. I знов автор знаходить собi пiдмогу в тому, що в р. 1843 Шевченко читав разом з Чужбинським Мiцкевича i де-що навiть пробував перекладати. Але знову ж то було у р. 1843, а не 1845, а головне — до чого Шевченкови був той Бернардин?

Отсе й увесь змiст розвiдки д. Лепкого. Iнтуiцiя, на яку автор найбiльше покладав ся, не такий то певний шлях, щоб ним влучити до бажаної цїли, i мабуть краще її, по змозї, оминати, а оперувати фактами.

Мушу ще виказати кiлька помилок: на стр. 13: „Причинни“ (треба „Причинної“, — genetiv.); стр. 25: панiв Чени (треба Чепи); стр. 28: я зрiдала б (треба: зрадiла б); стр. 51: вѣчный изнугъ (треба: испугъ). Нарештї, висловлюючи зовсїм справедливу гадку, що Шевченка народ не розумiє цїлого („рiшучо не вiрю, щоби нарiд розумiв його цїлого i розумiв як слiд, не вiрю, щоб Шевченковi твори були продовженнєм народньої поезiї“), автор очевидно, не знав, що його єретицьку думку фактично потвердив д. Грiнченко в книзї II-iй київського мiсячника „Нова Громада“, за р. 1906, в статтї „Шевченкiв „Кобзарь“ на селї“.

В. Доманицький.

Академикъ А. И. Соболевскiй, Русскiй народъ какъ этнографическое цѣлое, Харкiв, 1907, ст. 19.

В минулому роцї в харкiвськiй часописи „Мирный Трудъ“ поба-

чила сьвіт названа в горі статя, видана і осібною брошурою. Як і ціла часопись — орґан харківського „Русского собранія“, так і ся статя — далеко не такої гуманної тенденції, як би можна міркувати по назві часописи. Шановний вчений філолоґ д. Соболевский забажав слави войовничого публїциста і виступив в згаданій публїкації в похід для збирання „русской земли“, й асимілювання з „русским“ народом не то вже всіх „русских“ ґруп а й всіх инших народів, що замешкують російську державу: Поляків, Німців, Татар, Лотишів і т. д. Та все таки найбільше місця в брошурі присьвячено доказови, що Українці — той же „русскій“ народ що і Великороссы і становлять разом з ним цілість. Ми очевидно в отсїй замітцї тільки про се й будемо говорити.

Насамперед треба сконстатувати, що усї твердження ш. автора голословні, бо не опирають ся на ніякім матеріялї. Коли ж ми вряди годи натрапляємо на який небудь відсилач, то в нотцї наткнемо ся в більшій части на „Московскія Вѣдомости“, „Русскія Вѣдомости“, „С-Петербургскія Вѣдомости“, „Окраины Россіи“, „Сибирскій Наблюдатель“ і т. д. з покликаннем на ріжні дописи в згаданих виданнях. Серіозний читач певно не стане покладати ся на повагу того рода матеріялу, а хиба тільки здивуєть ся, як міг покладати ся на се скільки небудь серіозний автор в робленню таких важних виводів, як зачисленнє якоїсь племінної ґрупи до такої або иншої народности. В ніякі міркування про те, яких прінціпів, прикмет і т. д. треба держати ся при означенню народности, автор не запускаєть ся, він справляєть ся з тим коротко. „Не думайте, чтобъ разница между великоруссами и бѣлоруссами, между бѣлоруссами и малоруссами, между великоруссами и малоруссами была сколько небудь значительная“ (с. 11) — як один з головних доводів подає автор. Зрештою по його думцї головні прикмети приналежности до якоїсь нації — мова і назва, яку сам собі народ дає, і відчуваннє — коли не розуміннє — ріжниці між собою й иньшим племенем. Авторови очевидно треба було се доказати, а власне що мова Великоросів і Українців одна, назва теж однакова, або коли її загалом не має (як се твердить автор), то значить треба доказати, що Українець не бачить жадної ріжницї між собою і Великоросом. І тут показуєть ся, що як раз докази автора суперечать його тезам. Виходить насамперед, що „точная граница можетъ быть проведена между великоруссами и малоруссами“, хоч що правда „въ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ тѣ и другіе — поздніе пришельцы, гдѣ они столкнулись не раньше XVII ст., здѣсь у этнографа обыкновенно не бываетъ никакихъ затрудненій: одну деревню по ея языку и быту онъ можетъ смѣло и рѣшительно назвать великорусскою, а ея сосѣдку, также на основаніи ея языка и быта, онъ называетъ малорусскою“ (с. 12). Що до назви, то по автору, „русскій народъ“ не дає собі ніякої назви,

але автор таки змушений признати хоч би обопільне називаннє себе кацапами і хохлами, що очевидно в браку чогось кращого робить таку саму службу і має таке саме значіннє, як і всяка инша назва. Нарешті мусить мимоволї признати автор, що „малоруссы держатся крѣпко за свой языкъ (значить є таки свій язик у них) и свои бытовыя особенности. Столѣтіе близкаго сосѣдства малоруссовъ съ великоруссами не превратило ихъ въ великоруссовъ“ (с. 14). А треба знати, що автор не говорить сього про українські маси на Українї таки, але про українські колонії серед великоруського моря. Хоч з болем серця, а все таки він ще раз стверджує, що „все-таки малоруссы пока держатся крѣпко“. Причина такого „держання“ доволї невинна. „Причина медленности въ ассимиляціи заключается не столько въ различіи языка, сколько въ различіи особенностей быта и обряда“ (ч. 15). Киненнєм камінчика на „такъ называемое украинофильство“, кінчає автор свої не хитрі докази.

Хоч як мало задав собі труду ш. автор, щоби увійти в річ трохи глибше, хоч як поверховно він взяв ся прояснити національні відносини між згаданими східнословянськими національними ґрупами, то і своїм тим легким міркованням не зумів надати хоч трохи можливого вигляду. В усякім разї з свойого походу не вернув переможцем.

І. Джиджора.

Лѣтопись занятій императорской Археографической коммисіи. Вып. XV, с. 77+166, 1905, вып. XVI, с. 51+682 +X, 1905, вып. XVII, с. 62+62+32+XXIII+594, 1907 (за рр. 1902 – 4), Спб.

Зміст перших двох випусків названого в горі видання не приносить для нас нічого. За те інтересний для нас вип. XVII. Тут зазначимо цікаву критичну статю Павло-Сильванского: Погрѣшности актовъ Археографической Экспедиціи (с. 1—46), в якій автор супроти задуманого Археоґрафічною комісією плану — видати на ново 25-томовий корпус актів, вказує на велику силу текстуальних, а й річевих похибок в старім виданню, які розумієть ся в новім потреба буде справити. Само собою, що історики східної Европи не можуть не повитати так сього плану Археоґрафічної комісії як і всяких змагань причинити ся до поправности нового видання, до яких змагань належить і згадана статя. Для нас одначе далеко більше значіннє має подане тут, а складене д. Кордюмовим „Описаніе актовъ, хранящихся въ императорской археграческой коммисіи“ (XXIII+594). В сю опись увійшли: „1) Акты поступившіе изъ кіевской казенной палаты; 2) Акты, поступившіе изъ черниговскаго губернскаго правленія; 3) Собраніе М. П. Строева; 4) Акты, поступившіе отъ разныхъ лицъ и изъ разныхъ учрежденій“. Крім того кожда в зга-

даних ґруп ділить ся ще на ріжні підвідділи. І так перша ґрупа розпадаєть ся на а) жаловані, „напоминальні" і т. д. грамоти; б) гетьманські унїверсали; в) рапорти і укази і т. д. Ся ґрупа обіймає доволї значний протяг часу — XV—XVIII ст. Друга ґрупа — акти з чернигівської ґубернської управи — ділить ся сливе так само, на: а) жалованні грамоти, б) указні статї, унїверсали і т. д., в) укази, г) рескрипти і д) листи, які, що правда з нашої історією нічого не мають спільного. Зрештою тих листів не багато — всего 12. В четвертій ґрупі є теж не велика збірка актів, переважно ріжних привілеїв польських, які належать головно до білоруських земель.

Вже з самого перечислення сих ґруп і відділів і назв інституцій, з яких акти походять, видно, що з виїмком третьої, а в части і четвертої ґрупи, увесь тут поданий матеріял належить до нашої історії. І справдї на загальну цифру описаних тут актів 2551 маємо звиж півтора тисячки документів по змісту виключно, а по мові в більшій части українських.

Зібрані тут акти, дякуючи їх ріжнородности так що до часу як і змісту дають нам можність глибоко заглянути в історію України. З формального боку цінність сього актового матеріялу підносить одно те, що вони з дуже малими виїмками не були доси анї опублїковані анї використані і заховали ся головно в оригіналах, а друге, що з огляду на інституції, з яких вони походять, вони підібрані вже в певну систему. І так напр. акти київської казенної палати складають ся з привілеїв польських королїв, московських царів, гетьманських унїверсалів і т. д., належать виключно до історії землеволодіння монастирів і приватних осіб і через те позваляють нам прослїдити економічний стан краю в даний момент і еволюцію ріжних форм самого землеволодїння. Врештї на основі сих актів в нас є спромога уявити собі полїтику давних володарів українських земель і їх історичну характеристику (с. X). Те саме прийдеть ся нам сказати і про акти другої ґрупи, які обіймають XVII і XVIII вв. — часи коли Україна належала вже до Москви. Тільки тут крім матеріялу для економічної історії маємо теж дуже багато документів для історії полїтичної, так зверхної як і внутрішної. Маємо тут звістки про порядок гетьманських виборів, про судівництво, торговлю, промисл, военні справи, орґанїзацію українських послів і т. д. Одно трудно добачити, а власне те, що головно бачить автор сеї описи: „мѣръ правительства (росийського), направленныхъ къ огражденію интересовъ малороссійскаго народа отъ посягательствъ, съ какой бы стороны они не исходили" (с. XIV). Зрештою на основі самої описи трудно розводити в сїй справі полеміку, як з другого боку незручно ставити які небудь тези, в родї наведеної в горі. Вертаючи до

річи, зазначимо, що в описи маємо занотовані такі рідкости як напр. два універсали Семена Палія з 1709 р. (с. 58, № 155 і с. 68, № 209).

Що до самої описи то автор укладав документи в ґрупи по характеру змісту. Система очевидно добра і має за собою сю вигоду, що позволяє легко орієнтувати ся в матеріялї. В сім випадку одначе вийшла деяка плутанина, бо крім згаданої річевої системи автор водив ся ще і юридичною клясіфікацією документів, відповідно до того, чи даний документ називав ся напр. жалованною грамотою, указом чи рескриптом. З того виходило, що напр. документ, по змісту жалованна грамотэ, попав між укази (напр. с. 226—7, № 43), або знова документи одnозвучні розділено кількадесятьма сторонами від себе через те, що кожний з них має иншу назву (напр. с. 149, № 229 і с. 238, № 1) і т. д. Трапляють ся врештою і такі річи, що між жалованні грамоти попадає дипломатичний акт в справі царських титулів (с. 29, № 57). Непорозуміннє може викликати також незручна стилїзація, дякуючи якій кількадесять універсалів Скоропадського прийшлось би признати Палієвими (с. 68, № 209 і 210 і дальше). А вже трудно пояснити собі такі куріози як те, що під р. 1659 подано в описи: Потвердительная жалованная грамота его же (Олексія Михайловича) (на привилегіи гетмана Мазепы(!). І тепер не знати чи дотичний документ фальсифікат — хоч автор признає його за оріґінал, чи се недогляд укладача. Для тих одначе, хто схоче користати з описи в наукових цїлях було б найважнїйше розвязаннє ось якої загадки: в заголовку описи подано, що всї описані тут документи тепер в Археоґрафічній комісії, а в передмові про значну колекцію першої ґрупи сказано зовсїм що иншого.

За те зміст документів в небагатьох словах схоплено докладно і коли який небудь документ був вже опублїкований, то се тут же зазначено. *І. Джиджора.*

Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce, Краків, 1907, т. VIII, зош. I і II.

Між пятьма розвідками в сих двох зошитах інтересна нам тільки праця братів Мокловских про деревляні церкви у східній Галичинї, і її обговорили ми на иньшім місци. У справозданях з засїдань комісії історії штуки за 1902 р. подибуємо рисунки і опис ґотицьких порталів на галицькій Українї, зібрані Каз. Мокловским: з Дрогобича, Самбора і Куликова під Львовом. В дальшім комунікатї подає той самий автор свої замітки про вплив ґотики на наше деревляне будівництво; обговорює церкви св. Юра і св. Хреста в Дрогобичи, додаючи кілька рисунків ріжних детайлїв, опущених в публїкаціях проф. Захаревича.

Др. Вл. Абрагам подав богато звісток з найдавнїйшої судової книги

архиепископства львівського латинського обряду про артистів і твори штуки з кінця XV в. З богатого матеріялу, обнятого сею книжкою, відчитав др. Абрагам три записки про ілюмінаторів львівських з 1486 р.; виймив звістку про вживане надгробних опон для прикрашуваня гробів; зацитував записку з 1489 р. про львівського маляра Станислава Лютка, а з 1494 р. про архитекта і різбаря Йоста та його товариша Клеменса, вкінці про архитекта Станислава Кота.

Л. Лепши здав справу з відкритя гробу королевої Софії, четвертої жінки Вл. Ягайла, доньки Андрія кн. Гольшанського. В мурованім з цегли гробі була деревляна труна, обита грубим взористим адамаском, якого частина лишилась ще ціла. В середині труни знайшли спорохнавілі кости, дещо волося і мідяну, лихої роботи, корону, сукні зі срібними, позолоченими ґузиками і дрібний денарок. Дня 7 червня 1902 р. відбуло ся переложене останків королевої до нової мідяної труни в каплиці св. Трійці.

Е. Сьвейковский предложив пляни замку Фр. Сал. Потоцкого, воєводи київського, в Кристинополи над Бугом, сокаль. пов. Замок заснований в 1691 р., а нині нема по нім майже ніяких слідів.

Б. Януш.

Franz Freiherr von Lipperheide, Spruchwörterbuch. Sammlung deutscher und fremder Sinnsprüche, Wahlsprüche, Inschriften an Haus und Gerät, Grabsprüche, Spruchwörter, Aphorismen, Epigramme, von Bibelstellen, Liederanfängen... von Schnaderhüpfern, Wetter- und Bauernregeln, Redensarten u. s. w., nach den Leitworten, sowie geschichtlich geordnet und unter Mitwirkung deutscher Gelehrter und Schriftsteller herausgegeben von... Берлин, 1907, стор. VII+[I]+1069, вел. 8⁰.

До великого числа подібних збірок[1]), викликаних потребою скорої

[1]) Вичисляю для приміру кілька старших більше знаних і кілька новійших з нашого столїтя: Fischer C. C., Collectio proverb. et sententiarum notabilium. Sprüchwörter und sittliche Denksprüche, Галле, 1793, G. Büchmann, Geflügelte Worte... 21 видане, стор. XXXI+823, 8⁰, 1904, D. Zaek, Zitatenschatz, eine Sammlung deutscher Zitate, Redensarten, Schlagwörter... Галле, Гендель, стор. IV+229, 1904 (1·50 Mk), Енґлерт Й., Sinnsprüche für jeden Tag des Jahres, Монахія, Бек. 1904, стор. 109 (1·50 Mk), Hoddick, Aphorismenschatz der Weltliteratur. 4 вид. Берлїн [1901]. I. Radowitz, Die Devisen und Motto des späteren Mittelalters, Штутґарт і Ауґсбурґ, 1859.

праці, прибуває ще одна, мабуть найліпша, наповнійша і найширша; тому й хочу їй присьвятити кілька заміток.

Нова збірка варта спеціяльного виріжненя з поміж иньших, дотепер опублікованих, передовсім науковим способом оброблення, далї всесторонністю вихіснуваних жерел, а вкінци і величиною. Редактори (Queckenstedt, Grau, Pozzoni, Zimmermann, Dralig) закинули дилєтантську недокладність, через яку не надавали ся нераз подібні книжки до поважнїйшого ужитку, і обставили кождий цитат докладними даними: крім назви авторів і заголовку творів зазначують усюди рік видання, евентуально час написаня, при композиціях і драматичних творах день першої вистави, а також акт, сцену і дїлаючу особу, при поезіях день написаня, том, сторону, число і т. д. Неконсеквентно лише поступили собі автори з народною словесністю, бо тут обмежили ся переважно на короткі нотки як пословиця, стара приповідка, проґностик, напись на начиню і т. д., так як би се було однаково, яка се приповідка, звідки взята, з якого часу і з якої околиці.

Матеріял, який збирано 5 літ, а два роки редаґовано, дуже ріжнородний; найбільше використана белетристика, потім устна словесність: народнї пісні, приповідки, поговірки, проґностики, написи на домах, знарядах і т. и., а вкінци — що незвичайно підносить вартість збірки — і наукова лїтература, передовсім фільософія (Кант, Спінова, Шопенгауер) і історія лїтератури. Дуже докладно пороблено витяги з промов, особливо політичних, і з біблії, з якої наведено 1500 місць. В головній мірі звернено увагу на німецьку лїтературу і зроблено з неї около 25000 виписків, одначе не пропущено і иньші письменства: більше витягів припадає також на лїтератури французьку (630), італїйську (250), анґлїйську (1100), латинську і грецьку (по 700). Тільки славянські лїтератури заступлені дуже слабо і недокладно, подібно як і орієнтальні; цитати призбирано на швидку з всіляких авторів, але, очевидно в поспіху, а може і з легковаженя славянських продуктів духа, не зазначено, звідки що взято. Читаючи на приклад знану зрештою пословицю Polen ist der Bauer Hölle, der Juden Paradies, der Bürger Fegefeuer, der Edelleute Himmel und der Fremden Goldgrube, хотїли б ми все таки знати, де з нею автори стрінулись. По цитатах видно, що се переважно виїмки з устної словесности, спеціяльно приповідки як: Der Mensch ist dem Menschen verderben (polnisches Sprichwort), або Vom Schweigen schmerzt die Zunge nicht (russ. Sprw.). Штучної лїтератури не використано зовсїм, хоть знайшло ся-б богато творів переложених на німецьке (Шевченко, Франко, Кобилянська, Міцкевич, Прус, Ожешко, Сєнкевич, Толстой, Достоєвський, Ґоркий, Андреєв, Чехов, Врхлїцкі, Махар, Прешерн і т. д.). Nota bene подано славянський матеріял в пере-

воді, коли усе иньше полишено в оріґіналї, пояснивши його по нїмецьки. Одним словом — славянський відділ хромає, що й не дивно, бо Славянщина для авторів terra incognita. Се найлїпше видно з їх фільольоґічного подїлу, де до балтийсько-славянської ґрупи зачислено esthnisch, finnisch, galizisch(!)polnisch, Kasoubisch, Kroatisch, Littauisch, Tschechisch, Russisch, Serbisch, Tamulisch (?!) і Walachisch (!).

Збірка Lipperheide ріжнить ся від богато иньших також способом уґруповання. Переважно укладали ся подібні збірки або по початковим буквам, або по авторах, або по дуже загальним понятям як погляди на суспільність, любов і т. д. Автори завели одиноко раціональний спосіб порядкованя по матеріям (Schlagwort) на взір конкорданц, йдучи слїдом таких попередників як Д. Зандер (Citatenlexikon. Sammlung von Citaten, Sprichwörtern, sprichwörtlichen Redensarten und Sententzen, Липськ, Webers Katechismen, ч. 176, 1899, стор. 712, 8⁰). Таким чином стає книжка придатнїйша і надаєть ся до так скорого користуваня як взагалї лексикони. Роботу улекшують ще підвідділи, а далї історичне уґруповане, так що найстарші памятки йдуть на перед, а на сам кінець устна словесність. *З. Кузеля.*

Видання й статї обговорені в сїм томі:

А. Петровъ — „Старая вѣра“ и унія въ XVII–XVIII вв., 1905.

— „Старая вѣра“ и унія въ XVII–XVIII вв., пояснительная записка, 1906.

— О подложности грамоты кн. Ѳеодора Коріатовича 1360 г., 1906.

— Замѣтки по этнографіи и статистикѣ, 1906.

— Архивы и библіотеки Угорщины, 1906.

— Памятки угрорусской письменности, 1906.

— Угрорусскіе заговоры и заклинанія нач. XVIII в., 1906.

— Старопечатныя церковныя книги въ Мукачевѣ и Унгварѣ, 1906.

J. Hampel – Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, I—III, 1905.

S. Haidacher — Des hl. Johannes Chrysostomus Büchlein ueber Hoffart und Kindererziehung samt einer Blumenlese über Jugenderziehung aus seinen Schriften übersetzt und herausgegeben, 1907.

Н. Шляковъ — Троянъ въ Словѣ о полку Игоревѣ, 1905.

H. Bohatta — Versuch einer Bibliographie der livres d'heures (Horae B. M. V., Horas, Getijden) des XV und XVI Jahrh. mit Ausnahme der für Salisbury und York gedruckten, 1907.

А. Яковлевъ — Намістники, державцї і старости господарського замку Черкаського XV і XVI вв., 1907.

L. Kolankowski — Elekcya Zygmunta I, 1906.

F. Jaworski — Ratusz lwowski, 1907.

M. Niedźwiecki — Z przeszłości Żółkwi, 1908.

A. Lewinson — Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658, 1906.

Е. Ткаченко-Петренко — Думы въ изданіяхъ и изслѣдованіяхъ, 1907.

A. Brückner — Russlands geistige Entwicklung im Spiegel seiner schönen Literatur, 1908.

В. Истринъ — Опытъ методологическаго введенія въ исторію русской литературы XIX в., 1907.

Б. Лепкий — Про „Наймичку", поему Тараса Шевченка, 1907.

А. Соболевскій — Русскій народъ какъ этнографическое цѣлое, 1907.

Лѣтопись занятій императорской археографической коммисіи, XV—XVII, 1907.

Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce, VIII, 1—2, 1907.

F. Freiherr von Lipperheide — Spruchwörterbuch. Sammlung deutscher und fremden Sinnsprüche etc., 1907.

ПОКАЗЧИК

до тт. LXXV—LXXX Записок Наукового Товариства ім. Шевченка[1])

(рік XVI).

I. Розвідки, замітки, огляди й матеріали.

[1]) Скорочення: Misc. = Miscellanea. Бібл. = Бібліоґрафія. Н. хр. = Наукова хроніка.

Стрипський Г. Нові звістки про запорозьку оселю на Угорщині. LXXVI, Misc. с. 157—159.

Студинський Кирило Др. Польські конспірації серед руських питомців і духовеньства в Галичині в роках 1831-46. (Далї буде). LXXX, с. 53—108.

Томашівський С. Замітка до пісні про Штефана воєводу. LXXX, Misc. с. 128—135.

Франко Іван. До біографії Івана Вагилевича. LXXIX, с. 97—141.

Франко Ів. Др. Записки против книгокрадів у старих книгах та рукописях. LXXVII, Misc. с. 173—176.

Франко Іван. Причинок до студій над Острожською біблїєю. LXXX, с. 5—18.

Франко І. Студії над українськими народніми піснями. LXXV, с. 14—84; LXXVI, с. 39-63; LXXVIII, с. 90-145.

Щурат Василь Др. Львівський тиждневник з 1749 р. LXXVII, Misc. с. 177—182.

Щурат Василь. Увільненнє злочинця дївчиною в Бродах 1727 р. LXXV, с. 96-103.

Януш Б. Камінь з загадковими знаками в с. Заздрости (Теребовельського пов.). LXXX, Misc. с. 125—128.

II. Рецензії й реферати (Наукова хронїка і Біблїографія).

Abicht Rudolf. Das südrussische Igorlied und sein Zusammenhang mit der nordgermanischen Dichtung, Вроцлав, 1906. (Sonderabdruck aus dem Jahresbericht der Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Cultur. Sektion für neuere Philologie. Sitzung vom 16 Februar 1906), стор. 1—23. *І. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 215-216.

Абрамовъ И. С. По волынскимъ захолустьямъ (Живая Старина, 1906, ст. 155—164). *В. Гнатюк*, LXXIX. Бібл. с. 232.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, t. XVIII, Льв. 1903, ст. XLIII+70., 4⁰. *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 194—195.

Acta Tomiciana, tomus duodecimus epistolarum, legationum, responsorum, actionum et rerum gestarum serenissimi principis Sigismondi primi, regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae per Stanislaum Gorski, canonicum Cracoviensem et Plocensem, A. D. MDXXX, Sumptibus bibliothecae Kornicensis, MDCCCCVI *Іван Шпитковський*, LXXVI, Бібл. с. 195—202.

Акты, издаваемые виленскою коммиссіею для разбора древнихъ актовъ, т. XXX. I. Акты о литовскихъ Татарахъ. Вильно, 1906, ст. XI+586. *Ол. Грушевський*, LXXV, Бібл. с. 170-171.

Arauzadi T. de.—Weihnachtliche Tonwerkzeuge in Madrid (Globus, 1905, 88, ст. 30). *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с 234—235.

Archiv für slavische Philologie за р. 1906. *І. С.* LXXX, Н. хр. с. 192—193.

Архивъ украïнсько-руський див. Украïнсько-руський Архив.

Архивъ Юго-Западной Россіи, часть первая, томъ X, XI и XII. К. 1904, ст. 28+967, 158+772, 123+748. *Федір Срібний*, LXXV, Бібл. с. 171—175.

Архивъ Юго-Западной Россіи, часть седьмая, томъ III, Акты о заселеніи Южной Россіи XVI—XVIII вв. К., 1905, ст. LXXXI+317+140+596+66+III. *М. Грушевський*, LXXVIII, Бібл. с. 212—215.

Balzer Oswald. Z powodu nowego zarysu historyi ustroju Polski (Kwartalnik historyczny 1906, ст. 1—57, 398—441). *С. Томашівський*, LXXX, Бібл. с. 212—217.

Balzer Oswald. O kilku kwestyach spornych z historyi ustroju Polski (Kw. hist. 1907, ст. 1—58). *С. Томашівський*, LXXX, Бібл. с. 212—217.

Balzer Oswald. Państwo polskie w pierwszem siedmdziesięcioleciu XIV i XVI w. (Kw. hist. 1907, ст. 193—291). *С. Томашівський*, LXXX, Бібл. с. 212 — 217.

Balzer Osvaldus — див. Corpus juris polonici.

Барвінський Б. Жиґимонт Кейстутович, великий князь литовсько руський (1432 — 1440). Історична моноґрафія. Жовква, 1905, с. 114 і 165. LXXV, Н. хр. с. 132—142.

Barwiński Eugeniusz — див. Scriptores rerum polonicarum.

Б[ерезинъ] Н. Русскія книжныя рѣдкости. Опытъ библіографическаго описанія рѣдкихъ книгъ съ указаньемъ ихъ цѣнности. Москва, стор. 180 *З. К.*, LXXVI, Бібл. с. 221—222.

Berneker Erich. Der genetiv accusativ bei belebten Wesen im Slavischen (Zeitschrift f. vrg. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 364—386). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Bibliographisches Repertorium. Veröffentlichungen der deutschen bibliographischen Gesellschaft. Erster Band. Zeitschriften der Romantik. In Verbindung mit Prof. Dr. O. Fr. Walzel, herausgegeben von Dr. Heinr. Hub. Houben. Berlin, B. Beh'rs Verlag, 1904, стор. 18+XX+523. II. Die Sonntags-Beilage zur Vossischen Zeitung 1858—1903. Zweiter Band. Herausgegeben von Dr. Heinr. Hub. Houben. 1905, XXIV—1072. III. Zeitschriften des jungen Deutschland (Erster Teil). Herausg. v. Dr. H. H. Houben. 1906, VIII — 480. *З. Кузеля*. LXXVIII, Бібл. с. 236—237.

Biblioteka Warszawska за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 180—181.

Bohatta Hanns Dr. див. Holzmann.

Brückner Aleksander. Próbki najnowszej krytyki historycznej (Przegląd historyczny, 1905, I, c. 24—35). *М. Грушевський*, LXXVII, Бібл. с. 206—207,

Буковина за р. 1906. *І. Крч.*, LXXVI, Н. хр. с. 187.

Былое за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 175—176.

Warmiński I. Ks. Dr. Andrzej Samuel i Jan Seklucyan. Познань, 1906, стор. 550. *І. Фр.*, LXXVIII, Бібл. с. 211—211.

Варшавскія Университетскія Извѣстія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 174.

Weinberg Richard. Die Gehirnformen der Polen. Eine rassenanatomische Untersuchung. Eingeführt durch eine kurze Darstellung des Körperbaues dieses Volksstammes. Aus dem Anatomischen Institut der Universität Dorpat (Zeitschr. für Morphologie und Antropologie, VIII, 1905, стор. 123—214, 279—424, 19 таблиць). *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с. 234.

Weissbach A. Die Serbokroaten Kroatiens und Slawonien (Mitteilungen der antropologischen Gesellschaft in Wien, LXXVII, 1905, с. 99—117). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 237—239.

Westberg Fr. Zur Topographie des Herodot [Klio Beiträge z. alten Geschichte IV Bd. S. 182—192 u. VI Bd. S. 259—268). *М. Кордуба*, LXXVI, Бібл. с. 188 - 189.

Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne (NN. 65 - 68) за р. 1906. *Б. Януш*, LXXX, Н. хр. с. 188—189.

Вільна Україна за р. 1906. *Ів. Кревецький*, LXXVI, Н. хр. с. 177.

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 169.

Hahn Wiktor Dr. Literatura dramatyczna w Polsce XVI wieku (Archiwum naukowe, wydawnictwo Towarzystwa dla popierania nauki polskiej, dział I, tom III. zeszyt 3. Lwów, 1906. *І. Ф.*, LXXV, Бібл. с. 170.

Hansisches Urkundenbuch herausgegeben vom Verein für hansische Geschichte, IX Band, bearbeitet vom W. Stein. Липськ, 1903, ст. 43+751. *М. Грушевський*, LXXVIII, Бібл. с. 207—208.

Hoernes M. Die Hallstattperiode (Archiv für Antropologie, N. F. III, 1905). *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с. 204—206.

Holzmann Michael Dr. und Dr. Hans Bohatta, Amanuens an der k. k. Universitäts Bibliothek in Wien. Deutsches Anonymen Lexikon 1501—1850. Aus den Quellen bearbeitet... Ваймар, вид. Gesellschaft der Bibliophilen. Bd. I, 1902, XVI+422, Bd. II, 1903, 381, Bd. III, 1905, 400. *З. Кузеля*, LXXVI, Бібл. с. 219—220.

Holzmann Michael Dr. Amanuensis und Dr. Hans Bohatta Skriptor der k. k. Universitätsbibliothek in Wien. Deutscher Pseudonymen-Lexikon. Aus dem Quellen bearbeitet... Відень і Липськ, 1906, стор. XXIV+323, 8⁰. *З. К.*, LXXVI, Бібл. с. 220.

Громадська Думка за р. 1906. *І. Шп.*, LXXVI, Н. хр. с. 182—184.

Грушевскій А. С. М. А. Максимовичъ (1864—1873) Изъ украинской исторіографіи XIX в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности импер. Академіи Наукъ, 1906, т. XI, кн. I, стор. 375—416). *С. Т.*, LXXVI, Бібл. с. 216.

Giedroyć Fr. „Casus notabilis“ (Przegląd historyczny, 1905, I, с. 142 - 3). *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 213.

Голубинскій Е. Е. По поводу перестроя В. И. Ламанскимъ исторіи дѣятельности Константина философа, первоучителя славянскаго (Извѣстія отд. русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1907, тома XII го книжка 2-а, стор. 368—380). *Іван Франко*, LXXX, Бібл. с. 204—210.

Голубинскій Е. Херсонскіе священно-мученики, память кото-

рыхъ 7-го марта (Извѣстія отдѣленія русскаго языка, 1907, I, ст. 263—272). *Ів. Фр.*, LXXIX, Бібл. с. 211—212.

Grisebach Eduard. Weltlitteratur-Katalog, mit litterarischen und bibliographischen Anmerkungen. Zweite, durchweg verbesserte und stark vermehrte Auflage. Берлін. B. Behr's Verlag, 1905, стор. IX+[III]+606 +[I]. *З. К.*, LXXVI, Бібл. с. 221.

Gumplowicz Maximilian (z teki pozgonnej). Borys Kolomanowicz, królewicz węgierski (1105—1158) (Przegląd historyczny, 1906, I, ст. 5—19). *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 192—193.

Günter H. Dr. Legenden-Studien. Кельн, 1906, стор. 192. *Ів. Франко*, LXXVI, Бібл. с. 189—191.

Helfert Freiherr von — Joseph Alexander. Geschichte der oesterreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848—1849. Erster Band: Bis zum oesterreichischen Verfassung vom 25 April 1848, Фрайбург в Брайсґаві і Відень, 1907, ст. 536. *Ів. Франко*, LXXVI, Бібл. с. 216-217.

Гродненскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 172.

Dähnhardt Oskar. Beiträge zur vergleichenden Sagenforschung. I. Sintflutsagen (Aus der Zeitschrift des Vereins für Volkskunde in Berlin. Heft 4, 1906). Ст. 369—396, 8⁰. *В. Гнатюк*, LXXX, Бібл. с. 232.

Деревицкий А. А. — див. Музей Имп. Одесск. Общ. И. и Древн.

Діло за р. 1906. *І. Крч.*, LXXVI, Н. хр. с. 184—186.

Dobrzycki Stanisław. Z dziejów literatury polskiej. Краків, 1907, стор. 303. *І. Ф.*, LXXV. Бібл. с. 169—170.

Доманицький В. Критичний розслїд над текстом „Кобзаря". К., 1907, ст. IV+365. *Ів. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 228—230.

Дѣдицкій Богданъ А. Своежитьевыи записки. Ч. І. Где-що до исторіи саморозвитія языка и азбуки Галицкой Руси (Відбитка з „Вѣстника Народного Дома", 1906). Льв., 1907, стор. 93, 8⁰. *Ів. Кревецький*, LXXVI, Бібл. с. 217—219.

Евсѣевъ И. Е. Описаніе рукописей, хранящихся въ орловскихъ древнехранилищахъ, выпускъ первый, Орел, 1905, ст. VII+172 (ц. 1 р.). *В. Перетц*, LXXVI, Бібл. с. 222—223.

Евсѣевъ И. Е. Описаніе рукописей, хранящихся въ Орловскихъ древнехранилищахъ. Выпускъ второй. Орел, 1906, стр. 125—262. *В. Перетц*, LXXVII, Бібл. с. 223—224.

Эварницкій Д. И. Малороссійскія народныя пѣсны собранныя въ 1878—1905 гг. Катеринослав, 1906, ст. XL+772+IV, 8⁰. *В. Гнатюк*, LXXV, Бібл. с. 205—211.

Економіст за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 179.

Этнографическое Обозрѣніе за р. 1906. *В. Г.*, LXXX, Н. хр. с 180.

Живая Старина за р. 1906. *В. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 179—180.

Жуковичъ П. проф. Архіепископъ Мелетій Смотрицкій въ Вильнѣ въ первые мѣсяцы послѣ своей хиротоніи (Христіанское Чтеніе, 1906, цьвітень, май і червень). *Ю. С.*, LXXX, Бібл. с. 221.

Жуковичъ П. Н. Брестскій соборъ 1591 года (по новооткрытой грамотѣ, содержащей дѣянія его). (Извѣстія отд. рус. языка, 1907, II. с. 45—71). *М. Грушевський*, LXXX, Бібл. с. 219—220.

Жуковичъ П. проф. Запорожскіе гетьманы Бородавка и Сагайдачный въ своихъ послѣднихъ церковныхъ и политическихъ дѣлахъ (Христіанское Чтеніе, 1906, серпень і вересень). *Ю. С.*, LXXX, Бібл. с. 221—222.

Жуковичъ П. Сеймовая борьба православнаго западнорусскаго дворянства съ церковной уніей (съ 1609 г.). Первый выпускъ (1609 - 1614 гг.). Спб., 1903, ст. V+148, второй выпускъ (1615 - 1619 гг.). Спб., 1904, ст. IV+122. *Ів. Крипякевич*, LXXVIII, Бібл. с. 215—216.

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 173—174.

Записки Имп. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, т. XXV. Одеса, 1904, ст. 161—557 +16+19+129. *Ол. Грушевський*, LXXVII, Бібл. с. 240.

Записки Имп. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, т. XXVI, Од., 1906, ст. 275+60+90 +51+110+66. *Ол. Грушевський*, LXXVIII, Бібл. с. 235 - 236.

Записки Императорскаго Харьковскаго Университета за р. 1906. *І. Д.*, LXXX, Н. хр. с. 166 - 167.

Simmel Georg. Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine Erkenntnistheoretische Studie. Липськ, 1905. *В. Панейко*, LXXVII, Бібл. с. 203 - 204.

Зоря (у Москві) за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 177—178.

Извѣстія Императорской Археологической Коммиссіи, в. XIII. Раскопки въ Ольвіи въ 1902—1903 гг. Б. В. Фармаковскаго. Спб. 1906, с. 306+табл. XII; вып. XVIII, 1906, с. 164+табл. IX; вып. XIX, с. 174+табл. XV; прибавленіе къ вып. XIX (Хроника и библіографія въ 10 в.), стор. 44. *Ол. Г.* LXXV, Бібл. с. 167—168.

Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности имп. Академіи Наукъ за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 177.

Историко-юридическіе матеріалы, извлеченные изъ актовыхъ книгъ губерній Витебской и Могилевской, выпускъ 32-ий, Витебскъ, 1906, вел. 8, с. XXXIV +167—283+292. *Ол. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 221 - 222.

Историческій Вѣстникъ за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 176 - 177.

Jorga N. Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen, Ґота, 1905, т. I і II, XIV, 402+XV. ст. 541 (Geschichte der europäischen Staaten, hrg. von A. H. L. Heeren, F. A. Uckert, W. v. Giesebrecht u. K. Lamprecht. 34 Werk). *Др. М. Кордуба*, LXXVI, Бібл. с. 202 - 213.

Kaindl R. F. Die Hochzeitsfeier bei den Ruthenen in Berhometh am Pruth (Bukowine). (Globus, 1907, LXXXV, ст. 281—288). *З. К.*, LXXIX, Бібл. с. 231.

Каманинъ И. Къ подробностямъ о началѣ войнъ Богдана Хмельницкаго (Кіевск. Универс. Извѣстія, 1905, N. 5, ст, 13). *С. Т.*, LXXV, Бібл. с. 196.

Каманинъ И. Эпизоды и дѣятели эпохи Богдана Хмельницкаго. К. 1905, ст. 20. *С. Т.*, LXXV, Бібл.. с. 195—196..

Карбулицкий Іларій. Розвій народного шкільництва на Буковині (Бібліотека „Проміня“, ч. 4). Вашківці, 1907, ст. 148. *Ів. Кревецький* LXXV, Бібл. с. 214—216.

Католицкий Всхід за р. 1906. *І. Кр.*, LXXVI. Н. хр. с. 181 - 182.

Kwartalnik historyczny за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 181—187.

Келтуяла В. А. Курсъ исторіи русской литературы. Пособія для самообразованія. Часть I. Исторія древней русской литературы. Книга первая. Спб. 1906. ст. XVI+764 *Ів. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 212—214.

Кіевская Старина за р. 1906. *І. Д.* і *В. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 153—165.

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости за 1906 р. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 169.

Cohen Gustave Dr. Geschichte der Inscenierung im Geistlichen Schauspiele des Mittelalters in Frankreich. Ins Deutsche übertragen von Dr. Constantin Bauer. Leipzig, 1907, ст. 256. *Ів. Франко*, LXXX, Бібл. с. 210.

Kolankowski Ludwik. Elekcya Zygmunta Augusta (Kwartalnik historyczny, 1905, ст. 531 — 557). *Ів. Шпитковський*, LXXVII, Бібл. с. 214—218.

Kopystiański Adryan. Książe Michał Zygmuntowicz (Kwartal. historyczny, 1906, ст. 74—165 і окрема відбитка). LXXV, Н. хр. с. 142—148.

Кордуба Мирон Др. Ілюстрована історія Буковини. Чернівці, 1906, ст. V+87. *С. Т.*, LXXVI, Бібл. с. 213.

Corpus juris polonici, sectionis primae privilegia, statuta, constitutiones, edicta, decreta, mandata regnum Poloniae spectantia comprehendentis volumen tertium, annos 1505—1522 continens, typis mandavit, adnotationibus instruxit Osvaldus Balzer, Краків, 1906, XLII+796, 4°. *М. Грушевський*, LXXVIII, Бібл. с. 208—209.

Крапоткинъ П. Идеалы и дѣйствительность въ русской литературѣ. Спб., 1907, ст. 367. *М. Мочульський*, LXXIX, Бібл. с. 225—228

Крыловскій А. Львовское Ставропигіальное Братство. Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія. К., 1904, ст. XXII+314+230. *Федір Срібний*, LXXV, Бібл. с. 171—195.

Крымскій А. Украинская грамматика для учениковъ высшихъ классовъ гимназій и семинарій Приднѣпровья. Научно-практическій курсъ сознательнаго изученія центрально-украинской рѣчи, освѣщенный указаніями на важнѣйшіе моменты изъ исторіи развитія малорусскаго языка начиная съ XI вѣка, особенно изъ исторіи нарѣчія восточно-малорусскаго (лѣтописнаго кіево-черниговo-переяславскаго). Томъ I, выпускъ I-й. Москва, 1907. Томъ II, выпускъ I-й. Москва, 1907, 8° (Т. I, стор. 15—272. Т. II, стор. 1—144). *І. Франко*. LXXVII, Бібл. с. 232—234.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 171—172.

Kutrzeba Stanisław Dr. Historya ustroju Polski w zarysie. Львів, 1905, ст. 261. мала 8°. *С. Томашівський*, LXXX, Бібл. с. 212—217.

Kutrzeba Stanisław. Kilka kwestyi z historyi ustroju Polski (Kw. hist. 1906, ст. 589—626).

С. Томашівський, LXXX, Бібл. с. 212—217.

Kucharski Władysław. Sanok i sanocka ziemia w dobie Piastów i Jagiellonów. Львів, 1905, стор. 120. *І. Крипякевич*, LXXVII, Бібл. с. 209—210.

Leciejewski Jan Dr. Runy i runiczne pomniki słowiańskie. — Львів, 1906, стор. 207. *Богдан Януш*, LXXX, Бібл. с. 202—204.

Літературно-Науковий Вістник за р. 1906. *Ів. Кревецький*, LXXVI, Н. хр. с. 164—172.

Liv, est- und kurländisches Urkundenbuch. Erste Abteilung, Band 11, herausgegeben von Philipp Schwartz, 1905, Ріґа-Москва, ст. XXIV+783, 4°. *М. Грушевський*, LXXVII, Бібл с. 213—214

Liv,-est- und kurländisches Urkundenbuch, zweite Abteilung, Band 2, herausgegeben von Leonid Arbusow, 1905, Ріґа-Москва, ст 20+759. *М. Грушевський*, LXXVIII. Бібл. с. 208.

Lorentz F. Bemerkungen über die akzentqualitäten des Kaschubischen und Slovinzischen (Zeitschr. f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kohn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII. ст. 351-364). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 235—237.

Lorenz F. Slavische Miscellen (Zeitschr. f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kohn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 254—273, 324—351). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Lorentz Friedrich Dr. Slovinzische Texte (Изданіе Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ). С. Петербургъ, 1905 (вийшло 1906 р.), ст. 150, 8°. *В. Гнатюк*, LXXV, Бібл. с. 211—212.

Łoziński Bronisław Dr. Z czasów i aktów dominikalnych (Przyczynek do historyi administracyi w Galicyi) (Kwartalnik histor. 1906, стор. 252—285). *І. Ф.*, LXXV, Бібл. с. 201—202.

— **Łoziński** Br. Dr. Z czasów nowicyatu administracyjnego Galicyi (Kwartalnik historyczny, 1907, стор. 105—116+411—440). *Ів. Франко*, LXXVIII, Бібл. с. 219.

Лотоцкій А. И. На поворотѣ. Спб. 1907, ст 67. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 224—225.

Lud за р. 1906. *В. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 189—192.

Ляскоронскій В. Г. Русскіе походы въ степи въ удѣльно-вѣчевое время и походъ кн. Витовта на Татаръ въ 1399 г. (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1907, III—V, с. 1—37, 273—312, 1—45 і осібно). *М. Грушевський*, LXXX, Бібл. с. 210—212.

M. H. Zbory i Senatorowie protestantscy w dawnej Rzeczypospolitej, opracował... Варшава, 1905, ст. 139. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 222—223.

Mann Maurycy. Wincenty Pol, studjum biograficzno-krytyczne, tom II. Краків, 1906, ст. 404. *І. Ф.* LXXV, Бібл. с. 202—203.

Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, Краків, 1907, т. IX, ст. 142+239+78 табл. *Б. Януш*, LXXVIII, Бібл. с. 203—204.

Мельгуновъ П. П. Очерки по исторіи русской торговли IX—XVIII вв. Мва., 1905, ст. 279. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 212.

Milkowicz Wladimir Prof. Dr. Osteuropa (Weltgeschichte herausgegeben von Hans. F. Helmolt, V B., Leipzig u. Wien, 1905, ст. 415—596, вел. 8°). *С. Томашівський*, LXXX, Бібл. с. 195—201.

Митрофановъ П. Политическая дѣятельность Іосифа II, ея сторонники и ея враги (1780—1790). Спб., 1907, ст. VI+784, 8°. *С. Томашівський*, LXXX, Бібл. с. 224—226.

Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 172—173.

Mokłowski Kazimierz i Tadeusz. Sprawozdanie z wycieczki odbytej kosztem komisyi w r. 1904 w celu badania sztuki ludowej (Sprawozdanie komisyi do badania historyi sztuki w Polsce. Краків, 1907, том VIII, зош. I—II, стор. 129—228). *Б. Януш*, LXXX, Бібл. с. 229—231.

Morawski Szczęsny. Arjanie polscy. Львів, 1906, стор. 564. *І. Фр.*, LXXVIII, Бібл. с. 210—211.

Музей Импер. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, вып I—II. Терракоты. По порученію Общества издано А. Л. Деревицкимъ, А. А. Павловскимъ и Э. Р. ф. Штерномъ. Одеса 1897—1898, мал. 4°, с. 46+XVII табл. і с. 48+XVIII табл. Вып. III. Өеодосія и ея керамика. По порученію общества издано Э. Р. фонъ Штерномъ, хранителемъ музея, 1906, стор. 91+X табл. *Ол. Грушевський*, LXXVII, Бібл. с. 204—205.

Murko M. Dr. Zur Geschichte des Volkstümlichen Hauses bei den Südslaven (Separatabdruck aus Band XXXV—XXXVI der Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien). Відень, 1906, ст. 98, 4°. *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 234—236.

Nałkowski Wacław. Zarys geografii rozumowej. Wydanie III. Варшава, 1907, ст. 703, 8°. *В. Геринович*. LXXX, Бібл. с. 232—235.

Нива за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 180—181.

Никольскій Николай. Матеріалы для повременнаго списка русскихъ писателей и ихъ сочиненій (X—XI в.). Корректурное изданіе. Спб. 1906, стор. 596. *Ів. Франко*, LXXVII, Бібл. с. 207—209.

Nilsson Elof. Wackernagel's Gesetz im Slavischen (Zeitschr. f. vrg. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt. Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, стр. 261—264). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 235—237.

Нова Громада за р. 1906. *Ів. Кревецький*, LXXVI, Н. хр. с. 172—177.

Obermaier Hughues. Les restes humains quaternaires dans l' Europe central, par... (L' Antropologie, XVI, 1905, ст. 385—410). *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с. 204.

Описаніе рукописнаго отдѣленія Виленской Публичной Библіотеки, вып. I. Вильна 1906, с. XXII+35+137. *Ол. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 224.

Орловскій Петръ. Кіевскій соборъ въ 1629 году (Кіевская Старина 1905, т. XC, ст. 166—173). *Ів. Крипякевич*, LXXVIII, Бібл. с. 218—219.

Орловскій Петръ. Участіе запорожскихъ козаковъ въ возстановленіи (іерусалимскимъ патріархомъ Өеофаномъ) православ-

ной южно-русской церковной іерархіи въ 1620 году (Кіевская Старина, 1905, т. XCI, стор. 133 —141). *Ів. Крипякевич*, LXXVIII, Бібл. с. 216 -218.

Отчетъ Историческаго Музея имени имп. Александра III въ Москвѣ за 1905 годъ. Москва, с. 41. *Ол. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 224 - 225.

Отчетъ Московскаго Публичнаго и Румянцевскаго Музеевъ за 1904 годъ. Москва, 1905, с. 184, за 1905 годъ, Москва, 1906 г., с. 115. *Ол. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 224—225.

Павловскій А. А. — див. Музей Импер. Одесск. Общ. Ист. и Древн.

Pamiętnik literacki за р. 1906. *І. Ф.*, LXXX, Н. хр. с. 189.

Papée Fryderyk Dr. Polska i Litwa na przełomie wieków średnich, tom I: Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka, Кр. 1903, ст. 423 + мапа. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 218—220; LXXV, Н. хр. с. 151—166.

Перетцъ В. Н. Новыя данныя для исторіи старинной украинской лирики (Извѣстія отдѣленія русскаго языка Академіи Наукъ, 1907, I, ст. 144—184). *Ів. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 223—224.

Подолія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 169—170.

Покрышкинъ П. П. Отчетъ о капитальномъ ремонтѣ Спасо-Нередицкой церкви въ 1903 и 1904 годахъ (Матеріалы по археологіи Россіи, N. 30). Спб., 1906, ст. 36+табл. XXVII, 4⁰. *Ол. Г.*, LXXV, Бібл. с. 168.

Покровскій А. О соборахъ Юго-Западной Руси XV—XVIII вѣковъ (Богословскій Вѣстникъ, 1906, вересень). *Ю. С.*, LXXX, Бібл. с. 218—219

Polívka D. Dr. Ali-Baba i četredeset razbojnika. Prilog komparativnome izučavańu narodnih pripovejednaka. (Preštempano iz „Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena“, kniha XII, sv. I). Загр^еб. 1907, ст. 48. *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 232—234.

Полоцкія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 173.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 170—171.

Potocki Wacław z Potoka. Ogród Fraszek, wydanie zupełne Alexandra Brücknera. Том I, ст. XXXII+586, Т. II, ст. XXV+549. *І. Ф.*, LXXX, Бібл. с. 222—224.

Православная Подолія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 169 - 170.

Промінь за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 179—180.

Prochaska A. O rzekomej unii 1446 r. (Kwartalnik historyczny, 1904, ст. 24—31), LXXV, Н. хр. с. 148—151.

Prochaska Antoni. Unie Kalmarska i Jagiellońska (Przegląd polski, 1904, XI. с. 193—212). *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 193—194.

Prochaska Antoni. Urywki z dziejów XIV wieku (Kwartalnik historyczny, 1904, ст. 210—219). *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 193.

Пташицкій С. Л. Иванъ Өедоровъ. Изданія острожской библіи въ связи съ новыми данными о послѣднихъ годахъ его жизни. Спб. 1903, ст. 20, in 4⁰. *М.*,

Грушевський, LXXX, Бібл. с. 220.

Przewodnik naukowy i literacki за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с 181.

Przegląd historyczny (варшавський) за р. 1906. *І. Крч.*, LXXX, Н. хр. с. 188.

Przegląd polski за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 181.

Rawita Gawroński Fr. Bohdan Chmielnicki do elekcyi Jana Kazimierza, Льв. 1906, ст. 360, 8⁰. *С. Томашівський*, LXXV, Бібл. с. 196—199.

Рада за р. 1906. *І. Шп.*, LXXVI, Н. хр. с. 184.

Radzimiński Z. L. Monografia XX. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgerdowicza x. ratnenskiego, tom I, opracował... Львів, 1906, ст. XI+535, 4⁰. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 216—218.

Rauers F. Zur Geschichte der alten Handelsstrassen in Deutschland. Versuch einer quellenmässigen Übersichtskarte von... (Petermanns Mittheilungen, 1906, ст. 49—59 і мапа). *М. Грушевський*, LXXV, Бібл. с. 168—169.

Рейтенфельсъ Яковъ. Сказанія свѣтлѣйшему герцогу Тосканскому Козьмѣ третьему о Московіи. Падуя, 1680. Съ латинскаго перевелъ Алексѣй Станкевичъ. М-ва, 1906, ст. X+228. *В. Перетц*, LXXV, Бібл. с. 199—200.

Рѣзановъ В. И. Памятники русской драматической литературы. Школьныя дѣйства XVII—XVIII в. Приложеніе къ изслѣдованію „Изъ исторіи русской драмы". Нїжин, 1907, ст. 327. *Ів. Франко*, LXXVII, Бібл. с. 222.

Розовъ В. А. Значеніе грамотъ XIV и XV вѣковъ для исторіи малорусскаго языка. К. 1907, ст. 20 (відб. з „Унив. Извѣстій" київських). *М. Грушевський*, LXXVIII, Бібл. с. 206—207.

Руслан за р. 1906. *І. Крч.*, LXXVI, Н. хр. с. 186—187.

Русская Мысль за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 173.

Русская Старина за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 176.

Русскій Архивъ за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 176.

Русскій филологическій Вѣстникъ за р. 1906. *І. С.*, LXXX, Н. хр. с. 177—179.

Századok за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 193.

Свѣнцицкій И. С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1906, т. XI, кн. 3, ст. 259—367). *Ів. Кревецький*, LXXVII, Бібл. с. 224—230.

Сьвіт за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 178—179.

Siewiński Ant. Opowiadania ludu w powiecie sokalskim i buczackim (Lud, 1906, ст. 250—263). *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с 230—231.

Сѣцинскій Е., протоіерей. Южно-Русское церковное зодчество. Каменецъ, 1907, ст. 24. *В Щербаковський*, LXXVII, Бібл. с. 230—232.

Scriptores rerum polonicarum tomus XX. — Dyaryusze sejmowe r. 1597, wydał Dr. Eugeniusz Barwiński, Краків, 1907, ст. XXVIII+546. *І. Крипякевич*, LXXVII, Бібл. с. 218—221.

Соболевскій А. И. Два русскихъ поученія съ именемъ Григорія (Извѣстія отдѣленія русска-

го языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1907, I, ст. 250—262). *Ів. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 215.

Solmsen Felix. Slavische Etymologien (Zeitschr. f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 575 - 601). *З. Кузеля*. LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Сонни А. И. Горе и доля въ народной сказкы (Кіевск. Универ. Извѣстія, 1906, N. 10 і окремо, ст. 64). *В. Гнатюк*, LXXV, Бібл. с. 203 - 205.

Sprawozdania grona c. k. konserwatorów Galicyi wschodniej. Львів, 1906, ч. 41—51. *Б. Януш*, LXXX, Бібл. с. 231 - 232.

Starzyński Stanisław. Kilka słów o Stanach galicyjskich, z okazyi książki Dra Bronisława Łozińskiego: Galicyjski sejm stanowy (1817—1845). Kwartalnik historyczny, 1906, zeszyt I, ст. 166 - 224. *І. Ф.*, LXXV, Бібл. с. 200—201.

Стоиловъ Хр. П. Дѣйность на Венелина по българския фолклоръ, отъ... (відбитка з „Периодыческо Списаное“ кн. LXVI), [V], 1905, ст. 46, 8⁰. *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с. 219—220.

Sulicz Józef. Zwyczaje wielkanocne w Sanockiem (Lud, 1906, ст. 309—318). *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 230—231.

Сумцовъ Н. Ѳ. О литературныхъ нравахъ южно-русскихъ писателей XVIII ст. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности импер. Академіи Наукъ, 1906, т. XI, кн. 2, ст. 269 - 280). *С. Т.*, LXXVI, Бібл. с. 214.

Таврическій Церковно-Общественный Вѣстникъ за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 171.

Teutsch J. i K. Fuchs. Ethnographische Mitteilungen aus den Komitaten Kronstadt und Fogaras in Siebenbürgen (Mitteilung. des antropologischen Gesellschaft in Wien, XXXV, 1905). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 239—240.

Тершаковець Михайло — див. Українсько-руський Архив.

Történelmi Tár за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 193.

Troskolański Tadeusz Dr. Dzieje reformacyi polskiej w latach 1556—1560, skreślone w związku z działalnością Andrzeja Zebrzydowskiego, biskupa krakowskiego. Льв., 1907, ст. 184. *Ів. Фр.*, LXXVIII, Бібл. с. 209—210.

Труды Кіевской Духовной Академіи за р. 1906, *Ю. С.*, LXXX, Н. хр. с. 167—169.

Труды Полтавской Ученой Архивной Коммиссіи, выпускъ третій. Полтава, 1907, с. 278. *Ол. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 237—238.

Українсько-руський Архив. Видає істор.-фільософічна секція Наук. Тов. ім. Шевченка. Т. III, Матеріяли й замітки до історії національного відродженя Галицької Руси в 1830—40 рр. Додаток: До історії москвофільства в Угорській Руси. Зібрав і пояснив Михайло Тершаковець. У Львові, 1907, ст. XVIII+308, 8⁰. *В. Гнатюк*, LXXX, Бібл. с. 226 228.

Университетскія Извѣстія (київські) за р. 1906. *І. Д.*, LXXX, Н. хр. с. 165—166.

Ученыя Записки Казанскаго Университета за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 174.

Ученыя Записки Юрьевскаго Университета за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 174.

Учитель за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 180.

Fuchs K. — див. Teutsch J.

Херсонскія Епархіальныя Извѣстія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 171.

Холмская Церковная Жизнь за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 172.

Христіанское Чтеніе за р. 1906. *Ол. Г.*, Н. хр. с. 175.

Czambel Sam. Dr. Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I oddelenie: Osnovy a iny materiál rečovy (I čiartka: Východno-Slovenské nárečie). Турчанський св. Мартин, 1906, ст. VI+624. *Вол. Гнатюк*, LXXVIII, Бібл. с. 220—233.

Zupitza E. Miscellen (Zeitschr. f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 387-406). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 171.

Чтенія въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 177.

Чтенія въ церковно-историческомъ и археологическомъ обществѣ при Кіевской Духовной Академіи, выпускъ VIII, 1907, с. 192. *Ол. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 236-237.

Surmin G. Ein zusatz zu Ztschr. XXXVII, 304 ff. (Zeitschrift f. vrgl. Sprachforschung hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 601—604). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Schwartz Philipp — див. Liv,-est,- und kurländisches Urkundenburh.

Szelągowski Adam Dr. fil. Wzrost państwa polskiego w XV i XVI w. Polska na przełomie wieków średnich i nowych. Львів, 1904, ст. X+404, 8⁰. *С. Т.*, LXXX, Бібл. с. 217—218.

Sznajder Józef. Lud peczeniżyński. Szkic etnograficzny. (Lud, 1906, ст. 277—308). *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 230—231.

Stein W. — див. Hansisches Urkundenbuch.

Steyer Johan, k. k. Professor. Der Ursprung und das Wachstum der Sprache indogermanischer Europäer. Відень, 1905, A. Hölder [II]+115. *З. К.*, LXXVI, Бібл. с. 178.

Штернъ Ф. ф., Э. Р. — див. Музей Имп. Одес. Общ. Ист. и Древн.

Щурат В. Др. Переґринація или путъ до Іерусалиму Данила архимандрыты Коръсуньского данная архимандрыты корсуньского в Бѣлой Россіи. Середновічна памятка староруської літератури в редакції XVI в. по улюцкій рукописи. Жовква, 1906, стор. 42. *І. Франко*, LXXVII, Бібл. с. 221—222.

Jaworski Franciszek. Królowie polscy we Lwowie. Львів, 1906, ст. 144, 16⁰. *Др. В. Щурат*, LXXVII, Бібл. с. 210—212.

Яковлев Андрей. Бунтъ черкасцевъ и Каневцевъ въ 1536 году (Україна, 1907, т. I, ст. 81—96). *Ів. Крипякевич*, LXXIX, Бібл. с. 220—221.

Яковлев Андрій. З історії реґистрації українських козаків в 1-й пол. XVI в. (Україна, 1907,

т. I, ст. 265—279). *Ів. Крипякевич*, LXXIX, Бібл. с. 220—221.

Яковлевъ Г. Пословицы, поговорки, крылатыя слова, примѣты и повѣрья, собранныя въ слободѣ Сагунахъ, Острог. у. (Живая Старина, 1906, ст. 89—104, ст. 131—142, ст. 165—184). *В. Г.*, LXXX, Бібл. с. 228—229.

Ясинскій М. Н. Проф. „Село" и „вервь" Русской Правды (відбитка з Київ. Унив. Извѣстій). К., 1906, ст. 23. *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 191—192.

Скорочення авторських імен:

В. Г. — Володимир Гнатюк, **З. К.** — Зенон Кузеля, **І. Д.** — Іван Джиджора, **І. Кр.** — Іван Кревецький, **І. Крч.** — Іван Крипякевич, **І. С.** — Іляріон Свєнціцкий, **І. Ф.**, **І. Фр.** — Іван Франко, **І. Шп.** — Іван Шпитковський, **О. Ів.** — Олекса Іванчук, **Ол. Г.** — Олександр Грушевський, **С. Т.** — Стефан Томашівський.

Inhalt der I—LXXX Bände

DER MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

(Jahrgang I—XVI).

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd" (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes", griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd", einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthuauischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie", ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotoćkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten", ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovśkyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barvińskyj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Sewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševśkyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivśkyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyśkyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivśkyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševśkyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyśkyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševśkyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyćkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševśkyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyśkyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinśkyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. Al. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivśkyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševśkyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotoćkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotoćkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovśkyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševśkyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševśkyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivśkyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševśkyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Schluss) 201—276, 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševśkyj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilen Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševśkyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševśkyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheitigung, von S. Rudnyćkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševśkyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyćkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V, Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševškyj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortzetzung folgt) 1—64 ; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Fortzetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M, Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeischriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševśkyj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgetragen Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorworf (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinśkyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwickelung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von Et Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liede, vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovśkyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratśkyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk. 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars", ein altukrainisches Poem au. apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenśkyj. von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der 'Ἀντίῤῥησις (1599)? von Dr. C. Studynśkyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus bemodernen Kaukasiern, von M. Hrusevśkyj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegenc von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševśkyj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovśkyj zu Polen in den Jahren 1657—8, von D. Koreneć, 1—20; 3. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichniss des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyśkyj von M. Hruševśkyj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitge theilt von A. Konyśkyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanyćkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.- kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševśkyj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukididеischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryćkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beitrage zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryćkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studyński, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellsshaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zue Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträgt, zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens- von J. Verchratśkyj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wiesenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Für sten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynśkyj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie, S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichniss des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypien), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheil von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54). S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybelśkyj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovśkyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševśkyj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonnesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende. von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jah- 1901 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylycia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jrh., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss). S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševśkyj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terlećkyj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragoedie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žytećkyj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislaus von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J. Levyćkyj, J. Lozynśkyj), von Dr. J. Makovej S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševśka, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichniss des XI Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des LII Bandes. 1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergischen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvinśkyj, S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhanges in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—5; 3 Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyćkyj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela S. 1—25; 7. Bibliographie S. 1—43.

Inhalt des LIII Bandes. 1. XII archäologischer Congress in Charkov im J. 1902, von Dr. Al. Markevyč S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolessa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševśkyj. I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

Inhalt des LIV Bandes. 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia", von A. Suško, S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dorfes in der Mitte des XIX Jhrh., von G. Kmyt, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J. Levyćkyj, J. Lozyńskyj) von Dr. J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4. Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinśkyj, M. Hruševśkyj, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersucbungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1—36; 6. Bibliographie, S. 1—66.

Inhalt des LV Bandes. 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševśkyj, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortzetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von N. Kr—śkyj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen" des Herrn N. Kr—śkyj, von J. Romančuk, S. 25—34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

Inhalt des LVI Bandes. Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševśkyj, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung), S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S. Tomašivśkyj, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinśkyj, V. Hnatjuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

Inhalt des LVII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovśkyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševśkyj, S. 1—24; 3. „Der König der Balagulen" Anton Šaškievič und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S. 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgl), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichniss des XII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I - LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

Inhalt des LVIII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč und Auszüge aus seinem Nachlachst, getheilt von M. Teršakoveć, S. 1—48; 3. Miscellanca: Hilfarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryćkyj, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivśkyj und Iv. Krevećkyj; b) Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Biblographie, S. 1—46.

Inhalt des LIX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussishen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovśkyj und Georg Chmelnyćkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh, mitgetheilt von S. Hruščenko, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsaviae an. 1561, mitgetheilt von Al. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäichen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S, 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—33.

Inhalt des LX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des heil. Klemens, von Dr. Iv. Franko, S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovśkyj und Georg Chmelnyćkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, IV—VI, S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovśkyj-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

Inhalt des LXI Bandes. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško, S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhaltens der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737) von I. Džydžora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie, S. 1—38.

Inhalt des LXII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzelei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovśkyj und M. Hruševśkyj, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

Inhalt des LXIII Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarische Grenze in Galizien im J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 1—26; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XI—XII, S. 115—136; 3. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj, Erste Serie (1361—1530), S. V+1—46; 4. Miscellanea, von Dr. I. Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der antropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Z. Kuzela, S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—33; 8. Inhaltsverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, S. 1—24; 8. Inhalt der I—LXII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 25—33.

Inhalt des LXIV Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 27—58; 2. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj. Erste Serie, S. 47—94; 3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XIII—XV, S. 137—171; 4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. I. Franko, S. Jefremov, S. 1—11; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des LXV Bandes. 1. Ein Vorkämpfer der ukrainischen Ethnographie (Zorian Dolęga-Chodakowski), von B. Domanyćkyj, S. 1—43; 2. Ein Beitrag zur Geschichte der Uebersiedelung der „türkischen Zaporoger" ins Kuban-Gebiet, von S. Petljura, S. 1—11; 3. Materialien zur Geschichte des Lemberger Handels, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, I—II, S. 1—46; 4. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, I. Franko, I. Sozańskyj, S. 1—20; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—17; 6. Bibliographie, S. 1—55.

Inhalt des LXVI Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus. XI. Kultus des heil. Klemens in Mähren und Russland, von Dr. I. Franko, S. 257—281; 2. Zum „Wunder des heil. Klemens", ein Nachtrag von M. Hruševśkyj, S. 1—3; 3. Uebersicht der ukrainischen Lexicographie, von B. Hrinčenko, S. 1—30; 4. Aus dem litterarischen Nachlasse des Basilius Ilnyćkyj, mitgetheitt von I. Sozańskyj, S. 1—50; 5. Miscellanea, von Z. Kuzela, I. Krypjakevyč, M. Hruševśkyj, S. 1—8; 6. Wissenschaftltche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das 1904. J. — Die ukrainischen Zeitschriften, S. 1—15; 7. Bibliographie, S. 1—54.

Inhalt des LXVII Bandes. 1. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. V. Peretz, S. 1—32; 2. Beiträge zur Kenntnis des ethnographischen Territoriums der Ruthenen Ungarns in der Gegenwart und Vergangenheit, von Dr. S. Tomašivškyj, I, S. 1—18; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung Eine Analyse der mit seinem Namen verbundenen Motive, von Z. Kuzela, I—V, S. 1—55; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč, J. Hordynškyj, T. Revakovyč, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: a) Diarium des P. J. Wielewicki als Quelle für die ukrainische Geschichte, von Th. Sribnyj; b) Das Schulwesen Ungarns und die Ruthenen, von St. Tomašivškyj, S. 1—13; 6. Bibliographie, S. 1—68.

Inhalt des LXVIII Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, von Dr. I. Franko XII Tradition über den heil. Klemens in Westeuropa. Anhang, S. 281—310; 2. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI. M. Korvin bei den Slovenen, S. 55—82; 3. Die Königinhofer Handschrift in der Uebersetzung von Markian Šaškevyč, mit seinem Erklärungen und Bemerkungen, mitgeteilt von M. Teršakoveć, S, 1—43; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč und M. Hruševškyj, S. 1—9: 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1904, S. 1—40; 6. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des LXIX Bandes. 1. Vorwort, von M. Hruševškyj, S. 5—6; 2. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, I. Uebersicht der wissenschaftlichen Arbeiten über den rhytmischen Bau der ukrainischen, grossrussischen und serbischen Volkslieder, S. 7—30; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI u. VII M. Korvin bei den Slovenen, S 31—69; 4. Ukraine in der ersten Hälfte des J. 1738, von I. Džydžora, S. 70—83; 5. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševškyj, Zweite Serie (1531—1514), Nr. 81—132. S. 84—166; 6. Miscellanea, von I. Krevečkyj, I. Franko, I. Sozanškyj, S. 167—171; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 172—183; 8. Bibliographie, S. 184—213; 9. Inhaltsverzeichnis des XIV Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bd. LXIII—LXVIII), S. 214—230; 10. Inhalt der 1—LXVIII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 231—240.

Inhalt des LXX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Lied vom Recht und Unrecht, eine litteratur-historische Studie von Dr I. Franko, S. 5—70; 3. Wann wurde Lubarts Schenkungsurkunde für die Kathedrale in Luzk falsifiziert? Kritische Notiz von M. Hruševškyj, S. 71 - 72; 4. Aus der Wahlbewegung in Ostgalizien im J. 1848 (Die Wahl des Ivan Kapuščak) von I. Krevečkyj, S. 73—85: 5. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, IX—XI (Schluss), S. 86—113. 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von M. Zubryčkyj. Einleitung und Aktensammlung Nr. I—LIII (mit einem Situationsplan), S. 114—167, 7. Miscellanea, von I. Džydžora, I. Krypjakevyč, I. Sozanškyj, S. 168—176; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss), S. 177—190; 9. Bibliographie, S. 191—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die ukrainische Frage in der Beleuchtung eines polnischen Dichters des XVII Jhrh,, von V. Peretz, S. 5—21; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, I—II, S. 22 - 43; 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II Entwicklung der Rhytmik in der ukrainischen Volksdichtung, S, 44—95; 5. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryčkyj, Aktensammlung, N. LIV—CVII, S. 96—133; 6. Aus der neuesten ukrainischen Historiographie (Südrussland, von A. Jefymenko), eine kritische Studie von I. Džydžora, S. 134—157; 7 Miscellanea, von M. Hruševškyj, F. Holijčuk, I. Krevečkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 166—194; 9. Bibliographie, S. 195—240; 10. Annonce, S. 241—244.

3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, VII—XIII, von Dr. Ivan Franko, S. 39—63; 4. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolessa, V Das Verhältnis der ukr. Volksrythmik zur künstlerischen Versification (Schluss), S. 64—116; 5. Einige Beiträge zur Zeit des Grossfürsten Svitrigailo (1430—1433), mitgeteilt von Bohdan Bučynśkyj, S. 117—142; 6. Aushilfstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstes in Galizien im XIX J., von Ivan Krevećkyj, S. 143—155; 7. Miscellanea, mitgeteilt von F. Holijčuk, H. Strypśkyj, M. Hruševskyj, S. 156—162; 8. Wissenchaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906: Ukrainische Zeitschriften, S. 163—187; 9. Bibliographie S. 188—226; 10. Annonce, 227—228.

Inhalt des LXXVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur altruthenischen Dialektologie (Zur Frage über den Dialekt von von Halyč-Vladimir), von Vladimir Rosov. I. Litteratur der Frage, S. 5—34; 3. „Erzengels Marienverkündigung“ und das Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des litterarischen Themas), von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss), S. 35—76; 4. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, I—III, S. 77—106; 5. Fälschungen der Matrikelbücher für polnische Aufständische, ein Beitrag zur Charakteristik der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien, mitgeteilt von Ivan Krevećkyj, S. 107—113; 6. Das Dorf Mšaneć im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgetheilt von Michael Zubryćkyj, Aktensammlung, N. CXLIII—CCXXI. (Schluss), 114—170; 7. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, I. Franko, B. Ščurat, S. 171—182; 8. Wissenschaftiche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela 183—202; 9. Bibliographie S. 203—242; Annonce, S. 243—248.

Inhalt des LXXVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Nach der Katastrophe vom J. 1708: Einquartierung der russichen Regimenten in der Ukraine, von Alexander Hruševśkyj, S. 5—25; 3. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyć, IV—V, S. 26 50; 4. Die venezianische Botschaft an Chmelnyćkyj (im J. 1650), von Dr. Miron Korduba, S. 51—89; 5. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Dr. Ivan Franko, XIV—XXI, S. 90—145; 6. Die Trilogie von Prof. Agath. Krymśkyj, von Vladimir Rosov, S. 146—171; 7. Miscellanea, von H. Svěncizkyj, I. Krevećkyj, M. Hruševśkyj, 8. Wissenschaftliche Chronik: Etnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela S. 179—202; 9. Bibliographie S. 203—239; 10. Annonce, 240—244.

Inhalt des LXXIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypjakevyč, VI—IX (Schluss), S. 5—51; 3. Historische Uebersicht der Ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko, S. 52—93; 4. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) IV. Erzählung eines Augenzeugen von der Hinrichtung des Ivan Honta, mitgeteilt von Michael Hruševśkyj, S. 94—96; 5. Zur Biographie des Ivan Vahylevyč, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko, S. 97—141; 6. Die Namen, Vornamen und Zunahmen der Bauern in Mšanec, Bez. Alt-Sambir, mitgeteilt von Michael Zubryćkyj, S. 142—154; 7. Miscellanea, von V. Hnatiuk, H. Sviencizkyj, Al. Hruševśkyj, S. 155—164; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela (Schluss) S. 165—120; 9. Bibliographie S. 121—239; 10. Annonce, S. 240—244.

Inhalt des LXXX. Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ein Beitrag zu den Studien über die Ostroher Bibel, von Dr. Ivan Franko S. 5—18; 3. Nach der Katastrophe von J. 1708. Die Kriegsarbeiten, von Alexander Hruševśkyj S. 19—35; 4. Historische Uebersicht der ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko (Schluss) S. 36—52; 5. Polnische Konspirationen unter der ruthenischen Zöglingen und Geistlichen Galiziens in J. 1831—46, eine Studie von Dr. Cyrill Studynśkyj S. 53—108; 6. Beiträge zum Volksglauben aus dem Anfang des XIX Jhrh. Vampire und Verschleppung der Seuche, von Dr. Zeno Kuzela S. 109—124; 7. Miscelanea, von B. Januš, S. Tomašiwśkyj und V. Hnatiuk S. 125—152; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906 (Schluss) S. 153—194; 9. Bibliographie S. 195—236; 10. Annonce, S. 237—240.

Корон

Драгоманів М. Листи до Ів. Франка і инших т. I. . . . . . . 3·40
„ Листи до Ів. Франка і инших, т. II. . . . . 4·40
„ Шевченко, українофіли й соціялізм . . . . 2·00
Еґан Е. Економічне положенє руських селян на Угорщині . . . 0·26
Енґельс Ф. Людвік Фаербах . . . . 0·50
Енґельс Ф. Початки родини, приватної власности і держави . . . 1·50
Етноґрафічний збірник т. I—IV, VII—X і XII по 3·— кор., т. V, VI XIII—XV XVIII—XIX по 4·00 кор., т. XVI і XXIII по 5 кор. т. XI, XXI—XXII по . . . . 6·00
Єфремов С. Національне питанє в Норвеґії . . . . 0·30
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Люстрації королївщин в землях Галицькій і Перемишльській . . . . 4·00
„ т. II: Люстрації королївщин в землях Перемишльській і Сяноцькій 4·00
„ т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Белзській . . 5·00
„ т. IV: Галицькі акти з р. 1648—9 . . . . 4·00
„ т. V: теж — з р. 1649—51 . . . . 4·00
„ т. VII: — Люстрація королївщин з р. 1570 . . . . . . 4·00
Житє і Слово, вістник лїтератури історії і фолькльору, рік 1 і 2 по 10, рік 3 по . . . . 5·00
Заклинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати? . . 0·40
Занєвич — Знесенє панщини в Галичині . . . . 1·00
Записки Наукового Товариства імени Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII—LXXX по 3·00, т. XXIII—IV, XXXI—II, XXXV—XXXVI по 5·00, комплєти I—XX по 48·00, I—L по . . 120·00
Збірник фільольоґічної секциї т. I: Т. Шевченко, хроніка його житя, т. I., нап. О. Кониський, 3·—, на лїпшім папері 4·00, в оправі . . 5·00
„ т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словесність і письменство, т. I. 3·00, на лїпшім папері . . . . 4·00
„ т. III: Розвідки М. Драгоманова т. II. 3·00, на лїпшім папері . 4·00
„ т. IV: Т. Шевченко, хроніка його житя, т. II., нап. О. Кониський 4·00
„ т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. І. Верхратський . . 5·00
„ т. VI: Посмертні праці М. Дикарева . . . . 4·00
„ т. VII: Розвідки М. Драгоманова про українську народню словесність і письменство, т. III. . . . . 4·00
„ т. VIII—IX: Кореспонденція Якова Головацького в лїтах 1850—1862 7·00
„ т. X: Розвідки М. Драгоманова про українську народню словесність і письменство . . . . 4·00
Збірник історично-фільософічної секції т. I—IV розійшли ся (Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге, див. М. Грушевський)
т. V: Матеріяли до історії духового житя Галицької Руси XVIII—XIX віку . . . . 4·00
„ т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. IV. 4·50, на лїпшім папері . . . . 5·50
„ т. VIII і IX: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. V . 7·50
„ т. X і XI: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. VI . 7·50
Збірник математично-природописно-лїкарської секції, т. I, II, III і IX по 3·—, т. IV—VIII (кождий в двох окремих випусках) і IX—X по 2·00, т. XI . . . . 5·00
„Зоря“, письмо лїтературно-наукове, р. II і V по 6·00, р. VI і IX по 10·00
„ „ лїтерат.-наук. ілюстроване, річ. XIII, XV—XVIII по . 12·00
Історична бібліотека:
т. I. С. Качала — Коротка історія Руси . . . . . . 2·40
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности й ин. статї . . 4·00
т. III. і IV. Д. Іловайський — Княжий період України-Руси . 6·80
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Гал. Русь . 3·00
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — Історня вел. кн. литовського . . . . 3·20
т. VII. Іван Линниченко: Суспільні верстви Галицької Руси XIV—XV в. . . . . 3·20
т. VIII. Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI—XVIII вв. . . . . 2·00

Корон

IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12·80
XIII. М. Костомаров — Гетьманованє Виговського і Ю. Хмельницького	3·20
XIV—XVI. М. Костомаров — Руїна	8·40
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепинці, В. Антонович. Останні часи козаччини на Правобережі . . .	6·60
XIX. Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII в. .	3·60
XX. Шульгин — Начерк Коліївщини	3·00
XXI і XXII. Розвідки про селяньство на Україні-Руси в XV—XVIII ст.	5·00
XXIII і XXIV. Розвідки про міста і міщанство	5·00
Інґрем Дж. Історія політичної економії	4·00
Кавцкі Кароль, Народність і її початки	0·60
Кельнер Л. Др. — Історія педаґоґії	1·20
Кареєв М. Фільософія історії	0·25
„ Фільософія культурної й соціяльної історії	2·80
Кониський О. Листи про Ірляндію	0·45
Конрад и. Національна економія	2·30
Костомарів М. — Руська історія в житєписах ч. II і III по . . .	1·00
„ Письмо до ред. Колокола	2·00
Кримський А. Мусулманство і його будучність	1·70
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар . . .	7·00
„ Руська Правда	1·00
Літературно-науковий Вістник, річна передплата 16·00, повні річники 1899—1907 по 16·00, книжки V—XII за 1898, з додатком розпочатих у попередніх книжках статей	12·00
Ляссаль Ф. Про суть констітуції	0·30
Масарик Т. Ідеали гуманности	0·36
Ж. Масперо. Старинна історія східних народів, т. I	2·80
Л. Маячанець. Про шлюб на Україні-Руси в XVI—XVII ст. . . .	0·30
Матеріяли до українсько-руської етнольоґії т. I, III і VI	17·00
„ т. II, IV—V і VII (містять моноґрафію проф. Шухевича про Гуцулів)	22·00
„ т. VIII 4·00 К і IX по	3·00
Миколаєвич Я. — Опис каменецького повіту	2·00
Міцкевич А. До галицьких приятелів, зі вступом і поясненнями . .	0·46
Огоновський Ом. Др. Історія руської літератури, т. III. 8·00, т. IV. . .	2·00
„ Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache . . .	3·00
Олехнович В. Раси Европи	0·70
Онишкевич Г. — Руська біблїотека т. III	3·00
Памятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокріфи старозавітні	4·00
„ „ „ „ „ т. II і III. Апокріфи новозавітні по	5·00
„ т. IV. Апокріфи і леґенди з українських рукописів . . .	8·00
„ т. V. Памятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в.	6·00
„ М. П. Драгоманів, его ювілей, похорон, автобіоґрафія і спис творів	4·00
„ Якуб Іаватович	1·00
Партицький О. — Старинна історія Галичини	6·00
„ Словянська держава перед двома тисячами літ	0·20
„ Скандинавщина в давній Руси	0·40
„ Слово о полку Ігоревім	1·60
„ Темні місця в Слові о полку Ігоревім	2·80
Правнича часопись, річник IV—V по 6·00, VI, VII — X по . . .	2·00
Правнича біблїотека т. I вип. 1, т. II вип. 1 і 2	—
Правнича і економічна часопись, т. I—III по 3·00, т. IV—V і VI—VII по 4·00, т. VIII—IX по	5·00
„Правда“ письмо літературно-наукове з 1873, 76, 77, 79, 89—96 по .	4·00
„ з р. 1878 2·00, річн. XIII з доповненєм	3·00
Пулюй І., Непропаща сила	0·20
„ Нові і перемінні звізди	0·16

	Корон
Раковський І., Вік нашої землї	0·10
„ Вульнани	0·30
Рудницький С. — Українські козаки в 1625—1630 р.	1·00
„ Руські землї Польської Корони при кінцї XV в.	0·80
Сеньобо́ Ш., Австрія в XIX ст.	0·80
„ Міжнародні революційні партії	0·40
„ Церква й католицькі партії в XIX ст.	0·45
Ф. Сірко. Тарас Шевченко і його думки про громадське житє	0·60
Спис творів Ів. Франка за 25 літ його лїтературної дїяльности	1·00
П. Стороженко. Історія західно-европейських лїтератур до кінця XVIII ст.	4·40
Стоцький С. — Буковинська Русь	2·40
Студинський К. Др. — Лїрники, студія	0·40
„ Пересторога, історично-лїтературна студія	2·00
Тен Г., Фільософія штуки	1·00
„ Нариси із старинного сьвіта	0·65
Терлецький О. Москвофіли й народовцї	0·30
Томашівський С. Народні рухи в Галицькій Руси 1648 р.	2·00
„ Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	3·00
„ Київська Коваччина 1855 р.	0·10
„ Маруся Богуславка в українській лїтературі	2·00
Уайт Д. А., Розвій ґеоґрафічних поглядів	0·30
„ Розвій астрономічних поглядів	0·46
„ Розвій поглядів на лихву	0·30
„ Розвій поглядів на вселенну	0·90
„ Розмови з Л. Толстим	0·30
Українсько-руський Архів. Т. I: Др. Іл. Свєнціцкий, Опис рукописів Народного Дому	4·00
Т. II: Др І. Франко, Громадські шпихлїрі в Галичинї 1784—1840 р.	4·00
Українсько-руська бібліотека т. I, 6·00, II, 4·00, IV, 3·00, оправні о 1·20 дорожші.	
Уманець і Спілка — Словар российсько-український т. I—IV	12·00
Фер Л. Будда і Буддізм	0·80
Ферріер Е. Дарвінїзм	1·30
Флямаріон К. Про небо	2·00
Франко Ів. Нарис історії фільософії	0·60
„ Наші коляди	0·40
„ Іван Вишенський	2·00
„ Про панщину і її знесене 1848 р.	0·60
„ Хмельнищина 1648—9 р. в сучасних віршах	2·00
„ Слово о Лазаревѣ воскресеніи	0·50
„ Апокріфічне євангелиє Псевдо-Матвія	0·30
„ Шевченко героєм польської революційної леґенди	0·40
„ Карпато-руське письменство XIII—XVIII в.	2·00
„ Лукіян Кобилиця	0·40
„ Козак Плахта	0·40
„ Король балаґулів Антін Шашкевич і його українські вірші	0·35
„ Матеріяли до історії коліївщини	0·40
„ Наливайко в міднім бицї	0·35
„ Пісня про правду і неправду	0·80
Др. А. Форель. Гіґієна нервового і духового житя	2·40
„ „ Про алькоголїзм	0·30
Е. Фрас. Нарис ґеольоґії	1·60
Е. Цеклєр. Єзуїти	0·75
Целевич Ю. Др. — Історія Скиту Манявського	2·40
Целевич О. Причинки до зносин П. Дорошенка з Польщею	0·40
„ Участь козаків в Смоленській війнї 1633—4 рр.	1·00
Е. Шірер. Полїтична історія Палестини	3·50
Щурат Чернеча република на Афонї	0·20
„ „Чернець“ Т. Шевченка, студія	0·20

gelienkreis. Bd. III. B. Apokryphe Apostelgeschichten. Bd. IV, Eschatologische Apokryphen, IV. B. V, Denkmäler der religiösen Polemik aus de.. XVI—XVII Jh. Bdtd. I u. V. Preis 4 Kr., Bd. II u. III à 5 Kronen.

3. Kotlja.evskyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten A. gabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

4. Akten Sammlung zur Geschichte der Social-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, Preis 3 Kr.

Die Ethnographische Commission publiziert:

1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetz. erschienen 22 Bände. Preis Bd. I—IV u. VII—X u. XII—XIII à 3 Kronen, Bd. V—VI u. XVII—XIX à 4 Kr. Bd. XVI u. XXI—XXIII à 6 Kr. 2. Materialen zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I. Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologische Funde, über die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobrudža, de galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik. mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. ' Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie. Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen u. .. mit über 300 Illustrationen, Bd. III, 4 Kr. (Neue archäologische Funde, Volkslieder, Aus der galiz. Volksindustrie, Hochzeitslieder und Gebräuche a. d. Gouv. Černyhiv, Die Corporationen der Dorfjugend i. der Ukraine, Bd. IV, 4 Kr. Die Huzulen (zweiter Theil), Bd. V, 6 Kr. Die Huzulen (dritter Theil). Bd. VII. Die Huzulen (vierter Theil) 6 Kr. Bd. VIII—IX Das Kind in der ukr. Volkskunde 4 Kr. und 3 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Commissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—3. ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft in Lemberg, Theaterstr. 1, vorrätig.